

Academia

Sección de Lingua / Seminario de Sociolingüística

Lingua e sociedade en Galicia

A evolución sociolingüística 1992-2013

ademia

REAL ACADEMIA GALEGA

Lingua e sociedade en Galicia

A evolución sociolingüística 1992-2013

Edita:
Real Academia Galega

ISBN: 978-84-97987-99-1
Depósito Legal: C 2074-2016

© Henrique Monteagudo, 2016
© Xaquín Loredo, 2016
© Martín Vázquez, 2016
© Real Academia Galega, 2016

Deseño da colección:
Grupo Revisión Deseño

Maquetación e coordinación da edición:
Mazaira grafismo, sl

Impresión: Imprenta Mundo S.L.U.

**REAL
ACADEMIA
GALEGA**

**Deputación
DA CORUÑA**

Sección de Lingua / Seminario de Sociolingüística

Lingua e sociedade en Galicia

A evolución sociolingüística 1992-2013

Autores:

Henrique Monteagudo, Xaquín Loredo e Martín Vázquez,
coa colaboración de Xaime Subiela

REAL ACADEMIA GALEGA

Limiar

Henrique Monteagudo
Coordinador do Seminario de Sociolingüística (RAG)

O que se adoita denominar “situación sociolingüística” dun idioma ou dunha sociedade constitúe unha realidade intrinsecamente dinámica e extremadamente complexa, con múltiples dimensións proxectadas en planos moi diversos, sobre a que inciden unha amplo abano de distintos factores que se atopan en intrincada interacción entre si. Nin as dimensións máis relevantes, nin os factores con maior peso, nin as interaccións decisivas son sempre evidentes nin doados de identificar, cuantificar e valorar. Por iso, haberá estudosos que subliñen as dimensións ideolóxicas e culturais, outros porán o acento sobre os factores económicos e sociolóxicos, outros máis salientarán os aspectos lingüísticos, ou os psico-sociais, ou ben os políticos... O certo é que para entender unha realidade tan viva e tan difícil de asir, cómpre combinar distintos enfoques, buscando, se é posible, a colaboración entre especialistas de distintas disciplinas. Isto é o que tentamos levar a cabo, mediante a constitución dun grupo de traballo interdisciplinar, creado no seo do Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega. Así e todo, dadas as características dos datos que manexamos, a abordaxe privilexiada no presente estudo é de tipo sociolóxico, cunha metodoloxía fundada na análise estatística.

O presente traballo ten o obxectivo de presentar unha visión panorámica da situación social actual da lingua galega, especialmente nas súas dimensións demográficas, sinalando as tendencias que marcan a súa evolución desde a década dos noventa ata a segunda década do século XXI. Nesta liña, o texto evita realizar interpretacións sobre a situación actual da lingua galega desde unha actitude preconcebida, pesimista ou optimista. Así mesmo, o diagnóstico sobre as causas ou as posibles explicacións da dita evolución ou da propia situación actual non é obxecto do noso estudo e deberá vir doutras achegas.

As principais enquisas demolingüísticas en Galicia dos últimos anos reflicten o aparente paradoxo, por unha banda, dunha mellora das competencias bilingües e, pola outra, dunha ruptura da transmisión familiar interxeracional e duns usos decrecentes do galego por parte da poboación máis nova (Loredo e Monteagudo, 2017). Ademais, os estudos recentes sobre o proceso de substitución do galego polo castelán durante a segunda metade do século pasado mostran que factores como a emigración do rural ao urbano, os procesos de urbanización e industrialización, a presión do sistema educativo e dos medios de comunicación, en definitiva, a asociación excluínte da competencia e o uso do castelán coa educación e o progreso social, ademais do peso de arraigados preconceptos contra o galego, están en relación causal directa con este proceso (Subiela 2010).

Xa que logo, este traballo, partindo dunha análise da evolución das principais variables sociolingüísticas galegas, tenta pescudar máis fondamente naqueles aspectos relacionados coa obtención e a transmisión das competencias lingüísticas, en particular, con novas tipoloxías competenciais. Céntrase, así, na transmisión interxeracional daquelas competencias no seo das familias, manexando para tal novas ferramentas analíticas, especificamente adaptadas para a situación galega a partir de varios índices elaborados e testados noutros contextos. Para a análise, acódesse á segmentación da sociedade galega en tipoloxías lingüísticas, atendendo á evolución da conduta lingüística dos individuos en relación á familia de referencia. A maiores, estúdase a relación da lingua con outros factores como o territorio, o xénero e a idade. Por último, colócase o foco en contextos de análise máis concretos, destacando a relación entre a lingua e a educación ou a lingua e a empresa, entre outros.

O traballo que presentamos por unha banda supón a continuación dunha liña de traballo da Real Academia Galega (MSG-1992 e MSG-2004), e por outra banda, segue a liña de investigación iniciada pola Sección de Lingua do Consello da Cultura Galega cristalizada no documento *A sociedade galega e o idioma. A evolución sociolingüística de Galicia (1992-2003)* (Sección de Lingua / CCG 2005), volume que analizaba a evolución demolingüística galega utilizando como punto de partida as bases de datos do Mapa Sociolingüístico de Galicia de 1992 do Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega en relación ao 'Módulo de coñecemento e uso do galego', incluído na Enquisa estrutural a fogares do Instituto Galego de

Estatística de 2003 (IGE-2003 en diante). Este traballo foi actualizado con posterioridade polo Observatorio da Cultura Galega do CCG na publicación *O idioma galego na sociedade. A evolución sociolingüística 1992-2008* (Observatorio da Cultura Galega / CCG 2011). Ese informe do Observatorio da Cultura Galega mantén a intención de dar conta da evolución das principais variables sociolingüísticas actualizando as fontes demolingüísticas utilizadas, para o cal analiza os resultados do ‘Módulo de coñecemento e uso do galego’ da Enquisa estrutural a fogares do Instituto Galego de Estatística de 2008 (IGE-2008 en diante). Deste xeito, este estudo recolle o testemuño do Consello da Cultura Galega e o doutros investigadores actualizando os resultados cos últimos datos demolingüísticos do ‘Módulo de coñecemento e uso do galego’ pertencente ao Instituto Galego de Estatística de 2013 (IGE-2013 en diante).

Así mesmo, introduce outras bases de datos de relevancia contrastadas, como os resultados do Censo de Poboación e Vivendas e os datos doutras linguas minorizadas, ademais da introdución de novos construtos (i.e. lingua de comunicación, grupos lingüísticos, índice de transmisión interxeracional, efecto do envellecemento, impacto do modelo educativo etc.). Así e todo, a principal fonte de análise son os datos do IGE-2013 e desta tiraremos os resultados principais e máis novidosos no presente traballo. Para aspectos territoriais, comparativas con outras linguas e datos de frecuencias utilizaremos os datos que nos facilitan os Censos, debido ao seu poderoso nivel de representatividade.

En definitiva, este estudo está dirixido a tres comunidades non distantes, pero si distintas: a comunidade experta, dedicada á investigación dos aspectos sociais do status do galego; as autoridades de distintas institucións, nomeadamente (pero non só) da Xunta de Galicia, como principal responsable, legal e moral, da sorte da lingua galega; e a sociedade galega en xeral, que é a que, á derradeira, ten esta sorte nas súas mans. Agardamos pois que o presente estudo sexa de utilidade para un mellor coñecemento da realidade social do idioma galego na actualidade, nas décadas pasadas e nos tempos por vir, para unha maior concienciación da sociedade galega a respecto da necesidade de apoialo, arroupalo e impulsalo, e mais para que as autoridades responsables se sintan interpeladas para actuar dun xeito decidido e eficaz cara ao obxectivo de preservaren e promoveren un ben de inestimable valor cultural (e non só), que ve o seu horizonte turbado por sombras ameazadoras.

O estudo que presentamos é o resultado dun labor de equipo constituído no seo do Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega, formado por Henrique Monteagudo (Real Academia Galega, coordinador do Seminario), Xaquín Loredó (Real Academia Galega, redactor principal), Martín Vázquez (Universidade de Santiago de Compostela / Christian-Albrechts Universität zu Kiel, colaborador principal) e Xaime Subiela (colaborador especializado). Para desenvolver o traballo, este equipo tentou poñer en xogo as competencias dos seus compoñentes en sociolingüística, psicolingüística e socioloxía da lingua, pero, en todo caso, tivo a fortuna de contar, como consultores e revisores de distintas partes, a varios dos máis recoñecidos expertos en distintas facetas da sociolingüística galega: Mauro Fernández (Catedrático xubilado de Lingüística Xeral, Universidade da Coruña), Fernando Ramallo (profesor titular de Lingüística, Universidade de Vigo), Modesto Rodríguez Neira (profesor xubilado de Lingüística Xeral, Universidade de Santiago), Bieito Silva Valdivia (profesor titular de Didáctica de Lingua e Literatura), Valentina Formoso (profesora do IES Félix Muriel, Rianxo) e Xosé Luís Regueira (Catedrático de Lingüística Galega, Universidade de Santiago de Compostela). O traballo do equipo que elaborou esta obra tamén se beneficiou da troca de ideas con Natxo Sorolla Vidal, Francesc X. Vila e a Joaquim. Torres i Pla, membros da Xarxa Cruscat, coa que Real Academia Galega, a través do Seminario de Sociolingüística, colabora de xeito estreito e continuado. É de xustiza deixar aquí expresa constancia do noso agradecemento a todos os devanditos colegas pola súa valiosa axuda, agradecemento que non os fai corresponsables dos erros de feito ou análises discutibles que puider conter o presente estudo.

Se un observador da nosa realidade nos obxectase que existen demasiadas descrições e unha cantidade excesiva de diagnósticos da situación do idioma galego, nós poderíamos responder que o que sobran son achegas a esta situación fundadas en meras conviccións ideolóxicas, en receitas copiadas doutros lugares ou en simplificacións distorsionadoras, ás veces inxenuas, outras veces interesadas. Sen dúbida, existe un evidente déficit de acción política para mellorar a situación do galego, positiva, eficaz e ben planificada, pero non é menos verdade que esta acción, para estar ben fundada e ter certas garantías de eficiencia, debe fundamentarse nun coñecemento da realidade moi preciso e detallado. O que se pretende aquí é iluminar algúns aspectos relevantes desa realidade, non todos.

A nosa ética profesional como estudosos da realidade sociolingüística de Galicia, e na liña da acción continuada da Real Academia Galega canto máxima entidade legalmente encargada da defensa e ilustración da lingua galega, obríganos a lanzar a voz de alerta, unha voz que se quere alentadora, pero que non pode deixar de expresarse en tons de alarma. Non pretendemos alimentar un discurso pesimista sobre o futuro do galego, pero non podemos deixar de sinalar os riscos que corre o noso idioma, e xa que logo sentímonos obrigados a apelar ao conxunto da sociedade e en especial aos seus líderes económicos, sociais e políticos: para garantirmos ese futuro cómpre un compromiso máis fondo e máis sincero, unha acción máis enérxica e iniciativas máis eficaces.

Seminario de Sociolingüística (RAG)
Grupo de Trabajo
Socioloxía da lingua: demografía e evolución

Membros:
Henrique Monteagudo (coordinador)
Xaquín Loredó
Jorge Mira
Luís Francisco Seoane
Xaime Subiela
Håkan Casares

1. Introducción

O presente traballo ten o obxectivo de presentar unha visión panorámica da situación social actual da lingua galega, especialmente nas súas dimensións demográficas, sinalando as tendencias que marcan a súa evolución desde a década dos noventa ata a segunda década do século XXI. Nesta liña, o texto evita realizar interpretacións sobre a situación actual da lingua galega desde unha actitude preconcebida, pesimista ou optimista. Así mesmo, o diagnóstico sobre as causas ou as posibles explicacións da dita evolución ou da propia situación actual non son obxecto do noso estudo e deberán vir doutras achegas.

As principais enquisas demolingüísticas en Galicia dos últimos anos reflicten o aparente paradoxo, por unha banda, dunha mellora das competencias bilingües e, pola outra, dunha ruptura da transmisión familiar interxeracional e duns usos decrecentes do galego por parte da poboación máis nova (Loredo e Monteagudo 2017). Ademais, os estudos recentes sobre o proceso de substitución do galego polo castelán durante a segunda metade do século pasado mostran que factores como a emigración do rural ao urbano, os procesos de urbanización e industrialización, a presión do sistema educativo e dos medios de comunicación, en definitiva, a asociación excluínte da competencia e o uso do castelán coa educación e o progreso social, ademais do peso de arraigados preconceptos contra o galego, están en relación causal directa con este proceso (Subiela 2010).

Xa que logo, este traballo, partindo dunha análise da evolución das principais variables sociolingüísticas galegas, tenta pescudar máis fondamente naqueles aspectos relacionados coa obtención e a transmisión das competencias lingüísticas, en particular, con novas tipoloxías competenciais. Céntrase, así, na transmisión interxeracional daquelas competencias no seo das familias, manexando para tal novas ferramentas analíticas, especificamente adaptadas para a situación galega a partir de varios índices elaborados e testados noutros contextos. Para a análise, acódesse á segmentación da sociedade galega en tipoloxías lingüísticas, atendendo á evolución da conduta lingüística dos individuos en

relación á familia de referencia. A maiores, estúdase a relación da lingua con outros factores como o territorio, o xénero e a idade. Por último, colócase o foco en contextos de análise máis concretos, destacando a relación entre a lingua e a educación ou a lingua e a empresa, entre outros.

Canto á lingua e educación, cómpre lembrar que a Xunta de Galicia impuxo desde o curso 2010-2011 a realización dunha consulta aos pais dos nenos e nenas no inicio da educación infantil, conforme ao establecido no art. 5.2 do Decreto 79/2010, do 20 de maio, para o plurilingüismo no ensino non universitario de Galicia. Este artigo foi anulado polas sentenzas do Tribunal Superior de Xustiza de Galicia do 21 de novembro de 2012, pero a consulta seguiu realizándose posteriormente, ao abeiro dunha instrución da propia Consellería¹. Infelizmente, o Goberno galego négase a facer públicos os resultados destas consultas, tal como foi solicitado pola propia Real Academia Galega, privándonos así dunha valiosa fonte de información sobre a lingua dos nenos e nenas en idade de incorporarse á educación infantil.

Como xa indicamos, as dificultades que atravesamos o idioma galego relacionáronse e relaciónanse con déficits de transmisión interxeracional, aspecto central abordado en varios capítulos (i.e. Capítulo 5. A transmisión lingüística interxeracional; Capítulo 7. Evolución dos usos orais e grupos lingüísticos), e nos usos decrecentes do galego por parte de sectores cada vez máis amplos dunha poboación máis nova que, por outra banda, en razón da crise demográfica, se atopa en franca regresión. Este último factor estúdase neste traballo, na medida do posible, realizando unha descomposición da influencia da idade, tratando de dar resposta a preguntas sobre a incidencia da data de nacemento, a relación entre as mudas lingüísticas e o percurso a través das idades sociais, entre outras cuestións. Desde sempre, a adolescencia foi unha das idades (sociais) máis estudada polo súa importancia cara ao futuro e pola suposta maior maleabilidade da súa conduta lingüística fronte á das persoas

1 Véxase as sentenzas da Sala do Contencioso Administrativo do TSXG PO 447/10, 588/10 e 595/10) e do 28 de novembro de 2012 (PO 569/10, 589/10 e 591/10): http://consellodacultura.gal/arquivos/cdsg/docs/Sentenza%20TSXG_221112-1.pdf
Instrución da Consellería de Educación da Xunta de Galicia: <http://www.edu.xunta.gal/portal/node/10235>

de maior idade. Non obstante, para este traballo tomouse a decisión operativa de non introducir un capítulo relacionado coa mocidade, xa que nestes momentos o Observatorio da Cultura Galega do Consello da Cultura Galega está para publicar un traballo sobre este grupo social cuns datos máis amplos e actualizados cós que poidamos extraer aquí.

Liña de investigación

O traballo que presentamos segue a liña de investigación iniciada pola Sección de Lingua do Consello da Cultura Galega cristalizada no estudo *A sociedade galega e o idioma. A evolución sociolingüística de Galicia (1992-2003)* (Sección de Lingua / CCG 2005), volume que analizaba a evolución demolingüística galega utilizando como punto de partida as bases de datos do Mapa Sociolingüístico de Galicia de 1992 do Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega en relación ao ‘Módulo de coñecemento e uso do galego’, incluído na Enquisa estrutural a fogares do Instituto Galego de Estatística de 2003 (IGE-2003 en diante). Este traballo foi actualizado con posterioridade polo Observatorio da Cultura Galega do CCG na publicación *O idioma galego na sociedade. A evolución sociolingüística 1992-2008* (Observatorio da Cultura Galega / CCG 2011). Ese informe do Observatorio da Cultura Galega mantén a intención de dar conta da evolución das principais variables sociolingüísticas actualizando as fontes demolingüísticas utilizadas, para o cal analiza os resultados do ‘Módulo de coñecemento e uso do galego’ da Enquisa estrutural a fogares do Instituto Galego de Estatística de 2008 (IGE-2008 en diante).

Con todo, cómpre sinalar a existencia doutras análises semellantes² realizadas por investigadores como Gradín (2007), Subiela (2010), Fernández (2012) ou Ramallo (2012). Gradín (2007) estuda os resultados do IGE-2003 analizando o perfil dos galegofalantes en relación ás características xeográficas, demográficas, e laborais, e mostra como estas características inflúen no

2 Escollemos autores que realizaron unha análise utilizando varias fontes procedentes de datos de poboacións a nivel Galicia.

cambio lingüístico. Subiela (2010) realiza unha análise da situación sociolingüística galega usando como fonte fundamental o IGE-2008, complementada con outras fontes como o MSG-1992 ou os Censos de Poboación, e utilizando un enfoque máis sociolóxico que o leva a relacionar a caída da porcentaxe de galegofalantes co descenso porcentual das persoas ocupadas no sector primario. Fernández (2012) realiza unha análise crítica dos resultados dos Mapa Sociolingüístico de Galicia de 1992 e 2003 (MSG-1992 e MSG-2004 en diante) cos resultados do IGE-2003, nos que destaca o estudo evolutivo da análise utilizando rangos de idade equivalentes e obtendo resultados semellantes –no capítulo 10 de “Lingua, xénero e idade” veremos que esta situación se modificou co transcurso do século. Por último, Ramallo (2012) realiza unha análise sobre a transmisión interxeracional utilizando os datos do MSG-1992, IGE-2003 e IGE-2008 e acadando unha serie de seis perfís lingüísticos que describe posteriormente. Estes traballos son, pois, unha mostra de investigacións de carácter semellante e, en certo senso, complementaria á que agora presentamos.

Deste xeito, este estudo por unha banda supón a continuación dunha liña de traballo da Real Academia Galega (MSG-1992 e MSG-2004), e por outra banda, recolle o testemuño do Consello da Cultura Galega e o doutros investigadores actualizando os resultados cos últimos datos demolingüísticos. Así mesmo, introduce outras bases de datos de relevancia contrastadas, como os resultados do Censo de Poboación e Vivendas e os datos doutras linguas minorizadas, ademais da introdución de novos construtos (i.e. lingua de comunicación, grupos lingüísticos³, índice de transmisión interxeracional⁴, efecto do envellecemento⁵, impacto do modelo educativo etc.).

3 Baseado no traballo de Sorolla e Vila (2016).

4 Baseado no traballo de Torres (2009, 2011).

5 Baseado no traballo de Máiz (2007).

Obxectivo do estudo

O propósito inicial do Seminario de Sociolingüística era continuar coa liña de investigación apuntada, se ben, na fase previa de documentación e colaboración con outras institucións, os nosos obxectivos para esta publicación foron modificándose e ampliándose. No proceso de validación do traballo que imos presentar, unha parte das achegas desta publicación fóronse expoñendo noutros foros para avaliar a súa acollida e ver a posibilidade de mellora (Loredo 2105a, 2015b, 2016a, 2016b; Loredo e Monteagudo 2017).

A publicación quedou, finalmente, estruturada utilizando unha serie de ideas forza, compartindo coas publicacións precedentes a propósito de: “dar conta da evolución das principais variables sociolingüísticas en Galicia nos últimos anos [de xeito que poidamos presentar] unha radiografía da evolución do galego ao longo do tempo a partir de fontes fiables e homoxéneas” (Observatorio da Cultura Galega /CCG 2011: 13).

Nesta liña, os capítulos traballaron as seguintes IDEAS principais:

1. A SOCIEDADE GALEGA. É un lugar común que a sociedade galega mudou dun xeito moi profundo durante estes últimos cincuenta anos. Comezamos este traballo analizando os trazos básicos desta sociedade, especialmente aquelas características máis relacionadas co comportamento lingüístico.
2. AS COMPETENCIAS LINGÜÍSTICAS. A consecución dun bilingüismo social e individual amplo e equitativo en galego e castelán, superando as desigualdades na distribución das competencias en ambas as linguas a través do corpo social, e moi particularmente as que pexan a situación do idioma galego, constitúe un obxectivo amplamente compartido pola sociedade, que informa o espírito da lexislación en materia lingüística vixente en Galicia desde a aprobación do noso Estatuto de Autonomía de 1981, e, nomeadamente, da Lei de Normalización Lingüística de Galicia de 1983. Conseguirmos que a totalidade dos galegos e as galegas teñan unha sólida capacidade para o uso do idioma galego (igual que para o do castelán) é unha meta ideal que non debera ser imposible de acadar, tendo en conta o elevado nivel de competencia da nosa poboación nas dúas linguas oficiais. Aquí tentamos enfocar esta cuestión a partir dos conceptos de ‘competencia experta’ ou ‘competencia

- suficiente’, e estudando os perfís competenciais da poboación tanto na oralidade coma na escrita.
3. AS LINGUAS DE GALICIA. Este capítulo busca acadar unha visión conxunta da lingua inicial, habitual e da ‘lingua de comunicación’. Pre-séntanse proxeccións tentativas do que pode suceder coas linguas a curto prazo de mantérense as tendencias rexistradas nas últimas décadas, e com-párase a situación do galego con outras linguas minorizadas do Estado. Tamén se utiliza unha variable denominada ‘lingua de comunicación’, variable de importancia para o estudo evolutivo da situación sociolingüís-tica galega e construída a través da lingua oral e escrita.
 4. A TRANSMISIÓN LINGÜÍSTICA INTERXERACIONAL. Despois de revisar a principal bibliografía sociolingüística galega e contrastala cos estudos demolingüísticos máis importantes, constatamos que un dos principais problemas que vén atravesando nas últimas décadas o idioma galego é a ruptura da transmisión interxeracional (véxanse, entre outros, Subiela 2010; Ramallo 2012; Loredó e Monteagudo 2017). Non obstan-te, as principais análises demolingüísticas carecen dun apartado que uti-lice este enfoque. Unha das razóns disto radica nos complexos problemas metodolóxicos que implica a medición deste factor (Ramallo 2012). Para o presente traballo introducimos a análise da transmisión interxeracional recollendo dúas variantes de dous índices de transmisión de gran tradición noutros contextos (Strubell 2009; Torres 2009)⁶.
 5. A LINGUA POR ÁMBITOS DE USO. Este capítulo ten como fina-lidade estudar e comparar o emprego do idioma galego nos principais contextos de uso, isto é: familia, escola, traballo e contexto social. A fun-damentación do capítulo é a comparación intercontexto. Posteriormente, dedicóuselle un capítulo para desenvolver os principais ámbitos (i.e. fa-milia, escola, traballo e medios de comunicación).

6 Queremos agradecer toda a información proporcionada por Torres sobre o índice de transmisión interxeracional (ITI) do cal é creador.

6. **EVOLUCIÓN DOS USOS ORAIS EN GALEGO E GRUPOS LINGÜÍSTICOS.** Este capítulo xurdiu da colaboración entre a *Xarxa Cruscat* e o Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega, especialmente dos contributos de Natxo Sorolla e F. Xavier Vila (Vila 2005; Sorolla Brexta e Vila 2006; Sorolla e Vila 2011, 2016). Está estruturado en dúas partes: unha primeira que ten como finalidade analizar os comportamentos orais dos galegos en diferentes contextos, independentemente do contexto familiar de procedencia; e unha segunda parte destinada a establecer unha serie de perfís lingüísticos para os que se tivo en conta o nivel de uso oral, independentemente do contexto familiar de referencia e do nivel de reprodución ou non reprodución da lingua familiar.
7. **NORMAS DE USO NAS CONVERSAS BILINGÜES.** Este capítulo estuda os procesos de acomodación lingüística e as percepcións de uso do idioma galego, tanto no pasado próximo como na actualidade e no futuro. Para a primeira parte partiuse dunha consideración de ‘acomodación lingüística’ máis restritiva que a inicial, xa que só dispuñamos dun ítem, autoinformado, que non abarcaba a totalidade do concepto. Considerouse necesario explorar este tema, a pesar das dificultades metodolóxicas que presenta esta liña de investigación, constatadas en traballos previos (Ferreira 2016). A segunda parte é unha achega sobre aspectos opináticos relacionados con percepcións de uso do galego nos que a vitalidade lingüística xoga un papel fundamental. Coa finalidade de ter unha visión máis clara da función que xogan outras variables neste tipo de percepcións, dedicamos un apartado a comparar os resultados sobre o galego cos do catalán en Cataluña.
8. **LINGUA E TERRITORIO.** A idea central deste capítulo é estudar a influencia do territorio na distribución da lingua en Galicia. Considerouse a posibilidade de utilizar varios enfoques diferentes, escollendo como obxecto de análise o nivel concello ata a área comarcal, pasando polo tamaño do concello de residencia. Finalmente, estudouse a forma de analizar a evolución lingüística do territorio desde un enfoque diacrónico.
9. **LINGUA, XÉNERO E IDADE.** Resumidamente, a idea deste capítulo é proporcionar unha maior entidade á análise de xénero e idade. A importancia deste tema é innegable e o número de traballos sociolingüísticos e de xornadas que se lle teñen dedicado é numeroso. Con todo, a miúdo

estas dúas dimensións quedan agochadas no medio de análises de máis tradición e interese para a planificación lingüística.

10. LINGUA E EDUCACIÓN. Este capítulo centra o seu interese en tentar dar unha visión xeral da aplicación dos diferentes decretos que modificaron o modelo lingüístico escolar, utilizando a lingua da docencia como un dos elementos máis distintivos. A segunda parte estuda as interaccións lingüísticas, tanto formais coma informais, tanto escritas coma orais, así como o papel que xoga a lingua nas interaccións dos pais e nais na escola.
11. LINGUA E TRABALLO. Inicialmente non se tiña pensado introducir esta idea como capítulo á parte, senón analizala en relación a outros contextos. No tramo final de redacción deste informe apróbase o *Plan de dinamización da lingua galega no tecido económico 2016-2020* (4 agosto de 2016), o que fixo reconsiderar e reformular o borrador inicial. Non obstante, o estudo en profundidade deste contexto debe ser explorado con técnicas complementarias á enquisa.
12. LINGUA E MEDIOS DE COMUNICACIÓN. A importancia dos medios de comunicación para as linguas minorizadas foi sempre relevante, pero, durante estas últimas décadas, considérase cada vez maior. De feito, o IGE-2013 introduciu no seu cuestionario, ademais dunha serie de preguntas relacionadas co uso, os únicos ítems preferenciais de toda a enquisa nos que se pregunta aos informantes se lles gustaría que houbo máis contidos en galego nos medios de comunicación.

As fontes comparables: enquisas previas

Desde 1999 o Instituto Galego de Estatística (IGE) realiza a “Enquisa estrutural a fogares”, antes denominada “Enquisa de condicións de vida das familias”, unha actividade estatística anual dirixida aos fogares galegos, incluída na Lei 8/2011, do 9 de novembro, do *Plan Galego de Estatística 2012-2016*, co obxecto de obter información sobre as características socioeconómicas dos fogares galegos. Consta de dous módulos: un de carácter xeral que se repite todos os anos e un segundo de carácter específico. Este último, dedicado a bloques temáticos variables, coñeceu tres edicións sobre a lingua galega (2003,

2008 e 2013), onde se analiza o grao de coñecemento do idioma galego nas súas distintas formas e o seu uso en diferentes ámbitos sociais.

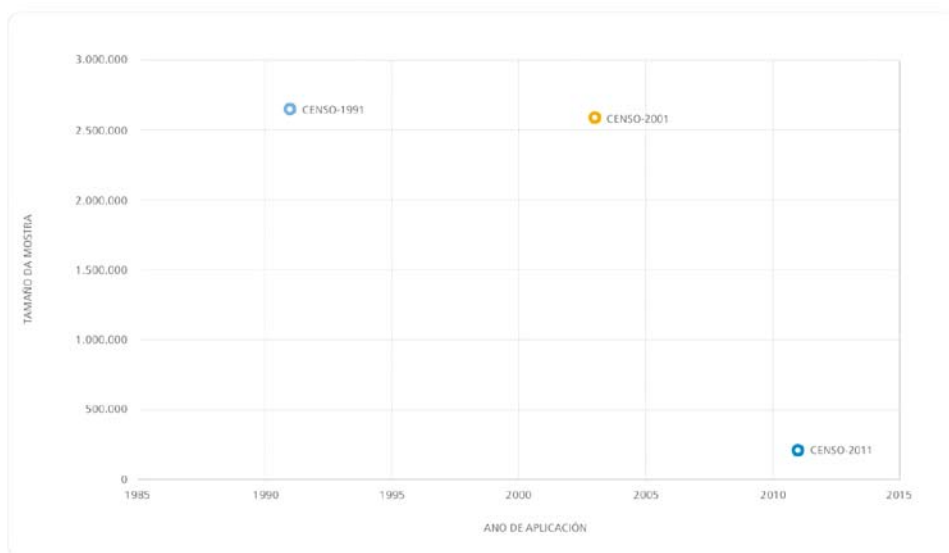
Os resultados do IGE-2013 cobran importancia por ser os últimos datos demolingüísticos existentes e, ademais, por permitir analizar a evolución da lingua galega nos inicios do século XXI, xa que os datos son comparables ás outras enquisas do IGE (2003 e 2008). Ademais, aínda que en menor medida, estes datos tamén se poden pór en relación con outros estudos como o Mapa Sociolingüístico de Galicia 1992 (Seminario de Sociolingüística 1994, 1995, 1996). Isto é así porque na elaboración desta enquisa, o IGE contou co asesoramento e a colaboración do Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega e, deste xeito, valorouse utilizar o cuestionario do MSG-1992 para que se puideran comparar os estudos, salvando as distancias metodolóxicas. O novo cuestionario ten un número menor de ítems, eliminadas as preguntas actitudinais (que caen fóra dos obxectivos do IGE), e aquelas menos produtivas e de manexo menos rendible nun inquérito destas características. Ademais, introducíronse algúns ítems novos para adecuarse á nova realidade.

No tocante ao MSG-1992, este é o estudo sociolingüístico de maior importancia de Galicia, caracterizado polo enorme tamaño da mostra (38.897 persoas) e polo número de ítems do cuestionario (148 preguntas). A principal eiva na comparación dos datos do IGE con estes é a diferenza na construción dos tramos de idade. Mentres que a mostra do IGE abarca entrevistados de 5 anos e máis, a mostra do MSG-1992 abarca entrevistados de 16 anos e máis. Outra diferenza entre o Mapa e a serie do IGE é que no primeiro caso a unidade mostral é o individuo e no segundo a familia. Con todo, os datos servennos para construír as series temporais que presentaremos no corpo do traballo. Após este estudo, realizouse o Mapa Sociolingüístico de Galicia de 2004 (Seminario de Sociolingüística 2006, 2008, 2011) que presentaba unha modificación no deseño da mostra entrevistando soamente a persoas de 14 a 54 anos, por ser considerada a poboación obxecto de maior interese para os fins da planificación lingüística.

Os estudos citados con anterioridade son utilizados para dar unha visión diacrónica da lingua galega a través do tempo. Porén, estes non esgotan as fontes de pescuda para o estudo da situación do idioma. Así, ademais dos estudos nomeados, podemos recorrer aos Censos de Poboación, unha das fontes principais para a recolección de datos sobre a lingua. Nas comunidades bilingües inclúese un apartado con dúas preguntas, nas edicións de 1991 e 2001, sobre

o coñecemento e o uso da lingua e unha terceira no 2011 sobre o contexto de uso. Este baixo nivel de información vese compensado pola súa representatividade posto que a mostra abarca, nas edicións de 1991 e 2001, a totalidade da poboación mentres que na edición do 2011 a mostra foi de 207.942 entrevistas (Figura 1.1). Como antes sinalamos, as consultas realizadas a partir de 2010 aos pais e nais dos nenos e nenas ao inicio da educación infantil poden fornecer unha información complementaria de grande interese sobre este tramo de idade (ata os seis anos), mais, infelizmente, estes datos están vedados ao escrutinio público, por causa dunha incomprendible decisión da Xunta de Galicia.

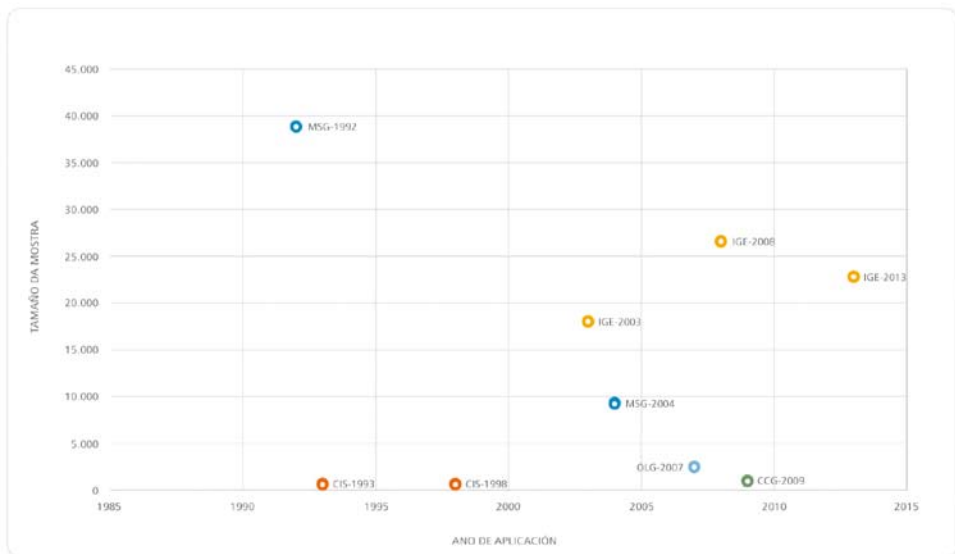
Figura 1.1. Representación espacial das características dos Censo de Poboación e Vivendas. Ano de recollida dos datos e tamaño do censo.

Así e todo, a principal fonte de análise son os datos do IGE-2013 e desta tiraremos os principais e os máis novidosos no presente traballo. Para aspectos territoriais, comparativas con outras linguas e datos de frecuencias utilizaremos os datos que nos facilitan os Censos, debido ao seu poderoso nivel de representatividade.

Tamén se botará man dos resultados da serie de traballos titulados *Situación da lingua galega na sociedade* do Observatorio da Lingua Galega (OLG-2007 en diante) (Observatorio da Lingua Galega 2007, 2008a, 2008b), xa que os resultados do estudo proporcionan unha serie de contextos específicos como a empresa, os medios de comunicación, Internet etc. Concretamente, utilizámoslos de apoio para os capítulos de traballo e medios de comunicación. Ademais das devanditas fontes, tamén se botou man dunha ampla bibliografía da que se fai mención e que aparece descrita ao final do informe.

Figura 1.2. Representación espacial das características dos principais traballos demolingüísticos realizados en Galicia.

Os datos utilizados ao longo do traballo para analizar globalmente a evolución da situación da lingua galega proceden nas fontes referenciadas na Táboa 1.1. Hai que sinalar que non en todos os casos presentamos resultados de todas estas fontes, debido á dificultade que entrañaba a comparanza entre elas (ex. CIS-1993, CIS-1998) ou a necesidade de máis tempo para presentar resultados (CCG-2009).

Táboa 1.1. Características xerais das fontes demolingüísticas primarias e secundarias.

INSTITUTO GALEGO DE ESTATÍSTICA (IGE)			
Enquisa	Ano	Universo e mostra	Resultados
Enquisa de condicións de vida das familias 2003 (IGE-2003). Módulo coñecemento e uso do galego	2003	Persoas de 5 e máis anos, residentes en vivendas familiares principais (algúns apartados a persoas de 16 ou máis anos). Unidade mostral fogar: 6.306; unidade mostral individuo: 18.019.	www.ige.eu
Enquisa de condicións de vida das familias 2008 (IGE-2008). Módulo coñecemento e uso do galego	2008	Persoas de 5 e máis anos, residentes en vivendas familiares principais (algúns apartados a persoas de 16 ou máis anos). Unidade mostral fogar: 10.272; unidade mostral individuo: 26.582.	www.ige.eu
Enquisa de condicións de vida das familias 2013 (IGE-2013). Módulo coñecemento e uso do galego	2013	Persoas de 5 e máis anos, residentes en vivendas familiares principais (algúns apartados a persoas de 16 ou máis anos). Unidade mostral fogar: 9.216; unidade mostral individuo: 22.818.	www.ige.eu
Censo de Poboacións e Vivendas 1991 (CL-1991)	1991	Poboación residente en Galicia.	www.ige.eu
Censo de Poboacións e Vivendas 2001 (CL-2001)	2001	Poboación residente en Galicia.	www.ige.eu
Censo de Poboacións e Vivendas 2011 (CL-2011)	2011	Poboación residente en Galicia. O tamaño da mostra está constituído por 207.942 persoas.	www.ige.eu
CENTRO DE INVESTIGACIÓNS SOCIOLÓGICAS (CIS)			
Enquisa	Ano	Universo e mostra	Resultados
Uso de linguas en Comunidades Bilingües (I): Galicia (nº 2052) (CIS-1993)	1993	Poboación residente en Galicia de 18 anos ou máis. O número de entrevistas realizadas foi de 681 cun erro real de +/-3,83 para un nivel de confianza do 95,5.	www.cis.es
Uso de linguas en Comunidades Bilingües (II): Galicia (nº 2295) (CIS-1998)	1998	Poboación residente en Galicia de 18 anos ou máis. O número de entrevistas realizadas foi de 681 cun erro real de +/-3,83 para un nivel de confianza do 95,5.	www.cis.es

SEMINARIO DE SOCIOLINGÜÍSTICA DA REAL ACADEMIA GALEGA (RAG)

Enquisa	Ano	Universo e mostra	Resultados
Mapa Sociolingüístico de Galicia de 1992 (MSG-1992)	1992	Poboación residente en Galicia de 16 ou máis anos, a mostra total é de 38.897 persoas e cun erro estimado para toda Galicia de +/- 0,62% para un nivel de confianza do 95%.	Seminario de Sociolingüística (1994, 1995, 1996)
Mapa Sociolingüístico de Galicia de 1992 (MSG-2004)	2004	Poboación residente en Galicia de 15 a 54 anos, a mostra total é de 9.309 persoas e cun erro estimado para toda Galicia de +/- 1,03% para un nivel de confianza do 95%.	Seminario de Sociolingüística (2007, 2008, 2011)

OBSERVATORIO DA LINGUA GALEGA. SECRET. XERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (OLG)

Enquisa	Ano	Universo e mostra	Resultados
Situación da lingua galega na sociedade. Observación no ámbito da cidadanía. Observación en ámbitos diversos (OLG-2007)	2007	Poboación de 15 ou máis anos residente en Galicia. Mostra 2.500 entrevistas (ámbito cidadanía).	http://www.observatoriodalinguagalega.com/ Observatorio da Lingua Galega (2007, 2008a, 2008b)

OBSERVATORIO DA CULTURA GALEGA. CONSELLO DA CULTURA GALEGA

Enquisa	Ano	Universo e mostra	Resultados
Inquérito sobre opinións, actitudes e expectativas da sociedade galega (CCG-2009)	2009	Poboación residente en Galicia con 18 anos cumpridos. A mostra total foi de 1201 persoas.	Casares, Monteagudo e Neira (2012)

Fonte: Adaptación de Subiela (2010: 248-249).

En definitiva, este estudo está dirixido a tres comunidades non distantes, pero si distintas: a comunidade experta, dedicada á investigación dos aspectos sociais do status do galego; as autoridades de distintas institucións, nomeadamente (pero non só) da Xunta de Galicia, como principal responsable, legal e moral, da sorte da lingua galega; e a sociedade galega en xeral, que é a que, á derradeira, ten esta sorte nas súas mans. Agardamos pois que o presente estudo sexa de utilidade para un mellor coñecemento da realidade social do idioma

galego na actualidade, nas décadas pasadas e nos tempos por vir, para unha maior concienciación da sociedade galega a respecto da necesidade de apoialo, arroupalo e impulsalo, e mais para que as autoridades responsables se sintan interpeladas para actuar dun xeito decidido e eficaz cara ao obxectivo de preservaren e promoveren un ben de inestimable valor cultural (e non só), que ve o seu horizonte turbado por sombras ameazadoras.

A nosa ética profesional como estudosos da realidade sociolingüística de Galicia, e na liña da acción continuada da Real Academia Galega canto máxima entidade legalmente encargada da defensa e ilustración da lingua galega, obríganos a lanzar a voz de alerta, unha voz que se quere alentadora, pero que non pode deixar de expresarse en tons de alarma. Non pretendemos alimentar un discurso pesimista sobre o futuro do galego, pero non podemos deixar de sinalar os riscos que corre o noso idioma, e xa que logo sentímonos obrigados a apelar ao conxunto da sociedade e en especial aos seus líderes económicos, sociais e políticos: para garantirmos ese futuro cómpre un compromiso máis fondo e máis sincero, unha acción máis enérxica e iniciativas máis eficaces. Que así sexa.

Agradecementos

Comprácenos agradecer especialmente as seguintes colaboracións:

Mauro Fernández, Valentina Formoso, Fernando Ramallo, Xosé Luís Regueira, Modesto A. Rodríguez Neira e Bieito Silva Valdivia pola súa colaboración xenerosa, voluntaria e enriquecedora, na revisión, corrección e suxestións sobre os aspectos de cadansúa especialidade.

Natxo Sorolla Vidal, F. Xavier Vila e a Joaquim Torres, así como á *Xarxa Cruscat*, pola súa disposición e a troca de ideas e suxestións de grande interese.

Os devanditos agradecementos non converten os citados investigadores en corresponsables dos inevitables erros, omisións involuntarias, análises discutibles ou opinións polémicas que poida conter o presente traballo, que son imputables exclusivamente aos seus autores.

2. Evolución da sociedade galega

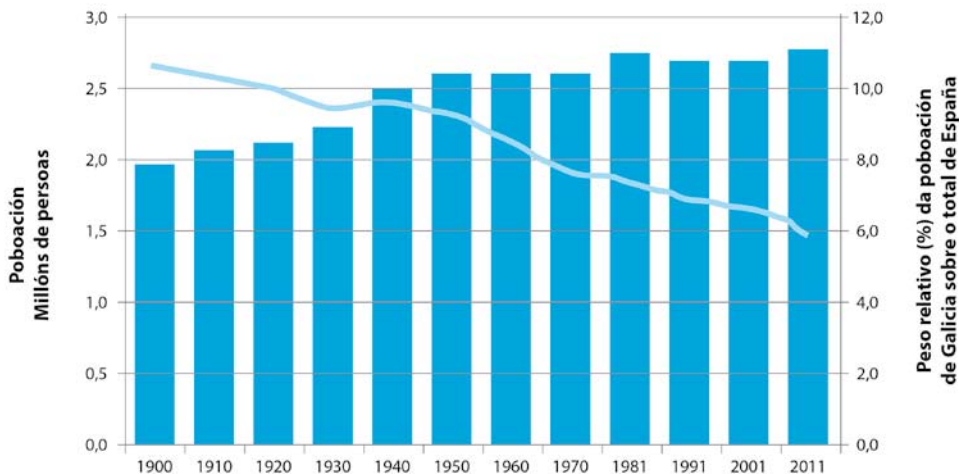
A sociedade galega¹ mudou de forma moi profunda ao longo dos últimos 50 anos. Partindo dunha sociedade agraria e asentada en pequenos núcleos rurais, hoxe o perfil laboral e urbano é moi parello ao dos países da nosa contorna. Neste capítulo introdutorio damos conta dos trazos básicos da sociedade galega en xeral, pero sobre todo das características que permiten comprender mellor o comportamento lingüístico das galegas e galegos.

Desde principios do século XX á actualidade, Galicia diminuíu o seu peso demográfico no conxunto do Estado

O territorio galego tivo historicamente unha densidade de poboación moi superior ao conxunto da Península Ibérica. Ao comezo do século XX a poboación galega significaba máis do 11% da española, porcentaxe que foi descendendo de xeito continuado ao longo deste século ata situarse por baixo do 6%, e cunha densidade de poboación semellante ao conxunto español 93,5 hab./km² (Figura 2.1). En realidade, a poboación galega permaneceu bastante estable mentres a do conxunto do Estado medraba a moito maior ritmo. Se España pasou nun século de menos de 20 a máis de 40 millóns de habitantes, Galicia xa pasaba dos 2 millóns a inicio do século XX e agora sitúase arredor dos 2.800.000 (Táboa 2.1). É dicir, entre o comezo do século XX e a actualidade España multiplicou a súa poboación por 2,51 mentres Galicia fíxoo por 1,33.

1 Capítulo de autoría de Xaime Subiela.

Figura 2.1. Serie histórica de poboación de Galicia. 1990-2011.

Fonte: Instituto Nacional de Estadística. Censo de Poboación e Vivendas.

Táboa 2.1. Evolución da poboación de Galicia e España, 1900-2014, e proxeccións demográficas para 2025. Frecuencias.

Ano	A Coruña	Lugo	Ourense	Pontevedra	Galicia	España
1900	681.895	476.357	491.665	495.721	2.073.638	18.830.649
1910	724.697	512.467	446.342	546.274	2.231.753	19.990.909
1920	772.363	517.918	446.398	585.866	2.342.545	22.012.663
1930	835.906	523.911	476.336	630.446	2.466.599	24.026.571
1940	912.662	545.128	494.966	685.801	2.638.557	26.386.854
1950	971.641	521.213	494.283	714.666	2.701.803	28.172.268
1960	1.035.619	491.955	488.241	715.181	2.730.996	30.776.935
1970	1.030.745	423.064	441.260	718.334	2.676.403	34.041.531
1981	1.093.122	405.377	430.175	883.268	2.811.942	37.683.363
1991	1.096.966	384.365	353.491	896.847	2.731.669	38.872.268
2001	1.096.027	357.648	338.446	903.759	2.695.880	40.847.371
2011	1.141.286	348.067	328.697	954.877	2.772.928	46.818.219
2014	1.132.415	342.717	322.239	950.188	2.747.559	47.129.783
2025	1.096.606	314.475	297.203	961.494	2.669.778	–

Fonte: Censos de Poboación e Vivendas, 1900-2011, Padrón de habitantes, 2014, e proxeccións demográficas do Instituto Universitario de Estudos e Desenvolvemento de Galicia (Universidade de Santiago de Compostela).

O crecemento continuado da poboación no territorio español acelerouse na década dos sesenta, setenta e logo no 2000. Pola contra, a poboación galega comezou a descender a partir da década dos oitenta. Este punto de inflexión demográfica coincide coa institucionalización da política lingüística en Galicia (i.e. Lei de Normalización Lingüística 1983). Así, en 1982, a poboación residente en Galicia acadou a maior cifra da súa historia con 2.813.893 residentes e, a partir de aí, a poboación residente foi mingando con altibaixos.

Porén, estas cifras deben ser matizadas. O obxecto de análise que aquí retratamos é a poboación residente, isto é, a que nese momento vivía en Galicia. Mais, nestas décadas, en Galicia produciuse un fenómeno migratorio cara a diversos países de América, Europa, e tamén cara a outros lugares de España. Isto contraponse ao perfil de outras comunidades como Cataluña, Madrid ou Valencia, receptoras de inmigrantes, de fóra e dentro do Estado, feito que ten importancia a respecto dos comportamentos lingüísticos. Neste sentido, a poboación foránea –inmigración estranxeira ou española– en Galicia ten moito menor peso que no caso doutras comunidades con lingua propia como Cataluña, Valencia ou Illas Baleares.

Dado que este traballo toma como referencia o ano 2013, segundo os datos definitivos do *Instituto Nacional de Estadística* a 1 de xaneiro de 2013, a poboación residente na Comunidade Autónoma de Galicia alcanza 2.761.970 persoas, que representan un 5,9% do total da poboación de España, cifrada en 46.727.890 habitantes.

Nestes anos asistimos, pois, a un declive demográfico relativo en comparación coa contorna española. Así, Galicia estabilizou a poboación mentres o conxunto de España aumentouna de xeito considerable. En todo caso, a continuidade da cifra oculta o verdadeiro declive demográfico, o aumento da esperanza de vida fai que os datos globais disimulen a caída tendencial da poboación e o seu envellecemento. É dicir, se ata os anos oitenta nacían arredor de 40.000 bebés en Galicia, a partir deste século as cifras sitúanse sobre os 20.000 nacementos.

En 50 anos, Galicia sufriu un proceso de modernización acelerada pasando de ter unha economía predominantemente agraria a terciarizarse

As transformacións que tiveron lugar en Galicia ao longo dos últimos 50 anos foron moi profundas. Tales transformacións pódense apreciar na estrutura ocupacional ou no grao de urbanización correspondentes cun grao de modernización parello ás sociedades da nosa contorna.

Desde a década dos 80 pasamos dunha sociedade ocupada maioritariamente no sector primario a unha vinculada ao sector servizos (Táboa 2.2, Figura 2.2. e 2.3). Se nos detemos na ocupación, podemos apreciar a evolución destas últimas décadas onde destaca o aumento do sector servizos que duplica o número de traballadores en tres décadas, e sobre todo a enorme caída do sector primario. Se o sector primario significaba arredor do 70% da poboación ocupada en Galicia a comezos da década dos sesenta e máis do 40% (i.e. 41,59%) a principios do oitenta, á altura do 2014 está por baixo do 7% (i.e. 6,62%) da poboación ocupada. Aínda así, esta cifra é bastante superior á media española e á comunitaria (Táboa 2.3).

Táboa 2.2. Ocupados segundo os sectores de actividade. Miles de persoas.

Ano	Total	Agricultura e pesca	Industria	Construción	Servizos
1980	1.115,1	463,8	193,4	114,9	343,1
1990	1.048,8	333,0	162,6	96,9	456,3
2000	1.011,9	174,3	180,3	119,4	537,7
2010	1.104,5	88,2	172,7	104,9	738,7
2014	998,0	66,1	154,0	67,1	710,7

Fonte: Adaptación do Instituto Galego de Estatística e *Instituto Nacional de Estadística*, Enquisa de Poboación Activa.

Doutra banda, se nos detemos no peso dos diferentes sectores na actualidade, tanto que significan de achega económica coma en emprego, as cifras son bastante parellas aos países da nosa contorna, mentres que hai tres décadas contrastaba o enorme peso do sector primario. A modernización da sociedade e do sistema produtivo pode apreciarse no grao de alfabetización, isto é, se no ano 1985 o 72% da poboación activa só tiña estudos primarios, no ano 2013 esta cifra diminúe ata un 7,3%.

Figura 2.2. Distribución da ocupación en Galicia por sectores. 1985. %

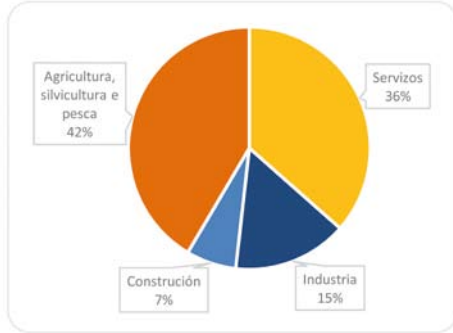
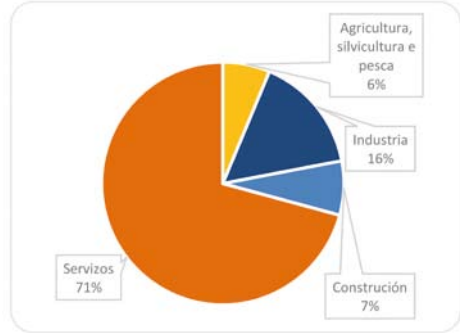

Figura 2.3. Distribución da ocupación en Galicia por sectores. 2015. %

Fonte: Adaptación de Vecino (2016: 22).

Táboa 2.3. Emprego por sector económico na Unión Europea, España, Galicia e as súas provincias. 2012.

Emprego/sector económico (2012)							
	Total	Primario		Secundario		Terciario	
	Persoas	Persoas	%	Persoas	%	Persoas	%
UE27	222.943.300	11.619.800	5,2	50.429.500	22,6	160.894.000	72,2
España	17.776.000	750.800	4,2	3.395.100	19,1	13.630.800	76,7
Galicia	1.080.400	78.700	7,3	260.500	24,1	741.200	68,6
A Coruña	458.000	22.800	5,0	106.300	23,2	328.900	71,8
Lugo	135.800	21.800	16,1	27.400	20,2	86.600	63,8
Ourense	119.600	9.500	7,9	31.200	26,1	78.900	66
Pontevedra	367.000	24.600	6,7	95.600	26,0	246.800	67,2
Emprego/tipo de rexión (2010)							
	Total	Rural		Intermedia		Urbana	
	Persoas	Persoas	%	Persoas	%	Persoas	%
UE27	222.219.000	45.383.500	20,4	75.047.500	33,8	100.319.900	45,1
España	18.855.500	1.323.300	7	6.006.200	31,9	11.514.200	61,1
Galicia	1.080.400	255.400	23,6	825.000	76,4	0	0
A Coruña	458.000			458.000	100		
Lugo	135.800	135.800	100				
Ourense	119.600	119.600	100				
Pontevedra	367.000			367.000	100		

Fonte: Adaptación do Eurostat/Contas económicas nacionais e rexionais.

Desde os anos cincuenta, Galicia experimentou unha desruralización acelerada e un incremento de poboación na franxa occidental e nas capitais de provincia

En paralelo á transformación na ocupación tamén se produciron cambios no asentamento territorial. A histórica dispersión da poboación en pequenos núcleos significaba un asentamento rural maioritario, onde as aldeas asumían a maior parte da poboación estruturada arredor de cabeceiras municipais ou comarcais xunto a unha rede de pequenas cidades. Este asentamento tradicional en Galicia foise transformado nun despoboamento do interior xunto á concentración na franxa occidental, en especial nas áreas urbanas das cidades atlánticas, e tamén nas capitais de provincia interiores (Figura 2.4). A concentración poboacional arredor do eixe da AP-9 coincide tamén con outros indicadores de dinamismo económico e social.

Asistimos, así, a un dobre proceso de concentración e despoboamento. Se vemos a súa evolución desde a metade do século XX, observamos como o número de municipios que agrupaban o 75% da poboación galega eran 150 concellos en 1950, 111 en 1981 e 71 en 2015. Esta tendencia non fai máis que acelerarse se atendemos á vitalidade demográfica dos diferentes concellos onde unha boa parte do territorio galego ten unha poboación envelledada, sen apenas nenos e nenas nin poboación por baixo dos 40 anos (Figura 2.5).

Con todo, o descenso de actividade no sector primario non foi equivalente ao descenso da poboación no rural. É dicir, aínda que hoxe a poboación ocupada no sector primario signifique só o 6%, unha parte relevante de maiores xubilados ou mesmo xente empregada no sector servizos mantense no hábitat rural. De feito, máis dun terzo da poboación galega habita en municipios de menos de 10.000 habitantes.

Figura 2.4. Distribución territorial da poboación galega, por concellos. 2011.

Fonte: Adaptación dos datos do Censo de Poboación e Vivendas. 2011.

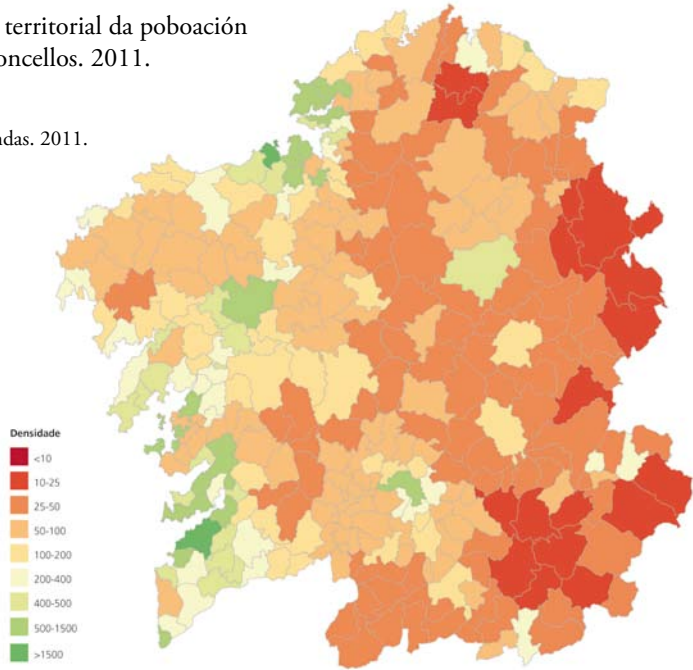
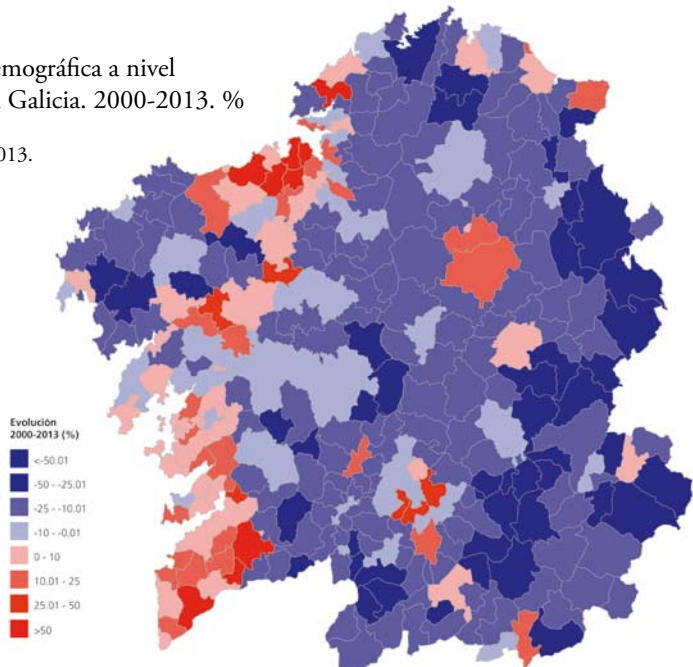

Figura 2.5. Evolución demográfica a nivel municipal en Galicia. 2000-2013. %

Fonte: Padrón de habitantes. 2013.

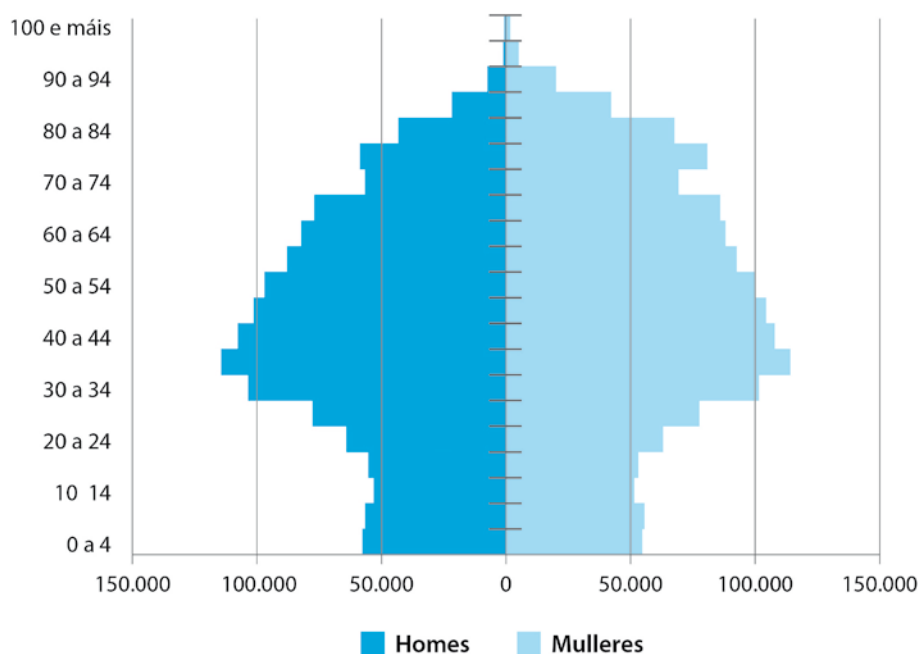

En trinta anos, Galicia transformouse nun país envellecido

Durante os últimos trinta anos Galicia está asistindo a un declive demográfico. En realidade, o conxunto da poboación residente permaneceu relativamente estable, arredor das 2.800.000 persoas. Porén, se o comparamos coa nosa propia poboación de hai unhas décadas ou coa pirámide de poboación española, vemos que Galicia está fortemente envellecida.

Para explicar este feito non é necesario remitirse ao comezo do *baby boom* nos anos sesenta e setenta, xa que, aínda no inicio da Autonomía, en 1985, os menores de 16 anos case duplicaban aos maiores de 65. Isto é, por cada menor de 16, había 0,6 maiores de 65. Tres décadas despois, en 2015, por cada menor de 16 anos hai 1,92 de 65 anos. Deste xeito, mentres hai trinta anos os maiores significaban case a metade dos nosos infantés e adolescentes, á altura do 2015 estes son case o dobre (Figura 2.6).

Figura 2.6. Pirámide de poboación de Galicia. 2013.

Fonte: Adaptación do Instituto Galego de Estatística (IGE).

Neste proceso de envellecemento compartimos tendencias comúns coa nosa contorna como a baixa fecundidade (1,1 fillo/as por muller, cando a taxa de reposición se sitúa en 2,1) ou o aumento da esperanza de vida (sete anos de aumento durante estas tres décadas). No caso galego inflúe o escaso dinamismo económico de moitos territorios, o que tamén afecta ao comportamento migratorio. É dicir, mentres que no caso español foi importante a capacidade de atracción de inmigrantes, no caso galego foi escasa, continuando o proceso de emigración cara a outros territorios.

En paralelo ao ámbito demográfico, tamén no plano laboral se observa unha dinámica diferente entre Galicia e España na evolución do emprego. Se no caso galego, nos últimos trinta anos, os activos aumentaron só en 31.000 (2,5%), no caso español o incremento foi de 8,9 millóns (64%). Durante estes anos tamén se produciu unha incorporación importante das mulleres ao traballo remunerado, un sector onde en Galicia sempre houbo un índice de actividade feminina bastante superior ao de España. Pero se no 1985 por cada muller activa en Galicia había 1,56 homes activos, fronte aos 2,30 en España, despois de trinta anos, por cada muller activa, Galicia conta con 1,10 homes e España con 1,86.

A institucionalización da Comunidade Autónoma nestes 30 anos coincidiu en Galicia coa extensión do estado do benestar: pensións, educación e sanidade universal

Entre a década dos anos oitenta e a actualidade os cambios sociais foron de gran calado, máis alá do ámbito sociodemográfico, económico e territorial. Durante estes anos procedeuse a un aumento da escolarización e, sobre todo, do nivel de estudos do conxunto da poboación que acada, na actualidade, un nivel superior á media española.

Nos anos 60 a taxa de alfabetización aproximábase ao 90% (cun diferencial importante no caso feminino) e, vinte anos despois, a poboación de máis de 25 anos tiña estudos primarios, situación que non difire moito do conxunto español. Na actualidade, o 50% da poboación maior de 25 anos dispón de estudos secundarios e un 20% de estudos superiores.

Do mesmo xeito, ao longo destes anos, estendeuse o sistema de sanidade pública e de pensións, tanto contributivas como non contributivas. No caso da extensión da educación e da saúde, este feito coincidiu coa asunción destas mesmas competencias por parte da Comunidade Autónoma galega. Respecto da educación, a estes efectos, a asunción destas competencias por parte da Autonomía foi moi relevante xa que supuxo a incorporación do idioma galego como materia no ensino e, tamén, como lingua vehicular.

3. Competencias lingüísticas en galego

Este capítulo¹ ten como finalidade principal analizar os coñecementos lingüísticos da poboación de Galicia en lingua galega. Por coñecemento ou competencia enténdese a capacidade de entender e ler, habilidades comprensivas, e a capacidade de falar e escribir, habilidades expresivas. Tamén se analizarán os contextos principais de adquisición destas competencias.

A primeira cuestión a ter en conta refírese a un aspecto metodolóxico. Para analizar a competencia lingüística en galego pártese dos propios datos declarados polos participantes, onde as persoas se (auto)avalían utilizando unha serie de criterios propios. Esta (auto)avaliación pode ser máis ou menos próxima á realidade (considerando máis próxima á realidade a valoración realizada por avaliadores externos utilizando un mesmo criterio para todos) segundo a incidencia doutro tipo de influencias externas á variable que se está a medir como a etapa evolutiva, a autoestima, a personalidade etc.

A segunda cuestión está relacionada coas políticas lingüísticas desenvolvidas en Galicia ao longo destes últimos 30 anos. Tales políticas, que tiñan como obxectivo transmitir a importancia do bilingüismo como capital lingüístico (Bourdieu 1985), concretáronse nun modelo lingüístico-educativo que buscaba acadar unha competencia semellante en galego e castelán ao final do ensino obrigatorio, con independencia da súa lingua inicial. Os resultados obtidos confirman o valor integracional da lingua galega pero non o seu valor instrumental, a excepción de contextos laborais ou educativos concretos; mentres que o castelán, amais do seu valor instrumental para os galegos, comeza a ter un

1 Comprácenos agradecerlle a Bieito Silva a súa colaboración na revisión, corrección e achega de suxestións sobre este capítulo. Os devanditos agradecementos non converten o citado investigador en corresponsable dos inevitables erros, omisións involuntarias, análises discutibles ou opinións polémicas que o presente capítulo poida conter, que son imputables exclusivamente aos seus autores.

valor integracional en certos contextos (i.e. urbano e periurbano). Así, o valor desigual das linguas fai que unha persoa bilingüe galego-castelán non se considere que teña o mesmo capital lingüístico que outra persoa castelán-inglés.

En terceiro lugar, hai que ter en conta que a Enquisa estrutural a fogares, realizada polo IGE dunha forma quinquenal desde comezos de século (IGE-2003, IGE-2008 e IGE-2013), centra o seu estudo no coñecemento e uso do galego pero non investiga as competencias noutras linguas como o castelán. Este feito impide obter resultados sobre o nivel de bilingüismo ou plurilingüismo competencial en Galicia. Non obstante, para este traballo pártese de dúas premisas fundamentais: a premisa I asume que a case totalidade, senón a totalidade, dos galegofalantes son capaces de entender e utilizar o castelán aínda que non ocorre á inversa (Siguán 1994, 1999); e a premisa II asume que hai un dominio suficiente do castelán escrito naquelas persoas que teñen un dominio suficiente do galego escrito.

Este capítulo incorpora dous enfoques diferentes á análise demolingüística en relación a outros estudos como son os de traballar cun índice de competencia xeral en galego ou o de comparar os resultados de Galicia cos doutras realidades lingüísticas do Estado, utilizando o mesmo enfoque que o *Centro de Investigaciones Sociológicas* en 1993 e 1998 ou traballos coma o de Lasagabaster e Huguet (2007). A maiores, estúdase a evolución desta(s) variable(s) desde 1992 ata 2013 coa finalidade de analizar se as competencias autopercibidas melloraron, empeoraron ou permaneceron estables. A influencia de variables sociolingüísticas (i.e. lingua inicial, lingua habitual etc.) ou sociodemográficas (i.e. idade, territorio, nivel de estudos, sexo etc.) expóñense na segunda parte do informe.

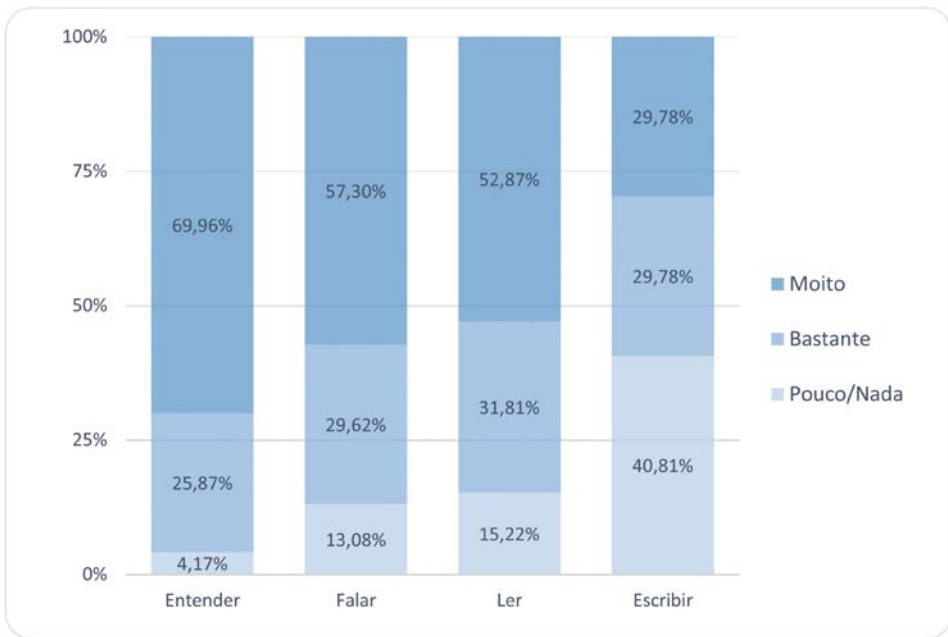
O nivel de coñecemento do galego é alto

En 2013, respecto das habilidades comprensivas, case a totalidade dos galegos e galegas de 5 ou máis anos declaran que entenden o galego (i.e. 95,83%). Por graos de coñecemento, a porcentaxe de persoas que o entenden ‘moito’ aproxímase a sete de cada dez (i.e. 69,69%), mentres un 4,17% non comprenden ou comprenden pouco o galego. As persoas con capacidade para ler en galego son case o 85% dos galegos e galegas (i.e. 84,78%) e son máis dun 50% os

galegos que consideran que teñen unha gran destreza lectora (i.e. ‘moito’) en galego (i.e. 52,97%).

Da banda das habilidades expresivas, as cifras das actividades lingüísticas orais indican que un 86,92% dos galegos posúe unha “competencia efectiva”² para falar en galego (i.e. ‘moito’, ‘bastante’), mentres que un 13,08% (auto)avalíase con algún tipo de dificultade (i.e. ‘nada’, ‘pouco’). No tocante ás actividades lingüísticas escritas, os galegos cunha capacidade efectiva para escribir en galego sitúanse ao redor do 60% (i.e. 59,56%) rexistrándose un sector amplo da poboación, arredor do 40% (i.e. 40,81%), que considera que a súa capacidade neste tipo de actividade é insuficiente (i.e. ‘nada’, ‘pouco’).

Figura 3.1. Competencias lingüísticas autopercebidas do galego por actividades da lingua. 2013. %

2 As competencias autopercebidas no Mapa Sociolingüístico de Galicia e no IGE mídense mediante unha escala de catro puntos: ‘nada’, ‘algo’, ‘bastante’ e ‘moito’. A ‘competencia efectiva’, ‘dominio efectivo’ como se denominaba no MSG-1992 (Seminario de Sociolingüística da RAG 1994), correspóndese á suma das categorías ‘moito’ e ‘bastante’.

En definitiva, a maioría dos galegos e galegas de 5 ou máis anos teñen unha capacidade suficiente en lingua galega, a excepción da expresión escrita. Conscientes do posible efecto do envellecemento e o sistema educativo sobre a adquisición das competencias, especialmente das escritas, comparáronse os resultados da mostra de 5 ou máis anos cos da de 15 ou máis anos, sen atopar diferenzas significativas.

Hai que sinalar que, cando se pregunta pola capacidade para escribir, a porcentaxe de persoas con problemas para expresarse por escrito aumenta case trinta puntos en relación coa capacidade para expresarse oralmente.

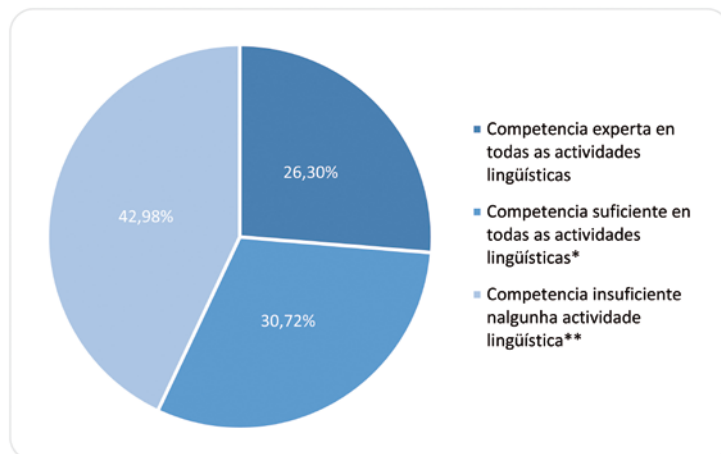
Un de cada catro galegos declara ter unha competencia experta en todas as actividades lingüísticas.

Un de cada dous declara unha competencia suficiente

A investigación estudou as competencias agrupando as actividades lingüísticas en actividades e estratexias de expresión ou comprensión co fin de obter unha visión xeral das habilidades lingüísticas da poboación galega, utilizando un único indicador que achegase a máxima información da forma máis resumida posible. Despois de analizar varias posibilidades, optouse pola que imos expoñer a continuación dadas certas características da poboación galega. Esta variable ten tres alternativas e preséntanos unha paisaxe daquelas persoas con: a) *competencia experta en todas as actividades* (i.e. ‘moito’), b) *competencia suficiente en todas as actividades* (i.e. ‘moito’ ou ‘bastante’), sen acadar a competencia experta en todas as actividades, e c) *competencia insuficiente nalgunha actividade* (i.e. ‘pouco’ ou ‘nada’)

A porcentaxe de galegos e galegas cunha competencia suficiente achégase ao 60% da poboación (i.e. $26,30\%+30,72=57,02\%$), habendo máis dun 25% (i.e. 26,30%) que declaran ter un gran dominio en todas as actividades (Figura 3.2). Pola contra, arredor dun 40% (i.e. 42,98%) non domina algunha competencia, que adoita ser a expresión escrita. Neste grupo comeza a xurdir un perfil próximo ao 2% composto por castelanfalantes coa capacidade de expresarse por escrito en galego pero que se consideran incapaces de expresarse oralmente con garantías (Loredo 2015b).

Figura 3.2. Competencia lingüística autopercebida agrupada en galego dos galegos e galegas de 15 ou máis anos. 2013. %

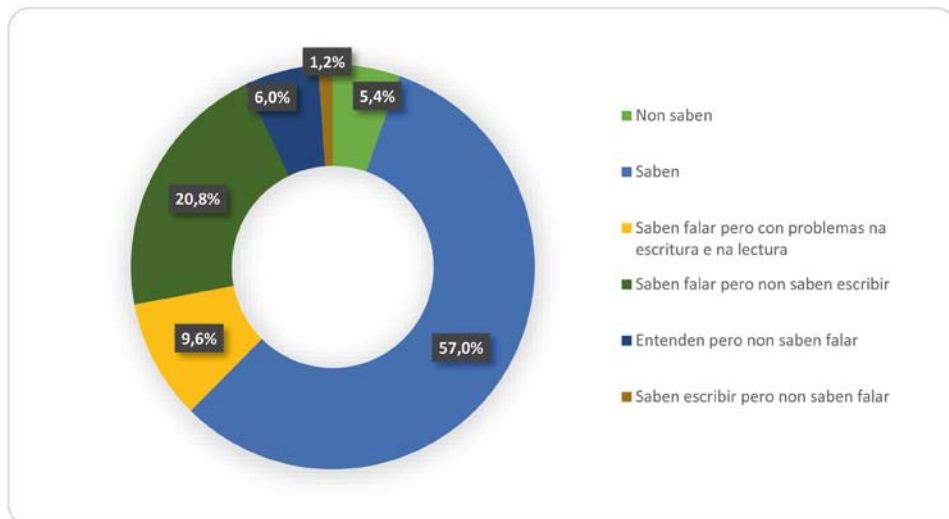
* Competencia suficiente en todas as actividades lingüísticas: implica autoavaliarse como 'moito' ou 'bastante' nas catro actividades lingüísticas (i.e. entender, falar, ler, escribir) pero sen chegar a situarse na categorías máis alta nas catro actividades.

** Competencia insuficiente nalgunha actividade lingüística: implica autoavaliarse como pouco/nada nalgunha actividade.

Os resultados presentados ata agora responden á necesidade de describir os niveis acadados pola cidadanía en cada actividade lingüística ou de ter unha visión xeral dos niveis competenciais en galego. Este apartado ten a finalidade de coñecer os diferentes perfís de habilidades en lingua galega. Con este obxectivo, utilizouse unha adaptación dun procedemento utilizado en Cataluña para estudar a tipoloxía de coñecementos lingüísticos nas enquisas EULP-2008 e EULP-2013 (Solé 2011)³. O perfil máis numeroso é a competencia efectiva en todas as actividades (i.e. 57,0%), é dicir, máis da metade dos galegos teñen a capacidade de entender, falar, ler e escribir dunha forma efectiva en lingua galega (Figura 3.2 e 3.3).

3 A metodoloxía utilizada, da mesma forma que en Martínez e Torrijos (2008), foi a técnica estatística multivariante de análise de conglomerados non xerárquico de K-means. O número de casos que non se adxudicaron a un perfil coa selección da mostra de galegos de 15 ou máis anos ao utilizar esta técnica e crear a variable final foi de 0,3%, 4,1% totais ao incluír aqueles casos que deixaron de contestar algunha pregunta.

Figura 3.3. Poboación de 15 ou máis anos segundo a tipoloxía de coñecementos en galego. 2013. %

A maiores, topamos cun perfil competencial importante (i.e. 30,4%) caracterizado por ter a capacidade suficiente de falar en galego pero non un dominio suficiente para escribir (20,8%) e nalgún caso tampouco para ler (9,6%).

Tamén é significativo o grupo de galegos (i.e. 6%) que ten unha comprensión suficiente (i.e. entende e le) pero que non é capaz de expresarse en galego (i.e. falar e escribir). Arredor destas cifras están as persoas que non saben galego (i.e. 5,4%). Por último, temos un perfil⁴ que non manifesta problemas de comprensión nin de expresión escrita pero si de expresión oral (i.e. 1,2%). A presenza deste último perfil vai en aumento nos tramos de idade máis novos onde acada cifras porcentuais superiores ao 4%. (i.e. de 15 a 19 anos= 4%; de 20 a 24 anos= 4,83%).

⁴ A pesar de que este grupo non estaba presente na análise de conglomerados, introducí-molo porque á hora de realizar os cruzamentos dos datos por idade daba a impresión de que este podería ser un perfil de importancia nun futuro próximo.

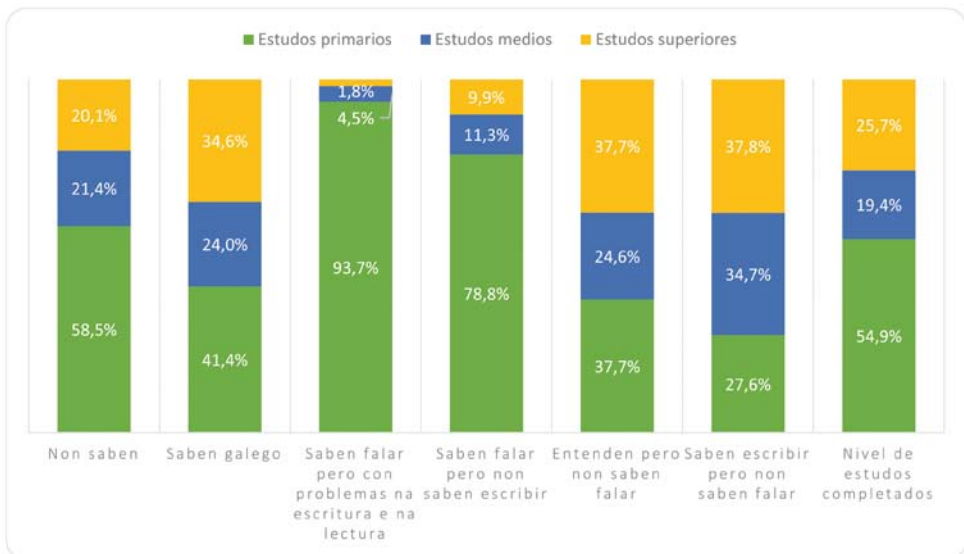
O nivel de estudos ten unha influencia importante, senón decisiva, para formar parte de determinados perfís competenciais

O grupo competencial formado por persoas que saben falar pero teñen algunha dificultade para ler e/ou escribir en galego está composto, fundamentalmente, por individuos con estudos primarios. Así, o 93,7% responde a este patrón, mentres que no grupo dos que saben falar pero non escribir un 78,8% corresponde a persoas con estudos primarios (Figura 3.4).

En relación ás persoas que saben galego (falar e escribir), o perfil formativo cambia drasticamente en relación cos grupos anteriores, isto é, teñen máis probabilidade de posuír uns niveis de estudos superiores (i.e. 34,6%) ou cando menos medios (24%). Se foramos máis restritivos con este perfil e buscáramos con ‘moita’ competencia en todas as actividades avaliadas, as persoas con nivel de estudos superiores acadarían aínda máis presenza.

No tocante aos perfís relacionados con problemas para falar pero sen dificultades de comprensión ou incluso de expresión escrita, hai unha maior probabilidade de pertencer a eles canto maior nivel de estudos sen teña.

Figura 3.4. Poboación de 15 ou máis anos segundo a tipoloxía de coñecementos en galego e o nivel de estudos completados. 2013. %

O segundo perfil (i.e. saben escribir pero non saben falar) está máis asociado a un nivel de estudos medios ou superiores.

Por último, semella que o perfil das persoas que ‘non saben galego’ non ten moita relación co nivel de estudos, xa que aínda que hai máis persoas con estudos primarios e menos con estudos superiores, as diferenzas non son significativas.

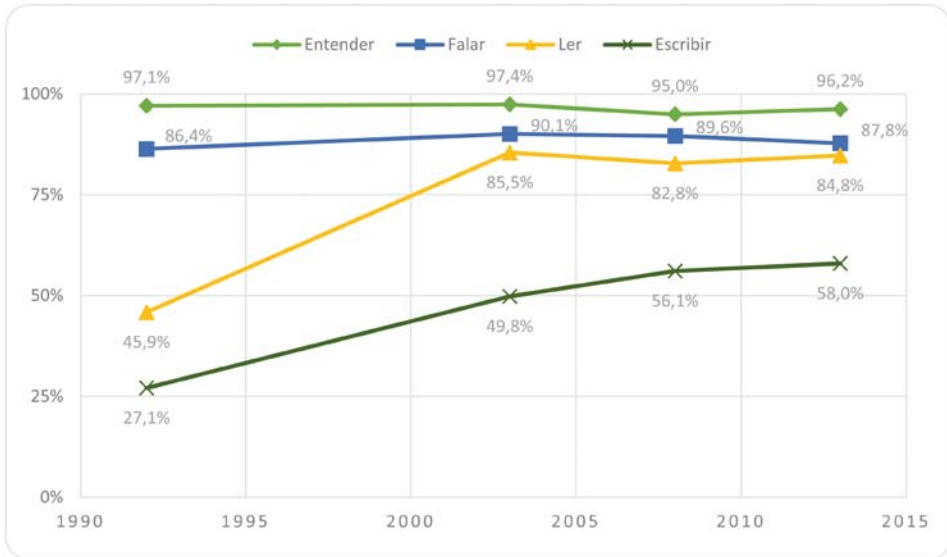
As actividades de lectura e escritura melloraron desde 1992

As habilidades lectoescritas en lingua galega desde os anos noventa ata inicios da segunda década do século XXI evolucionaron positivamente. A porcentaxe de persoas cunha competencia efectiva (i.e. ‘moito’, ‘bastante’) para ler en galego aumenta case corenta puntos (i.e. +38,9%) e trinta para escribir (i.e. +30,9%). Estes resultados indican a importancia da escola na adquisición das competencias escritas nos datos recollidos a inicios da década dos noventa, aínda que semella que existe unha desaceleración na adquisición dun dominio efectivo da escrita en galego durante a primeira década do século XXI. En 1992, a porcentaxe de galegos cunha capacidade suficiente para falar en galego era moi alta, case nove de cada dez persoas teñen a capacidade de expresarse con corrección en galego (Figura 3.5). A inicios do século XXI (2003-2013) a porcentaxe de persoas cunha competencia suficiente para falar estabilízase.

En Galicia, seis persoas de cada dez teñen un dominio comunicativo suficiente do idioma galego e este número vai aumentando co transcurso dos anos

Cinguíndonos á evolución dos principais perfís lingüísticos competenciais, os resultados dos galegos maiores de 15/16 anos indican que o número de persoas cunha competencia efectiva en todas as actividades aumenta cos anos (i.e.: +33,1% entre 1992 e 2013), mentres diminúen (i.e.: -7,1% entre 1992 e 2013) correlativamente as persoas que saben falar pero que non saben escribir (Figura 3.6). Como amosan os diferenciais, o aumento ao longo do tempo

Figura 3.5. Porcentaxe de persoas cun dominio efectivo da lingua galega de 15/16 ou máis anos desde 1992 a 2013⁵. %

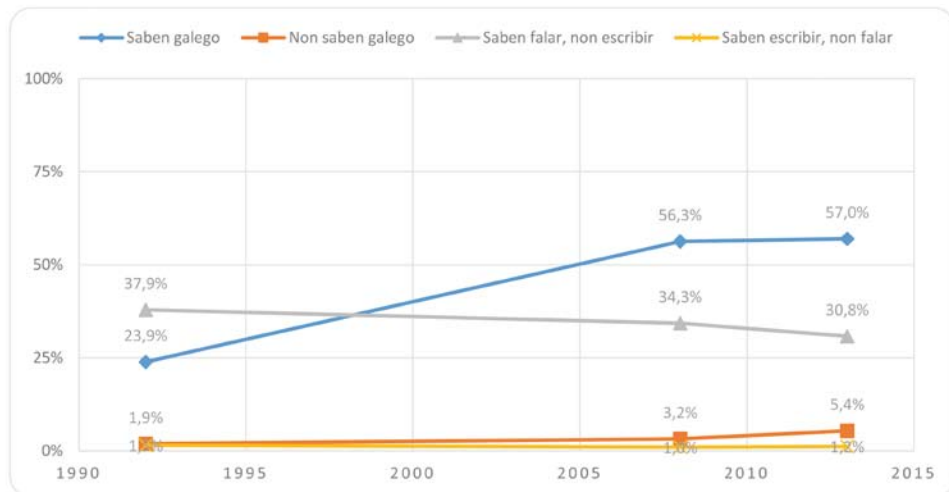
Fonte: Adaptación do IGE (2003, 2008, 2013) e MSG-1992.

(i.e. 1992-2013) das persoas que ‘saben galego’ é maior cá diminución das persoas que ‘saben falar, non escribir’ (i.e. +26%).

Na figura 3.6 preséntase o perfil ‘saben escribir, non falar’ pola súa singularidade e estabilidade temporal. Por outra banda, os resultados do perfil ‘non saben falar galego’ están incluídos na análise porque a súa presenza está aumentando desde 1992, chegándose a triplicar desde aquela aínda que a súa porcentaxe sobre o total sexa reducida. A existencia e incremento deste perfil pode ser causado por factores de índole diversa, desde consideracións actitudinais onde a auto-valoración non se axusta á realidade, aspectos relacionados coa migración etc. (Capítulo 2).

5 A poboación obxecto do estudo do MSG-1992 e a serie do IGE difire nun ano e a mostra do MSG-1992 parte dos 16 anos e a serie do IGE parte dos 15. Neste caso non se realizou ningún axuste porque se considerou que as diferenzas entre mostras non eran significativas aínda que se tiveron en conta.

Figura 3.6. Perfil das principais competencias lingüísticas en galego* das persoas de 15/16 anos desde 1992 ata 2013. %

* Alternativas: “Sabem galego” (persoas cunha competencia efectiva en todas as actividades); “Non sabem galego” (persoas que non teñen unha competencia efectiva en ningunha actividade); “Sabem falar, non escribir” (persoas que teñen unha competencia efectiva na expresión oral pero non son capaces de escribir en galego); “Sabem escribir, non falar” (persoas que teñen unha competencia efectiva na expresión escrita pero non son capaces de expresarse oralmente).

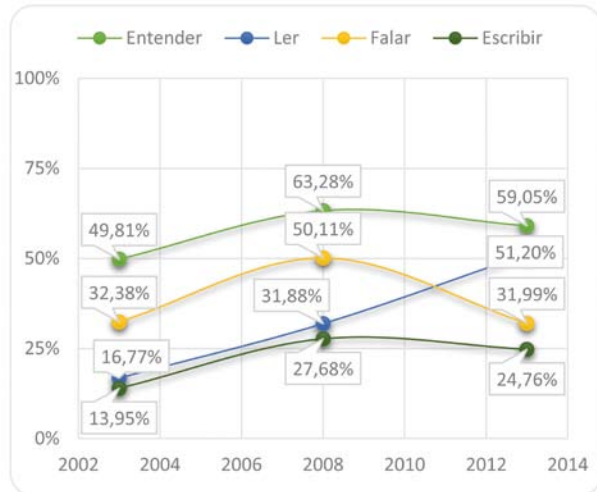
Arredor da metade das persoas nadas fóra de Galicia carecen de capacidade para expresarse en galego

Os resultados de 2013 reflicten que as persoas nadas noutro país, arredor dun 25%, non teñen a capacidade para comprender o galego oral (i.e. 24,76%), un 30% non comprende o galego escrito (31,99%), un 50% non é capaz de falalo (51,2%) e un 60% de escribilo (i.e. 59,05%)(Figura 3.7). Realizando unha aproximación evolutiva neste grupo, os resultados indican que as competencias en galego en 2003 eran mellores que nos anos seguintes.

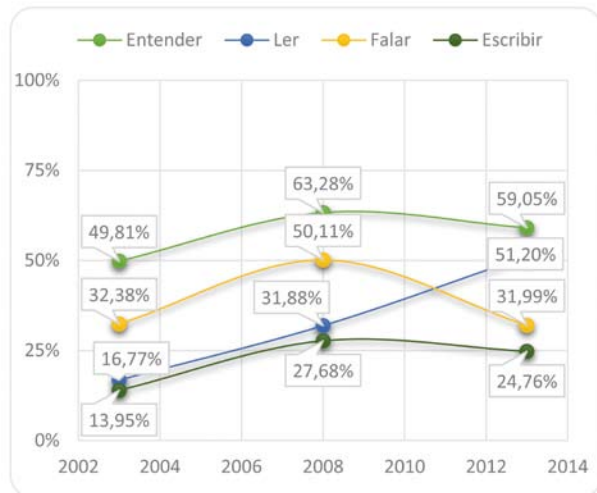
Os resultados das persoas nadas noutras comunidades españolas en 2013 reflicten que un 15% (i.e. 15,24%) non ten capacidade para entender o galego oral, algo máis dun 25% (i.e. 26,47%) o galego escrito, máis dun 50% (i.e. 57,78%) non é capaz de falalo e máis dun 60 % (i.e. 67,61%) de escribilo (Figura 3.8). En xeral, as actividades e estratexias expresivas en galego

Figura 3.7.

Porcentaxe de persoas nadas noutro país cunha competencia efectiva en galego. 2003, 2008 e 2013. %

Figura 3.8.

Porcentaxe de persoas nadas noutra comunidade autónoma cunha competencia efectiva en galego. 2003, 2008 e 2013. %

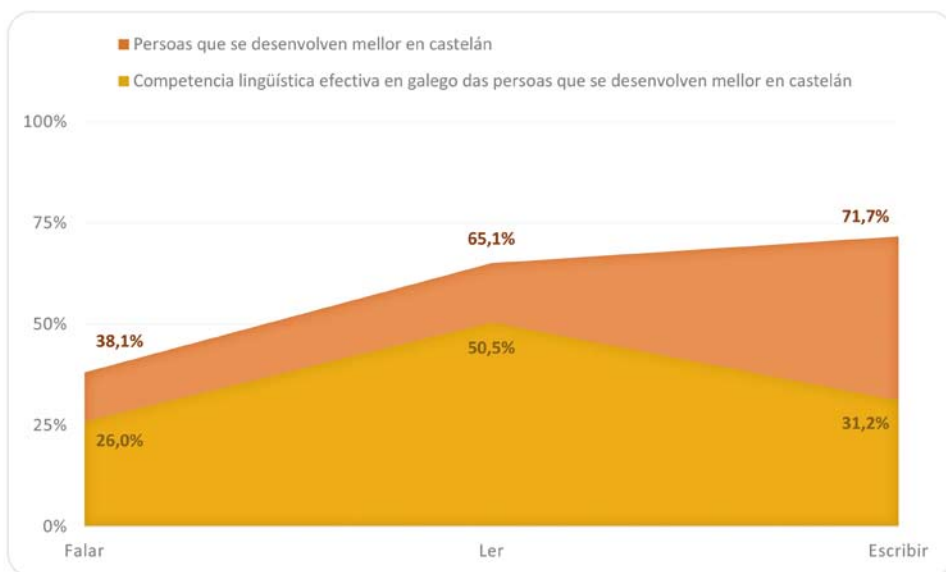
(i.e. falar, escribir) das persoas nadas noutras comunidades españolas son peores cás dos nados noutro país (Figura 3.7 e 3.8). Nunha análise evolutiva, vemos como o grupo dos nados noutro país sen competencia en galego aumenta visiblemente, mentres os dos nados noutras comunidades o fai máis discretamente. Ademais, neste primeiro grupo, apréciase unha sutil mellora das competencias no último tramo analizado (2008-2013).

A maioría das persoas que se desenvolven mellor en castelán teñen a competencia suficiente para falar en galego

A maioría da poboación galega desenvólvese mellor en castelán ca en galego nas actividades escritas, tanto en lectura (65,1%) coma en escritura (71,1%). Pola contra, en expresión oral, a porcentaxe redúcese a un 38,1% sendo soamente superior en dous puntos e medio á de galego e próxima á alternativa de 'ás dúas por igual' (i.e. 26,3%).

Seleccionando ás persoas que se desenvolven mellor en castelán (Figura 3.9), a maioría son capaces de expresarse oralmente en galego, agás un 12,1% (i.e. 31,8% sobre 100%) que se declara incapaz de utilizar esta lingua para comunicarse (i.e. 38,1%-26%). Este diferencial sitúase en 14,6 puntos (i.e. 22,4% sobre 100%) na competencia lectora (i.e. 65,1%-50,5%) e 40,5 puntos e medio (56,5% sobre 100%) na expresión escrita (i.e. 71,7%-31,2%).

Figura 3.9. Competencia lingüística efectiva en galego das persoas que se desenvolven mellor en castelán. 2013. %

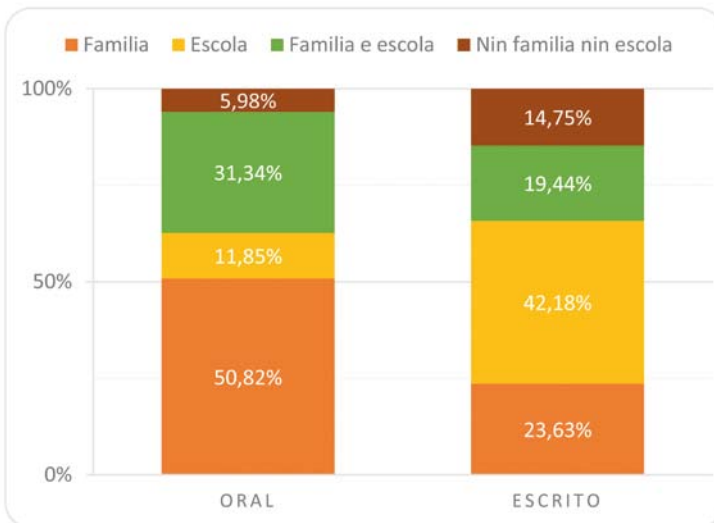

O contexto de adquisición fundamental do galego oral é a familia e do galego escrito, a escola. Nos últimos anos diversificouse o número de contextos de adquisición nas competencias orais

Os resultados da enquisa de 2013 recolleron que a metade dos galegos (i.e. 50,82%) aprenderon a falar galego unicamente na familia e un 31,34% na familia e na escola. É dicir, nun 82,16% dos casos a familia tivo un papel fundamental na adquisición das competencias orais en galego ou, desde outro punto vista, a escola tivo unha función importante na adquisición das competencias orais en galego nun 43,19%. Así mesmo, hai que indicar que soamente un 17,83% dos galegos non tiñan referencias familiares para aprender a falar galego (Figura 3.10).

Para aprender a escribir a situación cambia significativamente: a maioría dos entrevistados sinala a escola como contexto de aprendizaxe (i.e. 61,62%), unha maioría como contexto único (i.e. 42,18%). A alternativa de ‘unicamente a familia’ redúcese drasticamente en comparación coa adquisición do galego oral (i.e. 23,63%). Así mesmo, compróbase a importancia doutros contextos na adquisición desta competencia (i.e. 14,75%).

Figura 3.10. Contextos de aprendizaxe do galego oral e escrito. 2013. %

A evolución dos contextos de aprendizaxe do galego oral desde 2003 a 2013, a nivel xeral, indica que a familia segue a ser o contexto máis importante sen case sufrir variacións desde inicios de século, a pesar de que as cifras de uso de galego diminúen (Capítulo 4). Acudindo aos resultados de 1992 (Figura 3.11) o contexto familiar móvese en porcentaxes semellantes (i.e. 83,45%). A maiores, cabe resaltar que o resto de contextos comezan a cobrar cada vez máis importancia na adquisición da oralidade. Nos primeiros anos do século XXI o contexto informal (i.e. amigos e veciños) aumenta a súa presenza 16,41 puntos porcentuais, o contexto formal (i.e. escola) 13,07 e o traballo 10,3. Tamén comeza a ter presenza en 2013 a alternativa ‘outros contextos’ que antes era pouco significativa: de xeito autodidacta (i.e. 5,84%) e cursos (2,78%).

Os resultados xerais das enquisas do IGE de 2003, 2008 e 2013 indican que unha maioría de galegos, arredor dun 60%, aprenderon a escribir en galego na escola e que estes datos non evolucionaron significativamente durante este século. A familia aumentou a súa importancia desde 2003 a anos posteriores: pasou dun 31,59% a porcentaxes dun 43,08% en 2008 e 2013. O contexto informal (i.e. amigos e veciños) e laboral ten pouca presenza, pero foise incrementando progresivamente (Figura 3.12).

Figura 3.11. Evolución dos contextos de aprendizaxe na adquisición do galego oral. %

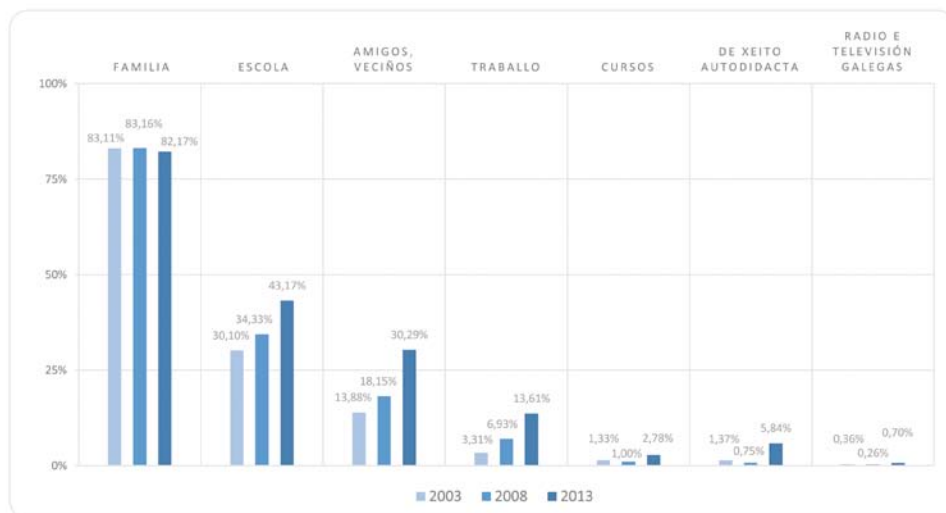
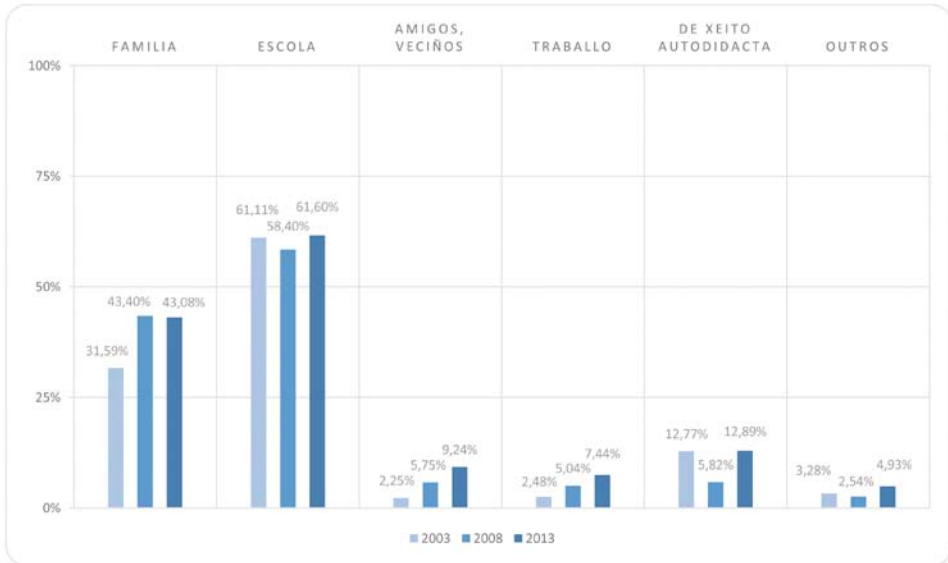

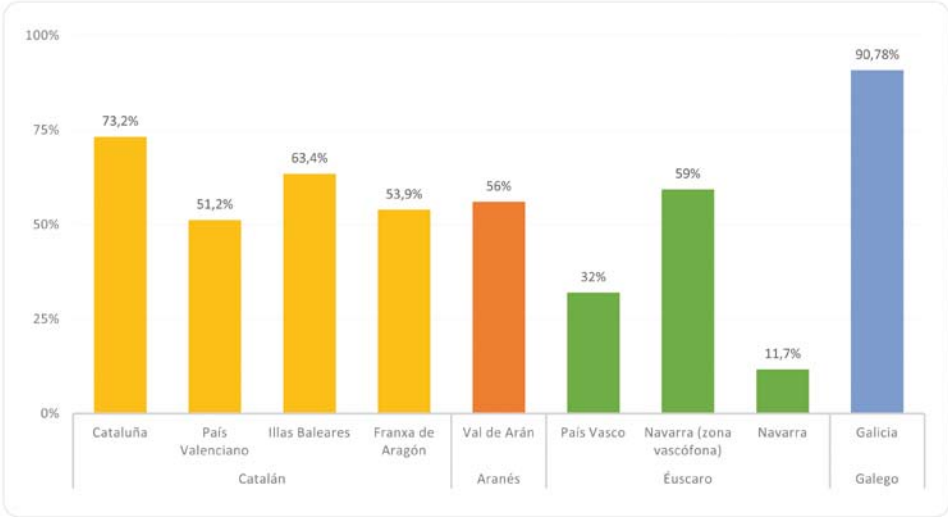
Figura 3.12. Evolución dos contextos de aprendizaxe na adquisición do galego escrito. %

A porcentaxe de galegos capaces de expresarse oralmente na lingua propia é a maior das linguas oficiais minorizadas do Estado español

Son moitos os traballos que analizan a situación das diversas linguas que conviven en España, porén son poucos os estudos comparativos entre estas linguas, entre os que destacan as investigacións pioneiras levadas a cabo por Siguan (1994, 1999), os Censos de Poboación e Vivendas e algunha que outra achega puntual (Lasagabaster e Huguet 2007). En todo caso, a día de hoxe, non hai ningún traballo completo, entendendo por isto, unha investigación que recolla datos comparativos: a) de todas as linguas socialmente minoritarias e b) en todos os territorios onde se falan (Ramallo 2016: 4)

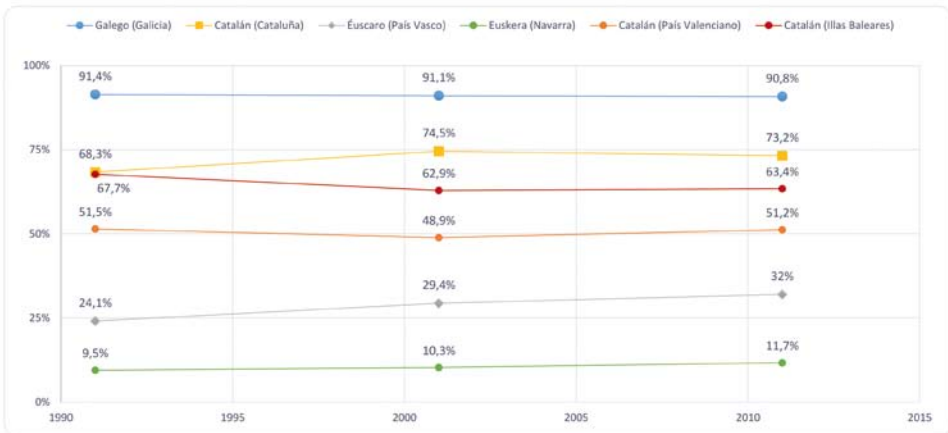
Para unha aproximación a este campo, utilizamos os datos do Censo de Poboación e Vivendas de 2011 co fin de comparar os resultados das diferentes linguas minorizadas en relación á competencia expresiva oral (i.e. falar) na lingua propia (Figura 3.13). Así, podemos observar como o conxunto da poboación dos territorios bilingües ten unha competencia ampla das linguas propias, excepto no caso do éuscara no País Vasco e Navarra.

Figura 3.13. Comparación da capacidade para falar nas linguas oficiais minorizadas en cada territorio. 2011. %

Fonte: Datos extraídos do Censo de Poboación e Vivendas de 2011; Departamento de Educación Política, Lingüística e Cultural (2013); Sorolla (2015) e Ramallo (2016).

Figura 3.14. Comparación da capacidade para falar galego, catalán e éuscaro. 1991, 2001 e 2011. %

Fonte: Datos extraídos do Censo de Poboación e Vivendas de 2011, 2001, 1991; Departamento de Educación Política, Lingüística e Cultural (2013); Sorolla (2015) e Ramallo (2016).

Partindo desta valoración xeral, hai que sinalar que as porcentaxes nas competencias lingüísticas acadadas en Galicia na capacidade para falar non se comparan coas de ningunha outra lingua. As cifras máis próximas fan referencia á lingua catalá en Cataluña onde sete persoas de cada dez son capaces de falala. No resto de situacións, as cifras oscilan entre cinco e seis persoas de cada dez, sendo as situacións máis favorables as do catalán nas Illas Baleares e as do éuscaro na zona vascófona de Navarra.

Estes resultados contextualizan as posibilidades do idioma galego, isto é, unha sociedade case completamente bilingüe, onde calquera galego en calquera lugar pode utilizar a súa lingua en calquera interacción e en todo tipo de redes. En definitiva, a maioría das persoas que residen en Galicia poden considerarse como falantes potenciais que poderán ser falantes habituais ou potenciais, ou, como sinalan Fernández e Rodríguez (1998a, 1998b), ‘congruentes’ (i.e. competencia alta, uso alto) ou ‘non congruentes’ (i.e. competencia alta, uso baixo).

Non obstante, estudando a evolución das competencias lingüísticas desde 1991 ata 2011 do galego en Galicia, catalán en Cataluña e do éuscaro no País Vasco e Navarra, obsérvase un aumento considerable das competencias escritas e, en maior ou menor medida, un certo estancamento das orais (Ramalla 2016). Centrándonos na capacidade para falar, decatámonos de que a entrada no século XXI supuxo unha modificación significativa dos resultados cunha estabilización da expresión oral. Con todo, no caso do galego, quizais se poida falar dunha pequena tendencia, non significativa, de signo negativo. Esta é unha circunstancia que cómpre resaltar, xa que, como veremos nos capítulos seguintes, a diminución da presenza do galego nos usos lingüísticos non está a influír significativamente sobre a capacidade para expresarse oralmente nin por escrito en galego.

4. Lingua inicial, lingua habitual e lingua de comunicación

Este apartado ten como finalidade presentar unha radiografía xeral da lingua na que aprenden a falar e se comunican os galegos e galegas en Galicia¹. Habitualmente, para acadar este obxectivo utilízanse dúas variables (i.e. lingua inicial, lingua habitual) que se analizan por separado, mais este traballo vai presentar os resultados nun mesmo capítulo coa finalidade de que o lector poida facerse unha idea rápida de en que situación están as linguas. A maiores, este apartado introduce a variable ‘lingua de comunicación’, que consiste nunha conxunción entre a ‘lingua que fala habitualmente’ e ‘lingua que escribe habitualmente’, é dicir, a confluencia entre a oralidade e a escritura. O obxectivo da construción desta variable é coñecer as persoas que utilizan o galego para falar e para escribir ou só nunha destas posibilidades, atendendo á liña de resultados acadados no capítulo anterior de competencias lingüísticas.

As bases de datos utilizadas para elaborar este apartado son varias. Por unha banda, están os Censos Lingüísticos (1991, 2001 e 2011), que nos proporcionan un punto de vista xeral con datos de todos os galegos. Así e todo, o noso estudo estará baseado principalmente na última base de datos dispoñible, IGE-2013, e as restantes do IGE (2008, 2003). Por último, acudiremos ao MSG-1992 para analizar a evolución da situación das linguas. Neste capítulo utilizamos ademais das porcentaxes, as puntuacións directas para obter outra visión da situación das linguas en Galicia.

1 Comprácenos agradecerlle a Modesto A. Rodríguez Neira a súa colaboración na revisión, corrección e achega de suxestións sobre este capítulo. Os devanditos agradecementos non converten o citado investigador en corresponsable dos inevitables erros, omisións involuntarias, análises discutibles ou opinións polémicas que o presente capítulo poida conter, que son imputables exclusivamente aos seus autores. Para este capítulo, a liña de traballo que comezamos a debullar no artigo publicado polo Seminario de Sociolingüística onde se realizaba unha aproximación á situación sociolingüística en Galicia (Loredo 2015a).

O Censo Lingüístico desvela unha perda importante de monolingües en galego e un incremento do uso ocasional na primeira década do século XXI

Os Censos Lingüísticos de 1991 e 2001 debullaban unha situación onde o galego era a lingua maioritaria en Galicia. Non obstante, afondando nos resultados, estes amosaban datos preocupantes e paradoxais, como unha perda de falantes ao mesmo tempo que vai gañando presenza pública (Xunta de Galicia 2005: 9).

Os resultados de uso da lingua galega do Censo Lingüístico desvela a existencia de dúas tendencias: unha primeira, de 1991 a 2001, onde con pequenas oscilacións o galego mantén a súa solidez; e unha segunda, na primeira década do século XXI, onde o galego perde presenza (Táboa 4.1). Así, as persoas que nunca falan galego aumentaron case un 80% (i.e. +77,2%; 125.415) mentres os que sempre o falan descendieron un 20,5% (-299.486).

En definitiva, os vinte anos transcorridos entre 1991 e 2011 caracterízase por un aumento da utilización ocasional ou, no seu defecto, da falta de uso da lingua galega. De feito, en 2011, a alternativa ‘ás veces’ pasou a ser a escolla máis numerosa por riba dos que falan ‘sempre’ en galego.

Táboa 4.1. Uso da lingua galega. Datos do Censo Lingüístico de 1991, 2001 e 2011²

	A	B	C	Censo 2011-1991	
	Censo 1991	Censo 2001	Censo 2011	C-A	(C-A)/A %
Sempre	1.459.028,55,07%	1.470.836, 56,84%	1.159.542,43,80%	-299.486	-20,5%
Ás veces	885.497, 33,42%	783.780, 30,29%	1.199.691,45,32%	+314.194	+35,5%
Nunca	162.422, 6,13%	332.791, 12,86%	287.837, 10,87%	+125.415	+77,2%
Non consta	142.166, 5,36%				
Total	2649.113, 99,99%	2.587.407 99,99%	2.647.070,99,99%	-2.043	-0,1%

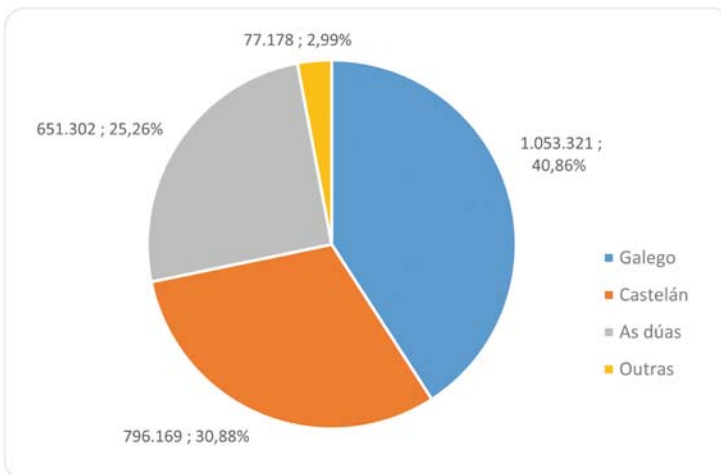
 Aumento Diminución

2 O Censo de 2011 non é unha recolleita dos resultados de todos e todas os galegos e galegas. Neste caso realizouse unha mostra moi extensa de 207.942 persoas. No Censo de 1991 temos 142.166 casos de ‘non consta’, que puidemos redistribuír no resto de alternativas atendendo ao tamaño pero, neste caso, e como son datos de Censo, decidimos presentalos desta forma.

En 2013, case sete de cada dez galegos aprenderon a falar en lingua galega –L1 galego, L1 galego e castelán–

Os últimos datos sobre a lingua galega indican que o 71,74% dos galegos son monolingües iniciais fronte a un 25,26% de bilingües e un 3% doutras alternativas. Entre todas as alternativas, as persoas que aprenderon a falar en galego (L1 galego), un 40,84% (1.053.321), é a alternativa máis escollida seguida polos que aprenderon en castelán (L1 castelán), un 30,88% (796.169 persoas) (Figura 4.1). Desde outro enfoque, hai unha diferenza de arredor de 250.000 persoas (257.152 persoas) entre as que aprenderon a falar en galego e as que aprenderon a falar en castelán a prol das primeiras. O número de galegos que se consideran bilingües iniciais en galego e castelán (L1 galego-castelán) é considerable (25,26%; 651.302 persoas), é dicir, unha persoa de cada catro considera que aprendeu a falar en galego e castelán. Utilizando os resultados da lingua inicial de 2013, sen ter outro tipo de referencia, a valoración inicial da situación da lingua galega pode considerarse como positiva, isto é, catro galegos de cada dez teñen coma L1 o galego e, aínda máis, o 66,12% aprenderon a falar en galego ou en galego xunto co castelán. Desde unha perspectiva global esta apreciación positiva pode ser aceptable, non así se nos baseamos na tendencia claramente decadente que expoñemos a continuación.

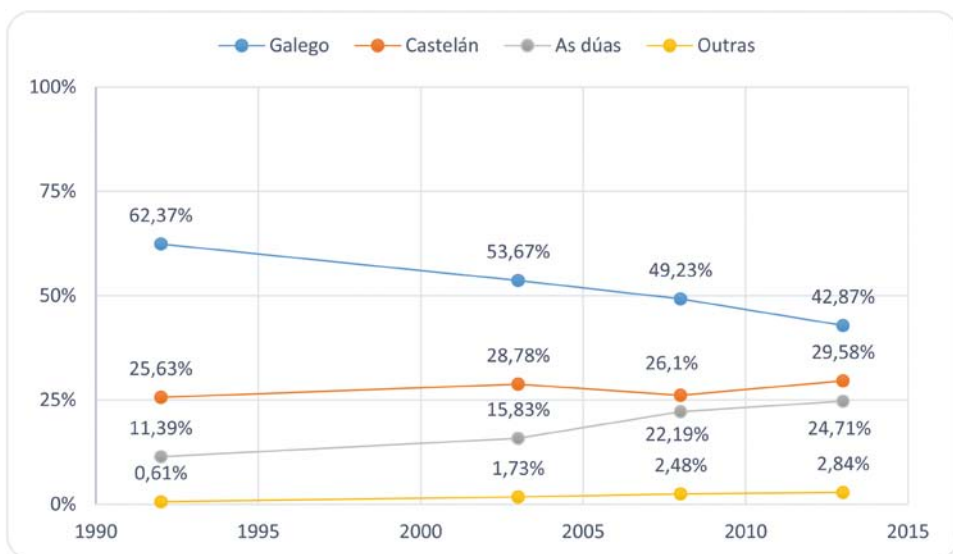
Figura 4.1. Lingua inicial –L1– dos galegos de 5 ou máis anos. 2013. %

Desde os anos noventa, o número de persoas que aprenden a falar en galego –L1 galego– descende dunha forma acelerada pero aumenta o número de bilingües iniciais

No lugar de utilizar un retrato fixo da situación sociolingüística actual, cambiamos a análise introducindo o tempo (i.e. período) como variable para estudar a evolución da lingua inicial dos galegos desde 1991 a 2013 (Figura 4.2). Deste xeito, a interpretación dos resultados pasa a ser outra totalmente diferente. Os resultados de 2013 indican que o 42,87% das persoas (de 15 ou máis anos) aprenderon a falar en galego, se ben no MSG-1992 a porcentaxe de galegos que tiñan como L1 galego era bastante superior (i.e. 62,37%), isto é un descenso de case 20 puntos en 21 anos, case un punto por ano. En 1992, soamente un de cada catro aprendía a falar en castelán (i.e. 25,63%), doce anos despois as cifras non se modificaron moito (i.e. 3,95%). Pola contra, a porcentaxe de bilingües iniciais foi crescendo paulatinamente, pasou dun 11,39% nos anos noventa a un 24,71% en 2013 (i.e. 13,32%). Estes resultados deixan claro o descenso ininterrompido da porcentaxe de persoas que

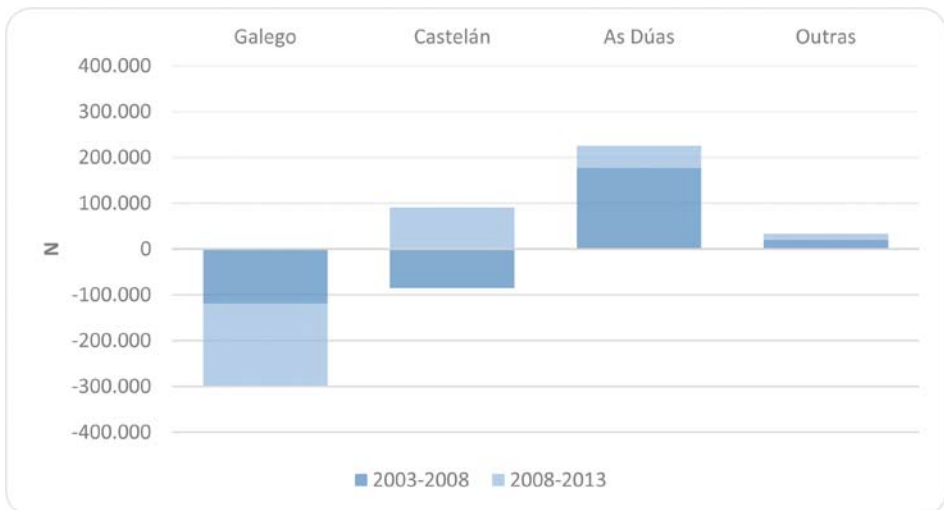
Figura 4.2. Evolución da lingua inicial nos galegos de 15 anos ou máis anos en Galicia desde 1991 a 2013. %

aprenderon a falar unicamente en galego e do aumento do número de bilingües iniciais, especialmente a inicios de século. A evolución das persoas que aprenderon a falar en castelán é diferente e máis complexa. Aínda que con pequenas fluctuacións, pódese observar a existencia dunha certa estabilidade e, durante estes últimos anos, dunha tendencia a aumentar a súa presenza. Non queremos deixar de comentar o continuado aumento da alternativa ‘outras’ desde porcentaxes case inexistentes nos anos noventa ata acadar puntuacións próximas ao 3%. Evidentemente, son puntuacións pequenas, especialmente se as comparamos con outras situacións sociolingüísticas coma a catalá, onde se acadaron cifras superiores ao 10% en 2013, pero se a tendencia segue en aumento, se a situación socioeconómica galega cambia, pode ter a súa importancia para o futuro da lingua galega nos contextos urbanos.

Utilizando como referencia os valores absolutos para a exposición dos resultados (Figura 4.3 e Táboa 4.2) comparamos os resultados de lingua inicial de 2003 a 2013. Neste intervalo case 300.000 persoas deixaron de ter como lingua inicial o galego (i.e. -293.395), porcentualmente a redución foi dun 21,79%, e comparando a perda de persoas que deixaron de ter o galego como

Figura 4.3. Evolución da lingua inicial da poboación galega de 5 ou máis anos, en valores absolutos. Anos 2003-2013

lingua inicial entre o primeiro tramo e o segundo obsérvase como esta tendencia vai en aumento. Pola contra, o número de bilingües iniciais aumentou (i.e. +54,41%; +229.504), especialmente entre 2003 e 2008 (i.e. +42,99%), mentres o comportamento dos castelanfalantes iniciais é irregular.

En definitiva, todos os resultados sobre lingua inicial veñen incidindo no mesmo punto. Desde os anos noventa en Galicia está diminuindo o número de persoas que aprenden a falar en galego e aumenta considerablemente o número de bilingües iniciais mentres o número de persoas que aprenderon a falar en castelán permanece estable. Neste mesmo capítulo realizaremos unha proxección de futuro a curto prazo e unha relación dos bilingües iniciais cos usos co fin de observar se as tendencias se manterán estables e, tamén, como evolucionarán os usos dos bilingües iniciais.

Táboa 4.2. Lingua inicial da poboación galega de 5 ou máis anos, en valores absolutos. Anos 2003-2013

	A	B	C	2003-2013	
	2003	2008	2013	C-A	(C-A)/A %
Galego	1.346.716	1.234.112	1.053.321	-293.395	-21,79%
Castelán	779.140	706.095	796.169	17.029	+2,19%%
As Dúas	421.798	603.143	651.302	229.504	+54,41%
Outras	41.720	63.104	77.178	35.458	+84,99%

 Aumento Diminución

Os resultados de 2013 describen unha situación onde hai case tantos galegofalantes coma castelanfalantes

Os resultados de lingua habitual recollidos en 2013 indican que en Galicia hai case o mesmo número de falantes habituais de castelán (i.e. 1.227.187; 47,95%) que de galego (i.e. 1.298.482; 50,90%), o número de falantes de diferenza entre unha e outra lingua estímase que é inferior ás 75.000 persoas (Figura 4.5). Comparando os resultados de todas as alternativas (i.e. ‘en galego’, ‘máis galego ca castelán’, ‘máis castelán ca galego’, ‘en castelán sempre’ e ‘noutras’), obsérvase que a porcentaxe de monolingües en Galicia (i.e. ‘en castelán sempre’

e ‘en galego sempre’; 56,79%) e maior cá de bilingües (i.e. ‘máis castelán ca galego’ e ‘máis galego ca castelán’ 42,06%), e son os falantes monolingües en galego os maioritarios (i.e. 30,84%) (Figura 4.4). Estes resultados presentan un retrato dunha Galicia moi diversa e dividida lingüísticamente pola metade (i.e. galegofalantes, castelanfalantes). Existen outras posibilidades como a de monolingües en castelán, bilingües e monolingües en galego, grupos próximos en tamaño pero diferentes en relación a outras características.

Figura 4.4. Lingua habitual dos galegos. 2013. %

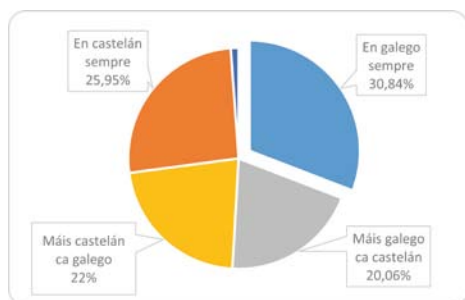
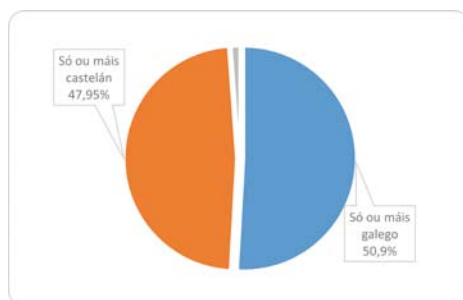

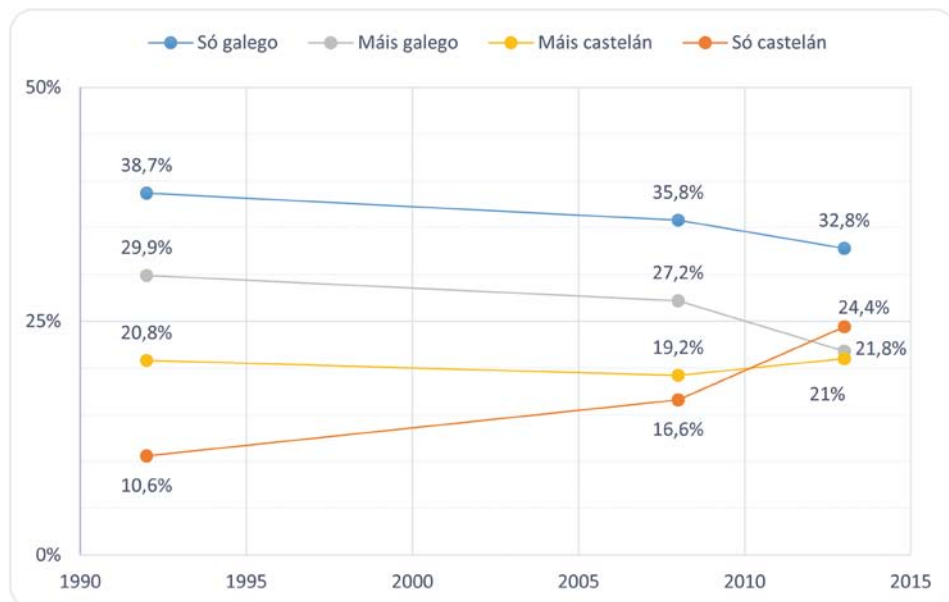
Figura 4.5. Lingua habitual. Alternativas agrupadas de galego e castelán. 2013. %

A porcentaxe de persoas que falan unicamente en castelán segue un proceso de crecemento acelerado desde os anos noventa

Unha análise evolutiva da lingua que se fala en Galicia indica a forza coa que se está introducindo o castelán na sociedade galega. Mentres as capacidades lingüísticas dos galegos aumentan, especialmente na escrita, a porcentaxe de persoas que falan unicamente en castelán tamén o fai, aumento que se percibe máis claramente estes últimos anos. En xeral, a porcentaxe de monolingües en castelán, persoas que non utilizan a lingua galega, aumentou 13,8 puntos desde os anos noventa ata 2013, o problema é que en cinco anos aumentou 7,8 puntos deses 13,8 (Figura 4.6). Pola contra, a porcentaxe de galegofalantes diminúe, tanto os bilingües coma os monolingües, seguindo unha tendencia que vai en aumento, en correlación negativa aos monolingües en castelán. En definitiva, os resultados veñen confirmar o que diagnósticos anteriores xa adiantaban: os usos mantiñan ata a entrada no século XXI unha relativa solidez, con algunhas

Figura 4.6. Evolución da lingua habitual dos galegos e galegas de 15/16 ou máis anos de 1992 a 2013. %*

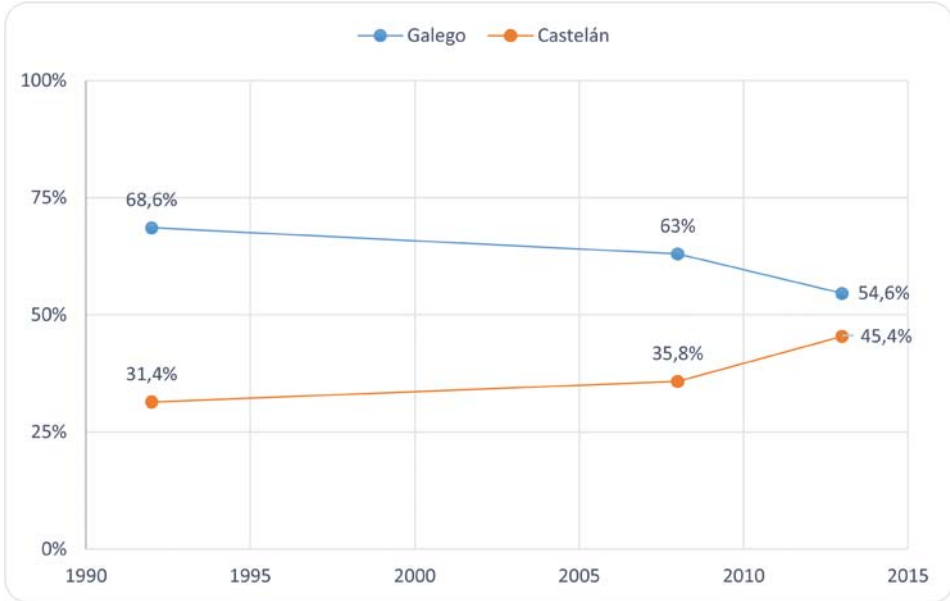
* Non se contempla a categoría 'outros' nos datos do IGE para poder facer comparacións cos datos do MSG-1992.

oscilacións, pero tanto o Mapa Sociolingüístico de Galicia de 1992 coma os datos do Censo 2001 xa detectaron unhas diferenzas de uso entre os máis novos e os maiores así como as diferenzas entre os núcleos urbanos, vilegos e rurais (Capítulo 9 e 10) e outras variables sociais. O *Plan Xeral de Normalización da Lingua Galega* referiuse a este problema coma a máis grave ferida da lingua galega (2005: 17) e que se está traducindo nunha tendencia demolingüística para Galicia que xa é evidente nos resultados xerais.

Nunha década o galego perdeu arredor de 280.000 falantes

Co obxectivo de ter unha visión máis clara da evolución dos falantes de galego e castelán en Galicia, agrupamos as catro categorías en dúas: galegofalantes (i.e. 'só galego', 'máis galego') e castelanfalantes (i.e. 'só castelán', 'máis castelán').

Figura 4.7. Evolución dos galegofalantes e castelanfalantes de 15/16 ou máis anos desde 1992 a 2013. %*

* Galego: 'só galego'+ 'máis galego'; Castelán: 'só castelán'+ 'máis castelán'. Non se contempla a categoría 'outros' nos datos do IGE para poder facer comparacións cos datos do MSG-1992.

Desta forma podemos observar como desde 1992 a porcentaxe de persoas que falan galego diminuíu 14 puntos (Figura 4.7). A cuestión máis problemática para a lingua galega é que en galegos de 15 ou máis anos (i.e. 1992-2008) a porcentaxe de galegofalantes diminuíu sobre 5,6 puntos porcentuais, mentres que nos cinco anos seguintes a caída foi de 8,4 puntos. Se a diminución de galegofalantes fora lineal, a redución entre 2008 e 2013 aproximárase aos dous puntos no lugar dos oito dos que estamos a falar.

En definitiva, os primeiros anos deste século non están sendo favorables para o idioma galego en relación co seu uso habitual. Entre 2003 e 2013, a lingua galega perde arredor de 280.000 falantes (i.e. -281.969), é dicir, nesta década un -17,8% dos seus falantes habituais esvaécense (Táboa 4.3) mentres un número de falantes de castelán aumenta (i.e. +23,81%; +235.984). A maiores, as enquisas do IGE indican que este proceso de perda de falantes de galego está aumentando gradualmente, entre 2003 e 2008 perdéronse case

120.000 galegofalantes e entre 2008 e 2013 case 165.000. Pola contra, o número de castelanfalantes segue aumentando gradualmente.

Táboa 4.3. Poboación galega de 5 ou máis anos que fala galego, castelán e outras en valores absolutos. Diferenzas entre os resultados de 2003 e 2013*

	A			B		C		2003-2008		2008-2013		2003-2013	
	2003	2008	2013	B-A	(B-A)/A %	C-B	(C-B)/B %	C-A	(C-A)/A %				
Galego	1.584.451	1.466.915	1.302.482	-117.536	-7,42%	-164.433	-11,21%	-281.969	-17,80%				
Castelán	991.203	1.105.486	1.227.187	114.283	11,53%	121.701	11,01%	235.984	23,81%				
Outras situacións	13.005	28.622	29.536	15.617	120,08%	914	3,19%	16.531	57,76%				

* Galego: 'só galego'+ 'máis galego'; Castelán: 'só castelán'+ 'máis castelán'.

■ Aumento ■ Diminución

A sociedade galega é fundamentalmente bilingüe, bilingüismo que vai decaendo co tempo

Estudando os usos bilingües definidos como a suma das alternativas de 'máis galego' e 'máis castelán', os resultados da lingua habitual en 2013 indican que catro de cada dez galegos utilizan ambas as linguas, en maior ou menor medida, é dicir, poderíamos categorizalos como bilingües (Figura 4.8). Os resultados do capítulo de competencias lingüísticas xa indicaban que case a totalidade da poboación galega non ten problemas para falar en galego (Capítulo 3), polo tanto, a cuestión non está na capacidade senón en ver se estes falantes potenciais fan efectiva esta destreza nalgún aspecto da vida cotiá. Esta conceptualización de usos bilingües acudindo á agrupación das alternativas 'máis galego' e 'máis castelán' pode resultar discutible, porque, entre outras cousas, implica un amplo rango de situacións diferentes, desde aquelas persoas que falan habitualmente en castelán pero utilizan a lingua galega ocasionalmente en contextos específicos ata a situación totalmente oposta, aqueles que falan en galego pero utilizan o castelán ocasionalmente, situacións habituais en sociedades onde conviven dúas ou máis linguas. Contrastaremos estes resultados de uso habitual cun índice de uso oral co que poderemos estudar o nivel de uso bilingüe na vida cotiá.

4. Lingua inicial, lingua habitual e lingua de comunicación

Figura 4.8. Lingua habitual dos galegos. 2013.
Alternativas ‘máis galego’ e ‘máis castelán’ agrupadas en bilingües. Galegos de 5 ou máis anos. %

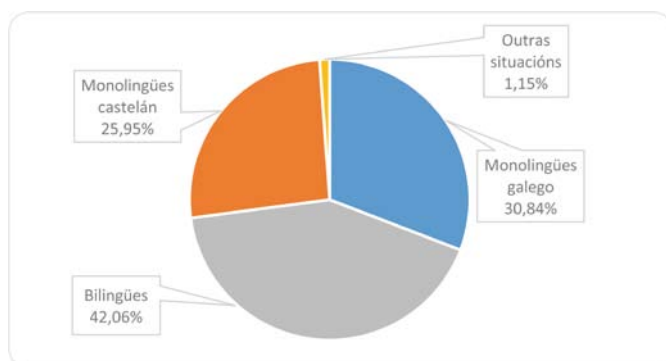
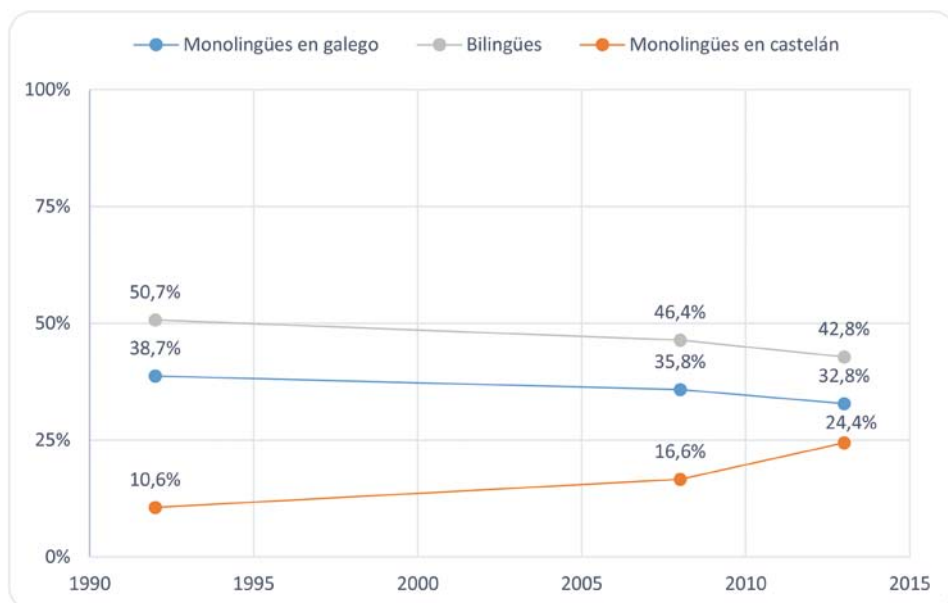

Figura 4.9. Evolución da lingua habitual desde 1992 ata 2013. Alternativas ‘máis galego’ e ‘máis castelán’ agrupadas en bilingües. Galegos de 15 ou máis anos. %

En xeral, os usos bilingües na sociedade galega desde os anos noventa ata a primeira década do século actual, foron perdendo forza a favor dunha sociedade cada vez máis monolingüe en castelán. De feito, a porcentaxe de bilingües diminuíu en maior medida (-7,9%) que a porcentaxe de falantes monolingües en galego (-5,9%). Este descenso dos bilingües acentúase durante os últimos anos (Figura 4.9) e, especialmente, nos bilingües que falan ‘máis galego’ (Figura 4.6).

O 60% dos monolingües castelanfalantes poden considerarse como ‘galegofalantes potenciais’ xa que teñen a capacidade de expresarse en galego

A análise da relación entre competencia e uso do galego é fundamental para comprender a convivencia entre o galego e o castelán en Galicia. Os resultados dos monolingües en galego e dos bilingües son os esperables, a totalidade valora que ten moita ou bastante capacidade para expresarse en galego. Emporiso, cómpre recordar que as persoas que non teñen moita capacidade para expresarse en galego (i.e. 21,8%) fano segundo a súa percepción, non nunha escala en relación a un criterio externo de competencias. Esta forma de avaliación pode afectar aos resultados ao ser influídos por variables persoais como, por exemplo, a idade ou nivel educativo, isto é, as persoas máis novas cun maior nivel de estudos poderían autoavaliarse máis positivamente que as persoas de maior idade e menor nivel educativo, circunstancia que nalgúns ocasións non se corresponde coa realidade. No caso do galego, a autoavaliación da competencia é relativa porque hai unha tendencia a tomar a variedade estándar como referente, mesmo no caso da variedade oral. A nosa hipótese é que a autopercepción sobre o nivel de competencia de expresión oral en galego resulta menos fiable nos monolingües en galego, cunha base de persoas maiores máis importante, que nos monolingües en castelán, cunha base de persoas máis novas.

O miolo desta análise está en observar perfís daquelas persoas que se consideran bilingües, especialmente aquelas que teñen unha gran competencia en galego, pero que deciden non utilizar a lingua galega a non ser que resulte absolutamente necesario. Este perfil non é exclusivo de Galicia, senón

que tamén existe noutras situacións lingüísticas. Un perfil que se caracteriza por acadar un determinado capital lingüístico e adoptar unha postura de non utilización a non ser que sexa absolutamente necesario, basicamente nos contextos laborais (Comajoan *et al.* 2013). En Galicia, Fernández e Rodríguez (1998a, 1998b) estudaron a relación entre competencia e uso do galego definindo os perfís de persoas como ‘non congruentes’ e ‘congruentes’. Consideraban ‘non congruentes’ a aqueles que, sendo bastante ou moi competentes no galego falado, usan só ou preferentemente o castelán; e como ‘congruentes’ a quen, tendo bastante ou moita competencia oral en galego, o empregan só ou preferentemente (Fernández e Rodríguez 1998a: 31). Aquí utilizarase unha definición modificada do concepto ‘non congruente’, cambiando o termo por ‘falante potencial’. Así, estes serían aquelas persoas que, con bastante ou moita competencia en galego oral, utilizan soamente o castelán. Nesta nova definición non se inclúen os que utilizan preferentemente o castelán.

Partindo do corpo teórico anterior, na sociedade galega en 2013 (de 15 ou máis anos) existía un 24,4% de monolingües en castelán, é dicir, unha persoa de cada catro. Deste grupo, o 59% pódese definir como ‘falante potencial’, é dicir, ten a competencia suficiente (i.e. ‘moito’ e ‘bastante’) para falar en galego pero non o fai (Figura 4.10). Afondando un pouco máis, un 29,7% non só ten as capacidade para expresarse oralmente en galego, senón que é moi competente para facelo. Utilizando un criterio máis laxo de congruencia, o nivel de ‘non congruencia’ é dun 75,8%, é dicir, nos castelanfalantes habituais (i.e. ‘só castelán’, ‘máis castelán’) tres de cada catro poden definirse como ‘non congruentes’.

A inicios da década dos anos noventa a porcentaxe de ‘falantes potenciais’ era a metade do que é na actualidade, é dicir, nos monolingües en castelán soamente tres persoas de cada dez tiñan a competencia para falar en galego sen dificultades (Figura 4.11). A diferenza entre 1992 e 2013 é de 29,5 puntos. Por outra banda, as persoas cunha gran destreza oral en galego pero que non facían uso dela na década dos noventa eran escasas, un 10,5%. Desde aquela, esta tipoloxía de persoas aumentou considerablemente, case vinte puntos. Semella que o contexto actual promove, en maior medida, este tipo de situacións que o existente nos noventa. Utilizando o criterio de ‘non congruencia’, nos noventa este perfil era dun 35,2%, é dicir, case corenta puntos menos que na actualidade.

Figura 4.10. A capacidade para falar galego, segundo a lingua habitual dos galegos de 15 ou máis anos. 2013. %

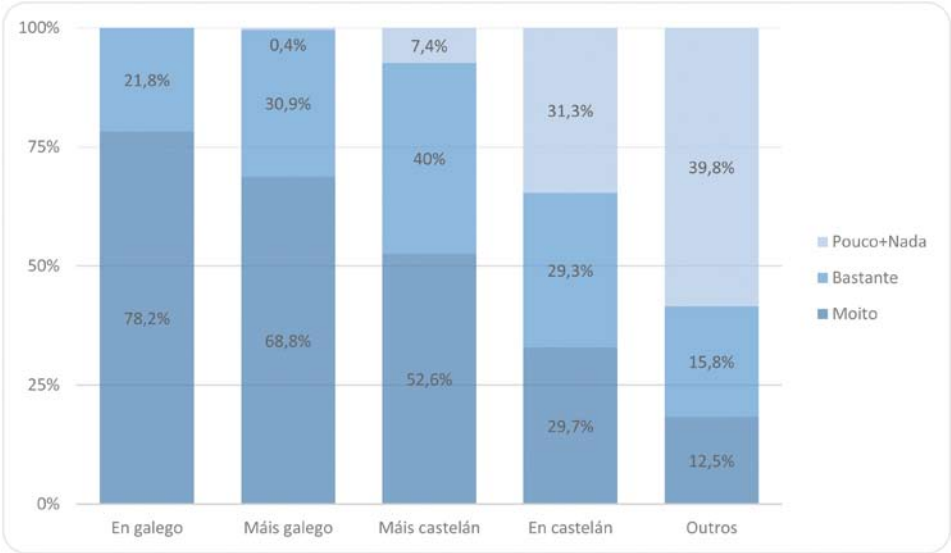
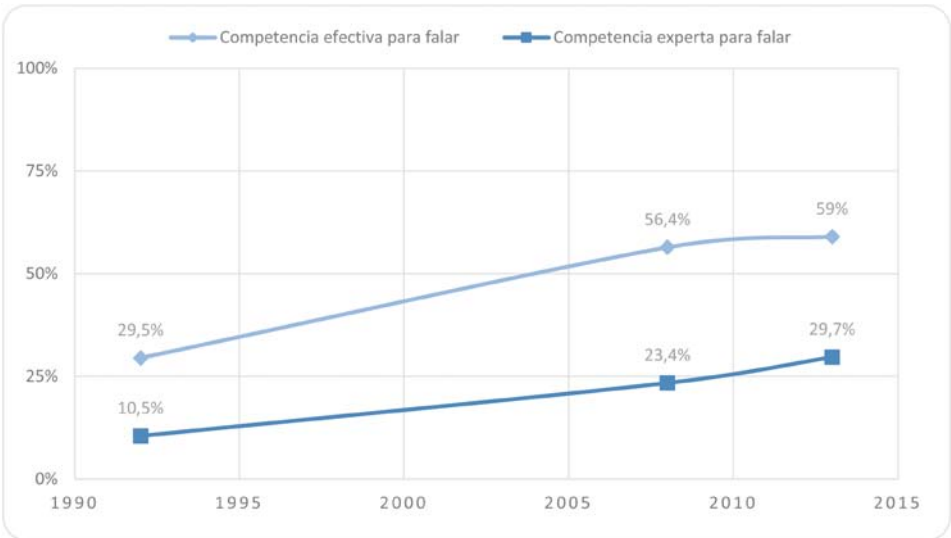

Figura 4.11. Evolución dos monolingües en castelán con capacidade para falar en galego-falantes potenciais. Galegos de 15 ou máis anos. %

O punto de partida é un número maior de castelanfalantes cunhas mellores destrezas en galego que atinxen non soamente ao contexto oral senón tamén ao escrito. Isto condiciona unha situación cunha poboación castelanfalante cun gran capital lingüístico do que apenas fai uso, é dicir, na actualidade existe unha porcentaxe importante de galegofalantes potenciais á espera de contextos e situacións que favorezan ou que requiran a utilización do galego (ex. Administración galega).

En Galicia, un 59% dos monolingües en castelán de 15 ou máis anos teñen a competencia para desenvolverse oralmente en galego a pesar de non utilizar esa competencia, con algunha excepción. Aínda máis, un 29,7% dos castelanfalantes monolingües de 15 ou máis anos teñen ‘moitas’ destrezas orais en galego sen utilizalas a non ser que sexa absolutamente necesario. Estes bilingües competenciais con usos monolingües en castelán caracterízanse por ser de mediana idade, onde priman as mulleres, residen fundamentalmente no urbano ou periurbano, especialmente na área comarcal da Coruña, cun alto nivel de estudos (i.e. universitarios) e que aprenderon a falar galego dunha forma combinada, é dicir, na familia e na escola, fronte ao resto de Galicia que maioritariamente aprendeu coa familia (Táboa 4.4).

Táboa 4.4. Aproximación ao perfil dos falantes potenciais.
Galegos de 15 ou máis anos. 2013³

Variable	Categoría
Lingua inicial	As dúas
Idade	Entre 20 e 40 anos
Sexo	Muller
Lugar de residencia	Urbano A Coruña
Nivel de estudos	Estudios universitarios
Lugar de aprendizaxe	Familia e escola

3 Esta é unha primeira aproximación ao perfil de ‘falantes potenciais’ e como tal debería tomarse. Nestes momentos, estase preparando unha análise máis exhaustiva con outro tipo de técnicas.

O perfil máis habitual de lingua de comunicación é o de galegos que falan e escriben en castelán. Hai un perfil importante de xente nova do urbano con estudos superiores que se comunica en galego

A 'lingua de comunicación' consiste na agrupación das preguntas xenéricas de usos lingüísticos relacionados coa expresión oral e escrita (i.e. lingua habitual, lingua da escrita). Deste xeito, partindo dos resultados de cada persoa nestas dúas preguntas, extráense catro posibles perfís: I) persoas que falan e escriben en castelán; II) persoas que falan e escriben en galego; III) persoas que falan en galego e escriben en castelán; IV) persoas que falan en castelán e escriben en galego⁴.

En 2013, case a metade da poboación (i.e. 48,42%) fala e escribe en castelán mentres a metade restante (i.e. 51,58%) distribúese, fundamentalmente, entre dúas opcións: unha maior parte que fala en galego e escribe en castelán (i.e. 36,23%), e un perfil de uso en galego na fala e escrita, máis minoritario (i.e. 14,3%) (Figura 4.12). Hai un resultado que non queremos deixar de comentar aínda que en cifras globais non teña moita relevancia. Este perfil está relacionado coas persoas que escriben en galego pero falan en castelán (i.e. 1,05%), un perfil que, hipoteticamente, utiliza o galego para a escrita por motivacións instrumentais, motivacións que son máis habituais para utilizar o castelán.

A evolución temporal da lingua de comunicación habitual debulla un retrato do proceso de substitución xeracional que se está a producir na sociedade galega. Os resultados evolutivos indican que durante a primeira década deste século a porcentaxe de persoas que utilizan o castelán para comunicarse aumentou case dez puntos, mentres diminuíu o número de falantes de galego que escribía en castelán (i.e. -10,81%), este último grupo caracterízase por estar composto por persoas con estudos obrigatorios (77,3%), de máis de 50 anos (66,4%) etc.⁵Ao mesmo tempo, a porcentaxe de persoas que utilizan o galego como

4 Para obter a lingua habitual de expresión non se contabilizaron as alternativas de 'outra situación' da lingua habitual e lingua da escrita. Desta forma, os 'usos completos en galego' son aquelas persoas que falan (i.e. só ou máis galego) e escriben (i.e. galego) en galego; os 'usos orais en galego' son aquelas persoas que falan en galego (i.e. só ou máis galego) e escriben en castelán (i.e. castelán); os 'usos escritos en galego' son aquelas persoas que falan en castelán (i.e. só ou máis castelán) e escriben en galego (i.e. galego); e, por último, os 'usos completos en castelán' son aquelas persoas que falan en castelán (i.e. só ou máis castelán) e escriben en castelán (i.e. castelán).

5 Analizarase máis adiante polo miúdo.

4. Lingua inicial, lingua habitual e lingua de comunicación

lingua de comunicación mantívose estable (Figura 4.13). Estas persoas caracterízanse, segundo os datos de 2013, entre outras cousas, por residir no urbano (45,4%), ser menores de 30 anos (60%) e ter estudos superiores (60,1%).

Figura 4.12.

Lingua de comunicación das persoas de 5 ou máis anos que poden escribir. 2013. %⁶

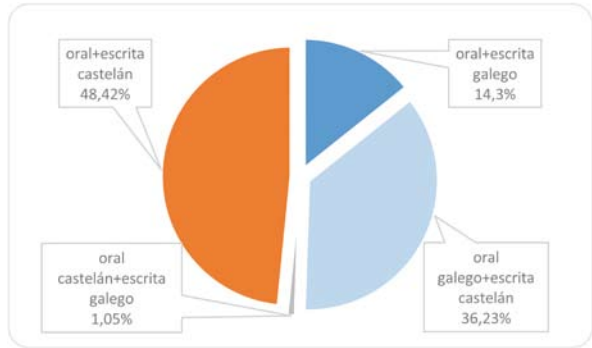
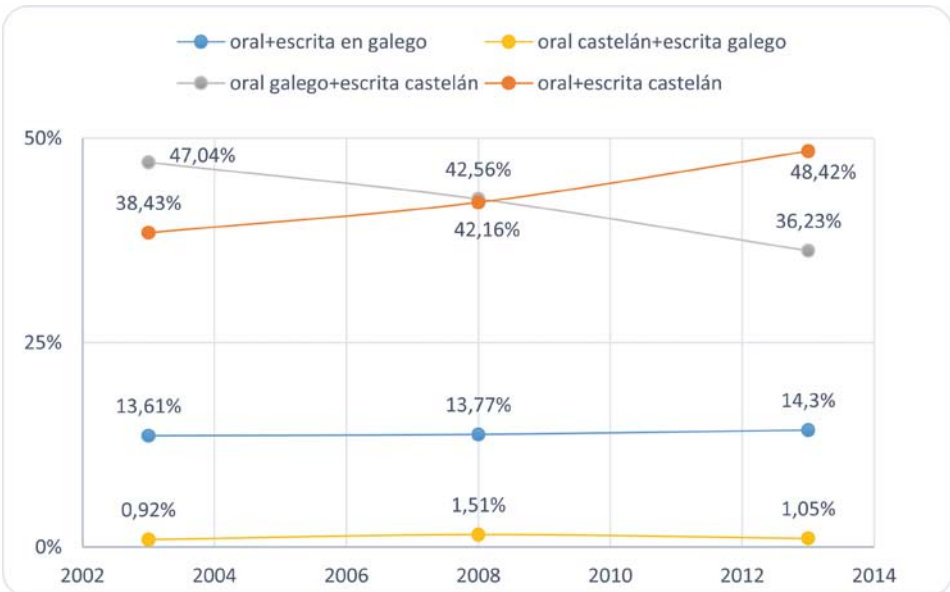

Figura 4.13. Evolución da lingua de expresión habitual dos galegos de 5 ou máis anos que poden escribir. Datos de 2003, 2008 e 2013. %

6 A porcentaxe de casos en 'outra situación' (sobre o total) non contabilizados para elaborar este perfil foi de 10,36%. Esta porcentaxe inclúe as persoas que non poden escribir ou escolleron a alternativa de 'outra situación' na lingua habitual ou escrita.

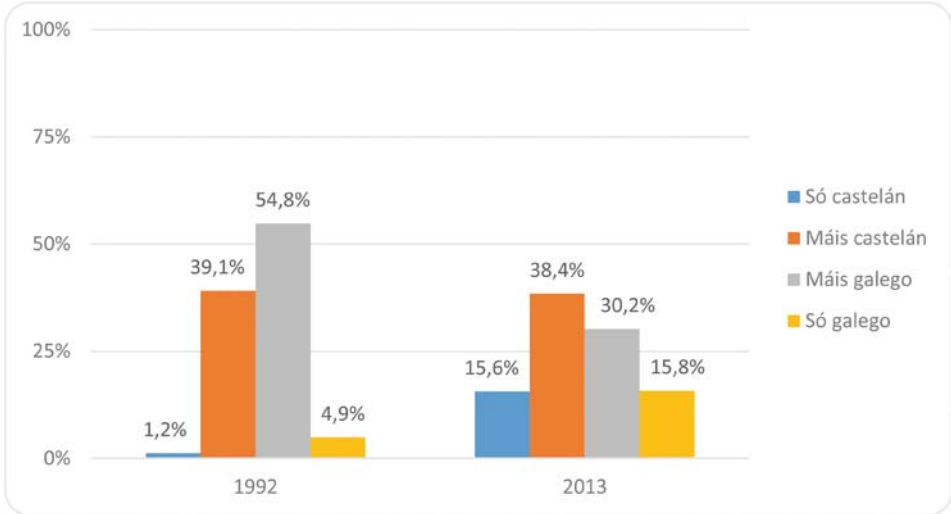
Os bilingües iniciais utilizan máis o castelán que o galego

Neste traballo analizaremos máis polo miúdo a transmisión lingüística interxeracional dedicándolle un capítulo. A pesar diso, imos adiantar aquí a relación entre as persoas que aprenderon a falar en galego e castelán e a súa lingua habitual actual. Para isto cómpre recordar, como vimos anteriormente, que hai un aumento xeral das persoas bilingües iniciais e un retroceso do monolingües galegos iniciais, e unha perda continuada e acelerada de galegofalantes.

Unha das cuestións que xorden destas análises é se esta perda de galegofalantes é consecuencia do cambio xeracional, longamente predito noutros estudos e tal e como se desprende da variable de lingua de comunicación anteriormente analizada, ou se nela tamén inciden as mudas lingüísticas ao longo do ciclo vital das persoas (Pujolar e González 2013). A relación entre os monolingües iniciais e a lingua habitual posterior é alta (aprender nesa lingua e falar soamente ou maioritariamente nesa lingua), acadando cifras próximas ao 90% tanto en galego (i.e. 90,9%) coma en castelán (92,9%), cifras que non se modificaron excesivamente desde a década dos noventa excepto no caso destes últimos nos que aumentou o nivel de correlación case dez puntos (i.e. 1990: 83,5%; 2013: 92,4%).

Aquí centraremos a nosa análise nos bilingües iniciais que, como vimos no estudo evolutivo da lingua inicial, eran os que aumentaban. O primeiro resultado a comentar son as diferenzas tan significativas entre 1992 e 2013, isto é, nos anos noventa ser bilingüe inicial tiña unha maior capacidade predictiva que vinte anos despois (Figura 4.14). A maiores, en 1992 o 59,7% dos bilingües iniciais acababan falando galego (i.e. ‘en galego sempre’, ‘máis galego’), especialmente ‘máis galego’ (54,8%). A situación invértese en 2013 e o 54% dos bilingües iniciais acababan falando castelán (i.e. ‘en castelán sempre’, ‘máis castelán’), unha diferenza de máis de 4 puntos porcentuais respecto dos bilingües iniciais que falaban galego. En definitiva, durante estes anos o número bilingües iniciais aumentou significativamente (Figura 4.2). Mentres, nos noventa aprender a falar nas dúas linguas case implicaba utilizar as dúas linguas; na actualidade aprender a falar nas dúas linguas favorece que despois se utilicen as dúas, pero en moita menor medida que fai vinte anos. Estes resultados, xunto cos de monolingüismo e competencias, semellan indicar que Galicia se dirixe cara a unha sociedade galega competencialmente bilingüe

Figura 4.14. Lingua habitual dos bilingües iniciais de 15 ou máis anos en 1992 e 2013. %

pero cun predominio do monolingüismo en castelán. Isto implica a existencia dun grupo de bilingües potenciais que, como xa comentamos, utilizan a lingua galega en momentos puntuais.

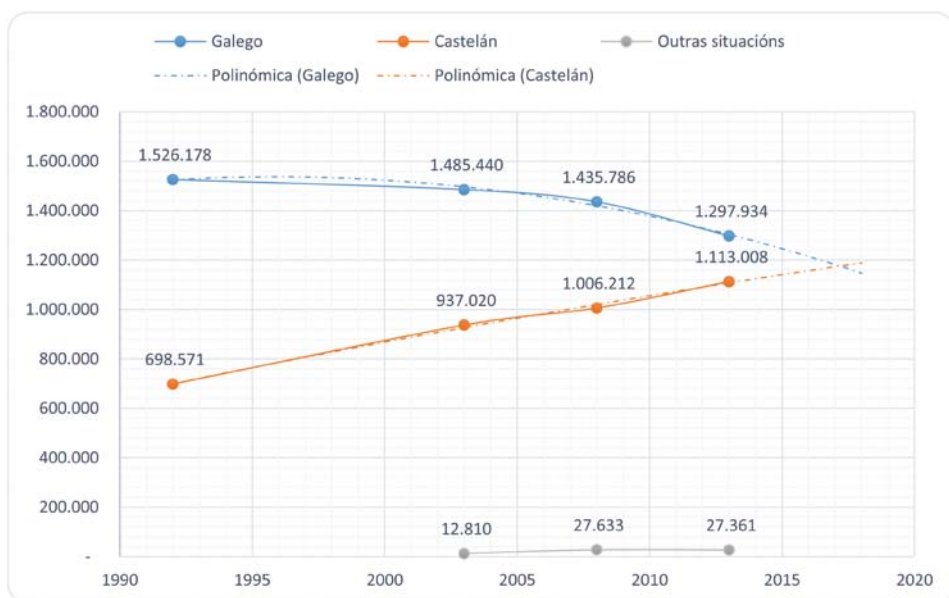
No 2013 os bilingües iniciais teñen as dúas linguas, maioritariamente (68,6%), como linguas habituais mentres un de cada tres declara ser monolingüe nunha das dúas linguas (i.e. 31,4%).

Se as tendencias non cambian, a lingua maioritaria en Galicia nas persoas de 15 ou máis anos en 2017 será o castelán

Os anos que transcorreron desde os noventa ata inicios do dous mil caracterizáronse por un mantemento do número de falantes de galego, aínda que fora perdendo presenza a nivel porcentual, mentres o castelán ía gañando falantes e presenza. A partir da entrada no século XXI, a lingua galega foi perdendo, de forma acelerada, tanto falantes a nivel numérico como a nivel porcentual, como xa comentamos antes. Utilizando os datos numéricos do Mapa Sociolingüístico de 1992 e a serie do IGE de 2003, 2008 e 2013, realizouse unha

proxección de falantes a curto prazo despois de adaptar a mostra de 1992 de 15 a 16 anos (Figura 4.15). As tendencias indican que o número de castelanfalantes de 15 ou máis anos acabará superando aos de galego arredor de 2017, cando os falantes de galego acabarán baixando do 1.200.000. Realizando esa mesma proxección coa poboación de 5 ou máis anos utilizando as enquisas do IGE, este proceso de inversión adiántase ao ano 2015-2016 (Loredo 2015a: 18).

Figura 4.15. Proxección a 2018 do número de galegofalantes e castelanfalantes de 15 ou máis anos*

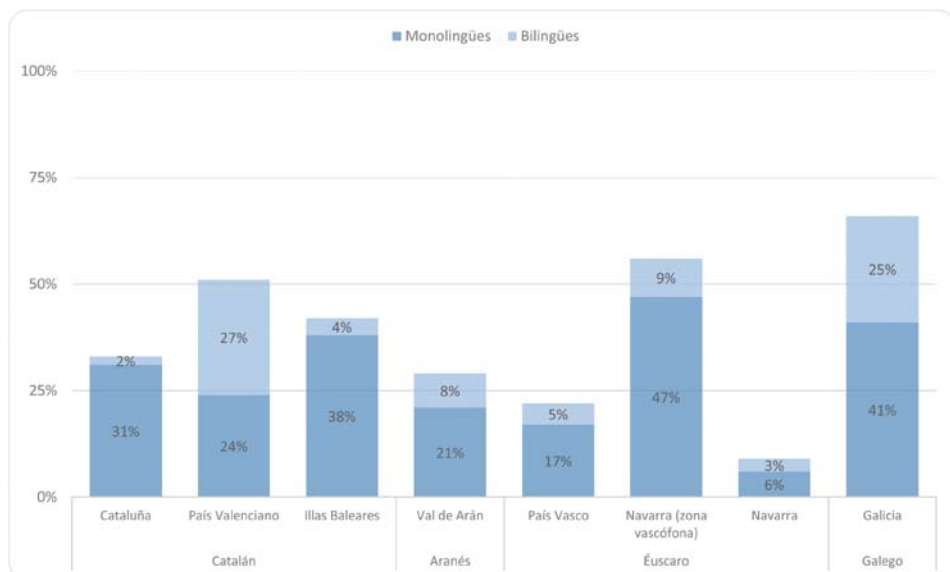
Galegofalantes: 'só galego' + 'máis galego'; castelanfalantes: 'só castelán' + 'máis castelán'.

* Axuste da poboación do MSG-1992 para ampliala de 16 a 15 anos ou máis anos.

A poboación que tivo unicamente como primeira lingua un idioma minorizado non chega ao 50%. O bilingüismo inicial e habitual é corrente en Galicia e Valencia mentres en Cataluña e Baleares é característico o monolingüismo. No País Vasco é máis habitual un monolingüismo inicial e un uso bilingüe

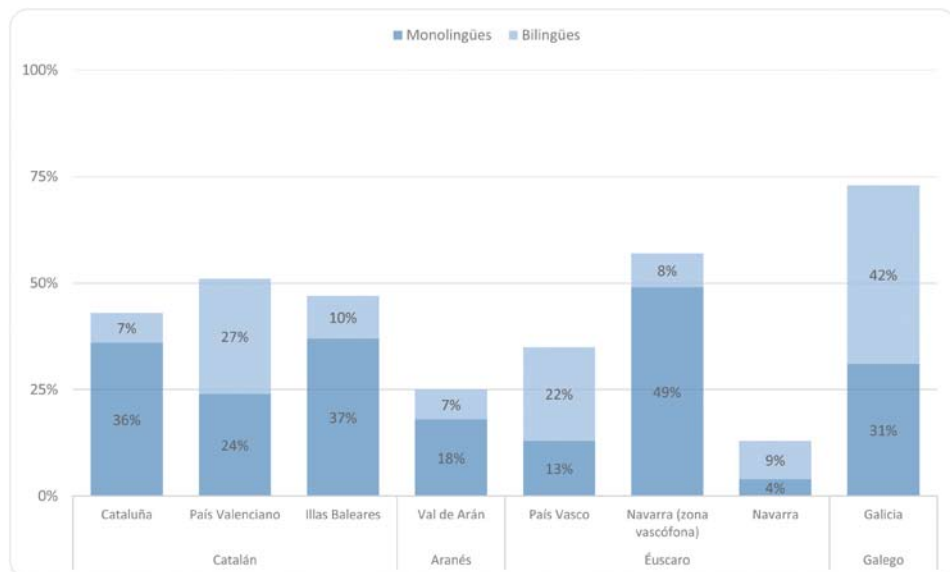
Comparando os resultados dos dous principais indicadores sociolingüísticos da lingua galega, lingua inicial e lingua habitual, cos resultados do resto de linguas minorizadas do Estado español, obsérvase que ningunha destas linguas acada o 50% como lingua inicial en ningún lugar (Figura 4.16). Por outra banda, o bilingüismo, excepto en Valencia e Galicia, é pouco habitual. Estes resultados non son moi favorables para as linguas analizadas cando se parte da premisa de que o castelán é unha lingua que toda a poboación aprende desde a infancia pola escolarización e a presión lingüística existente en todo o sistema social, se non se adquire a través da familia este non vai ter problema para ser adquirido (Ramallo 2016), mentres o resto de linguas van necesitar dun apoio institucional para a súa adquisición no caso de que a familia non sexa a canle transmisora.

Figura 4.16. As linguas minorizadas como linguas iniciais. 2011. %

Fonte: Adaptación dos datos do Censo de Poboación e Vivendas de 2011 de Ramallo (2016: 5).

Figura 4.17. As linguas minorizadas como linguas habituais. 2011. %

Fonte: Adaptación dos datos do Censo de Poboación e Vivendas de 2011 de Ramallo (2016: 6).

En referencia ao uso, a utilización da linguas minorizadas é moi desigual (Figura 4.17). Os usos bilingües son o trazo máis salientable en Navarra (provincia), no País Vasco, en Galicia e, en menor medida, en Valencia, mentres os usos monolingües son maiores en Navarra (zona vascófona), Baleares e Cataluña. Aínda que os resultados xerais indican, porcentualmente, unha maior utilización do galego en Galicia que o resto de linguas minorizadas no seus territorios, tamén se percibe un desprazamento de monolingües iniciais cara a unha converxencia lingüística no castelán que non se percibe con tanta vitalidade no resto de linguas. Isto cobra especial importancia nunha situación como a galega onde o nivel de comprensión é case completo mentres, por exemplo, no País Vasco catro persoas de cada dez declaran non entender o éuscaro. Lóxico, vista a distancia lingüística entre o éuscaro e o castelán. Non así no grupo de linguas románicas.

5. A transmisión lingüística interxeracional

Os resultados expostos nos capítulos anteriores e os principais traballos demolingüísticos dos últimos anos reflicten algúns dos problemas que a lingua galega vén atravesando nas últimas décadas. A sociolingüística pousou a súa ollada en dous aspectos desta problemática, aspectos que, como non podía ser doutra forma, están interconectados: a ruptura da transmisión interxeracional e o uso decrecente na poboación máis nova (véxase, entre outros, Ramallo 2012; Loredo e Monteagudo 2017). Estes dous factores están moi ligados co descenso dos usos habituais do idioma galego aínda que tamén están ligados a cambios sociais, económicos, políticos e culturais que caracterizan a Galicia contemporánea.

Neste capítulo queremos centrar a nosa atención na transmisión interxeracional¹, definida como o proceso polo cal unha lingua se transmite dos proxenitores aos fillos no seo familiar. Este é un indicador fundamental para estudar a vitalidade das linguas minorizadas e cun grande impacto no presente e no futuro destas (Torres 2011). Así, estudarase a transmisión familiar a través das variables implicadas no proceso para, finalmente, analizar a súa evolución en Galicia.

Partindo da premisa de que a familia é unha institución fundamental no mantemento lingüístico (Fishman 1991), consideramos que as linguas socialmente minoritarias son viables na medida en que a súa aprendizaxe está garantida polos procesos de transmisión interxeracional (Ramallo 2012). A evolución sociolingüística do galego é un caso paradigmático da importancia da familia para o mantemento dunha lingua, dado que a vitalidade demográfica coa que chegou o galego ao século XXI foi, en gran medida, grazas á familia. Non obstante, as investigacións sociolingüísticas enmarcadas a finais do século XX xa indicaban

1 Comprácenos agradecerlle a Fernando Ramallo a súa colaboración na revisión, corrección e aportación de suxestións sobre este capítulo. Os devanditos agradecementos non converten o citado investigador en corresponsable dos inevitables erros, omisións involuntarias, análises discutibles ou opinións polémicas que o presente capítulo poida conter, que son imputables exclusivamente aos seus autores.

a crise que estaba a pasar a lingua galega no contexto familiar, especialmente no eido urbano (Fernández 1993; Seminario de Sociolingüística 1994; Ramallo 1996; Rei-Doval 2007). Os sucesivos cambios sociais que sufriu a sociedade galega durante a segunda metade do século XX foron modificando os patróns de transmisión lingüística do galego nas familias. Factores como a masiva emigración da poboación rural galegofalante, o proceso de urbanización/industrialización, o acceso á educación e a extensión dos medios de comunicación audiovisuais, entre outros (Subiela 2010), fixeron que moitas familias foran incorporando o castelán ao repertorio comunicativo, tanto formal coma informal, incluíndoo, tamén, na transmisión familiar. Pola contra, tamén houbo segmentos castelanizados da burguesía urbana cultivada que recuperaron o uso do galego e que o utilizaron como forma de reivindicación étnica e política (Monteagudo 2015).

Os traballos centrados en medir a transmisión familiar das linguas utilizaron estratexias diversas (Ramallo 2012; Nandi 2016; Nandi e Devasundaram 2017; Loredó e Monteagudo 2017), sendo un dos recursos máis utilizados a análise da evolución da lingua inicial. Non obstante, este construto vai máis alá de coñecer se aumentou ou diminuíu o número de persoas que aprenderon a falar en galego. Na actualidade, considéranse varias fórmulas para estudar a transmisión lingüística, tendo como punto de partida que este concepto estuda a relación entre a herdanza lingüística da familia e a lingua transmitida aos descendentes. As fórmulas elixidas van desde a análise da relación entre a lingua inicial/lingua habitual e lingua cos descendentes (Ramallo 2012), ata a lingua cos pais-lingua cos descendentes (Sorolla e Vila 2013) ou variantes como a lingua que lle falaban os pais cando eran nenos-lingua cos descendentes (Loredó 2015a; Loredó e Monteagudo 2017).

Xa que logo, no estudo dos proceso de transmisión lingüística máñanse varios índices de transmisión lingüística (ITI en diante)(Strubell 2009; Torres 2009; Loredó 2014; Vila 2016). Neste informe, utilizaremos dous índices de transmisión lingüística nos que, para a súa construción, se utilizou como referencia unha variante do traballo de Torres (2009)² e

2 O ITI foi elaborado por Torres (2009) e é amplamente utilizado nos Países Cataláns, se ben durante un tempo discutiuse sobre a idoneidade de utilizar este indicador ou, pola contra, utilizar o índice de cambio lingüístico de Miquel Strubell i Trueta (Strubell 2009). Para unha revisión de traballos que utilizan estes índices véxase Sorolla (2015: 35).

Strubell (2009). O índice orixinal de Torres consiste en analizar a relación entre a lingua utilizada polos informadores cos proxenitores e a lingua utilizada cos descendentes, e, con esta finalidade, selecciona toda a mostra. Para este traballo utilizouse unha variación onde se escolle a lingua que lle falaban os proxenitores cando eran nenos e a lingua que o informante lle fala aos descendentes, utilizando unha selección de persoas con proxenitores e fillos (Táboa 5.1)³. O segundo indicador correspóndese cunha variación do índice de cambio lingüístico (ICL en diante) de Strubell (1982). O ICL é semellante ao ITI, soamente que ten en conta o tamaño da poboación de partida, é dicir, para este índice non é o mesmo diminuír de 100% a 90% (ITI=-0,1; ICL=-0,11) que baixar de 20% a 10% (ITI=-0,1; ICL=-0,5), polo tanto, poderíamos dicir que o ITI ten conta o aumento ou diminución da transmisión lingüística dunha lingua mentres o ICL valora a importancia dese aumento ou diminución.

Táboa 5.1. Características dos índices de transmisión lingüística⁴

Indicador	Variabes	Fórmula	Poboación	Enquisa
<i>ITIGal</i>	LTP=% da lingua galega transmitida prioritariamente polos proxenitores (lingua que lle falaban os pais cando era neno) LTF=lingua cos fillos	$\frac{\% LTF - \% LTP}{100}$	Selección de persoas con proxenitores e fillos	MSG-1992 IGE-2003
<i>ICLgal</i>	LTP=% da lingua galega transmitida prioritariamente polos proxenitores (lingua que lle falaban os pais cando era neno) LTF=lingua cos fillos	$\frac{\% LTF - \% LTP}{\% LTF}$	Selección de persoas con proxenitores e fillos	IGE-2008 IGE-2013

LTP= % de persoas ás que lles foi transmitida prioritariamente a lingua galega polos seus proxenitores cando eran nenos (lingua que lle falaban os pais cando era neno).

LTF= % de persoas que transmitiron prioritariamente o galego aos fillos.

3 No traballo de Loredo e Montegudo (2017) utilízanse as tres variedades do ITI e as diferenzas en 2013 son +0,04 (utilizando o mesmo indicador) e +0,02 (utilizando o mesmo indicador pero cunha selección de galegos con proxenitores e fillos) nunha escala que vai desde -1 a +1. Para este traballo considerouse máis idóneo este indicador con esta selección da mostra polos problemas metodolóxicos que implicaba a aplicación do ITI orixinal.

4 Os indicadores poden medir a transmisión interxeracional da lingua galega o ou do castelán. Aquí soamente nos referiremos á transmisión do galego (ITIGal, ICLgal).

Moitos galegos aos que os seus avós e os seus proxenitores lles falaron ou falan en galego non transmiten esa lingua aos fillos

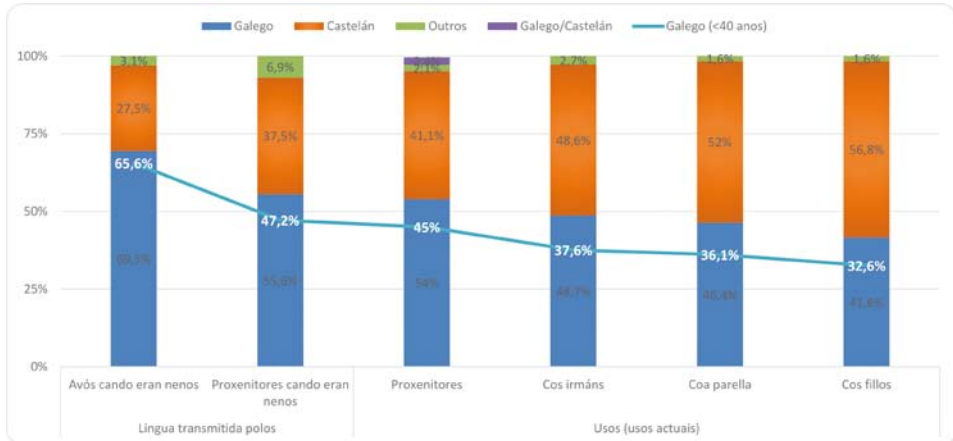
A continuación, preséntase os resultados que se refiren á transmisión interxeracional en Galicia utilizando como referencia os resultados de 2013. Para estudar a reprodución ou produción lingüística interxeracional, utilizáronse os resultados porcentuais de lingua recibida (i.e. avós, proxenitores) e lingua utilizada habitualmente en cada xeración da familia (i.e. proxenitores/irmáns e parella/descendentes).

Para medir os resultados da transmisión lingüística, comparamos a lingua transmitida polos avós e proxenitores (i.e. ‘lingua que lle falaban avós cando eran nenos’, ‘lingua que lle falaban proxenitores cando eran nenos’) coa lingua utilizada coas diferentes xeracións familiares⁵. Como se pode ver na figura 5.1, un 41,6% dos proxenitores falaban en galego aos fillos, 14 puntos menos que a ‘lingua que lles falaban os seus proxenitores cando eran nenos’ e 27,9 puntos menos que a lingua que lles falaban os seus avós cando eran nenos. Estas diferenzas non quedan aí, senón que tamén hai diferenzas entre a lingua utilizada co resto da familia e a lingua utilizada cos descendentes: 12,4 puntos máis na lingua cos proxenitores, 7,1 puntos na lingua cos irmáns e 4,8 na lingua coa parella.

A presenza do galego nos usos lingüísticos familiares dos galegos vai diminuíndo seguindo esta pauta: Informante → Proxenitores, Informante → Irmáns/Parella, Informante → Fillos, con pequenas diferenzas entre os resultados dos irmáns e a parella. Estes resultados pódense trasladar a un índice de presenza do galego na familia que vai desde a lingua recibida da xeración dos avós, lingua recibida dos proxenitores, lingua cos iguais e lingua cos descendentes. Unha primeira aproximación proporcionáanos un descenso de arredor de 15 puntos (i.e. -15,5%) entre avós e proxenitores, case 8 puntos (i.e. 7,6%) entre proxenitores e parella, e 5 entre parella e fillos (i.e. 4,8%).

5 Hai que sinalar que, noutros traballos sobre a transmisión lingüística, as variables ‘lingua cos proxenitores’ e ‘lingua cos fillos’ se comparan sen realizar unha selección de persoas con fillos na primeira variable (Torres 2008, no prelo). A pesar de que iso sería o desexable, os resultados amosan unhas diferenzas tan significativas entre a poboación con fillos e sen fillos que na nosa liña de análise optouse por realizar unha selección.

Figura 5.1. Por centaxes de herdanza lingüística, usos lingüísticos familiares e lingua de transmisión aos fillos. 2013. %

* Porcentaxes do 'galego': contabilizase sumando as alternativas de 'só galego' e 'máis galego'.

** Selección da mostra de galegos con proxenitores e fillos.

Coa finalidade de obter un retrato da transmisión interxeracional nas cohortes de idade máis novas e desta forma ter unha visión máis clara do futuro próximo, amósanse os resultados das persoas menores de 40 anos con descendencia. Os resultados presentados na figura 5.1 mostran unha tendencia descendente na transmisión lingüística do galego da poboación, é, pois, unha clara indicación da distancia lingüística que comeza a existir entre a xeración galegofalante de avós e a actual xeración con fillos. Por outra banda, tamén se percibe unha desaceleración nas diferenzas entre a lingua utilizada cos parella e lingua transmitida (i.e. lingua cos fillos). Este último dato ten unha gran importancia cara ao futuro xa que podería ser a primeira indicación do cambio na tendencia nas cifras de transmisión interxeracional.

Unha forma diferente de medir a transmisión é analizala partindo da base numérica de transmisión/uso da que se parte ao principio do proceso, é dicir, o uso que se produce cos proxenitores ou a lingua transmitida por estes. Coa finalidade de poder ter as dúas fórmulas de medida, unha directa e outra partindo das modificacións sobre o grupo inicial (adaptación de Torres 2008: 85;

Strubell 2009), comparamos as dúas na táboa 5.2. Todos os resultados indican o retroceso da transmisión da lingua galega e o avance da transmisión da lingua castelá, un avance maior có retroceso do galego, tanto a niveis absolutos como relativos. Atendendo á diminución ou aumento do grupo inicial, as taxas de diminución da transmisión do galego están nun -25,22% (T_{intx_1}) ou algo menos cando se parte do uso cos proxenitores, -22,98% (T_{intx_2}), é dicir, no transcurso dunha xeración $\frac{1}{4}$ do galego transmitido polos proxenitores non se mantivo. Pola contra, partindo do número de persoas que herdaron o castelán dos proxenitores, este aumentou máis dun cincuenta por cento (i.e. +51,47%) cando se compara coa lingua transmitida aos fillos.

Táboa 5.2. Diferenzas e taxas de transmisión lingüística interxeracional do galego e castelán nos galegos con fillos. 2013

	Galego	Castelán
Diferenzas na transmisión interxeracional		
D_{intx_1} = Uso cos fillos-lingua que lle falaban os proxenitores cando eran nenos	-14%	+19,3%
D_{intx_2} = Uso cos fillos-usos cos proxenitores (nai e pai)	-12,4%	+15,7%
Taxas de transmisión interxeracional		
T_{intx_1} = [(uso cos fillos-lingua que lle falaban os proxenitores cando eran nenos)/lingua que lle falaban os proxenitores cando eran nenos]*100	-25,22%	+51,47%
T_{intx_2} = [(uso cos fillos-usos cos proxenitores*)/usos cos proxenitores]*100	-22,98%	+38,20%

* nai e pai

Os niveis de retención lingüística da lingua galega son altos (70%) mentres os da castelá son case completos (97%). Os informantes que tiveron proxenitores que utilizaron con eles as dúas linguas (galego-castelán) acabaron escollendo maioritariamente o castelán para os fillos

Unha vez delimitadas as diferenzas e taxas interxeracionais xerais da lingua galega e castelá da sociedade galega en 2013, estudamos o nivel do impacto dos diferentes perfís de retención e cambio utilizando o mesmo enfoque⁶. Os niveis de retención ou reprodución lingüística do galego e castelán son altos na sociedade galega: os primeiros están arredor do 70%-74%, atendendo á variable de orixe que se teña en conta (i.e. lingua transmitida polos proxenitores ao informante-lingua transmitida aos fillos, usos cos proxenitores-lingua transmitida aos fillos), mentres os niveis de reprodución do castelán son case completos (i.e. 94.1%-97%)(Figura 5.2 e 5.3). Partindo de niveis de reprodución altos, comparando a situación dunha e outra lingua, a lingua galega está en situación de clara desvantaxe, pois obsérvase que un 30,5% dos informantes aos que lles foi transmitido o galego polos seus proxenitores acabaron transmitindo maioritariamente o castelán aos fillos. Pola contra, o perfil de non retención en castelán é relativamente baixo (i.e. 5,9%-2,9%) en relación co de galego. Durante esta última década, este perfil de persoas galeguizadas fóra da familia, coñecidas como neofalantes, foi obxecto intensivo de estudo (O'Rourke e Ramallo 2011, 2013, 2014; Ramallo 2013). Para Ramallo (2013) trátase dunha 'minoría activa', con certa capacidade de influencia social e cun papel central na revitalización familiar do galego.

Se analizamos a transmisión deténdonos no perfil dunha herdanza mixta, existen situacións que inclúen parellas mixtas (galego-castelán) ademais doutras combinacións. En relación coas parellas mixtas, a pesar de non ter uns

6 Hai autores que utilizan outras variables como 'lingua inicial' para establecer os niveis de retención e cambio ou produción e reprodución (Ramallo 2010, 2012), aquí utilízase polo tipo de variables e tipo de escala de resposta. Tamén se agrupou as categorías de só e máis galego para unha maior facilidade de interpretación, evidentemente esta agrupación simplifica a visión da realidade xa que non inclúe a categoría 'máis castelán' na ecuación. Noutros capítulos e outra traballos complementarase este enfoque.

datos exhaustivos (ex. importancia do xénero da distribución da lingua nos proxenitores), a alternativa escollida en oito de cada dez casos cos descendentes é clara, o castelán, no resto de situacións que inclúen outras linguas a alternativa maioritaria, cando se valora galego e castelán, é o castelán (Figura 5.3).

Figura 5.2. Niveis de retención e cambio por lingua transmitida polos proxenitores e lingua cos fillos. 2013. %

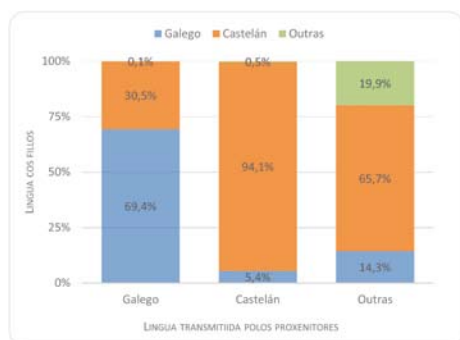
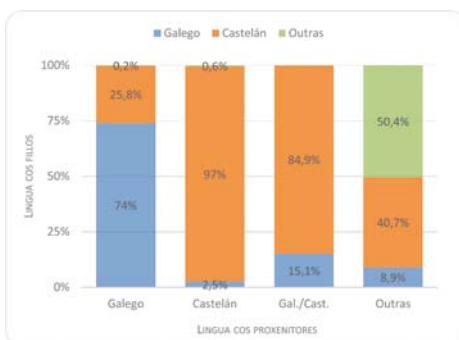

Figura 5.3. Niveis de retención e cambio por lingua cos proxenitores e lingua cos fillos. 2013. %

Un 20% dos informantes non reproducen a lingua que os seus proxenitores utilizaron con eles, desta porcentaxe un 90% non reproduce o galego e un 10% o castelán

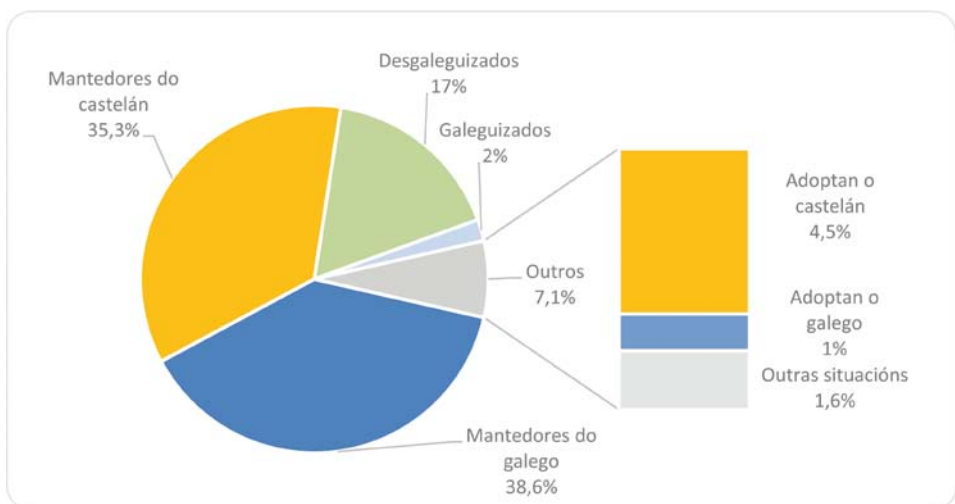
Para estudar os comportamentos de retención e cambio observados sobre o conxunto da sociedade galega, analizouse a relación entre a herdanza lingüística e a lingua cos descendentes delimitando os diferentes perfís comportamentais de retención e cambio sobre o total da sociedade galega (selección de persoas con fillos). Os comportamentos analizados foron os seguintes:

- ‘Mantedores do galego’, aqueles que herdaron a lingua galega dos proxenitores e a transmitiron aos descendentes.
- ‘Mantedores do castelán’, aqueles que herdaron a lingua castelá dos proxenitores e a transmitiron aos descendentes.
- ‘Desgaleguizados’, aquelas persoas que herdaron preferentemente a lingua galega dos proxenitores e transmiten preferentemente o castelán aos descendentes.

- ‘Galeguizados’, aquelas persoas que herdaron preferentemente a lingua castelá dos proxenitores e transmiten preferentemente o galego aos descendentes.
- ‘Outras situacións’, aqueles que proveñen de situacións mixtas (parellas mixtas galego-castelán, galego-outras, castelán-outras) e adoptan cos descendentes as opcións de galego, castelán ou outras (mixtas galego-castelán, incluíndo outra lingua).

A análise dos comportamentos de transmisión interxeracional, que se extraen dos datos de 2013, evidencia que a reprodución lingüística (i.e. mantedores do galego, mantedores do castelán) ten un tamaño semellante, cunha lixeira vantaxe do grupo de reprodución do galego (+3,3%)(Figura 5.4). As persoas incluídas no grupo denominado ‘desgaleguizados’, é dicir, que non reproducen a lingua que lles transmitiron os proxenitores, teñen un tamaño importante na sociedade galega (17%), mentres as persoas galeguizadas acadan a cifra xeral dun 2%. A estes resultados habería que engadir as persoas que proveñen doutras situacións. Deste xeito, as cifras resultantes serían un 21,5% de persoas que transmitirían o castelán para cos fillos e un 3% o galego.

Figura 5.4. Comportamentos na transmisión lingüística familiar –lingua que lle falaban os pais de pequeno, lingua cos descendentes. 2013. %

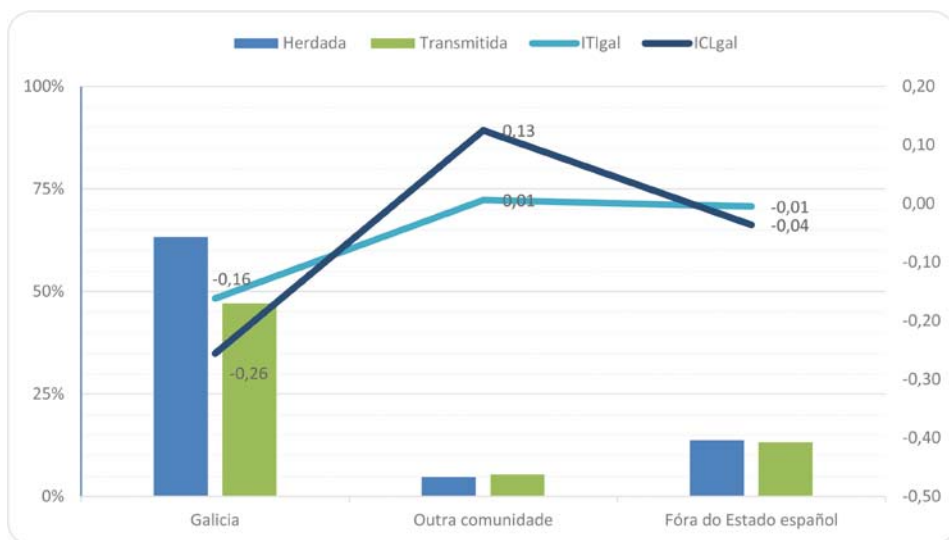

O retroceso da transmisión interxeracional do galego é especialmente importante nos contextos urbanos, persoas de mediana idade e con maior nivel de estudos; mentres, nos contextos rurais a transmisión prodúcese con normalidade e mesmo avanza nalgún caso

Os indicadores da transmisión lingüística interxeracional do galego para o conxunto de Galicia en 2013 foron negativos, sendo o ITIgal $-0,14$ e $-0,23$ para ICLgal. Os resultados indican un diferenza de 14 puntos porcentuais entre a lingua herdada dos proxenitores e a lingua transmitida aos descendentes, unha perda maior (i.e. 23%) cando se parte da lingua herdada no lugar da poboación total (Táboa 5.2).

Respecto do lugar de nacemento dos informantes, atopamos diferenzas importantes entre os diferentes perfís, é dicir, nados en Galicia (88,3%), noutra comunidade (4,9%) ou fóra do Estado español (6,8%), en relación á presenza da lingua galega, así como nos indicadores de transmisión lingüística.

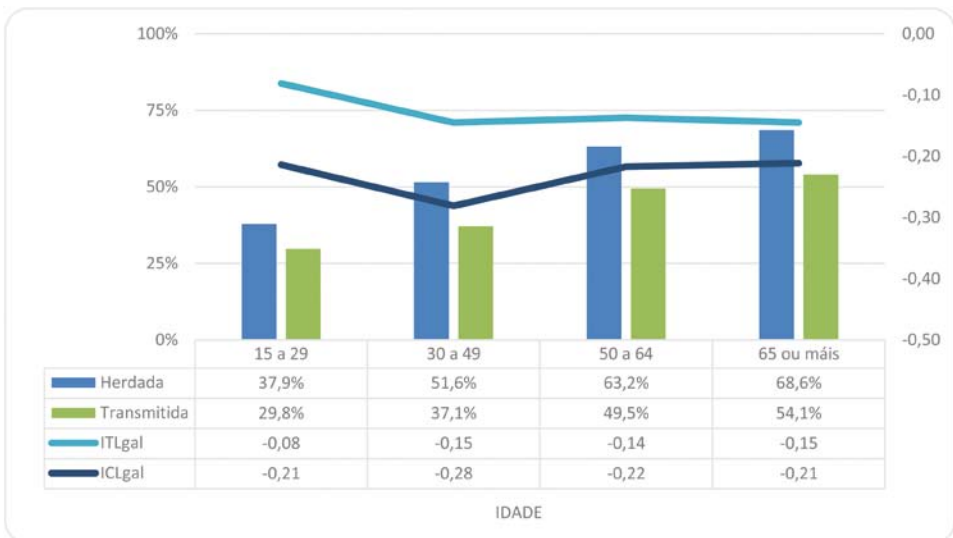
Figura 5.5. Porcentaxe de lingua que lle falaban os proxenitores cando era neno (herdada) e lingua cos fillos (transmitida) en galego xunto cos indicadores de transmisión interxeracional do galego (ITIgal, ICLgal) segundo o lugar de nacemento. 2013.

Primeiro, é mester destacar a cifra de persoas nadas fóra do Estado español que volveron a Galicia onde a lingua que lles foi transmitida foi a galega (0,9% sobre o total), xa que as persoas con esas mesmas características nadas nalgunha das comunidades autónomas é menor (0,3% sobre o total). Isto indica a estreita vinculación coa lingua e cultura galegas das persoas que tiveron que emigrar fóra de Galicia. En definitiva, as persoas que naceron fóra de Galicia e lles foi transmitido o galego reproducen a lingua galega cos fillos, mentres o indicador dos nados en Galicia acada cifras negativas de transmisión. (i.e. ITLgal: -0,16)(Figura 5.5).

A lingua que lles falaban os proxenitores cando eran nenos (i.e. lingua herdada) e a lingua falada cos fillos (i.e. lingua transmitida) vai diminuindo a medida que a idade dos informantes é menor (Figura 5.6). Sirva como exemplo os resultados da lingua herdada nas persoas de 65 ou máis anos que acadan porcentaxes dun 68,6% mentres o grupo de idade de entre 15 e 29 anos sitúase nun 37,9%, máis de trinta puntos porcentuais menos (i.e. 30,7%). Analizando

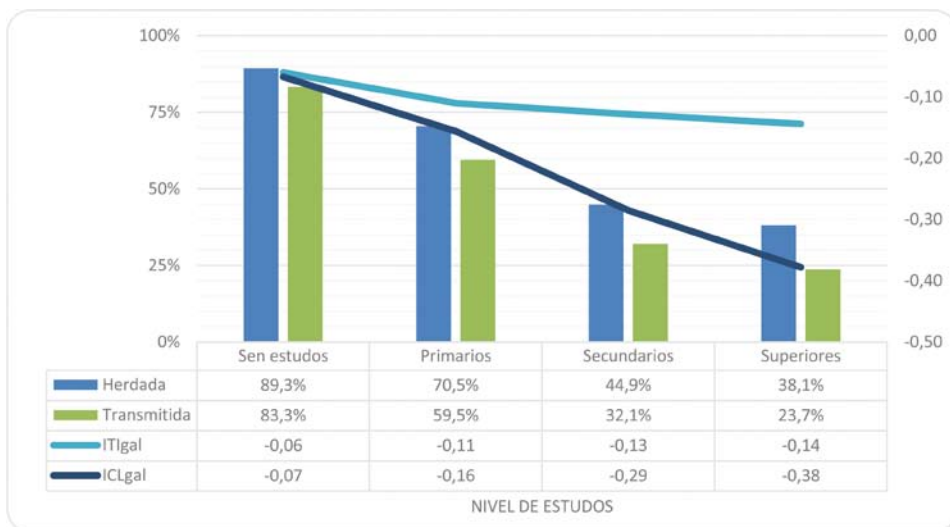
Figura 5.6. Porcentaxe da lingua que lle falaban os proxenitores cando era neno (herdada) e lingua cos fillos (transmitida) en galego xunto cos indicadores de transmisión interxeracional do galego (ITLgal, ICLgal) segundo a idade. 2013.

estes mesmos tramos de idade pero coa lingua transmitida aos fillos, os resultados sitúanse nun 54,1% e un 29,8%, unha diminución de 24,3 puntos porcentuais. Acudindo ao ITIgal, existe unha certa semellanza en todos os tramos de idade excepto no das persoas máis novas, onde se reduce a perda xeral deste índice (i.e. de 15 a 29 anos). Por outra banda, hai que sinalar que o grupo de persoas de 30 a 49 anos con proxenitores e fillos, o grupo máis numeroso, é o que sufriu en maior medida a ruptura da transmisión do galego, é dicir, un 28% das persoas deste tramo non transmitiu a lingua recibida dos proxenitores (ICLgal: -0,28).

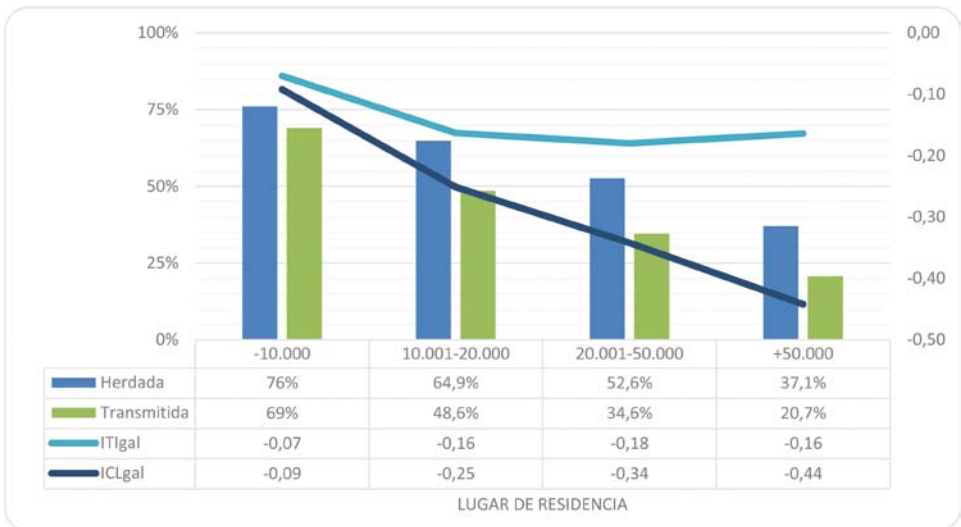
O nivel de estudos acadado ten unha influencia significativa na transmisión interxeracional da lingua galega. A figura 5.7 informa de como a lingua herdada dos proxenitores e a transmitida aos fillos diminúe a medida que aumenta o nivel educativo, un descenso que vai acompañado dunha diminución dos indicadores de transmisión interxeracional (i.e. ITIgal e ICLgal).

Figura 5.7. Porcentaxe da lingua que lle falaban os proxenitores cando era neno (herdada) e lingua cos fillos (transmitida) en galego xunto cos indicadores de transmisión interxeracional do galego (ITIgal, ICLgal) segundo o nivel de estudos. 2013.

As porcentaxes indican como case o nove de cada dez galegos sen estudos (i.e. 89,3%) herdaron dos proxenitores o galego mentres que esta cifra diminuía a un de cada catro naqueles que teñen estudos superiores (i.e. 38,1%). Na transmisión, un 83,3% persoas sen estudos falaban cos fillos en galego fronte a un 23,7% dos informantes con estudos superiores. Tocante aos indicadores de cambio interxeracional, obsérvase como estes índices van aumentando a medida que aumenta o nivel estudos dos informantes, de feito, na poboación sen estudos o ITIgal é de -0,06 e correspóndese cun ICLgal relativamente baixo -0,07, xa que se parte dun nivel galego herdado moi alto. A medida que o nivel de formación aumenta, o ITIgal vai medrando progresivamente mentres o ICLgal crece exponencialmente, xa que o grupo inicial cada vez é menor. O resultado final é que un 14% das persoas con estudos superiores deixa de transmitir a lingua galega herdada dos seus proxenitores, 14% que se corresponde cun 38% do total de persoas que se lles transmitiu o galego.

Figura 5.8. Porcentaxe da lingua que lle falaban os proxenitores cando era neno/a (herdada) e lingua cos descendentes (transmitida) en galego xunto cos indicadores de transmisión interxeracional do galego (ITIgal, ICLgal) segundo o lugar de residencia. 2013.

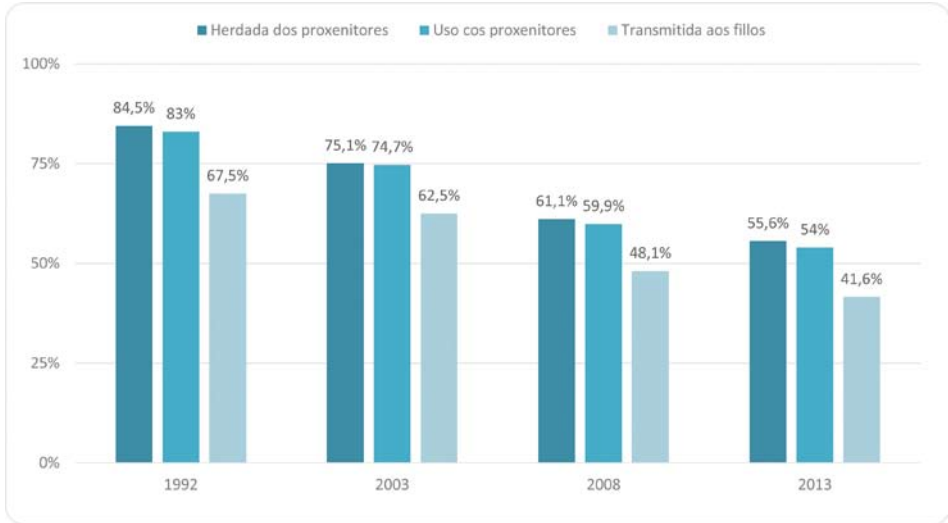
A figura 5.8 informa dos resultados da lingua herdada e lingua transmitida aos fillos, así como dos indicadores da transmisión interxeracional da lingua galega, atendendo ao tamaño do concello de residencia. As porcentaxes mostran como a medida que o tamaño do concello é menor, o galego vai collendo presenza como lingua herdada pasando do 37,1% nas cidades (+50.000 habitantes) ata ser considerada maioría nas contornas de menos de 10.000 habitantes (76%). A lingua transmitida aos fillos pasou ese mesmo proceso de ser reproducida nun 20,7% dos casos no urbano a un 69% no rural (i.e. -10.000 habitantes). A perda da transmisión interxeracional nas entidades de máis de 10.000 habitantes oscila entre un ITIgal do 0,16 e o 0,18, mentres nas entidades menores dese tamaño o a perda da transmisión interxeracional diminúe a menos da metade (i.e. ITIgal: -0,07). Tendo en conta o tamaño inicial da lingua herdada a través do ICLgal, o dato obtido nas cidades é importante xa que se aproxima á metade da lingua herdada nas cidades (ICLgal: -0,44), aínda que tamén é importante o resultado das vilas (i.e. 20.000-50.000 habitantes) cun indicador de cambio lingüístico dun -0,34. O resultado máis positivo é o do rural (i.e. -10.000 habitantes) que sen obter indicadores de avance da transmisión o índice de cambio ten pouca implicación sobre a poboación inicial (ICLgal: -0,09).

A transmisión lingüística interxeracional da lingua galega segue en cifras negativas desde a década dos noventa (primeiros resultados dispoñibles) ata a actualidade. Non obstante, pódese falar dunha melloría da transmisión desde o 1992 á 2016

Os resultados recollidos das catro enquisas que van desde 1992 a 2013 presentan unha situación onde o galego como lingua familiar vai diminuindo progresivamente (Figura 5.9). Na Galicia dos noventa, oito persoas de cada dez (i.e. 84,5%) herdaron o galego dos proxenitores mentres que na sociedade actual a cifra sitúase entre cinco e seis persoas de cada dez (i.e. 55,6%). Basicamente, a lingua herdada dos proxenitores é a lingua que se utiliza con eles.

O galego, como lingua transmitida aos fillos, tamén foi progresivamente substituído nas dúas décadas analizadas. Mentres que nos inicios dos noventa a lingua cos fillos era maioritariamente o galego, xa que sete persoas de cada

Figura 5.9. Evolución da presenza do galego na lingua herdada dos proxenitores, lingua cos proxenitores e cos descendentes*. 1992-2013. %

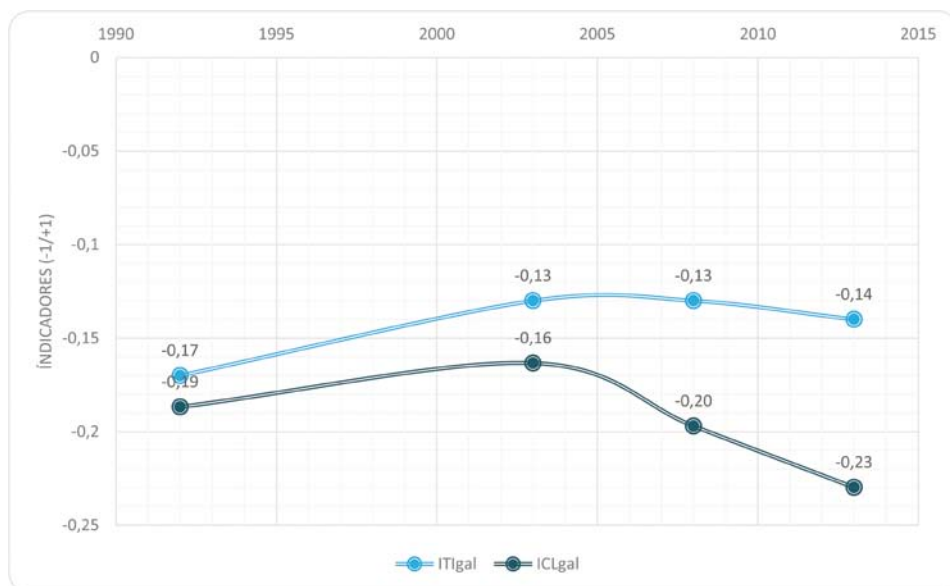
* Selección de persoas con fillos.

dez transmitían esta lingua a os seus fillos (i.e. 67,5%), en 2013 a situación cambiou substancialmente, ese ano menos da metade dos galegos falaban aos seus fillos en galego (41,6%).

A situación retratada pola evolución dos indicadores da transmisión lingüística interxeracional da lingua galega indican a situación de vulnerabilidade en que se atopa (Loredó e Monteagudo 2017). A comparación dos resultados demolingüísticos do MSG de finais do século XX cos datos do IGE de inicios do século XXI mostra un evidente proceso de desgaleguización, tal e como se reflicte nos indicadores de transmisión lingüística. Desde 1992, o ITIgal sitúase en cifras negativas; mais, doutra banda, o aspecto positivo é que este índice diminuíu dos resultados do ano 1992 (ITIgal: -0,17) en relación aos datos do IGE do século XXI, onde se percibe unha certa estabilidade arredor do -0,13 e -0,14 (Figura 5.10). Como contrapunto, están os resultados do indicador de cambio lingüístico do galego. Este indicador fai visible a relación entre a lingua

herdada e lingua transmitida pero en relación ao tamaño da lingua da herdada, non sobre o total como fai o ITIgal, e, así, podemos ver como esta cifra se vai elevando estes últimos anos pasando de -0,16 en 2003 a -0,23 en 2013. É dicir, a principios desta década (i.e. 2003) un 16% das persoas que recibiron a lingua galega dos seus proxenitores non a mantiñan cos seus descendentes e, pasado unha década, este proceso situouse nun 23%. Aínda que a porcentaxe xeral de persoas sexa semellante (i.e. 14%) cada vez hai menos galegos que herdán esta lingua dos seus proxenitores e polo tanto a incidencia, coa mesma porcentaxe, sobre a poboación de galegofalantes é maior.

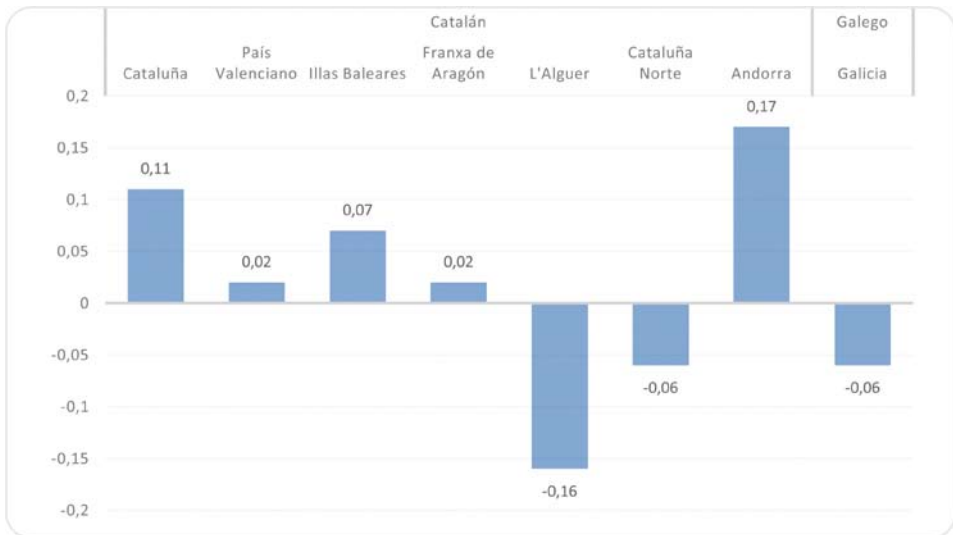
Figura 5.10. Evolución da transmisión interxeracional do galego familiar a través dos indicadores de transmisión lingüística (ITIgal, ICLgal). 1992-2013.

Os resultados da transmisión lingüística de Galicia e os Países Cataláns indican que a vitalidade das dúas linguas se atopan en dous momentos diferentes

Para ter unha visión máis contextualizada da situación do galego en relación con outras linguas próximas, manexamos os datos dos índices de transmisión interxeracional do catalán na primeira década do século XXI nos diversos Países Cataláns (Montoya e Mas 2011; Fabà e Montoya 2012). Os resultados indican que a maioría dos ITI son positivos ou estables. As únicas zonas cun índice negativo semellante a Galicia foron Cataluña Norte (ITICat= -0,06) e L'Alguer (ITICat= -0,16), que acada a cifra máis alta (Figura 5.11). Porén, estas dúas zonas teñen situacións sociolingüísticas moi distintas á galega.

Figura 5.11. Comparación do índice de transmisión interxeracional do galego co índice de transmisión do catalán (ITI) nos Países Cataláns. 2003-2004*

* O ITIGal utiliza a mesma fórmula orixinal que o ITI de Torres (2009), non a fórmula adaptada escollida para este capítulo.

** Estes resultados son unha adaptación de Querol, Chessa, Sorolla, Torres e Villaverde (2007: 53), e Loredo e Monteagudo (2017).

6. A lingua por ámbitos de uso

A análise por contextos de uso consistiu en estudar como os galegos utilizan a lingua galega en diferentes situacións¹. Deste xeito, os ámbitos observados foron: a familia, a escola, o traballo e o contexto social. Mentres en capítulos anteriores se presentaron os resultados da lingua habitual dos galegos en Galicia, neste verase como se traslada esa lingua habitual nos principais ámbitos diarios dunha persoa. Tamén estudaremos que usos determinan a consideración da lingua habitual dun informante ou o nivel de uso diferenciado por contextos. Posteriormente, deterémonos a analizar máis en profundidade algún contexto (i.e. familia, educación, traballo, medios de comunicación).

Hai que sinalar que para este capítulo traballaremos principalmente con dúas poboacións: a) galegos de 15 ou máis anos; b) galegos de 15 ou máis anos, con proxenitores e descendentes (i.e. proxenitores e fillos). A razón de utilizar esta selección da poboación “b)” é a de recoller un mesmo perfil, da mesma forma que se fixo para obter o ITIgal, e así poder comparar os diversos contextos entre si.

Para obter as relacións entre os ámbitos de uso e a lingua habitual, utilizouse a técnica estatística *d* de Somers, técnica que serve para contrastar hipóteses para variables de medidas ordinais. A *d* de Somers establece se as variables ordinais son dependentes ou independentes entre si, medindo o grao de asociación entre dúas variables e tomando un valor entre -1 e +1. Os valores próximos a ± 1 amosan unha relación forte entre variables e os próximos a 0 indican que hai pouca ou ningunha relación.

1 Comprácenos agradecerlle a Modesto A. Rodríguez Neira a súa colaboración na revisión, corrección e aportación de suxestións sobre este capítulo. Os devanditos agradecementos non converten o citado investigador en corresponsable dos inevitables erros, omisións involuntarias, análises discutibles ou opinións polémicas que o presente capítulo poida conter, que son imputables exclusivamente aos seus autores.

Por último, cómpre indicar que este capítulo ten como finalidade a comparación de usos en contextos e con interlocutores diferentes. Para coñecer con máis detalle as características sociolingüísticas do contexto, acúdase ao capítulo de referencia.

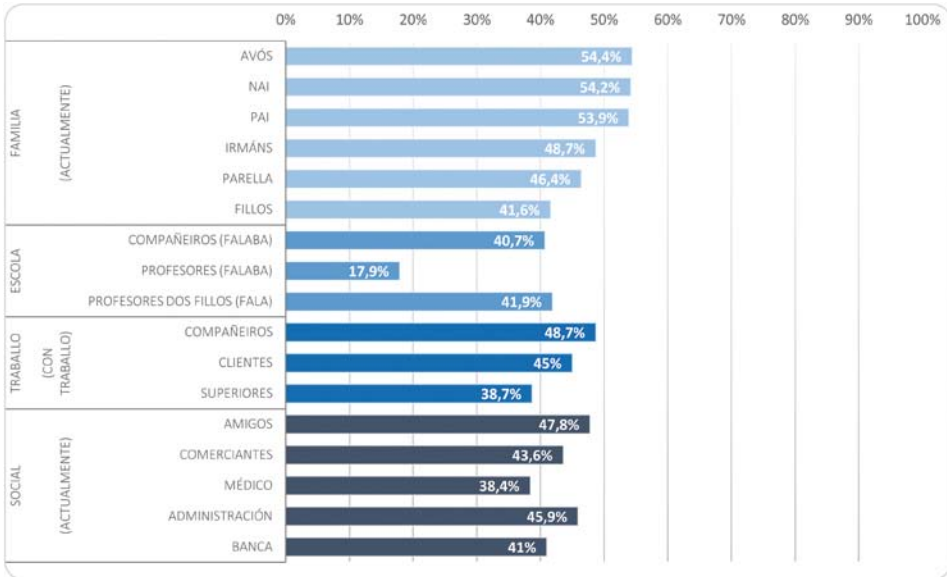
A familia de orixe segue a ser o apoio principal da lingua galega en Galicia

A lingua galega ten unha presenza importante en todos os ámbitos estudados (i.e. familiares, educativos, laborais, sociais). Tomando como referencia a poboación maior de 15 ou máis anos con proxenitores e fillos, o contexto cunha maior presenza do galego é o familiar, resultado consonte coas conclusións da maioría dos sociolingüistas galegos que estudaron este ámbito (Ramallo 2012; Loreda e Monteagudo 2017). Dentro da familia, a maior presenza do galego está nas interaccións coas persoas de xeracións anteriores ao informante (i.e. avós e proxenitores) con puntuacións superiores ás da lingua habitual do enquisado (arredor de 48 puntos porcentuais). A partir de aí, a presenza do galego neste contexto comeza a diminuír: irmáns (48,75%), parella (46,4%) e fillos (41,6%)(Figura 6.1)².

Para medir os usos no contexto escolar, utilizamos a seguinte selección de ítems: lingua que *falaba* cos compañeiros, lingua que *falaba* cos profesores e lingua que *fala* cos profesores dos fillos –obsérvase a dicotomía pasado-presente xustificada pola selección da poboación utilizada. Os resultados indican unha menor presenza do galego na escola nesta poboación, percibíndose unha presenza segmentada atendendo a usos formais fronte a informais. Os informantes utilizaban máis o galego cos compañeiros (40,7%) que co profesorado (17,9%), mentres que na actualidade se dirixen ao profesorado dos fillos case nas mesmas cifras que antes se dirixían aos compañeiros (41,9%). O 35% dos galegos de 5 ou máis anos fálanlle en galego ao profesorado, é dicir, as diversas medidas lingüísticas aplicadas no contexto tiveron efecto a nivel de

2 Non comentamos os resultados das persoas de 15 ou máis anos no contexto familiar porque están incluídos perfís diferentes como linguas cos pais actualmente (persoas con pais) e lingua cos fillos (persoas con fillos) que inclúen tramos de idade diferentes.

Figura 6.1. Porcentaxe de falantes de galego ('en galego sempre' e 'máis galego ca castelán') por ámbito. Poboación de persoas de 15 ou máis anos con proxenitores e fillos. 2013. %³

uso con este interlocutor. A utilización do galego neste contexto aumentou dezasete puntos porcentuais mentres que a tendencia xeral é a contraria. Estes resultados fálannos da importancia da introdución do idioma galego no sistema educativo.

No contexto laboral pódese percibir unha gradación da presenza do galego atendendo ao nivel de proximidade e de intercambio material ou simbólico que se estea a negociar na interacción lingüística. Todo isto cristaliza nunha maior utilización do idioma galego cos compañeiros (41,9%), en niveis superiores ao utilizado coa parella e amigos. A partir de aí os niveis de galego son menores ata chegar a un 38,7% na lingua cos superiores.

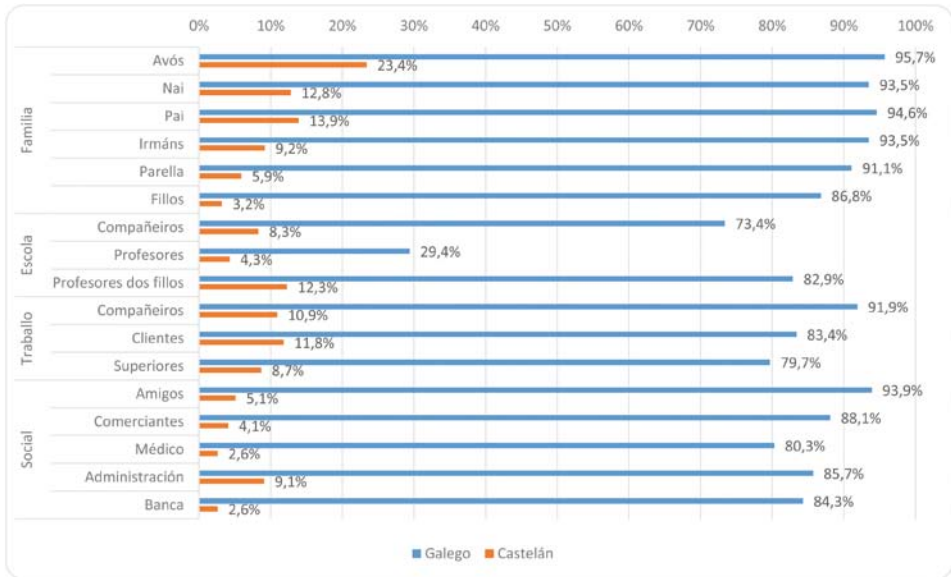
3 Seleccionouse un mesmo perfil polo que se puidera comparar os resultados dos diferentes ámbitos atendendo ás características metodolóxicas do instrumento de medida (ex. preguntábaselle pola lingua usada 'actualmente' cos proxenitores, pai e nai).

No contexto social, séguense as mesmas dinámicas que no ámbito laboral e escolar. A medida que aumenta o nivel de instrumentalidade, a presenza do galego diminúe –a excepción á regra é a lingua na administración. As interaccións onde o galego está máis presente é coas amizades (i.e. 47,8%), a partir de aí o galego vai descendendo en relación ao nivel de prestixio, informalidade versus formalidade do contexto: a. amigos (i.e 43,6%); b. comerciantes (i.e 43,6%); c. banca (i.e 41%) e d. médico (38,4%). Como indicamos, a excepción ao proceso é a administración (i.e. 45,9%), cuns niveis máis altos de presenza do galego en relación co resto de ámbitos sociais, excepto os amigos. Os usos na administración aínda son inferiores aos de lingua habitual, dato importante para as políticas de mantemento e revitalización das linguas minorizadas. A administración debería ser obxecto dun estudo polo miúdo non só porque nela se puxese o acento desde o poder, senón porque é referente central en asuntos clave para o galego coma a coherencia, o cumprimento da lei etc.

As persoas desgaleguizadas tenden a manter ou regresar ao galego coa familia de procedencia

A relación entre os usos lingüísticos de todos os contextos (i.e. familiar, escolar, laboral e social) e a lingua habitual é alta pero, de entre todas elas, a lingua utilizada coa parella ($d= 0,829$; $p<0,001$) e cos amigos ($d= 0,818$; $p<0,001$) son as variables que teñen unha maior relación. Pola contra, a lingua utilizada co profesorado ($d= 0,348$; $p<0,001$) e cos amigos ($d= 0,592$; $p<0,001$) no contexto escolar e cos superiores ($d= 0,690$; $p<0,001$) no laboral son as variables cunha menor relación coa lingua habitual do informante. Como xa apuntamos, os usos coa parella son os que teñen unha maior relación coa lingua habitual do informante e, se imos retrocedendo na árbore xenealóxica (i.e. irmáns, proxenitores, avós), a relación de dependencia vai diminuindo ata chegar aos avós ($d= 0,752$; $p<0,001$). En definitiva, os informantes utilizan como criterios para definirse como galegofalantes ou castelanfalantes os contextos máis próximos e afectivos, neste caso a parella ou os amigos, mentres que os contextos máis instrumentais (i.e. lingua cos superiores, lingua co médico), aínda que inflúen, non teñen tanta capacidade explicativa. Aténdonos

Figura 6.2. Falantes de galego (só e máis galego) por ámbito segundo a lingua habitual do informante. Selección de persoas maiores de 15 anos, con proxenitores e fillos. 2013. %⁴

a esta distinción, poderíamos falar dun maior retroceso dos usos afectivos e unha maior resistencia nos usos de carácter máis formal.

A figura 6.2 presenta os resultados de cruzar a utilización do galego por contextos e a lingua habitual dos informantes. Sen realizar unha análise minuciosa dos resultados, obsérvase como no ámbito familiar unha porcentaxe importante de persoas que utilizan o castelán na súa vida cotiá (i.e. falan habitualmente só e máis castelán) cambian ao galego para falar actualmente cos avós (i.e. 23,4%) ou proxenitores (i.e. pai: 13,9%; nai: 12,8%), e, en menor medida, cos irmáns (i.e. 9,2%). Mentres que as persoas que se definen como galegofalantes utilizan case unicamente o galego para dirixirse á familia, con cifras superiores a 93 puntos porcentuais. En definitiva, as persoas

⁴ Seleccionouse un mesmo perfil polo que se puidera comparar os resultados dos diferentes ámbitos atendendo ás características metodolóxicas do instrumento de medida (ex. preguntábaselle pola lingua usada 'actualmente' cos proxenitores, pai e nai).

que proveñen de familias que cambiaron cara ao castelán tenden a manter ou volver ao galego coa familia de orixe (i.e. avós, pai, nai, irmáns). Estes resultados revelan a vitalidade que mantén o núcleo familiar para o mantemento e revitalización do galego nestes momentos en que a evolución das cifras demolingüísticas non son favorables.

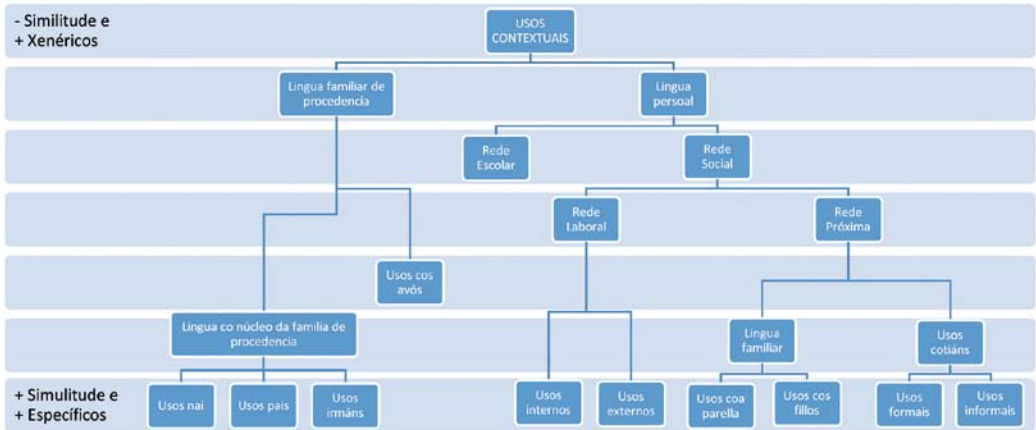
Os resultados tamén indican que en usos co profesorado dos fillos, cos compañeiros do traballo, cos clientes ou coa administración, arredor dun 10% de castelanfalantes habituais declarados indican utilizar o galego coma forma de expresión. Estes resultados indican que hai ámbitos de relación instrumental onde o galego vai gañando terreo e comeza a ser a lingua de relación normalizada.

Pola contra, as persoas que se denominan galegofalantes perciben certa resistencia para utilizar a lingua en determinados ámbitos: un 70% non utilizaba ou utiliza a lingua propia co profesorado, un 27% cos compañeiros da escola e, na actualidade, aproximadamente un 20% deixa de falar galego cando vai ao médico ou cos superiores no contexto laboral.

Os contextos máis similares son os da rede próxima, lingua familiar e usos cotiáns, mentres a lingua co núcleo familiar de procedencia é o contexto máis diverxente respecto destes

Os usos por contextos son bastante homoxéneos, como se pode percibir dos resultados anteriores. Non obstante, aplicando unha análise de conglomerados xerárquica, púidose extraer unha estrutura básica utilizando como criterio a similaridade-disimilaridade por contextos introducindo todas as variables analizadas (Figura 6.3). Partindo do resultado de que o uso máis relacionado coa lingua habitual é a lingua coa parella, pódese observar como se constrúen os usos dos galegos seguindo a evolución destes resultados. Como se pode apreciar na figura 6.3, os usos lingüísticos dos galegos están asentados na familia nuclear (i.e. lingua coa parella, lingua cos fillos), seguido dos usos cotiáns próximos de carácter máis informal (i.e. lingua cos comerciantes) ata os máis formais (i.e. lingua coa administración). Dentro dos contextos máis similares estaría a lingua familiar e os usos cotiáns, mentres a agrupación entre a rede próxima e a rede laboral son máis distantes, as diferenzas incrementanse entre

Figura 6.3. Presentación visual das similitudes por contextos dos usos lingüísticos en Galicia. 2013

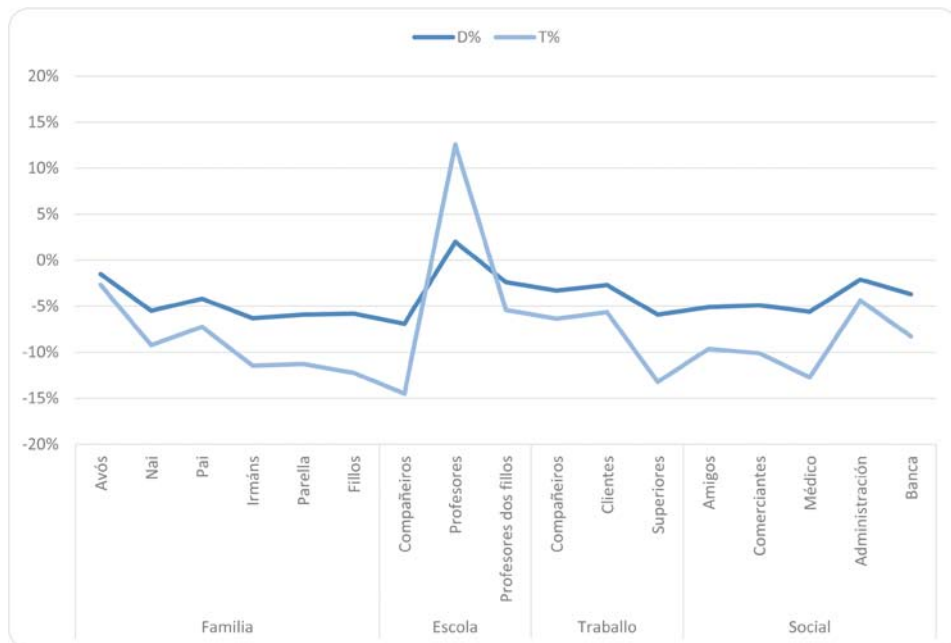

a rede social e a rede escolar. Un dos aspectos máis salientables é a distancia entre a lingua familiar e a lingua co núcleo familiar de procedencia. A lingua do núcleo familiar está máis cerca da utilizada nos usos próximos ou laborais, que da utilizada cos proxenitores, os irmáns e, especialmente, os avós.

A presenza do galego nos diferentes contextos estudados foi diminuindo excepto na escola e na administración

Analizando a evolución da utilización do galego por contextos nestes últimos anos (i.e. 2008-2013), atopamos un descenso do uso do galego con algúns matices (Figura 6.4). O primeiro resultado fai referencia á política lingüística sectorial en materia educativa que tivo, e está tendo, as súas consecuencias cun aumento da utilización da lingua galega co profesorado, cunha diferenza porcentual escasa pero cunha taxa porcentual importante, xa que se partía dunhas cifras iniciais algo escasas. Nese mesmo contexto, a utilización do galego informal (i.e. ‘lingua que se utilizaba cos compañeiros’) diminúe. Este feito exemplifica algúns dos procesos sociolingüísticos que se están a producir na sociedade galega onde nalgúns sectores se está a normalizar a utilización da lingua galega ao mesmo tempo que descende a nivel informal.

Figura 6.4. Evolución dos usos da lingua galega por contextos entre 2008 e 2013. Diferenzas* e taxas porcentuais**

* D%: Diferenza porcentual = (uso contextual en 2008-uso contextual en 2013).

** T%: Taxa porcentual= [(uso contextual en 2008-uso contextual en 2013)/uso contextual en 2008]*100.

A presenza da lingua galega por ámbitos evoluciona negativamente en case todos os contextos excepto no escolar. Na década de 2003 a 2013, a presenza do galego retrocede arredor de dez puntos porcentuais en todos os contextos. No eido educativo, o galego compórtase de forma diferente entre 2003 e 2008 onde o uso oral do galego aumenta, especialmente na relación co profesorado, fronte ao tramo de 2008 a 2013 onde segue coas mesmas tendencias có resto de contextos. Por outra banda, a utilización da lingua galega na administración durante estes últimos anos segue máis ou menos estable, isto é, non sufriu o mesmo descenso que noutros contextos. O resto de ámbitos segue a mesma tendencia que os resultados anteriores, un lixeiro descenso de determinados contextos formais, mentres no ámbito das relacións laborais xerárquicas, onde o ego está máis involucrado, o retroceso da lingua galega é maior, tanto utilizando o criterio de diferenza coma o de taxa porcentual.

7. Evolución dos usos orais en galego e grupos lingüísticos

En capítulos anteriores presentamos os resultados da transmisión interxeracional familiar e usos orais en contextos diferentes. Este capítulo¹ quere analizar máis en profundidade os comportamentos orais dos galegos nos diferentes contextos co obxectivo de producir un indicador xeral de utilización oral do galego independente do contexto familiar de procedencia que, como puídemos observar, era un dos soportes máis importantes para o uso do galego.

Neste capítulo teremos un indicador de uso oral que nos proporcionará unha aproximación aos usos bilingües da poboación galega máis realista que a pregunta da lingua habitual. Deste xeito, relacionaremos este índice coa lingua transmitida polos proxenitores para obter unha serie de grupos lingüísticos, dunha forma semellante ao realizado no capítulo de transmisión lingüística, pero con toda a poboación e referido aos cambios de patróns lingüísticos orais ao longo do ciclo vital. Así, leremos os usos orais dunha forma lonxitudinal no lugar de ler os totais por contexto. En definitiva, presentaremos os resultados dun indicador xeral de utilización oral do galego e os grupos lingüísticos obtidos grazas a el, a partir do nivel de reprodución ou cambio da lingua primeira ao longo do ciclo vital das persoas.

Este capítulo utilizou a metodoloxía de investigación de grupos lingüísticos aberta por investigadores cataláns (Vila 2005; Sorolla, Brexta e Vila 2006; Moreno, Vila e Sorolla 2011; Sorolla e Vila 2016) que elaboraron un índice

1 Comprácenos agradecerlle a Fernando Ramallo a súa colaboración na revisión, corrección e achega de suxestións sobre este capítulo. Os devanditos agradecementos non converten o citado investigador en corresponsable dos inevitables erros, omisións involuntarias, análises discutibles ou opinións polémicas que o presente capítulo poida conter, que son imputables exclusivamente aos seus autores.

de uso lingüístico e estableceron un procedemento para a categorización de grupos lingüísticos nos Países Cataláns. Así pois realizáronse as adaptacións necesarias ao contexto e as enquisas demolingüísticas galegas de partida².

7.1. Índice de uso oral do galego (IUL9)

O índice de uso oral do galego (IUL9 en diante) está baseado nos usos declarados polos informantes en diferentes ámbitos. Unha das diferenzas fundamentais, como xa comentamos, respecto á variable ‘lingua habitual’ é que este índice non contabiliza os usos coa familia de procedencia (i.e. lingua co pai, lingua coa nai, lingua cos avós). Outra das diferenzas é que este índice non pondera, é dicir, todos os contextos teñen a mesma importancia na puntuación final³. Non se introducen os usos familiares de referencia co fin de elaborar unha serie de grupos lingüísticos sen que se produza un efecto de solapamento entre variables. A maiores, realizouse unha análise de conglomerados que indicou a existencia de diferenzas entre os usos da familia de referencia en relación ao resto de usos (avance de resultados no Capítulo 6), onde os usos son máis homoxéneos (a excepción da historia lingüística escolar e traballo, variables non contempladas neste índice –lingua co profesorado, lingua con superiores). En definitiva, os criterios xerais seguidos para a construción do índice de uso oral do galego son, como sinalamos, os esbozados por Sorolla e Vila (2016) para o catalán coas adaptacións necesarias para a situación galega (i.e. ítems, tipo de conversión numérica dos ítems).

2 Queremos agradecer as suxestións de Natxo Sorolla e F. Xavier Vila para a elaboración deste capítulo. Así mesmo, agradecer tamén a Fernando Ramallo as súas achegas para as adaptacións dos grupos lingüísticos á situación galega.

3 Estase avanzando para introducir unha serie de ponderacións a este índice.

4 Mentres que para o catalán son dez ítems, o índice galego non inclúe o ítem de lingua nos grandes almacéns por non existir nas enquisas do IGE.

O índice de uso oral en nove ámbitos (IUL9)⁴ combina espazos de interacción analizados en todas as enquisas do IGE, concretamente:

- A. Uso fóra do fogar
 - 1. Uso cos amigos
 - 2. Uso cos compañeiros de estudo (actualmente estudando)
 - 3. Uso cos compañeiros de traballo (actualmente traballando)
 - 4. Uso no comercio
 - 5. Uso no banco
 - 6. Uso co médico
 - 7. Uso coa administración
- B. Uso no fogar
 - 8. Uso coa parella
 - 9. Usos cos descendentes

A análise de conglomerados realizada no capítulo anterior indicounos que os ítems introducidos no IUL9 eran bastante semellantes e que polo tanto non existían discrepancias ou tendencias opostas que fixeran necesarias unha análise segregada ou a introdución de ponderacións diferenciadas por ámbitos. Como xa se comentou, non se incorporaron as variables relacionadas coa lingua familiar de procedencia pero si os usos da lingua do núcleo familiar (i.e. lingua coa parella, lingua cos descendentes). Este procedemento deixounos a liberdade necesaria para realizarmos os cruzamentos precisos para a definición dos grupos lingüísticos.

As persoas que fan un uso bilingüe na súa vida diaria son o grupo maioritario

Utilizando este índice de uso oral, baseado nos usos declarados polos informantes en 9 contextos, a media de uso en 2013 (intervalo de 0 a 1) sitúase en 0,48, dúas décimas inferior á media da escala. En definitiva, a presenza media do galego fóra do contexto do uso familiar de procedencia é semellante á do castelán. Acudindo ás porcentaxes, a distribución é moi semellante en todas as categorías cunha oscilación entre 18 e 20 puntos (Figura 7.1). A alternativa onde a puntuación aumenta lixeiramente é o punto intermedio (24%),

Figura 7.1. Índice de uso do galego oral en Galicia (IUL9). 2013. %

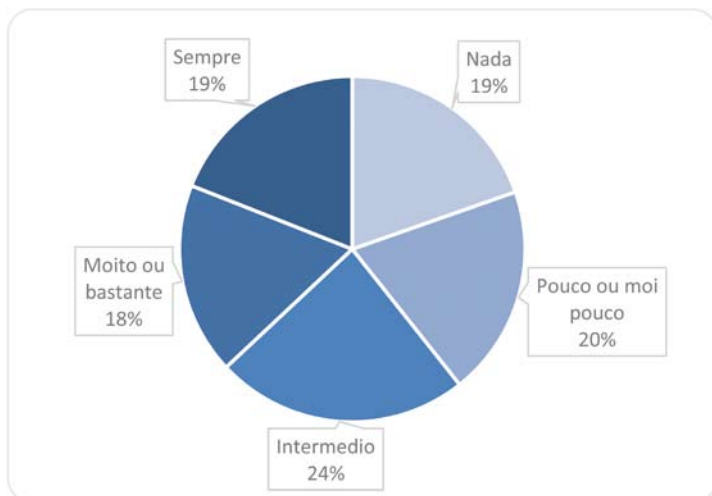
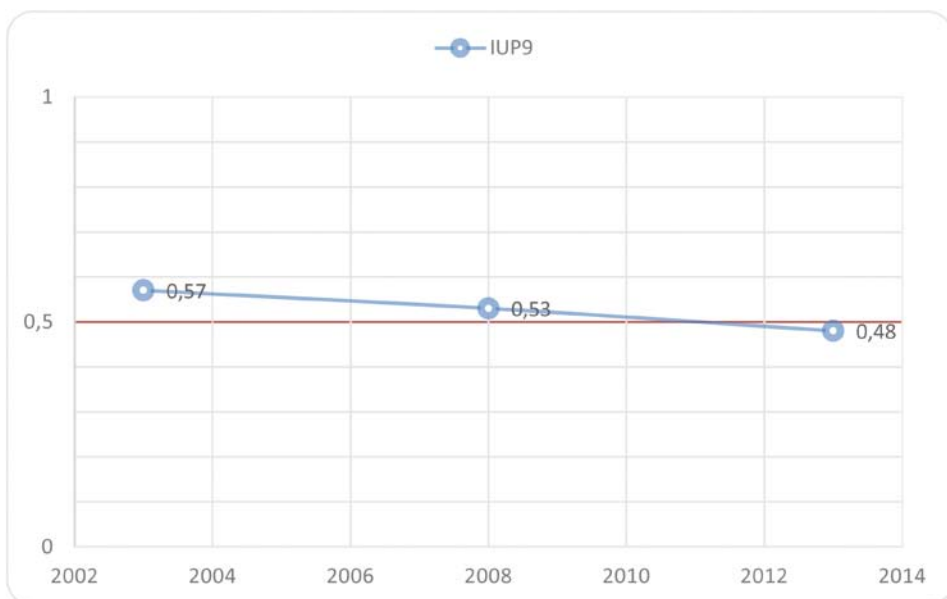

Figura 7.2. Evolución do IUL9 desde 2003 a 2013. Medias.

alternativa que equipara o uso do galego e o castelán na vida cotiá, aínda que cada lingua se adscriba, en maior ou menor medida, a un contexto e/ou a un interlocutor.

Este índice evidencia unha gran similitude cos resultados de lingua habitual. As diferenzas entre os dous están baseadas na maior dispersión dos resultados do índice, isto é, ten un maior número de alternativas cá lingua habitual, e unha porcentaxe menor de persoas que falan unicamente en galego e castelán, arredor de 15 e 5 puntos porcentuais de diferenza, respectivamente. Neste sentido cremos que os resultados do IUL9 se aproximan en maior medida á realidade que os da lingua habitual, xa que hai un perfil importante de galegos bilingües competenciais que se declaran monolingües, pero que se expresan na noutra lingua cando o contexto demanda esa conduta; de feito as persoas que non utilizan ‘nunca’ a lingua galega, sen contabilizar a lingua coa familia de procedencia, aproxímase ao 20% da poboación galega.

Sen ter en conta a lingua da familia de procedencia, a presenza do galego nos diferentes contextos foi decaendo dunha forma gradual no que levamos de século

A análise de medias de uso ao longo da década de 2003-2013 indícanos que houbo unha redución da media de uso do galego, tanto en termos xerais coma en cada un dos grupos lingüísticos. En termos xerais, a media do IUP9 no ano 2003 era de 0,57, pasando en 2013 a ser dun 0,48 (Figura 7.2). En total houbo un retroceso de -0,09 nunha década, -0,04 de 2003-2008 e de -0,05 de 2008 a 2013. Este retroceso do uso oral do galego estase a producir dunha forma case exacta ao do catalán en Cataluña. A media do indicador de uso oral do catalán (IUP10), moi semellante ao IU9 galego, presenta un retroceso da lingua catalá de 0,08, é dicir, unhas cifras de diminución moi semellantes ás galegas (Sorolla e Vila 2016) aínda que atribuíbles a causas diferentes.

Tres de cada dez galegos pódense caracterizar como ‘falantes potenciais’

Sen afondar na influencia doutras variables no IUL9 como o territorio, a idade, ou o xénero, que analizaremos nos próximos capítulos, a continuación queremos sinalar a importancia dos ‘falantes potenciais’. Nos capítulos anteriores definiamos ‘falantes potenciais’ como aqueles monolingües en castelán que teñen coñecementos de galego (i.e. bastante, moito). Este indicador permítenos ampliar un pouco o concepto ao grupo composto por persoas que teñen contacto co galego, en maior ou menor medida, aínda que o uso deste nos diferentes contextos da vida cotiá é mínimo ou inexistente, pese a ter a capacidade efectiva para falalo.

A relación entre a expresión oral e o IUL9⁵ é significativa e acada un nivel de asociación de 0,399. Non obstante, o nivel de relación non é o suficientemente alto para implicar que un aumento da competencia indique necesariamente un maior uso do galego. De feito, do 39% (Figura 7.3) das persoas que falan pouco/nada en galego, sete de cada dez (i.e. 69%) teñen a capacidade suficiente (i.e. ‘bastante’ e ‘moita’) para falar neste idioma (Figura 7.3).

En definitiva, utilizando esta delimitación podemos definir o 26,9% da poboación como pertencente ao grupo de ‘falantes potenciais’. Este grupo tería unha maior facilidade, coas medidas axeitadas, para ir incorporando o idioma galego ao seu repertorio na medida en que percibisen que o seu uso ten un valor funcional na estrutura social.

Os resultados da relación entre a capacidade para escribir en galego e o uso oral indicaron uns niveis de asociación case nulos (0,016). Estes datos sinalan que unha maior competencia na capacidade para escribir en galego non leva consigo un maior uso oral do galego. En definitiva, a competencia escrita é case independente dos usos orais. De feito, o perfil cunha maior porcentaxe de persoas cun dominio efectivo para escribir son os que fan un uso balancea-

5 A asociación entre dúas variables amósase en táboas de continxencia, transformada en figuras para a unha mellor comprensión. A forma para resumir a relación entre dúas variables son os estatísticos de asociación que indican nunha soa cifra a información da relación entre as variables analizadas. O estatístico de asociación utilizado entre dúas variables ordinais é a *d* de Somers que oscila entre -1 e +1.

7. Evolución dos usos orais en galego e grupos lingüísticos

Figura 7.3. Evolución do IUL9 desde 2003 a 2013. Medias.

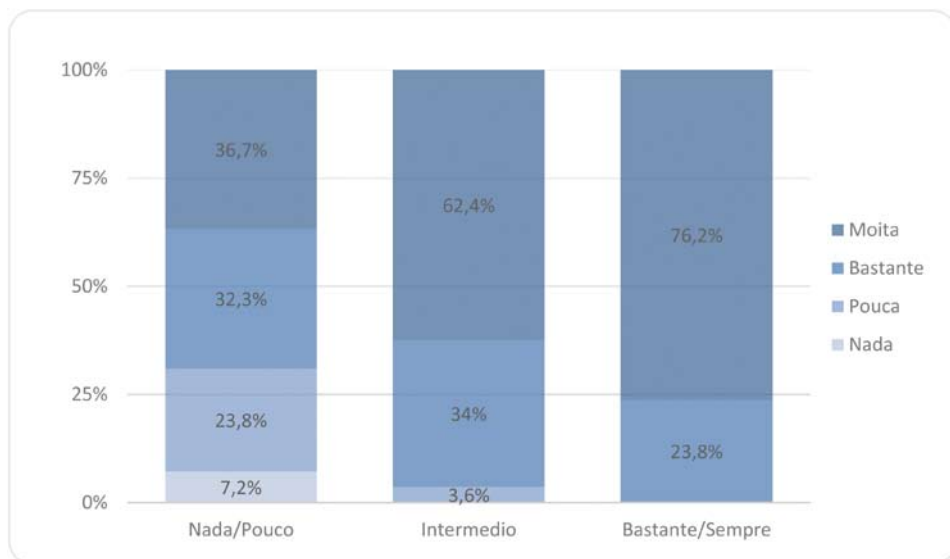
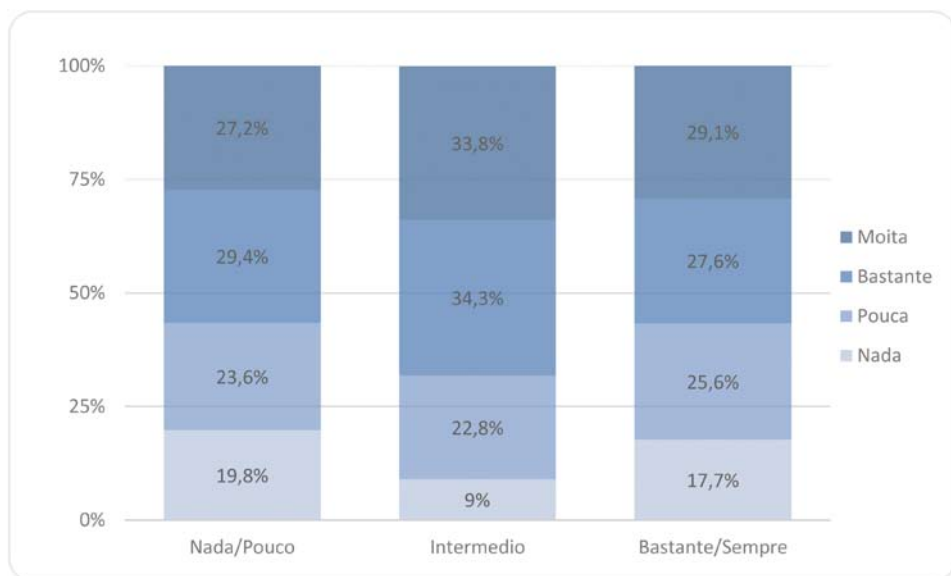

Figura 7.4. Niveis do índice de uso oral do galego (IUL9) segundo a capacidade para escribir en galego. 2013. %

do (i.e. intermedio) das linguas (i.e. 68,1%), mentres as persoas que utilizan máis (i.e. bastante/sempre) e menos (i.e. nada/pouco) o galego teñen cifras semellantes na capacidade para escribir (Figura 7.4). Este último resultado volvería incidir en algo xa coñecido, a existencia dun perfil numeroso de galegofalantes maiores, cun nivel básico de estudos, que declaran non ser capaces (autoavaliación) de escribir na lingua na que falan habitualmente.

7.2. Os grupos lingüísticos

Unha vez determinado o nivel de uso do galego oral a través da utilización do IUL9, estableceuse a pertenza ao grupo lingüístico para que nos permitise analizar a evolución dos usos ao longo dos anos e desde unha perspectiva interxeracional. Da mesma forma ca Vila e Sorolla (2016), inicialmente, leváronse a cabo unha serie de análises de conglomerados para realizar a segmentación dos grupos. Agora ben, atendendo ao carácter divulgador e ás características das enquisas que estamos a comparar, optouse por unha metodoloxía diferente, contrastada coas análises de conglomerados e xa utilizada noutros estudos, que permite ter unha clasificación de base coa que comparar a situación galega con outras situacións sociolingüísticas diferentes.

Para establecer os grupos lingüísticos utilizouse a combinación IUL9 e lingua transmitida polos proxenitores (i.e. lingua que lles falaban os proxenitores cando eran nenos). Os investigadores cataláns utilizaron a variable lingua inicial (Sorolla, Brexta e Vila 2005; Vila e Sorolla 2011), para este traballo consideramos máis axeitado a lingua transmitida polos proxenitores, seguindo a mesma liña que para extraer o índice de transmisión interxeracional.

Así, esta clasificación parte dos criterios seguintes:

- Existencia dun uso máximo do galego a un uso mínimo, onde se recoñece a existencia de grupos intermedios.
- Distingue os usuarios predominantes nunha lingua aos cales lles foi transmitida única e maioritariamente esa lingua dos usuarios predominantes nesa mesma lingua aos cales lles foi transmitida única ou de forma maioritaria outra lingua.
- Atende á distinción entre aquelas persoas que realizan un uso funcional das linguas en relación a súa procedencia lingüística.

- Mantense a diferenciación daquelas persoas que proveñen dunha situación sociolingüística diferente (i.e. ‘outras’) e utilizan o castelán, basicamente porque se considera que este grupo ten unhas características sociolingüísticas diferentes dos castelanfalantes de orixe predominantemente castelá. Non obstante, esta distinción pode ser obxecto de discusión polo tamaño do grupo e a indefinición da alternativa ‘outras’ (por exemplo, esta alternativa inclúe un 3,75% de persoas ás que os proxenitores lles falaban tanto castelán coma en galego e un 2,90% onde se incluían ‘outras’ situacións).

Táboa 7.1. Clasificación básica dos grupos lingüísticos segundo a procedencia do uso (lingua dos proxenitores con eles cando eran nenos) e uso en 9 ámbitos.

Lingua que lles falaban os proxenitores cando era pequenos						
		En galego	Máis galego	Máis castelán	En castelán	Outras
Uso nos 9 ámbitos (IUA9)	Sempre	Galegofalantes de orixe predominantemente galega (mantedores)		Galegofalantes de orixe predominantemente non galega (neofalantes)		
	Moito ou bastante					
	Intermedio	Funcionais				
	Pouco ou moi pouco	Castelanfalantes de orixe predominantemente galega	Castelanfalantes de orixe predominantemente castelá	Castelanfalantes de orixe ‘outras’		
	Nada					

En conclusión, esta adaptación da segmentación en grupos lingüísticos dos traballos de Vila (2005), Sorolla, Brexta e Vila (2006), Vila e Sorolla (2011) e Sorolla e Vila (2016) permítenos obter unha clasificación básica en tres grupos (ver táboa 7.1):

1. Usuarios predominantemente de galego
2. Funcionais
3. Usuarios predominantemente de castelán

A combinación da clasificación básica pola procedencia do uso tanto dos usuarios predominantes coma dos usuarios alternantes distingue entre oito grupos:

- a. Galegofalantes de orixe predominantemente galega.

Consideramos as persoas incluídas neste grupo a aquelas con ascendentes directos que lles falaban fundamentalmente en galego (i.e. ‘só galego’, ‘máis galego’). Adxudicámoslles a etiqueta de ‘mantedores’ ou ‘resistentes’ xa que

manteñen a lingua minorizada que lles transmitiron os proxenitores. Este perfil sería o que tradicionalmente se chamou desde un enfoque competencial ‘falante nativo’. Debido ás tensións que se producen entre ‘falantes nativos’ e ‘neofalantes’ pola lexitimidade na utilización do idioma, optamos por un termo máis neutral como este⁶.

- b. Galegofalantes de orixe predominantemente non galega ou mixta. Este grupo inclúe os individuos con proxenitores directos que lles falaban en castelán e outras linguas. Este perfil etiquetámolo como ‘neofalantes’ (Ramallo 2013; Ramallo e O’Rourke 2014).
- c. Funcionais de orixe galega. Aqueles que fan un uso mixto do galego e do castelán con proxenitores que lles falaban en galego.
- d. Funcionais de orixe castelá. Igual có caso anterior, pero con proxenitores que lles falaban en castelán.
- e. Funcionais doutras orixes. Falantes cun uso mixto con proxenitores que lles falan en ambas as linguas ou outras situacións.
- f. Castelanfalantes de orixe predominantemente castelá.
- g. Castelanfalantes de orixe predominantemente galega (desgaleguizados).
- h. Castelanfalantes doutras orixes.

O grupo lingüístico maioritario en Galicia son aqueles que falan maioritariamente galego na súa vida cotiá e proveñen dunha familia que lles transmitiu este idioma

No ano 2013, o IUP9 obtén unha media dun 0,48 nunha escala de 0 a 1. Os resultados deste índice son lixeiramente inferiores aos de lingua habitual onde a porcentaxe de uso do galego era do 50,90%. A diferenza entre este índice e a lingua habitual é que o primeiro non contempla os usos coa familia de procedencia. Utilizando a clasificación básica por grupos lingüísticos, a porcentaxe de galegofalantes e castelanfalantes está distribuída case por igual

⁶ Para unha análise detallada sobre o tema, revisar a descrición do falante lexítimo de Bourdieu e Thomson (1991) e discusións de Hornsby (2015), Costa (2015) ou O’Rourke, Pujolar e Ramallo (2015).

(i.e. 37,5% e 39%, respectivamente), mentres que hai un grupo moi numeroso de persoas que alternan dunha lingua a outra (i.e. 23,5%)(Táboa 7.2). O grupo sociolingüístico máis numeroso en Galicia é o dos reprodutores de galego, falantes que manteñen a lingua que lles transmitiron os proxenitores. Este perfil supera as 900.000 persoas (i.e. 35,7%, 911.566), un grupo máis numeroso que o composto por castelanfalantes de ascendencia castelá con cifras que oscilan arredor das 730.000 persoas (i.e. 28,5%, 727.816).

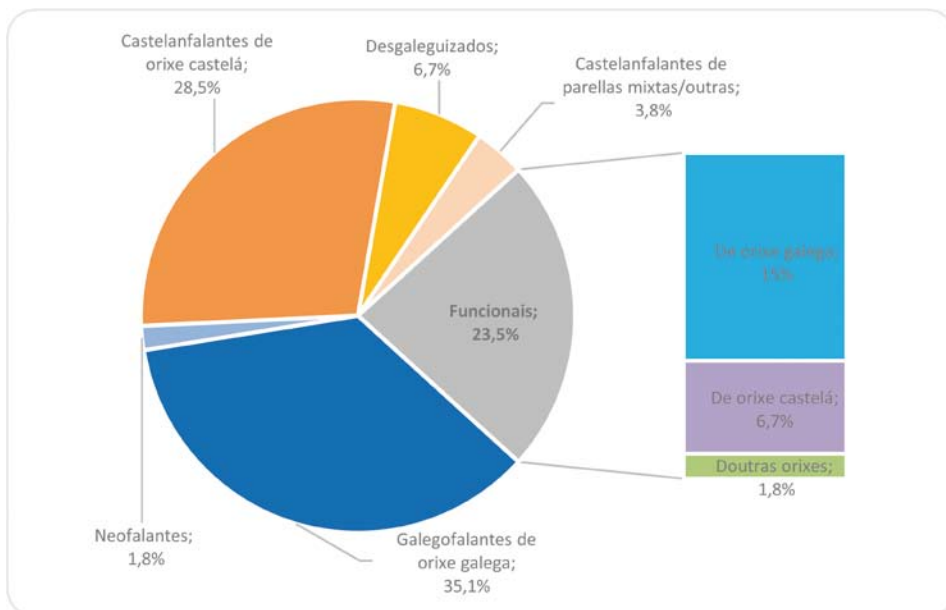
A maiores daquelas persoas que utilizan nos usos cotiáns a súa lingua de procedencia, están aqueles outros que utilizan unha lingua diferente da recibida inicialmente, é dicir, os definidos como neofalantes (Ramallo 2012; 2013) e os categorizados como desgaleguizados (i.e. castelanfalantes de orixe galega). Os neofalantes tipo teñen numericamente pouca presenza sobre a poboación xeral (i.e. 1,8%, 46.383), aínda que son un 4,84% dos galegofalantes ou un 5,32% das persoas con ascendentes directos que lles falaban en castelán, segundo o enfoque que se queira aplicar. Cómpre sinalar a relevancia social que ten este perfil como fonte de cambio (Ramallo 2013). Doutra banda, está o grupo que utiliza habitualmente o castelán nos seus usos contextuais tendo como lingua de procedencia o galego. Este grupo, cunha transcendental importancia no proceso de desgaleguización, é máis numeroso có grupo de neofalantes (i.e. 6,7%, 170.905). A este último grupo habería que incorporar aqueles castelanfalantes que proveñen de situacións mixtas (i.e. proxenitores

Táboa 7.2. Distribución dos grupos de usos lingüísticos segundo a procedencia do uso en Galicia. 2013.

	Frecuencia	Porcentaxe válida	Porcentaxe válida
Galegofalantes de orixe galega	911.566	35,7%	37'5%
Galegofalantes de orixe non galega/mixta –neofalantes–	46.383	1,8%	
Funcionais	600.064	23,5%	23,5%
Castelanfalantes de orixe castelá	727.816	28,5%	39%
Castelanfalantes de orixe galega –desgaleguizados–	170.905	6,7%	
Castelanfalantes de parellas mixtas/outras	97.661	3,8%	
Total	2.554.395	100%	100%

* Casos perdidos: 5,6%, 150.474.

Figura 7.5. Grupos sociolingüísticos. 2013. %

que lles falaban en galego e castelán por igual) ou doutras situacións (i.e. proveñen de proxenitores que lles falaban outras linguas). Son un grupo importante (i.e. 3,8%, 97.661) coa distinción, fronte ao anterior, de que non se lle podería adjudicar a etiqueta de ‘desgaleguizados’.

Por último, como antes apuntamos, estaría o 23,5% da poboación galega que se pode considerar funcional, é dicir, fan uso das dúas linguas, un uso que pode ser considerado como parte dun proceso de cambio lingüístico ou como un fin en si mesmo, isto é, un uso instrumental da lingua. As cifras totais indican que a maior parte deste grupo está composto por persoas de lingua galega de procedencia (i.e. 15%) fronte a un 6,7% que provén de lingua castelá (Figura 7.5).

Comparando a distribución dos grupos lingüísticos en Galicia coa de Cataluña⁷ en 2013, obsérvase como o grupo maioritario en Cataluña son os castelanfalantes de orixe lingüística castelá, fronte aos galegofalantes de orixe

⁷ Despois de seleccionar os mesmos tramos de idade e tendo en conta os criterios diferentes para a súa creación (‘lingua inicial’ fronte a ‘lingua que lles falaban os proxenitores cando eran nenos’). Datos obtidos de Sorolla e Vila (2016).

lingüística galega en Galicia. Non obstante, a cifra de catalanfalantes de orixe lingüística non catalá é, porcentualmente, máis do triplo dos neofalantes galegos, indicador da vitalidade lingüística na que se atopa nestes momentos o catalán. Se a isto lle engadimos o grupo de castelanfalantes de orixe lingüística catalá, con cifras inferiores ao 1%, fronte ao de desgaleguizados en Galicia cun 6,7%, as conclusións que se tiran son que a lingua galega parte dunha situación sociolingüística mellor pero que a relevancia do grupo de desgaleguizados, ao revés do que acontece coa lingua catalá, indica a necesidade de aumentar o poder de atracción do galego para manter os falantes actuais e atraer o grupo de falantes potenciais.

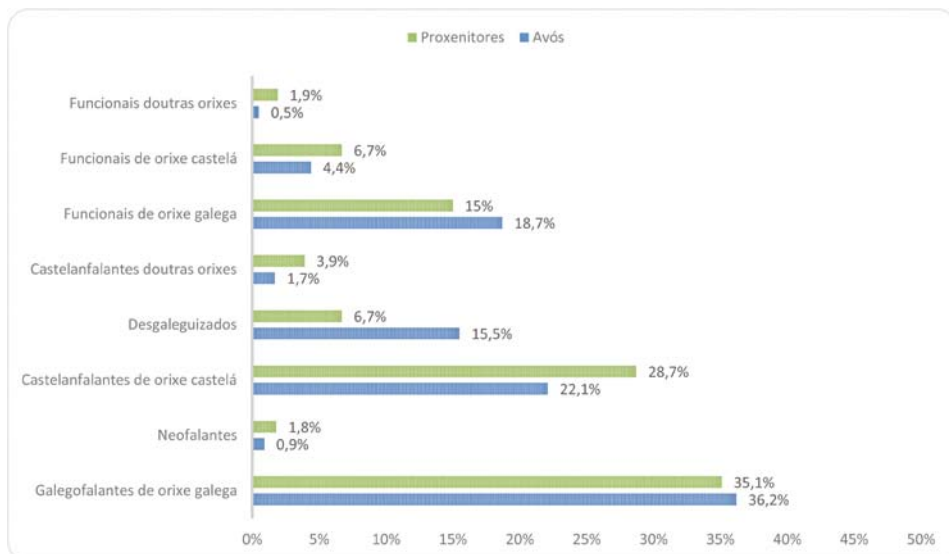
A maioría dos galegos medrou cunha importante presenza familiar da lingua galega

A elaboración de grupos lingüísticos tendo como referencia a lingua de transmisión familiar da primeira xeración (i.e. proxenitores) permitiunos obter unha visión máis nidia da situación sociolingüística galega, aínda que non permite ter unha perspectiva histórica da familia de referencia. Para introducir este aspecto na análise, estudamos como afectaba a 'lingua que lles falaban os avós cando eran nenos'. Esta variable introduce a segunda xeración na ecuación dos grupos lingüísticos e, así, podemos comparar os resultados utilizando para a construción dos grupos lingüísticos a lingua transmitida polos proxenitores ou a lingua transmitida polos avós.

En xeral, arredor de sete de cada dez galegos tiveron os proxenitores e/ou avós como unha fonte de transmisión primaria do galego oral. Tendo como referencia o grupo de 'castelanfalantes de orixe castelá' obsérvase que arredor dun 20% da poboación galega perdeu os seus referentes familiares do galego oral (i.e. 22,1%⁸, castelanfalantes con orixe castelá –avós). É dicir, os

8 A porcentaxe de casos perdidos nos grupos lingüísticos utilizando a variable 'lingua que lles falaban os pais cando eran nenos' era de 5,6% e 10,6% cando se escolle a 'lingua que lles falaban os avós cando eran nenos'. Estas porcentaxes diminúen a 1,7% e 7,2% cando se selecciona a mostra de 15 ou máis anos. As diferenzas nas puntuacións entre escoller toda a poboación (i.e. 5 ou máis anos) ou seleccionar a poboación de 15 ou máis anos non supera os 2,3 puntos porcentuais no peor dos casos.

Figura 7.6. Grupos sociolingüísticos segundo a lingua dos proxenitores con eles cando eran nenos –proxenitores– e lingua dos avós con eles cando eran nenos –avós. 2013. %

avós e proxenitores faláronlles, basicamente, en castelán cando eran nenos, cifra próxima á porcentaxe de persoas que aprenderon a falar en castelán (i.e. 25,26%). Hai que sinalar que aínda que se perdera a referencia directa co galego, como di Ramallo (2012), todas as familias galegas, aínda que non o falen, teñen un vínculo moi próximo desde unha perspectiva histórico-cultural, e, incluso creando as condicións axeitadas, esta lingua en proceso latente podería incorporarse posteriormente en diferentes contextos da vida cotiá, xa que as condicións de partida, as competencias orais, son altas.

Estudando as cifras de desgaleguizados obsérvase como a porcentaxe de persoas que falan castelán fóra do contexto familiar a pesar de que lles fora transmitido o galego duplícase cando se ten como referencia a xeración dos avós (i.e. 15,5%) fronte á xeración dos proxenitores (i.e. 6,7%). A maiores, está o grupo dos ‘neofalantes’, onde un 0,9% non tiñan referencias do galego oral na familia (i.e. nin proxenitores nin avós) e outro 0,9% tiñan un referencia familiares nos avós, pero non nos proxenitores.

8. Normas de uso nas conversas bilingües e percepcións do uso social do idioma galego

Este capítulo¹ analiza os procesos de acomodación lingüística² e percepcións de uso do idioma galego, tanto do pasado próximo como da actualidade e do futuro. Para a análise das normas de uso nas conversas, utilizaremos o ítem que pregunta ao informante sobre a lingua ‘na que contesta cando alguén lle fala’, sendo as alternativas ‘na lingua que lle están falando’ (postura converxente co interlocutor) ou ‘na lingua na que fala vostede habitualmente’, alternativa que pode considerarse como unha postura diverxente se a lingua do interlocutor é outra. Na segunda parte do capítulo, realízase unha achega das opinións dos informantes sobre o uso social do idioma galego. Con esta finalidade, escolléronse tres ítems da enquisa do IGE-2013 sobre a percepción de uso no pasado próximo (i.e. hai 5 anos), na actualidade e no futuro (i.e. dentro de 5 anos). Ademais, introduciremos na análise os datos do MSG-2004 e os resultados sobre o uso social do catalán en Cataluña, recollidos en 2013 a través da *Enquesta d’usos lingüístics de la població* (EULP en diante).

1 Comprácenos agradecerlle a Xosé Luís Regueira a súa colaboración na revisión, corrección e achega de suxestións sobre este capítulo. Os devanditos agradecementos non convierten o citado investigador en corresponsable dos inevitables erros, omisións involuntarias, análises discutibles ou opinións polémicas que o presente capítulo poida conter, que son imputables exclusivamente aos seus autores.

2 Véxanse os estudos sobre os procesos de converxencia ou diverxencia lingüística como o Gasiorek e Vincze (2015) para a situación finesa ou Ferreira (2016) para as interaccións bilingües galego-castelán. Poden consultarse, tamén, traballos sobre a teoría da acomodación lingüística (Giles, Taylor e Bourhis 1973; Bourhis, Giles e Lambert 1975; Bourhis e Giles 1977; Giles 1977; Bourhis Giles, Leyens e Tajfel 1979; Giles 1980; Giles e Powesland 1997).

8.1. Normas de uso nas conversas bilingües³

A norma implícita para a maioría dos galegos nas conversas bilingües é converxer na lingua do interlocutor, norma que permaneceu estable estes anos

Os resultados do IGE-2013 indican que arredor de nove de cada dez galegos (i.e. 86,9%) teñen competencias bilingües galego-castelán⁴ e un 46,1% deste grupo autocategorízase como bilingüe habitual (i.e. ‘máis galego’, ‘máis castelán’). O resto de informantes autodenomínanse como monolingües (i.e. 53,4%). Máis en concreto, hai un 17,7% de monolingües en castelán que non fan uso das competencias bilingües, se ben para o caso dos monolingües en galego esta mesma conclusión non sería extrapolable debido á configuración sociolingüística de Galicia.

Inicialmente, estes resultados indícanos dúas conclusións xerais. Unha primeira está relacionada coa necesidade de utilizar unha escala complementaria de uso das linguas en Galicia co fin de complementar a escala de uso instaurada desde o MSG-1992 (i.e. ‘só galego’, ‘máis galego’, ‘máis castelán’, ‘só castelán’) con outra máis exhaustiva que inclúa as persoas arriba indicadas. Por exemplo, na actualidade, resulta moi complicado para calquera monolingüe galego afirmar que non utiliza o castelán en ningún momento e ese uso puntual non debería xustificar cambiar a autocategorización de monolingüe. Esta mesma circunstancia sucede, talvez en menor medida, cos castelanfalantes monolingües. De feito, con IUL9 construído para o capítulo 7, a porcentaxe de persoas que non falan nunca galego redúcese a un 19%.

A segunda cuestión que deriva dos resultados é que, sendo a galega unha poboación bilingüe, existe unha norma xeral de converxer coa lingua do interlocutor. As eleccións de lingua en marcos bilingües están influenciadas por

3 Pregunta: “Cando alguén fala con vostede... 1. Contéstalle na lingua que lle está falando; 2. Contéstalle na lingua que fala vostede habitualmente; 3. Non podo falar na actualidade por enfermidade ou discapacidade”.

4 Partindo da premisa de que as persoas capaces de falar en galego son capaces de falar en castelán.

múltiples factores, desde psicolóxicos (i.e. necesidade de afiliación, facilitar a comprensión, empatizar, solidariedade etc.), relacións contextuais intergrupais (onde se inclúen aspectos da vitalidade lingüística das linguas en contacto) ata marcos sociolingüísticos (normas ou regras sociais locais). Sen pretender afondar neste tema, as condutas de converxencia e diverxencia poden estar relacionadas cunha competencia necesaria ou, máis ben, coa percepción que se teña delas máis que sobre as habilidades en si mesmas e con aspectos vinculados á identidade lingüística (Giles e Johnson 1987), ao desexo de afiliación coa outra persoa/grupo e ao gusto que teña a persoa de expresarse na lingua en cuestión.

Acudindo aos resultados sobre as normas nas conversas bilingües, obsérvase que a conduta por defecto do 60% da poboación galega é a de converxer coa lingua do interlocutor. En definitiva, a tendencia en xeral é a de afiliación ao interlocutor (Figura 8.1). Este dato é esperable se temos en conta que, sen definir o interlocutor nin o contexto, tal situación ten unhas características neutras e a tendencia xeral sería a de afiliación. Cando se introduce a lingua na que falan os enquisados na ecuación, as diferenzas entre os galegofalantes

Figura 8.1. Lingua na que contestan cando alguén lles fala. 2013. %

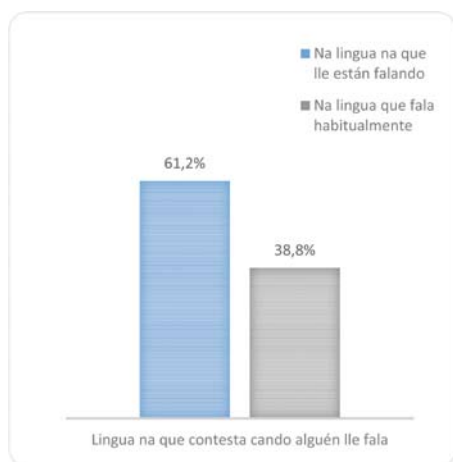
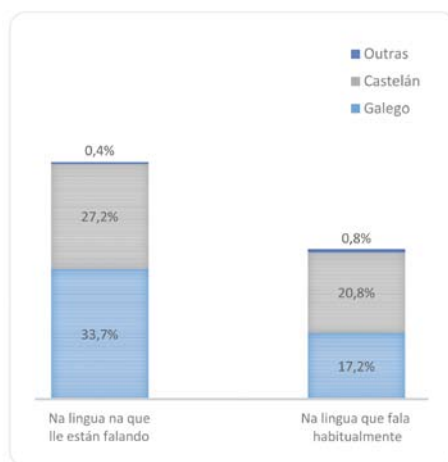

Figura 8.2. Lingua na que contestan cando alguén lles fala atendendo á lingua habitual do enquisado. 2013. %

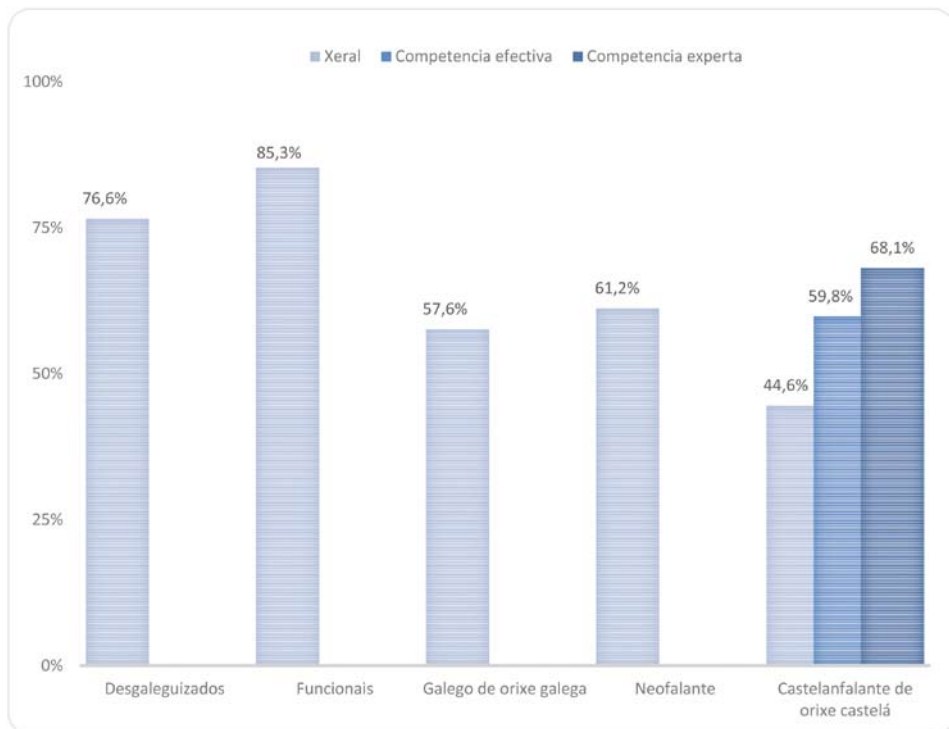
e castelanfalantes na forma en que converxen ou se manteñen nas interaccións lingüísticas comezan a aflorar). De inicio, os resultados indican unha diferenza entre a lingua minorizada e a lingua maioritaria, isto é, en xeral, os galegofalantes adáptanse máis á lingua do interlocutor que os castelanfalantes (Figura 8.2). Partindo da premisa de que a necesidade de afiliación é igual nos dous grupos, as diferenzas hai que buscalas en aspectos lingüísticos como competencias, vitalidade, actitudes etc.

Posteriormente, afondaremos nestas análises e observaremos como as diferenzas atopadas entre galegofalantes e castelanfalantes se van diluíndo cando se parte dunha poboación coas mesmas características de bilingües galego-castelán.

Os castelanfalantes de orixe castelá con competencias bilingües tenden a converxer, incluso en maior medida que os galegofalantes

Na busca de axustar os patróns de converxencia e diverxencia lingüística dos falantes, analizamos as respostas a esta variable utilizando como criterio os grupos lingüísticos (Capítulo 7). Deste xeito, utilizáronse tres poboacións diferentes: poboación xeral, poboación caracterizada por ter unha ‘competencia efectiva’ para expresarse oralmente en galego (i.e. bilingües efectivos) e poboación cunha ‘competencia experta’ para falar en galego (i.e. bilingües expertos). Os resultados indican a alta converxencia do grupo dos funcionais onde entre oito e nove persoas de cada dez se adaptan á lingua do interlocutor. Certamente, a propia definición do grupo dos funcionais indica a tendencia á converxencia deste grupo. Doutra banda, a tipoloxía grupal de desgaleguizados presenta un retrato dun grupo no que case todos converxen na lingua do seu interlocutor, seguindo a mesma pauta que os funcionais. A cuestión que xorde é se esta conduta de converxencia é signo dunha valoración actitudinal cara ao grupo social castelanfalante, que acaba cristalizando nunha asimilación das condutas lingüísticas do grupo do que se tiña unha valoración positiva e, polo tanto, o grupo funcional, ao ter uns niveis tan altos de converxencia, pode acabar sendo asumido pola lingua dominante. No grupo de ‘galegofalantes de orixe galega’ e neofalantes hai unha tendencia maioritaria cara á converxencia con cifras próximas ao 60%. Os resultados varían substancialmente nos ‘castelanfalantes de orixe castelá’, segundo o tipo

Figura 8.3. Convergencia lingüística por grupos lingüísticos e competencia. 2013. %

de poboación analizada. De feito, comparando os resultados da poboación xeral ou da selección de bilingües, efectivos ou expertos, o sentido das conclusións cambia. Mentres na poboación xeral a porcentaxe de castelanfalantes de orixe castelá que converxen é minoritaria, aínda que substancial, nas persoas bilingües efectivas e expertas, os castelanfalantes caracterízanse por adaptarse maioritariamente (i.e. sete de cada dez bilingües expertos) ás pautas lingüísticas ao interlocutor, incluso en maior medida que o grupo de galegofalantes (Figura 8.3). A interpretación dos resultados dos castelanfalantes e galegofalantes deben facerse desde dous ángulos diferentes. Desde o ángulo dos castelanfalantes, quizais deberíamos deternos na alta porcentaxe de persoas que utilizan estratexias de diferenciación nas conversas bilingües, aínda que estas diferenzas diminúen co aumento das destrezas. Non obstante, na mellor das situacións,

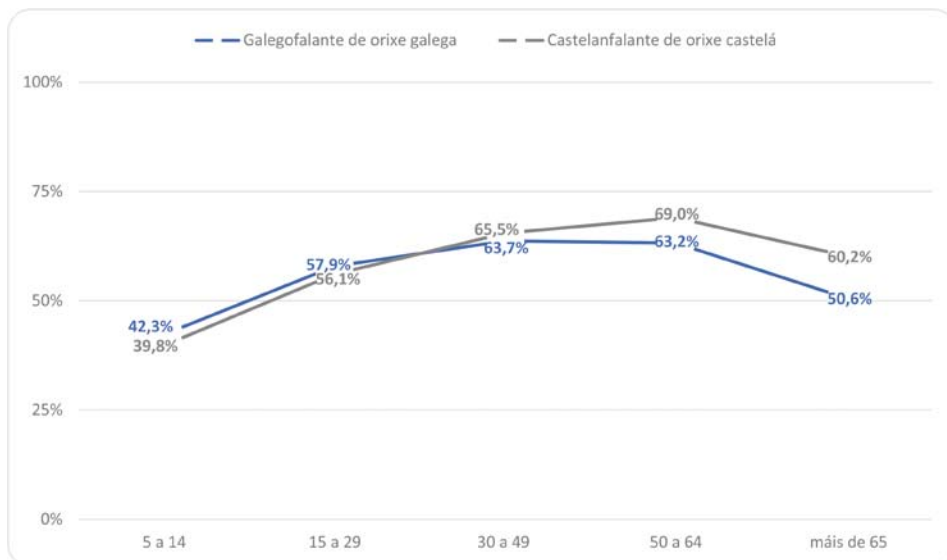
hai un 31,9% castelanfalantes de orixe castelá que non teñen o impulso, necesidade ou motivación de converxer na lingua do interlocutor.

No ángulo do grupo minorizado, as estratexias de diferenciación xorden cando este grupo se sente ameazado (presión da globalización, perda de presenza no urbano etc.) e que fai mobilizar máis recursos do endogrupo (Harwood, Giles e Palomares 2005; Viladot e Esteban 2009). De aí que aquelas persoas cun alto sentimento de pertenza ao grupo, unha alta valoración da lingua galega e cunha visión pesimista da situación da galega, teñan un forte sentimento de ameaza. Este cóctel provocaría, ou sería esperable que provocase, a posta en marcha de estratexias de diferenciación etnolingüística na comunicación intergrupar como a diverxencia lingüística. Polo tanto, semella que hai arredor dun 60% de galegofalantes de orixe galega que utilizan estratexias de converxencia pero, doutra banda, hai unha parte importante de galegofalantes cun perfil diverxente. De feito, no grupo de desgaleguizados ou funcionais non se dá ningunha destas características e, polo tanto, os niveis de converxencia son maioritarios. Mentres, nos galegofalantes de orixe galega e neofalantes, a posta en marcha de estratexias de diferenciación acada ao 40% dos seus membros.

As condutas converxentes do grupo castelanfalante e galegofalante aumentan a medida que se superan etapas socioevolutivas e diminúen na vellez

A evolución da converxencia ou diverxencia lingüísticas ao longo do ciclo vital, tanto nos galegofalantes coma nos castelanfalantes, seguen unha mesma tendencia. Os niveis de converxencia van aumentando a medida que se van superando etapas socioevolutivas ata chegar ao final da idade adulta, onde os niveis comezan a diminuír, resultados acordes coas maiores dificultades cara ao cambio que experimenta o ser humano na vellez (Figura 8.4). Como se observa na gráfica, as porcentaxes de converxencia e diverxencia son semellantes nos dous grupos sociolingüísticos. Porén, as diferenzas comezan a evidenciarse na idade adulta onde os niveis de converxencia dos galegofalantes son menores (i.e. -9,6%).

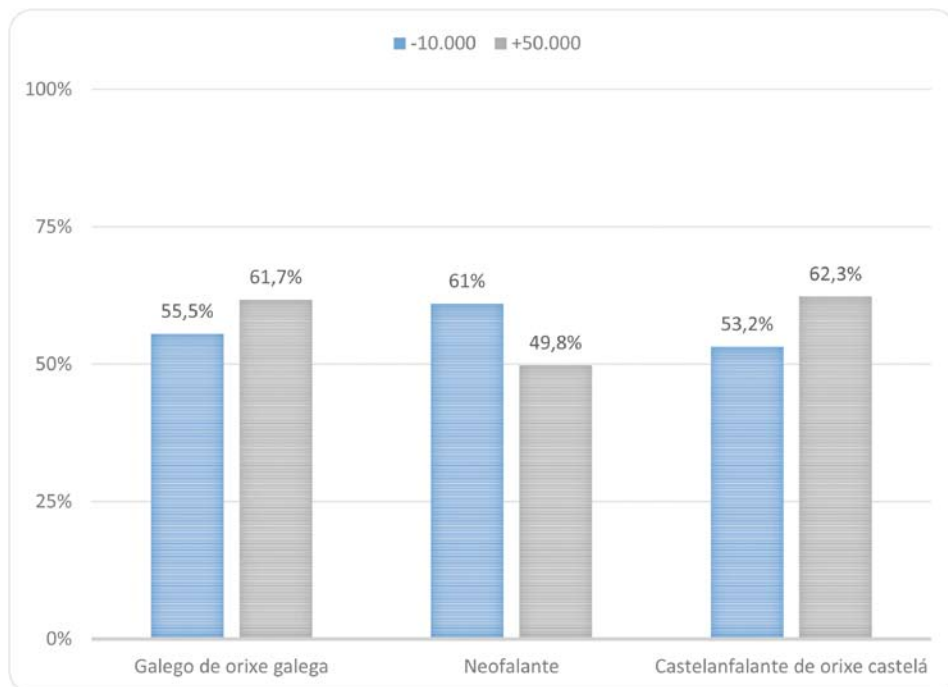
Figura 8.4. Converxencia lingüística dos galegofalantes de orixe galega e castelanfalantes de orixe castelá na poboación bilingüe efectiva segundo a idade. 2013. %

Os contextos urbanos favorecen a converxencia nos galegofalantes de orixe galega e castelanfalantes de orixe castelá, pola contra, aumentan as condutas diverxentes nos neofalantes

O tamaño da poboación de residencia ten unha relación significativa sobre a converxencia ou diverxencia lingüística dos galegos, tanto castelanfalantes coma galegofalantes. Os índices de converxencia son maiores nas contornas urbanas que nas rurais. Nas contornas urbanas onde as redes están máis diversificadas. son menos densas que no rural e, por tanto, permiten cunha maior facilidade os cambios lingüísticos. A excepción a esta regra son os neofalantes que nas contornas rurais acadan un nivel de converxencia maior que no urbano, lugar onde as condutas aumentan significativamente. O aumento deste tipo de pautas lingüísticas dos neofalantes no urbano indica un forte sentimento de pertenza ao grupo (identidade etnolingüística) que, ante unha visión pesimista e un elevado sentimento de ameaza, mobiliza estratexias de diferenciación na comunicación intergrupar (Viladot e Esteban 2009).

Figura 8.5. Convergencia lingüística da poboación bilingüe efectiva por grupos lingüísticos e hábitat. 2013. %

8.2. Percepcións sobre o uso social do idioma galego

O estudo das percepcións do uso social baseouse nas preguntas da enquisa do IGE de 2013 sobre as opinións dos informantes sobre a presenza do galego na sociedade actual, na sociedade de hai 5 anos (2008) e de dentro de 5 anos (2018). As valoracións a esta serie de preguntas realízase partindo da percepción de uso do galego en 2013. Para este apartado tamén se utilizaron os resultados da percepción de uso do idioma catalán en Cataluña, xa que a pregunta e as alternativas permitían esta posibilidade. Ademais, tamén se recolleron os resultados da valoración da evolución do uso galego durante as últimas décadas do MSG-2004. Desta forma, con estes resultados e os de 2013, elaborouse un continuo temporal sobre a percepción da evolución do uso social do galego

desde 1979 a 2018, baseándose nas opinións de dúas mostras e situacións diferentes, unha mostra de 2004 e outra de 2013. Xuntar estas dúas series de datos comporta varios problemas, non obstante, achega unha información relevante que soamente deberíamos valorar como tendencias.

As opinións sobre a situación do idioma galego na sociedade son moi dispares, incluso opostas, e, en moitos dos casos, relacionadas co número, diversidade e densidade das redes de relación dos informantes

Os galegos e galegas teñen unha percepción segmentada do uso galego na actualidade (i.e. ‘Segundo vostede, o galego actualmente úsase...?’). As diferenzas entre as persoas que escollen a alternativa ‘moito’ ou ‘bastante’ e a de ‘pouco’ ou ‘nada’ son mínimas (i.e. 7 puntos porcentuais). Ademais, as diferenzas cos que apuntan que a situación é normal tampouco son moitas (10 puntos porcentuais en relación a ‘moito’/‘bastante’) (Figura 8.6). Para nós, estas porcentaxes indican a existencia de visións fragmentadas, incluso opostas, sobre a utilización do galego atendendo ao número, diversidade e densidade das redes de relación do grupo de referencia. Máis aínda, poden existir valoracións distintas sobre a presenza ou non presenza do idioma galego como unha forma de discurso no que se xustifiquen ou apoiem as condutas lingüísticas do grupo lingüístico ao que pertence. Incluso unha mesma valoración da situación (ex. escasa presenza do galego) pode poñer en acción comportamentos diametralmente opostos como fomentar condutas de mobilización, de defensa e dinamización do galego, ou, pola contra, de desmobilización, actuando como unha ‘profecía autocumprida’.

Introducindo os grupos lingüísticos na análise da percepción do uso do idioma, obsérvase como pertencer a un grupo lingüístico ou outro fai que se teñan distintas percepcións sobre o uso do galego. Así, a medida que o galego está máis presente no grupo lingüístico de referencia, a valoración do uso do idioma aumenta, pasando dun 56,8% de moito/bastante nos galegofalantes de orixe galega a un 27,3% nos castelanfalantes de orixe castelá, é dicir, nos primeiros o galego está moi presente e nos segundos está pouco presente (Figura 8.7). Pero as diferenzas non quedan aí. Os neofalantes diferéncianse dos galegofalantes de orixe galega por faceren unha valoración máis crítica e pesimista da situación do galego, aínda que non tan crítica coma os castelanfalantes.

A historia sociolingüística dos neofalantes, ser castelanfalante durante unha parte da súa vida, fai que este grupo teña unha visión diferente do grupo de galegofalantes e da dos castelanfalantes, unha visión máis próxima ao grupo sociolingüístico de informantes funcionais.

Figura 8.6. Percepción do uso do idioma galego en Galicia. 2013. %

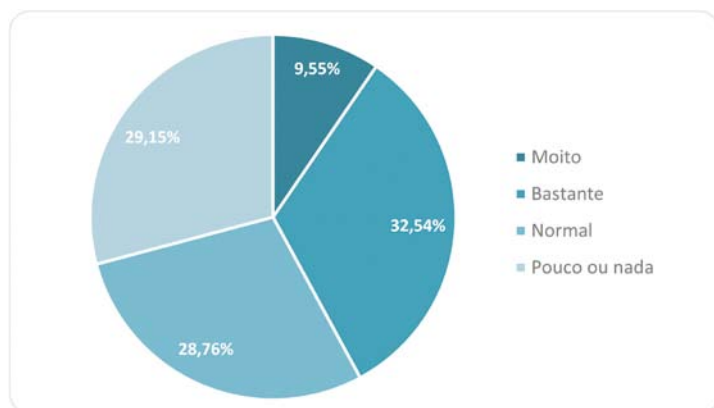
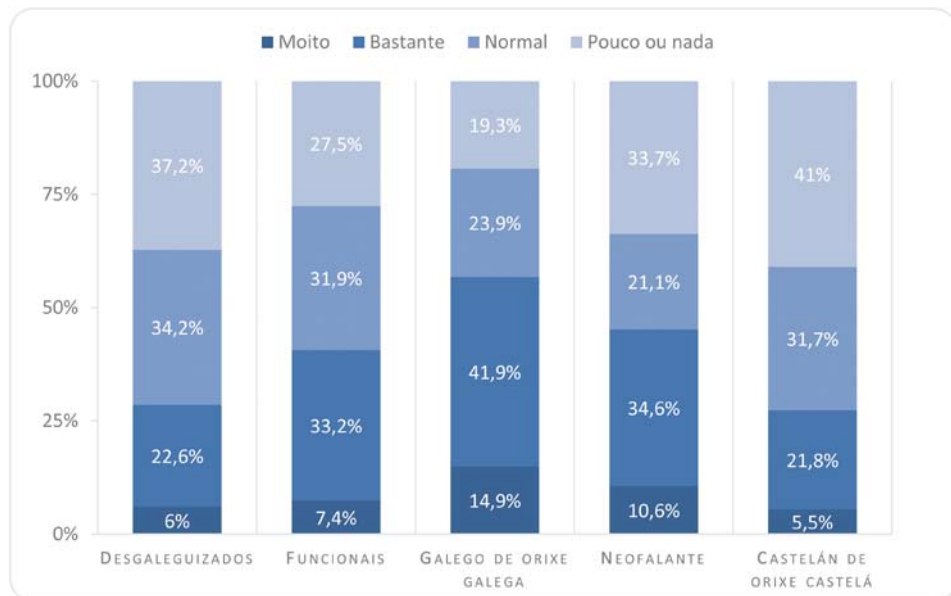

Figura 8.7. Percepción do uso do idioma galego en Galicia polo grupo lingüístico. 2013. %

A visión positiva sobre a situación do galego nos galegofalantes de orixe galega comeza a desfacerse por influencia da mocidade, mentres a visión negativa dos neofalantes amplíase ao rural

Partindo das diferenzas do uso do galego segundo o endogrupo lingüístico, realizouse unha segmentación deste atendendo a diversas variables sociodemográficas. Na táboa 8.1 presentamos algúns dos resultados obtidos que nos axudarán a construír un retrato dos diferentes perfís opináticos da situación actual do idioma galego. Incidimos en que a presentación non é exhaustiva senón unha selección de resultados:

- a. Os castelanfalantes de orixe castelá teñen unha visión de que o galego está pouco presente, non obstante, esta visión non é homoxénea xa que no rural e, especialmente, nos adultos esta percepción cambia drasticamente.
- b. As persoas desgaleguizadas teñen a mesma visión cós castelanfalantes de orixe castelá pero cunhas valoracións do uso do galego que son máis negativas nos residentes no urbano e máis positivas no rural. Entre todas elas destaca a percepción do grupo de adultos do rural que, contrariamente ao resto de tendencias do grupo, acadan as valoracións de uso máis positivas cara ao galego.
- c. En xeral, as valoracións dos galegofalantes de orixe galega son que o galego se usa moito, incluso nos residentes no urbano as valoracións son relativamente positivas. A maiores, hai diferenzas na percepcións entre mozos e adultos que se fan especialmente evidentes no periurbano galego onde os mozos cren que se utiliza pouco e os adultos moito.
- d. As valoracións dos neofalantes aseméllanse ás valoracións dos galegofalantes de orixe galega aínda que con importantes excepcións. Por exemplo, a mocidade residente no rural considera que a utilización do galego é pouca, en liña coas valoracións dos desgaleguizados. Ademais, atópanse diferenzas moi significativas entre o sexo dos neofalantes no urbano: as mulleres teñen unha percepción máis positiva mentres que os homes ven a situación máis negativa.

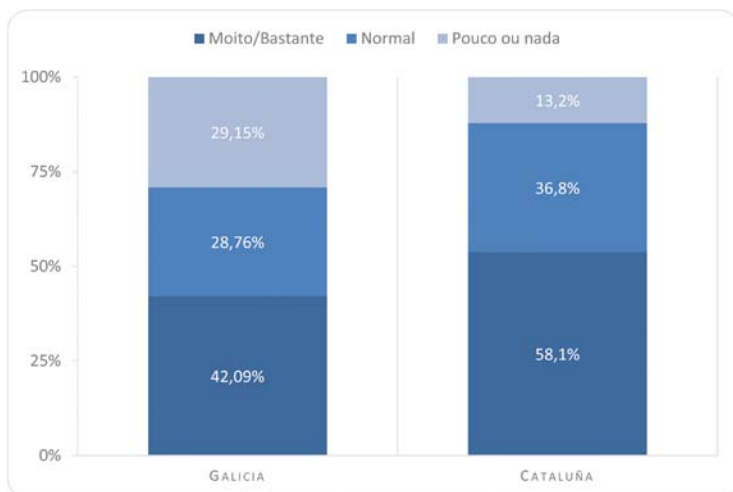
Táboa 8.1. Diferenzas na percepción do uso do idioma galego por parte dos grupos lingüísticos e das súas características. %

Grupo lingüístico	Descrición	Percepción do uso do idioma galego		
		Moito/bastante	Normal	Pouco/nada
Castelanfalantes orixe castelá	Mozo/veno-Rural	37,7%	29,2%	33,1%
	Adulto-Rural	59,6%	12,6%	27,8%
	Mozo-periurbano/vilego	17,5%	38,2%	44,3%
	Adulto-periurbano/vilego	34%	23,7%	42,3%
	Mozo-urbano	17,3%	35,5%	47,1%
	Adulto-urbano	25,6%	25,4%	49,1%
Desgaleguizados	Mozo/veno-Rural	21,4%	40,3%	38,3%
	Adulto-Rural	76,4%	20,7%	2,9%
	Muller-rural	26,5%	37,5%	36%
	Home-rural	32,9%	44,2%	22,9%
	Mozo-periurbano/vilego	12%	36%	52%
	Mozo-urbano	25,1%	31,1%	43,9%
	Adulto-urbano	17,8%	25,6%	56,6%
Galegofalantes de orixe galega	Mozo/veno-Rural	44,4%	27,5%	28,1%
	Adulto-rural	56,6%	26,1%	17,3%
	Mozo-periurbano/vilego	26,6%	16,6%	56,8%
	Adulto periurbano/vilego	64,1%	18,1%	17,8%
	Urbano	40,2%	22,9%	36,8%
Neofalantes	Mozo/veno-Rural	33,8%	24,8%	41,4%
	Urbano-muller	52,8%	11,6%	35,6%
	Urbano-home	32,9%	14,5%	52,6%

En Cataluña as percepcións sobre o uso do catalán son maiores que as do galego en Galicia, a pesar de que as porcentaxes de uso do galego son superiores

Esta segmentación da percepción do uso galego na actualidade levounos a buscar algún referente externo co que poder realizar unha comparación. Atopamos no catalán en Cataluña a posibilidade de realizar este tipo de análise e, desta forma, podemos comparar en que situación está unha e outra lingua. O catalán en Cataluña ten unhas cifras de uso inferiores ao galego en Galicia (Figura 4.17), porén, cando se lles pregunta aos cataláns sobre a presenza do catalán, os resultados son claramente superiores aos do galego en Galicia. A porcentaxe de persoas que indican que o catalán se fala pouco/nada é 13,2% mentres en Galicia é 29,15% (Figura 8.8). Doutra banda, a porcentaxe de cataláns que consideran que se fala moito é dun 58,1% fronte ao 42,01% de Galicia. Estes datos indican que as diferenzas existentes entre a percepción da vitalidade dunha e doutra lingua non están afectadas soamente pola demografía da comunidade lingüística, senón que hai outros factores como o soporte institucional, paisaxe lingüística, status do grupo lingüístico, entre outros, que están influíndo nas percepcións dos informantes (Giles 1977).

Figura 8.8. Percepción do uso do idioma galego e catalán en Galicia e Cataluña, respectivamente. 2013. %

Fonte: Datos para Galicia a enquisa IGE 2013 e datos para Cataluña a enquisa EULP 2013.

Figura 8.9. Percepción do uso do idioma galego en Galicia no pasado próximo e no futuro próximo. 2013. %

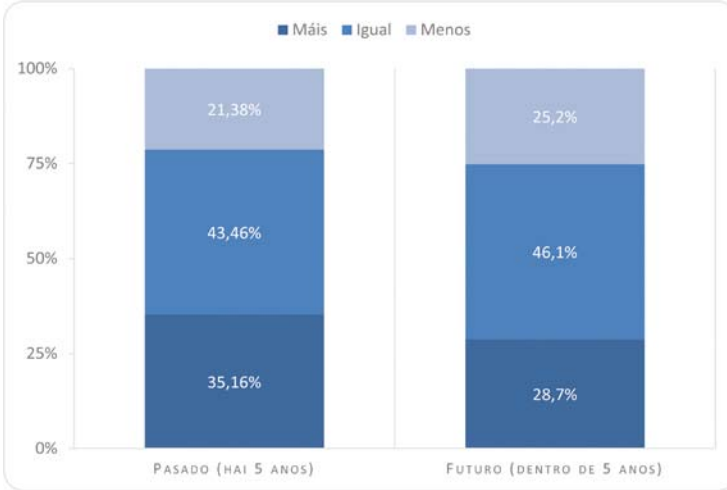
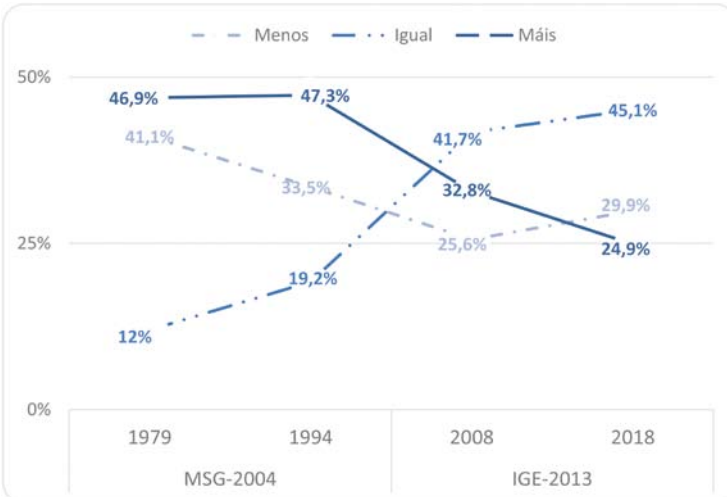

Figura 8.10. Evolución da percepción do uso do idioma galego en Galicia desde os anos setenta ao 2008 e previsións a curto prazo. %

* Utilízase dous momentos de valoración diferentes 2004 e 2013. Selección de galegos de 15 a 55 anos.

As persoas cunha visión positiva da situación actual valoran ben o pasado e algo peor o futuro, mentres os que valoran mal o contexto actual teñen mala opinión do pasado e do futuro do idioma galego

Cando se lles pregunta aos informantes sobre a situación da lingua no pasado próximo e as proxeccións a curto prazo, as posturas seguen a ser variadas (Figura 8.9). En relación, ao pasado (hai 5 anos) a posición maioritaria é que a situación non cambiou (i.e. 43,46%) aínda que tamén existe a variante de que antes se falaba máis (i.e. 35,16%). Trasladando a pregunta cara ao futuro, a posición de que a situación non cambia aumenta (i.e. +2,76%) e diminúe a porcentaxe de persoas que cren que o uso do galego aumenta (i.e. -6,47%). Realizando esta análise, a tipoloxía xeral é que as persoas que pensan que na actualidade se fala moito/bastante pensan que no pasado se falaba aínda máis e pensan que a situación no futuro permanecerá igual ou se falará máis. Pola contra, os que pensaban que se fala pouco/nada teñen esa percepción contraria de que no pasado aínda se falaba menos e que as perspectivas de futuro serán aínda peores. Os que valoran a situación como normal pensan que a situación antes e despois foi e permanecerá igual.

Hai unha evolución que vai desde percepcións sobre a situación do social do galego moi encontradas a unha situación de maior estabilidade aínda que seguen a existir percepcións diferentes

Utilizando os resultados de 2004 e 2013 e cunha mostra de 15 a 55 anos, pese a que a comparación dos datos poida ser cuestionable, como xa apuntamos, as tendencias indican como á altura dos 70 existía unha polarización evidente nas opinións ('falábase máis' fronte a 'falábase menos') que co paso dos anos se foi suavizando (Figura 8.10). Na actualidade, aínda atopamos dous grupos importantes con visións diverxentes do futuro da lingua galega, porén, case un de cada dous galegos (i.e. 45,10%) pensa que para o 2018 o uso do galego será igual que no 2013.

9. Lingua e territorio

Todas as enquisas demolingüísticas realizadas en Galicia indican a importancia do territorio na distribución da lingua, así como a súa relación coa idade e con outras variables importantes como a formación, a economía ou a renda. De feito, a análise realizada polo Observatorio da Cultura Galega da evolución sociolingüística galega entre 1992 e 2008, utilizando unha clasificación de dinamismo dos concellos, concluíu o seguinte: “[a] maior dinamismo económico, renda, nivel de urbanización, xuventude e nivel formativo da poboación, menor é a proporción de uso do galego e maiores son a do uso do castelán e, en xeral, a presenza dos colectivos bilingües” (Observatorio da Cultura Galega 2011: 34). Tamén destacamos un traballo de Seoane, Casares, Monteagudo e Mira (2011) no que se desenvolve un modelo matemático destinado a comparar a situación da lingua galega e castelá nas diferentes comarcas de Galicia coa finalidade de predicir a evolución futura do número de falantes de cada unha delas.

Para este traballo, dedicámoslle un capítulo ao territorio debido a súa importancia para a sociolingüística galega. Deste xeito, primeiramente, daremos unha visión xeral da situación das competencias e usos lingüísticos en Galicia a nivel concello utilizando os datos do Censo de Poboación e Vivendas de 2011, a única serie de datos que nos permite chegar ata este nivel representación. Posteriormente, analizaremos a relación entre os diferentes indicadores sociolingüísticos e o tamaño do concello de residencia para, finalmente, centrar a nosa análise nos contextos urbanos e nalgúns contextos periurbanos por medio dalgúns indicadores sociolingüísticos. Por último, estudaremos a evolución da lingua e o territorio desde finais do século XX a principios do XXI.

9.1. Lingua e área comarcal¹

Os primeiros resultados correspóndense a unha visión xeral das áreas comarcais a través da lingua habitual, utilizando o criterio de presenza de galegofalantes preferentes (i.e. ‘en galego’, ‘máis galego ca castelán’), xunto cunha visión complementaria de presenza de bilingües (i.e. ‘máis galego ca castelán’, ‘máis castelán ca galego’), un estudo da transmisión interxeracional das diferentes comarcas e o nivel de desgaleguización de cada unha delas. Para realizar unha presentación a través de mapas territoriais, utilizamos unha escala de cores baseada nunha división en porcentaxes e frecuencias. O criterio utilizado para establecer as categorías foi partir da puntuación xeral para Galicia que despois se axustou coa finalidade de acadar a maior comprensibilidade posible do lector.

No 70% das áreas comarcais fálase maioritariamente en galego pero a súa poboación non chega ao 50% sobre o total de Galicia

Os resultados sinalan que o 30% das áreas comarcais galegas teñen máis dun 80% de galegofalantes predominantes. En definitiva, 6 das 20 áreas comarcais son áreas galegofalantes (i.e. área predominantemente galegofalante=‘só galego’+‘máis galego’>80%; Figura 9.1). Estas zonas correspóndense coa Coruña suroriental (i.e. Arzúa, Ordes e Terras de Melide), Costa da Morte (Bergantiños, Fisterra, Muros, Terra de Soneira e Xallas), Lugo oriental (A Fonsagrada, Os Ancares e Terra de Lemos), O Carballiño e O Ribeiro, Ourense sur (Limia, Baixa Limia, Terra de Celanova, Verín e Viana) e Pontevedra nororiental (Deza e Tabeirós, Terra de Montes). Porén, esta grande extensión territorial do galego non leva consigo un gran tamaño poboacional, senón todo o contrario xa que este 30% das áreas comarcais non equivale máis que a un 15% (i.e. 16,5%). Realizando esta mesma análise coas áreas comarcais que teñen o galego como lingua maioritaria (i.e. área maioritariamente

1 As referencias aos tamaños da poboación refírense a estimacións baseadas na poboación obxecto do estudo, isto é persoas de 5 ou máis anos. Cando non se indica ningunha referencia temporal, os datos refírense a 2013.

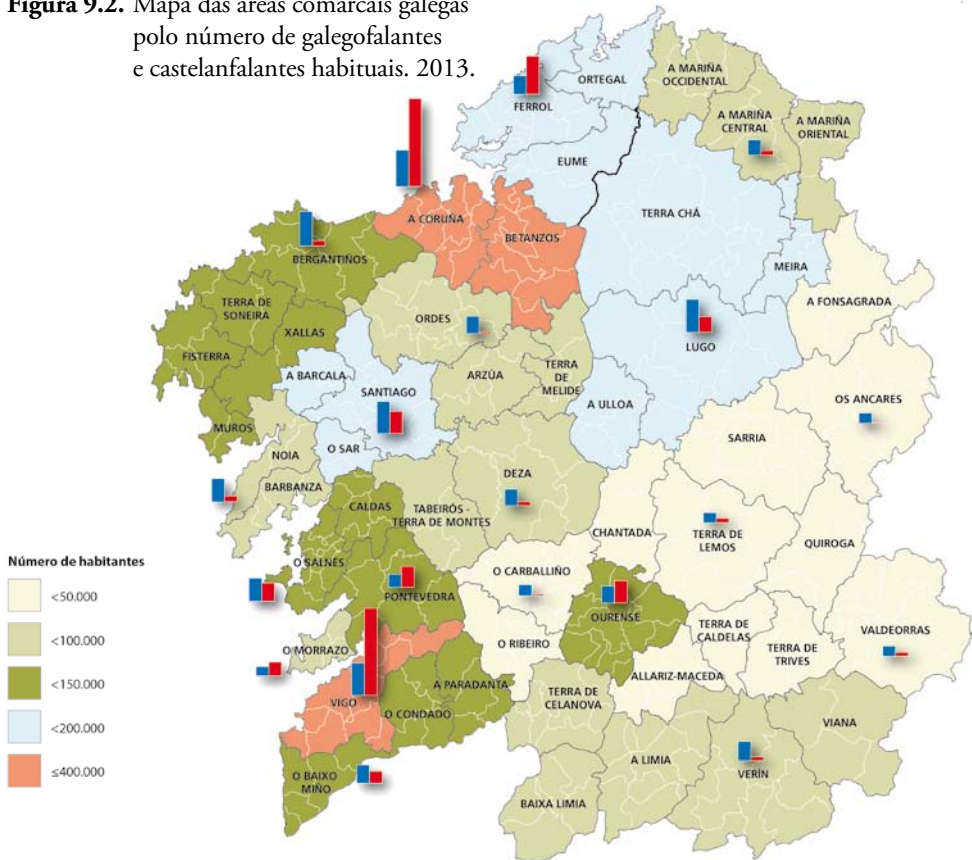
Betanzos) e área de Vigo. Estas dúas áreas comarcais onde o galego ten unha menor presenza, 29,4% e 27% respectivamente, correspóndense cun terzo da poboación galega (i.e. 31%). No tocante ás áreas que teñen a lingua castelá como maioritaria (i.e. área maioritariamente castelanfalante='so galego'+ 'máis galego' >30%—<50%), estarían as áreas de Ferrol-Eume-Ortegal, Ourense, Pontevedra e O Morrazo².

As áreas comarcais cun maior número de galegofalantes son A Coruña e Betanzos, a Costa da Morte, Lugo e Santiago de Compostela. Os castelanfalantes residen fundamentalmente na Coruña, Betanzos e Vigo

O mapa da distribución de frecuencias dos galegofalantes e castelanfalantes presenta unha visión moi clara da situación sociolingüística galega. Esta situación caracterízase por unha presenza case paritaria de galegofalantes e castelanfalantes. Neste contexto, existen arredor de 1.200.000 castelanfalantes dos cales máis de 564.000 residen en dúas áreas comarcais (i.e. A Coruña e Betanzos, Vigo) seguidos pola comarca Ferrol-Eume-Ortegal (i.e. con arredor de 123.000)(Figura 9.2). Por outra banda, hai aproximadamente un 1.300.000 galegofalantes que se distribúen dunha forma máis heteroxénea que os castelanfalantes, sendo as áreas da Coruña e Betanzos (117.000 galegofalantes), Costa da Morte (111.000), Lugo centro (106.000) e da Barcala-O Sar-Santiago (103.000) as máis poboadas por estes. Sorprende que o lugar onde se atopan o maior número de galegofalantes sexa a comarca da Coruña-Betanzos, asociada por excelencia ao castelán, ou na Costa da Morte, comarca asociada ao galego pero sen relacionala con ser un filón de galegofalantes, como Lugo ou Santiago de Compostela. Por outra banda, cómpre apuntar que na zona de Ourense e Lugo sur e oriental, onde a porcentaxe de uso habitual do galego é maioritario, o número de galegofalantes é moi escaso.

2 Ferrol-Eume-Ortegal atópase no límite do tramo (i.e. 32,8%), situada nun punto intermedio entre A Coruña-Betanzos (29,4%), Vigo (27%), Pontevedra (i.e. 38,4%) e O Morrazo (39,9%).

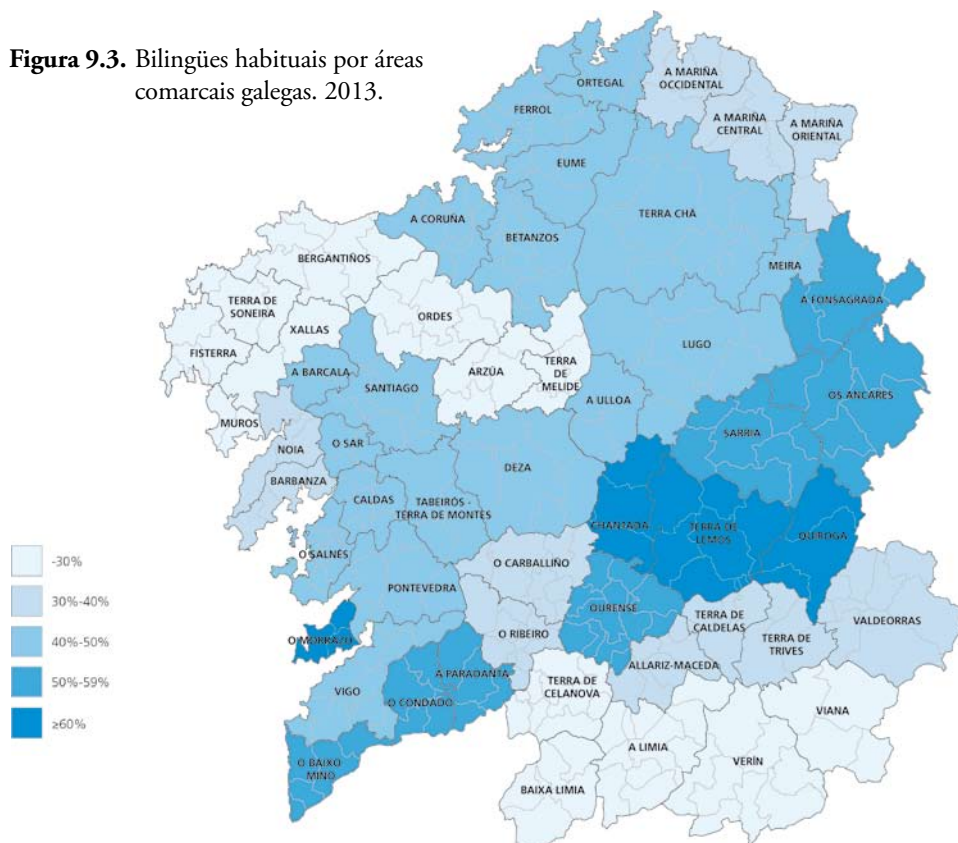
Figura 9.2. Mapa das áreas comarcais galegas polo número de galegofalantes e castelanfalantes habituais. 2013.

Os profundos cambios sociais da comarca do Morrazo están provocando unha aceleración do desprazamento do galego polo castelán

Para este traballo elaboramos un criterio restritivo de comarcas bilingües considerando aquelas que teñan un 60% ou máis de bilingües (áreas comarcais bilingües= 'máis galego' + 'máis castelán' ≥ 60%). Na primeira aproximación aos resultados, denomináronse dúas áreas comarcais como bilingües: O Morrazo (61,7%) e Lugo oriental (A Fonsagrada, Os Ancares e Terra de Lemos; 60%) (Figura 9.3). O perfil sociolingüístico destas dúas comarcas é diferente xa que, mentres O Morrazo se caracteriza por ser unha área bilingüe de corte castelanfalante (i.e. máis castelán 37,4%), Lugo oriental é unha área bilingüe galegofalante (i.e. 53,6%). Con todo, as diferenzas entre estas dúas áreas non acaban aí, senón

Figura 9.3. Bilingües habituais por áreas comarcais galegas. 2013.

que tamén abarcan aspectos xeográficos, demográficos ou socioeconómicos, moi ligados aos resultados sociolingüísticos. A zona de Lugo oriental é unha zona xeograficamente montañosa, rural e que limita con Asturias e Castela e León, comarca dunha grande extensión territorial con pouca poboación (1,5% do total de Galicia). Esta área inclúe unha das entradas a Galicia desde a península por onde transcorre o Camiño de Santiago e que pode estar influíndo en que zonas predominantemente galegofalantes fagan un uso bilingüe, amais de que a poboación galega realice parte da súa vida cotiá fóra dos límites territoriais de Galicia. Por último, esta área estase a transformar en destino turístico de montaña onde o patrimonio cultural galego está a converterse nun valor que favorece a retención do galego a través duns usos bilingües.

Pola contra, a península do Morrazo ten un tamaño xeográfico menor, é unha zona costeira ligada á pesca, galegofalante e socialmente deprimida.

Non obstante, durante estes últimos anos, está a converterse en zona turística e nun territorio residencial de Vigo, especialmente de clases máis acomodadas. Estes cambios están modificando, como iremos analizando, a sociolingüística da comarca. Neste caso, O Morrazo converteuse na maior área comarcal bilingüe castelá de Galicia, superior incluso a comarcas como Ourense, Ferrol-Eume-Ortegal ou A Coruña e Betanzos.

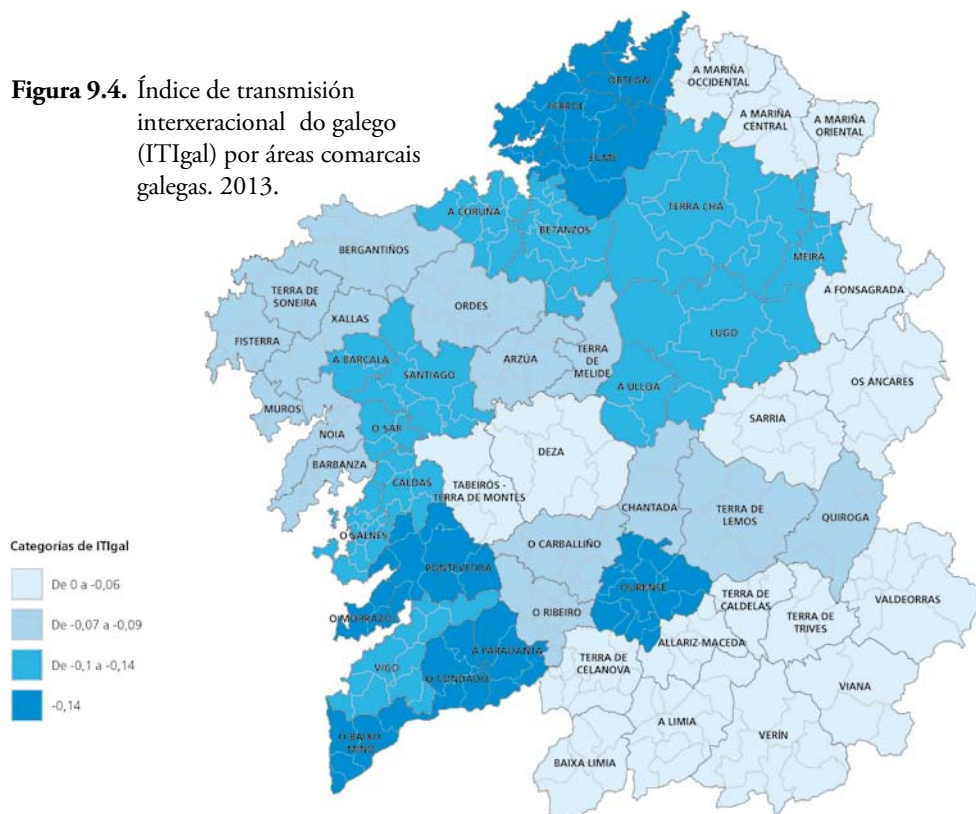
Os principais problemas na transmisión interxeracional están trasladándose das principais áreas urbanas de Galicia ás áreas de Ourense, Pontevedra e Ferrol-Eume-Ortegal e zonas próximas a Vigo

Neste apartado tamén lle dedicamos un espazo á transmisión interxeracional nas áreas comarcais³. A nosa hipótese de partida contemplaba que a ruptura da transmisión interxeracional estaba centrada nas áreas máis urbanas de Vigo e A Coruña. Con todo, pese ás evidentes negativas puntuacións do ITIgal, os problemas neste ámbito estanse a trasladar a outras áreas urbanas (i.e. Ourense, Pontevedra) e a manterse en Ferrol-Eume-Ortegal. A maiores, comezan a xurdir problemas en zonas periurbanas como O Morrazo, como apuntamos anteriormente, ou Pontevedra sur (Figura 9.4.).

Pola contra, existen áreas que amosan un gran nivel de retención da lingua galega como Pontevedra nororiental (i.e. Deza e Tabeirós, Terra de Montes), A Mariña, Lugo oriental (i.e. A Fonsagrada, Os Ancares e Sarria), Ourense central (i.e. Allariz e Maceda, Terra de Caldelas, Terra de Trives e Valdeorras) e Ourense sur (i.e. Limia, Baixa Limia, Terra de Celanova Verín e Viana). Unha das cuestións que xorde coas áreas que tenden a reter a lingua galega, aínda que con cifras negativas, e as que teñen uns ITIgal moi baixos, é a diferenza entre os índices de natalidade destas. Tomando, por exemplo, O Morrazo ou Pontevedra as taxas brutas de natalidade estaban en 7,8 e 8,7, respectivamente, mentres o A Limia, Allariz ou A Fonsagrada estaban 4,7, 4,9 e 3,7, respectivamente. En definitiva, as áreas cunha maior densidade poboacional, taxas de natalidade e perspectivas de futuro, entre outros datos socioeconómicos, están naquelas áreas con peores resultados en relación coa transmisión do idioma galego.

3 A análise da transmisión interxeracional tendo como unidade de análise o concello non era posible cos datos de IGE por falta de representatividade.

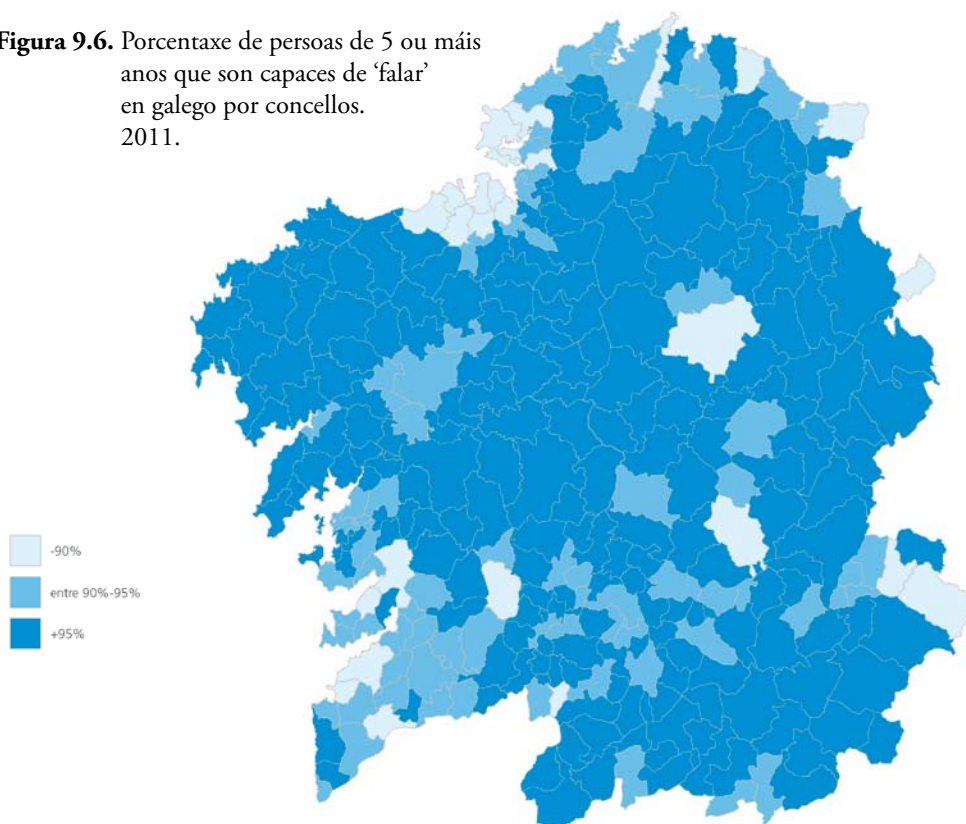
Figura 9.4. Índice de transmisión interxeracional do galego (ITGal) por áreas comarcais galegas. 2013.

O maior grupo de desgaleguizados atópase na zona de Vigo, no seu periurbano con centro no Morrazo, A Coruña-Betanzos e Ferrol-Eume-Ortega

O último mapa sobre as comarcas galegas pretende ser un resumo de cada área comarcal utilizando como indicador de resumo o tamaño do grupo de desgaleguizados existentes en cada área. Este proporcionaranos unha visión xeral sobre o nivel de retención lingüística existente en cada área. Como se pode observar, na maior parte das áreas comarcais galegas a presenza porcentual do grupo de desgaleguizados é mínima (i.e. 0%-4%), áreas que van desde Ourense sur, O Carballiño e O Ribeiro, todo Lugo, excepto o central, A Coruña suroriental, Santiago de Compostela, Costa da Morte e Noia-Barbanza (Figura 9.5). Mentres aquelas zonas cun maior problema para manter a lingua transmitida polos proxenitores na súa vida cotiá son Vigo, A Coruña-Betanzos, Ferrol-Eume-Ortega e O Morrazo, áreas nas que o grupo de desgaleguizados superan a importante cifra do +9%.

Figura 9.6. Porcentaxe de persoas de 5 ou máis anos que son capaces de ‘falar’ en galego por concellos. 2011.

Os resultados indican que a porcentaxe de persoas que declaran ser capaces de falar en galego nos concellos é moi alta (Figura 9.6). Na busca de analizar as diverxencias entre concellos utilizando este indicador creáronse tres categorías: aqueles concellos onde máis do 95% dos seus habitantes son capaces de falar en galego; un nivel menor cunha porcentaxe situada entre o 90,25% e 95%; e, por último, un último nivel co límite no 90,25%, é dicir, onde máis dun 8,75% dos residentes son incapaces de expresarse en galego. Como se pode ver, as diferenzas entre as categorías non son moi grandes, o que indica que o territorio non ten unha grande incidencia na capacidade para falar dos galegos, ao revés do que ocorre coa capacidade para escribir.

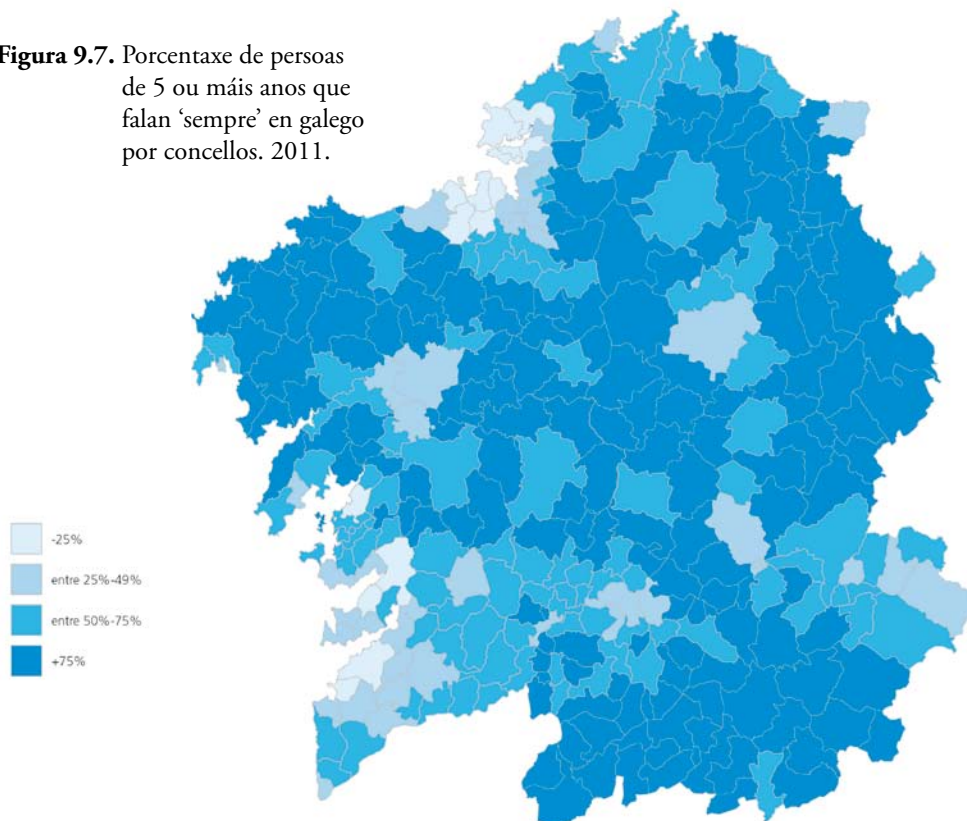
Partindo dos resultados para Galicia, o 90,75% dos informantes de 5 ou máis anos son capaces de falar en galego. Os concellos cunha porcentaxe

máis alta de persoas con problemas para falar no idioma galego correspóndese coa cidade de Ferrol (i.e. 20,5%) e A Coruña (18%), xunto cunha localidade do periurbano de Vigo (i.e. Nigrán). Pola contra, as localidades que acadan plenas competencias (i.e. 100%) correspóndese cos concellos rurais da Lama, A Pastoriza, Cesuras, Dumbría e Gomesende, aínda que hai moitos máis que acadan a cifra do 99%. Analizando a figura 9.6, o primeiro que hai que sinalar ten que ver coas diferenzas entre o nivel máis baixo e o seguinte, diferenzas bastante discutibles, posto que, como xa indicamos na introdución, as competencias son altas en todos os concellos e na busca de diferentes perfís poden producir algunha distorsión nos puntos de corte. Os resultados xerais fan visible que as peores competencias sitúanse no eixe atlántico galego, as urbes e zonas de influencia de Vigo, Pontevedra, A Coruña e Ferrol, na que tamén se incorporaría Vilagarcía de Arousa. Despois, estarían as cidades do interior Lugo e Ourense, afectadas en menor medida e cunha zona de influencia menor. Tamén se percibe como as zonas de contacto con Portugal, Asturias e Castela-León están relacionadas cunha menor capacidade para falar en galego como se pode ver en: Tui, O Barco de Valdeorras ou Ribadeo. Tamén se pode observar a leve afectación da emigración retornada de México en Avión ou a distinción da cidade de Santiago de Compostela e comarca en relación co resto de urbano galego.

Os concellos con máis dun 75% de monolingües en galego son maioría en Galicia. Estes concellos sitúanse xeograficamente, especialmente, na Costa da Morte, centro de Galicia, sur de Ourense e leste de Lugo

Para analizar os usos nos concellos galegos utilizamos dous criterios: estudamos, por unha banda, a porcentaxe de monolingües en galego en cada concello (i.e. ‘sempre’) e, pola outra, a porcentaxe de bilingües (i.e. ‘ás veces’). Coa finalidade de facelo máis visible, utilizouse unha escala de cores de azuis onde dividimos a escala de 100% en catro intervalos iguais (i.e. 0-25%; 25%-50%; 50%-75%; +75%). Os resultados seguen a mesma liña que os de competencias, aínda que discriminando algo máis as diferenzas por territorio (Figura 9.7). A maior parte dos concellos de Galicia teñen unha porcentaxe de monolingües en galego superior ao 75%, incluso poboacións como Toques ou

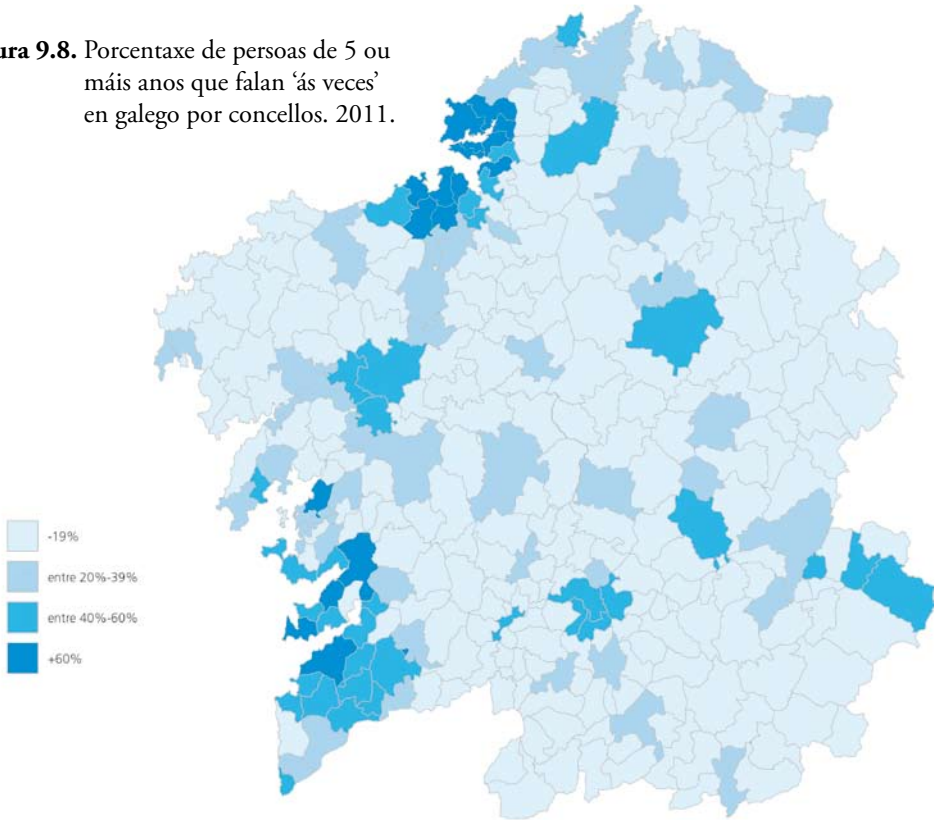
Figura 9.7. Porcentaxe de persoas de 5 ou máis anos que falan 'sempre' en galego por concellos. 2011.

San Xoán de Río acadan cifras superiores ao 97%. Estes concellos, de carácter eminentemente rural, sitúanse maioritariamente na Costa da Morte, centro de Galicia, sur de Ourense e leste de Lugo.

Os concellos coas porcentaxes menores de monolingües son as urbes do eixe atlántico: Ferrol (12,2%), Pontevedra (15,4%), Vigo (15,4%) e A Coruña (15,8%)(Figura 9.7). Seguidamente, con cifras superiores ás das cidades pero inferiores ao 25%, estarían moitas das zonas periurbanas das urbes mencionadas como Nigrán para Vigo (23,27%); Marín (23,14%) para Pontevedra; Oleiros (17%), Sada (19%), Cambre (23%) e Culleredo (24%) para A Coruña; e Ares (12,3%), Mugarzos (19,4%), Narón (22,5%) e Fene (24%) para Ferrol. Entre as poboacións cunha porcentaxe inferior ao 25%, tamén estaría Vilagarcía de Arousa (24%).

Figura 9.8. Porcentaxe de persoas de 5 ou máis anos que falan ‘ás veces’ en galego por concellos. 2011.

No tramo de 25% ao 50%, incorporaríanse o resto de cidades galegas (i.e. Santiago de Compostela, Lugo e Ourense) e as correspondentes áreas metropolitanas, así como as áreas de influencia restantes de Pontevedra, Vigo e A Coruña. Neste intervalo estarían outras entidades de poboación como Monforte de Lemos, Ribadeo, O Barco de Valdeorras, Carballeda de Valdeorras e A Rúa pola súa forte relación co resto da península. O tramo de 50% a 75% fai referencia aos concellos restantes do suroeste de Galicia e aqueles concellos que unen Ourense con Vigo e Pontevedra. Tamén inflúen aos concellos situados na entrada nordeste e sueste de Galicia. Por último, facemos referencia á Costa da Morte, máis concretamente aos concellos situados ao final do camiño de Santiago (i.e. Fisterra, Cee e Corcubión), que se distinguen dos concellos do arredor por uso menor do monolingüismo en galego, factor que se explica, tal vez, por un aumento do turismo na zona entre outros motivos.

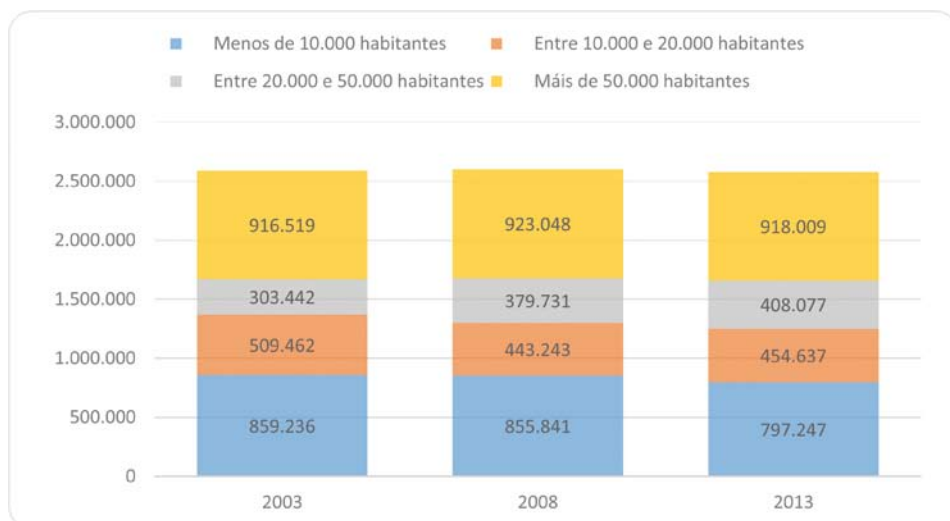
9.3. Lingua e tamaño de concello

Utilizamos o tamaño do concello de residencia como unha forma de agrupar os concellos galegos, sabendo que o tamaño é unha variable na que inciden outras variables socioeconómicas, demográficas e, incluso, educativas.

Arredor de sete persoas de cada dez residen en concellos rurais ou en cidades

A primeira aproximación á incidencia do tamaño do municipio foi para presentar como se distribúe esta variable en Galicia e a súa evolución na primeira década do século XXI. Esta descrición permitiranos ter unha visión xeral da distribución dos galegos atendendo ao tamaño do concello de residencia. Como se pode ver na figura 9.9, a maior parte dos galegos de 5 ou máis anos viven en concellos urbanos ou de menos de 10.000 habitantes. Ademais, un 35% da poboación reside nunha das sete cidades galegas. A evolución destes últimos anos indica como o tamaño dos concellos urbanos se mantén relativamente estable e, pola contra, como os concellos rurais (>10.000 habitantes)

Figura 9.9. Evolución da distribución da poboación galega de 5 ou máis anos polo hábitat de poboación de residencia. 2003-2013.

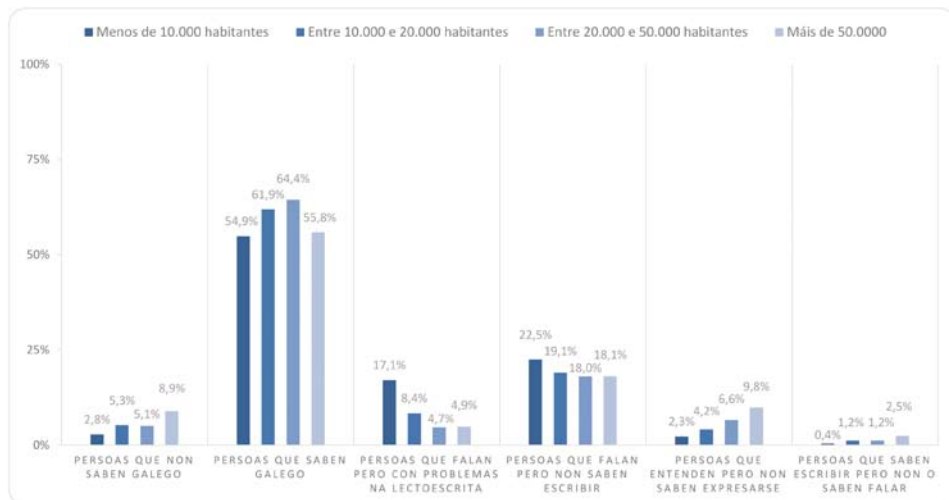

decrecen lentamente. Así, son os concellos de entre 20.000 a 50.000 habitantes os que aumentan durante esta última década. Estes resultados, xunto con outros consultados, indican a existencia de movementos migratorios cara a contextos urbanos e metropolitanos. As cidades tenden a envellecer en maior medida que as periferias (ex. idade media en 2013; Galicia: 45,6; Ames: 37,8; Santiago de Compostela: 43,9; Val do Dubra: 50,5), amais de agrupar nos seus barrios centrais e de carácter comercial as persoas cun maior índice de renda e riqueza (Observatorio da Cultura Galega 2011). A maiores, nos concellos da periferia establécense as clases medias na busca de contextos máis favorables para residir e onde os índices de natalidade son maiores (ex. índice de natalidade en 2013, Galicia: 7,2; Ames; 10,7; Santiago de Compostela: 9; Val do Dubra: 5,2). Tamén hai que sinalar que a poboación inmigrante acabou concentrándose no contexto metropolitano ou nos barrios máis deteriorados dos cascos urbanos. Todo isto indica que a distribución por tamaño da poboación leva implícita unha serie de factores socioeconómicos fundamentais para calquera análise sociolingüística.

Nos concellos de tamaño intermedio hai unha maior porcentaxe de persoas competentes para a comunicación lingüística en galego, mentres nos concellos pequenos case catro de cada dez teñen problemas coa lectoescrita e nos urbanos comezan xurdir problemáticas relacionadas coa expresión oral

O primeiro indicador analizado estaba relacionado coas competencias lingüísticas dos informantes, utilizando a tipoloxía competencial descrita no capítulo 3. Os resultados sinalan que os concellos cunha maior porcentaxe de persoas que saben galego correspóndese con aqueles que están entre os 10.000 e 50.000 habitantes, isto é, máis do 60% das persoas residentes neses concellos teñen competencias plenas en galego (Figura 9.10). Por outra banda, os concellos rurais (i.e. menos de 10.000 habitantes) caracterízanse, ademais de ter un 54% de persoas que saben galego, por case un 40% de residentes con destrezas para falar e algún problemas na escrita. Por último, no contexto urbano, as cidades galegas comezan a diversificarse en relación ás competencias en galego. Mentres a metade da poboación ten destrezas en

Figura 9.10. Distribución por tamaño da poboación de residencia da tipoloxía de competencias lingüísticas en galego. 2013. %

Táboa 9.1. Distribución da capacidade para falar e escribir polo tamaño da poboación de residencia. Resultado ‘competencia efectiva’ e ‘competencia experta’ en porcentaxes e frecuencias.

Competencias		Dominio efectivo %	Dominio efectivo (n)	Dominio experto (%)	Dominio experto (n)
Falar	Menos de 10.000 habitantes	94,59%	754.185	65,18%	519.680
	Entre 10.000 e 20.000 habitantes	89,3%	405.949	59,87%	272.169
	Entre 20.000 e 50.000 habitantes	87,14%	355.627	57,63%	235.185
	Máis de 50.000 habitantes	79%	1.110.816	49,05%	450.272
Escribir	Menos de 10.000 habitantes	54,92%	420.654	25,43%	194.789
	Entre 10.000 e 20.000 habitantes	62,93%	279.160	32,23%	142.970
	Entre 20.000 e 50.000 habitantes	65,38%	258.460	35,18%	139.084
	Máis de 50.000 habitantes	58,23%	523.555	28,86%	259.480

galego e un 23% ten destrezas orais, comezan a xurdir perfís cunha presenza importante de persoas con capacidade de comprensión pero problemas de expresión (i.e. 9,8%) ou informantes que se declaran competentes na escrita pero non na oralidade (i.e. 2,5%).

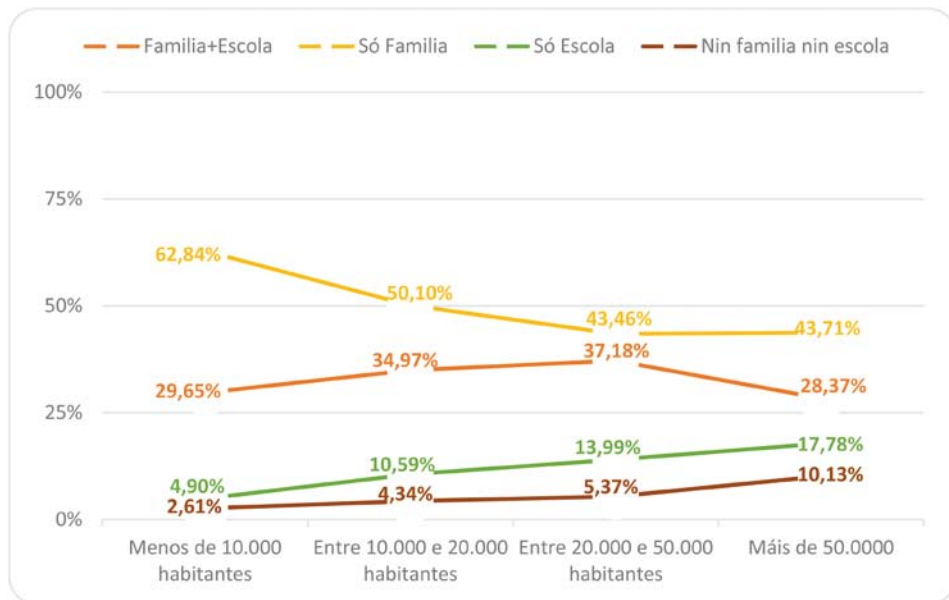
Os bilingües competenciais residen fundamentalmente nos grandes núcleos urbanos galegos

A táboa 9.1 presenta os resultados de frecuencias da capacidade para falar e escribir atendendo ao lugar de residencia. A finalidade desta táboa é facer patente o que algunhas veces pasa inadvertido cando se utilizan porcentaxes: a maior concentración de galegos con capacidade para falar e/ou escribir en galego atópase nas cidades, é dicir, nas cidades galegas hai máis dun millón cen mil persoas con capacidade suficiente para falar e arredor de medio millón para escribir en galego. Mentres, no rural galego, a cifra está arredor das 800.000 persoas capaces de falalo e case a metade de escribilo (i.e. 420.000). Este resultado é indicativo do gran número de bilingües competenciais que residen nos grandes núcleos urbanos galegos. Cando falamos de competencias máis altas (i.e. ‘competencia experta’) na expresión oral, aquí si que son os núcleos rurais os que acadan os números máis elevados con medio millón de persoas, ao contrario que na expresión escrita.

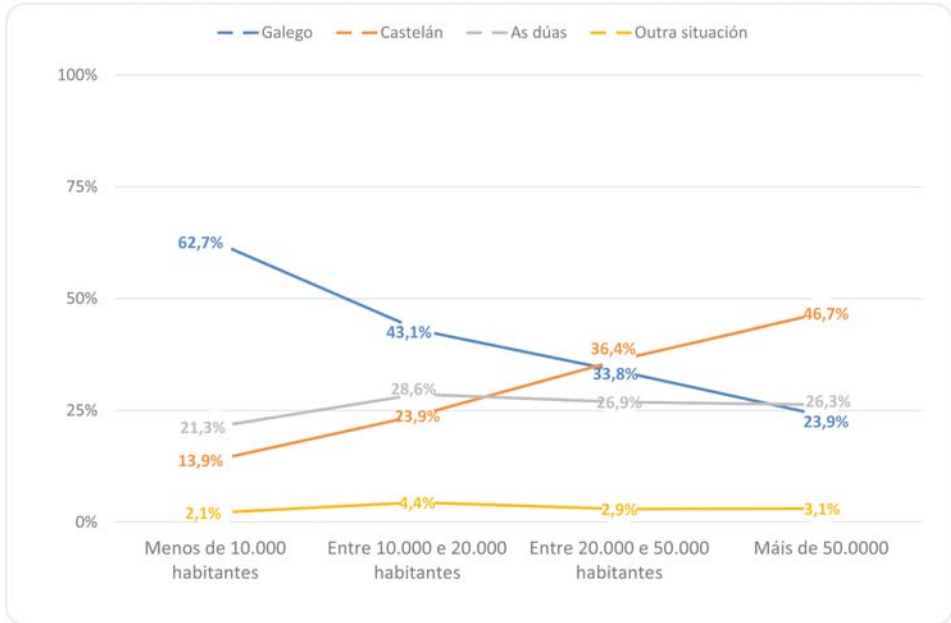
A familia é o contexto maioritario de aprendizaxe do galego oral no rural pero perde importancia no resto de hábitats

Na análise dos contextos implicados na aprendizaxe da competencia para falar en galego nas poboacións de menos de 10.000 habitantes, nove de cada dez persoas aprenderon a falar na familia (Figura 9.11). Este dato modifícase substancialmente a medida que aumenta o tamaño da poboación, tanto é así que no urbano galego a familia perde presenza como transmisor da lingua galega a sete de cada dez casos. Afondando máis nestes datos, obsérvase como nas poboacións menores de 10.000 habitantes un 60% dos informantes sinalan que aprenderon a falar galego unicamente na familia (i.e. 62,84%) mentres

Figura 9.11. Contexto de aprendizaxe para falar galego por tamaño da poboación de residencia. 2013. %

que nas poboacións de máis de 20.000 habitantes a incidencia deste perfil redúcese en case vinte puntos. É importante lembrar como case nun 30% das persoas residentes no urbano galego a familia non interveu na transmisión das competencias orais do idioma galego. Ademais, un 10% non adquiriu a capacidade para expresarse en galego nin na escola nin na familia. Estes últimos resultados indican que o contexto escolar se está a converter nun transmisor do idioma galego cada vez máis importante na poboación urbana.

Figura 9.12. Tamaño da poboación de residencia por lingua inicial. 2013. %

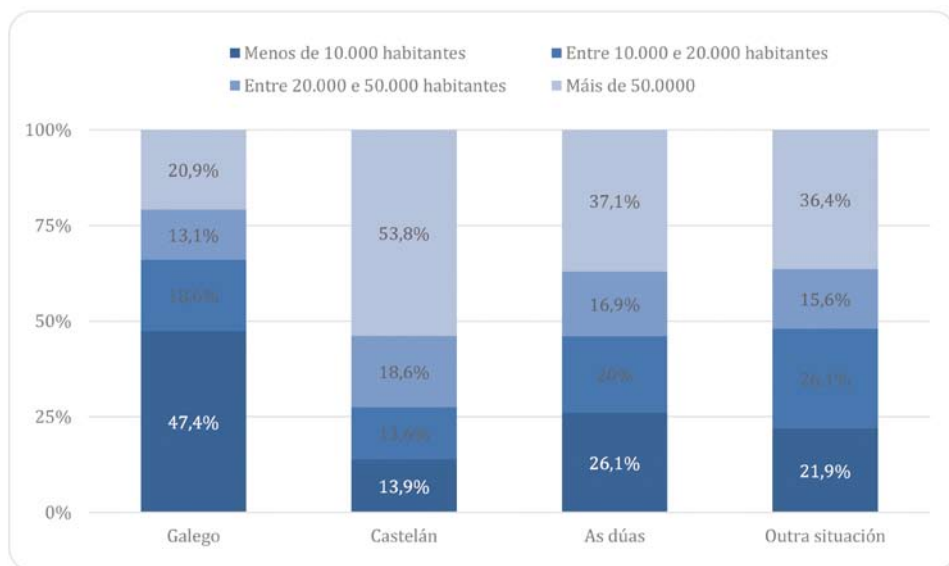
A metade das persoas que aprenderon a falar en galego residen no rural mentres as cidades aglutinan a metade dos castelanfalantes e o 40% dos bilingües iniciais

Atendendo aos resultados expostos na figura 9.12, vemos como a lingua inicial amosa unha forte vinculación co territorio. Deste xeito, canto maior é o tamaño do concello menor é a presenza do galego como lingua inicial e maior a do castelán, aínda que as persoas que aprenderon a falar en galego e castelán, os bilingües iniciais, apenas se modifican a partir dos concellos de máis de 10.000 habitantes. Non obstante, analizando como se distribúen cada unha das alternativas de lingua inicial polo territorio (Figura 9.13)(columnas) no que ten incidencia, os resultados presentan unha situación onde case o 40% dos bilingües residen nas cidades, o 50% das persoas de lingua inicial galego residen no rural (i.e. 47,4%) e o 20% no urbano (i.e. 20,9%), mentres o 50% das persoas de lingua inicial castelán están nas urbes galegas (i.e. 53,8%) e

apenas un 10% no rural (i.e. 13,9%)(Figura 9.13). En definitiva, a vinculación rural-urbano das linguas en Galicia é clara. O castelán está asociado a contextos urbanos e o galego a contextos rurais, aínda que hai que indicar que a ligazón do galego co rural non é tan clara coma a do castelán co urbano. No caso do galego existen datos que contradín esta realidade, aínda que no imaxinario social semella que a categorización se produce así.

Na análise posterior do urbano, presentaremos os resultados que mostran a falta de homoxeneidade neste contexto, é dicir, a existencia de diferentes perfís sociolingüísticos nas cidades. Respecto do rural, un aspecto que cómpre remarcar é a falta de arraigo do castelán neste contexto, é dicir, ata o momento o rural conseguiu resistir as continuas presións do castelán, lingua que semella ter un efecto máis diluído neste contexto. Non obstante, os resultados da transmisión interxeracional no rural indican que esta substitucións tamén se está a producir aínda que cun ritmo moito máis desacelerado.

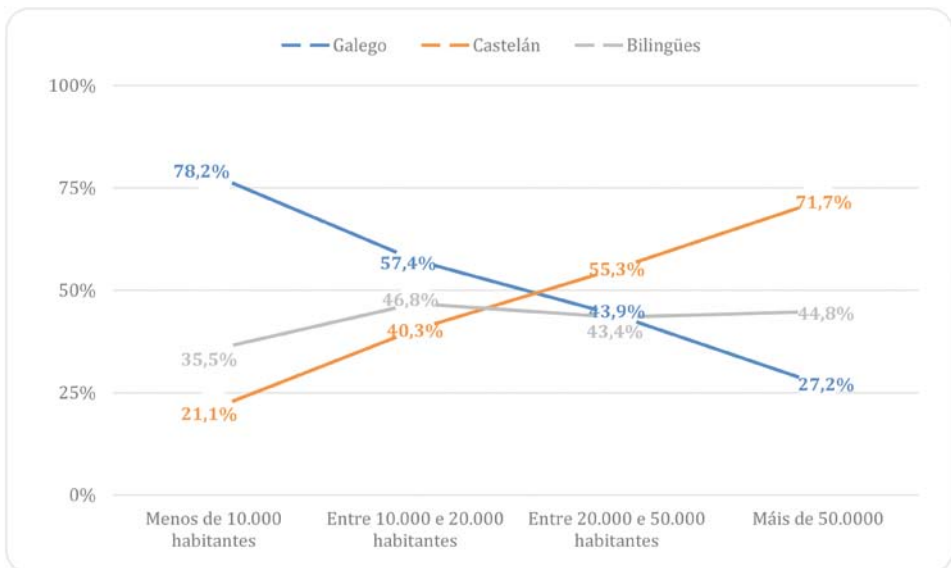
Figura 9.13. Lingua inicial por tamaño da poboación de residencia. 2013. %

A utilización do galego está moi relacionada co territorio de tal forma que canto maior sexa o concello de residencia menor será a presenza do galego

A relación entre o tamaño da poboación de residencia e a presenza da lingua galega é inversamente proporcional o aumento do tamaño da poboación de residencia, de feito, a media de cambio de presenza entre os diferente tramos de poboación é de -17 puntos porcentuais, situándose o descenso máis pronunciado entre os tramos de menos de 10.000 habitantes e o seguinte (i.e. -20,8%)(Figura 9.14). Estes resultados non son novidosos xa que se levan repetindo en todas as análises demolingüísticas realizadas ata o momento en Galicia. Na figura 9.15 mostramos esta mesma información en cifras absolutas, agrupando a poboación en tres hábitats relativamente equivalentes no seu tamaño global (concellos de menos de 10.000 habitantes, concellos de 10.000 a 50.000 habitantes e concellos de máis de 50.000 habitantes). A gráfica mostra como a presenza do galego nas cidades é moito máis reducida que no conxunto da poboación. Algo máis dun corenta por cento das cidades son monolingües en castelán ao que hai que engadir outro 30% que falan máis

Figura 9.14. Lingua habitual polo tamaño da poboación de residencia. 2013. %*

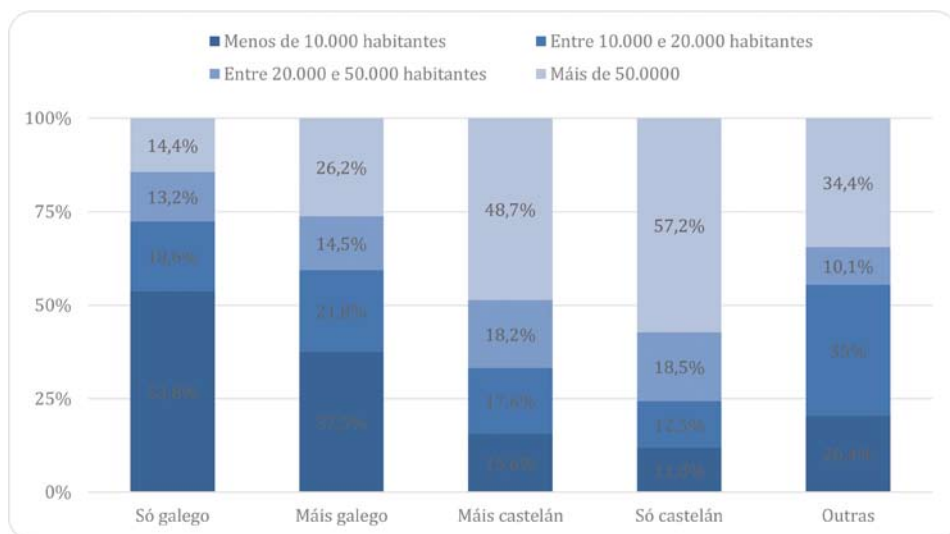

* A alternativa 'galego' correspóndese coa suma das categorías 'en galego sempre' e 'máis galego'; 'castelán' e a suma de 'en castelán sempre' e 'máis castelán'; os 'bilingües' correspóndense coas alternativas 'máis galego' e 'máis castelán'.

Figura 9.15. Lingua habitual polo tamaño da poboación de residencia. Frecuencias. 2013

Figura 9.16. Lingua habitual polo tamaño da poboación de residencia. 2013. %

Táboa 9.2. Lingua habitual polo tamaño da poboación de residencia. 2013. %

		Lingua na que fala habitualmente					Total
		En galego sempre	Máis galego ca castelán	Máis castelán ca galego	En castelán sempre	Outra situación	
Tamaño municipio	Menos de 10.000 habitantes	53,8%	24,4%	11%	10,0%	0,8%	100%
	Entre 10.000 e 20.000 habitantes	32,5%	24,8%	22%	18,4%	2,3%	100%
	Entre 20.000 e 50.000 habitantes	25,7%	18,3%	25,1%	30,2%	0,7%	100%
	Máis de 50.000	12,4%	14,7%	30,1%	41,7%	1,1%	100%
	Total	30,8%	20%	22,0%	26,0%	1,2%	100%

castelán ca galego, máis dun 70% (i.e. 71,8%) en total. O 30% restante di ser galegofalante, o que supón arredor de 250.000 (i.e. 247.958 galegofalantes ‘urbanitas’), cando en 2008 a cifra chegaba aos 300.000 (i.e. 296.238) e en 2003 aos 315.000 (i.e. 315.544) (Figura 9.15). A vista agrupada destes datos mostra como nunha década se perderon arredor de 65.000 falantes habituais de galego que residían no urbano.

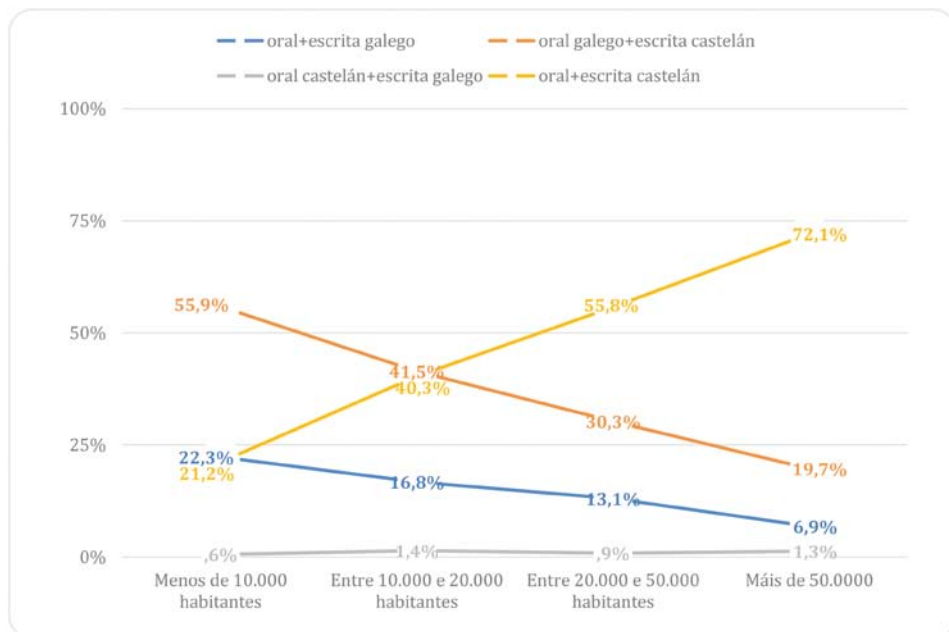
Un enfoque diferente permitiunos observar unha certa estabilidade nos usos bilingües nas poboacións de máis de 10.000 habitantes, aínda que cunha maior presenza da alternativa ‘máis castelán ca galego’ (Figura 9.16 e Táboa 9.2). Os usos maioritariamente monolingües están restrinxidos ás poboacións rurais onde a porcentaxe de monolingües en galego é maioritaria (i.e. 53,8%), mentres nas cidades a porcentaxe de monolingües en castelán (i.e. 41,7%) está case á par coa de bilingües (i.e. 14,7%+30,1%=44,8%).

Estudando a distribución poboacional dos galegofalantes e castelanfalantes, os resultados preséntannos unha situación onde, de cada dez monolingües en castelán, 6 residen no urbano e 1 no rural. Esta mesma dinámica, cuns resultados menos extremos, ocorre cos bilingües en castelán: cinco de cada dez residen en contornas urbanas. A distribución dos galegofalantes monolingües é case inversa á dos castelanfalantes monolingües, é dicir, de cada dez monolingües en galego, cinco residen no rural e un no urbano.

O perfil de persoas que utilizan o galego para falar e escribir sofre, en menor medida, a influencia do tamaño do concello de residencia, manténdose relativamente estable nas poboacións de tamaño intermedio

Partindo da lingua de comunicación, observamos que o perfil das persoas que falan e escriben en castelán é o máis afectado polo tamaño do concello de residencia, seguido das persoas que falan en galego e escriben en castelán, nunha relación inversamente proporcional (Figura 9.17). Nos concellos rurais, o perfil das persoas que falan galego e escriben en castelán é o maioritario, diminuindo un total de 36,2 puntos porcentuais nos espazos urbanos, mentres o perfil que fala e escribe en castelán, de baixa presenza no rural, aumenta un 50,9 % nas cidades colocándose como perfil maioritario. A presenza de persoas que falan e escriben en galego tamén vai diminuindo a medida que aumenta o tamaño do concello, perdendo ata 15 puntos comparado coas cidades (i.e. -15,4%, -103.999). Non obstante, a súa presenza nos núcleos de tamaño intermedio mantense relativamente estable.

Figura 9.17. Lingua de comunicación segundo o tamaño da poboación de residencia. 2013. %

Nas zonas rurais son maioría os galegofalantes de orixe galega e nas zonas urbanas os castelanfalantes de orixe castelá.

A maior porcentaxe de desgaleguizados concéntrase no urbano

A última análise do tamaño da poboación de residencia consistiu en estudar como se distribúen os diferentes grupos lingüísticos nos diferentes hábitats. Esta última análise amplía os resultados observados ata o momento, xa que mostran como, nos núcleos rurais, os galegofalantes de orixe galega son maioría, seis de cada dez (i.e. 62,4%), a presenza de persoas funcionais non é moi numerosa (i.e. 20,1%), a presenza de castelanfalantes de orixe castelá non ten moita representatividade (i.e. 11%) e o perfil que definimos como ‘desgaleguizados’ é mínimo (i.e. 2,6%)(Táboa 9.3). No contexto urbano, o grupo maioritario é o dos castelanfalantes de orixe castelá (i.e. 46,7%), mentres os falantes funcionais teñen unha presenza algo maior que no rural, case a metade que os castelanfalantes de orixe castelá (i.e. 24,2%). Hai que sinalar a porcentaxe tan significativa que acada no urbano o grupo de desgaleguizados, isto é, unha persoa de cada dez. A pesar de que este grupo non é un dos máis numerosos, a súa transcendencia é indubidable para o futuro do idioma galego no urbano. Tamén, é importante destacar a alta porcentaxe de funcionais existente nos concellos de entre 10.000 e 20.000 habitantes (i.e. 29,9%), onde a maioría

Táboa 9.3. Grupos lingüísticos* polo tamaño da poboación de residencia. 2013. %

		Grupo Lingüísticos									
		D	FG	GG	CC	FC	N	Cpm/o	Fpm/o	Npm/o	Total
Tamaño municipio	Menos de 10.000 habitantes	2,6%	14,1%	62,4%	11,0%	4,5%	1,1%	1,5%	1,5%	1,3%	100%
	Entre 10.000 e 20.000 habitantes	5,5%	17,4%	39,5%	20,7%	7,5%	1,2%	4,9%	2,4%	0,9%	100%
	Entre 20.000 e 50.000 habitantes	8,9%	15,5%	27,4%	31,6%	7,6%	,9%	4,9%	2,7%	0,5%	100%
	Máis de 50.000	10,1%	14,4%	12,8%	46,7%	8,0%	,9%	4,9%	1,8%	0,4%	100%
Total		6,7%	15,0%	35,2%	28,7%	6,7%	1,0%	3,9%	1,9%	0,8%	100%

* D: Desgaleguizados; FG: Funcionais de orixe galega; GG: Galegofalantes de orixe galega; CC: Castelanfalantes de orixe castelá; N: Neofalantes; Cpm/o: Castelanfalantes de parellas mixtas/outras; Fpm/o: Funcionais de parellas mixtas/outras; Npm/o: Neofalantes de parellas mixtas/outras.

son funcionais de orixe galega. En relación aos neofalantes, a súa distribución é semellante en todos os tramos de poboación. As diferenzas que podemos atopar proveñen de parellas mixtas que están máis presentes na zona rural.

En definitiva, o territorio galego caracterízase por unha zona rural composta por un grupo galegofalante que reproduce a lingua da familia, onde a incidencia dos procesos de desgaleguización e a presenza de castelanfalantes de orixe castelá é mínima. Pola contra, na zona urbana, o grupo maioritario é o dos castelanfalantes que reproducen o castelán transmitido pola familia e cun peso importante do grupo de persoas desgaleguizadas. Nas zonas de tamaño intermedio a presenza do grupo de desgaleguizados vai aumentando a medida que o grupo de galegofalantes de orixe galega diminúe. Entremedias, está o grupo de funcionais, máis presente nestas zonas que no resto ata case acadar a cifra do 30% nos contextos periurbanos.

9.4. Lingua e urbano

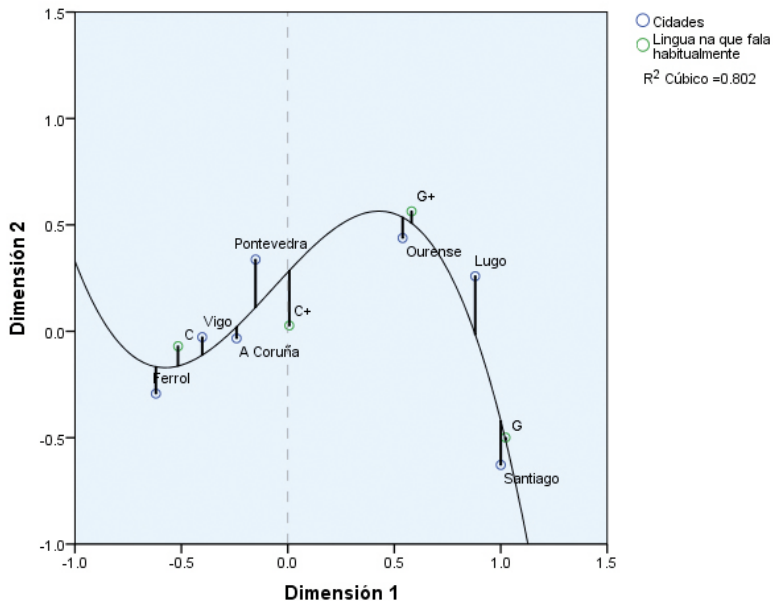
A relación de resultados expostos ata o momento indica como a presenza da lingua galega nas cidades (i.e. +50.000 habitantes) é moito máis reducida que no resto de hábitats. Aínda así, o comportamento sociolingüístico das cidades galegas non é nada homoxéneo como xa viñan indicando varios autores (Fernández 1993; Sección de lingua –CCG– 2005; Rei-Doval 2007; Subiela 2010). O futuro do idioma galego pasará por como se resolva a relación galego-urbano ou, no seu defecto, galego-periurbano, debido ao crecemento experimentado durante estes últimos anos e á despoboación progresiva do rural.

Santiago de Compostela está máis asociada a condutas monolingües en galego mentres as cidades do eixe atlántico relaciónanse co castelán e Lugo e Ourense a condutas bilingües con predominancia do galego

As primeiras análises do contexto urbano galego estiveron centradas en facilitar a lectura da relación entre lingua habitual e cidade. Con esta finalidade, comezamos utilizando a técnica da análise de correspondencias para relacionar ambas variables no espazo, onde a proximidade entre as alternativas indica

unha maior relación. Esta análise non é novidosa e xa fora utilizada en traballos anteriores utilizando o banco de datos de 1992 (González *et al.* 2003; Fernández 2004) e 2004 (Seminario de Sociolingüística 2007, 2008). A análise seguinte presenta dous tipos de cidades, aquelas máis relacionadas co idioma galego, como Santiago, Lugo e, algo menos, Ourense (lectura horizontal)(Figura 9.18). Doutra banda, sitúanse as cidades máis relacionadas co castelán (lectura horizontal) que, basicamente, son as cidades do eixe atlántico por esta orde: Ferrol, Vigo, A Coruña e, a máis distancia, Pontevedra. Ademais das diferenzas apuntadas, a análise pódese levar máis alá. Así, por unha banda, temos Vigo, A Coruña e Ferrol, onde prima o monolingüismo en castelán. En relación ás cidades onde o galego ten un maior peso, distínguense as cidades do interior, Lugo cunha alta relación co galego, tanto cos bilingües coma cos monolingües, Ourense cunha maior relación cos bilingües, fronte a Santiago de Compostela, onde a relación co monolingüismo en galego é a maior de todas

Figura 9.18. Lingua habitual nas sete cidades principais.
Análise de correspondencias. 2013.

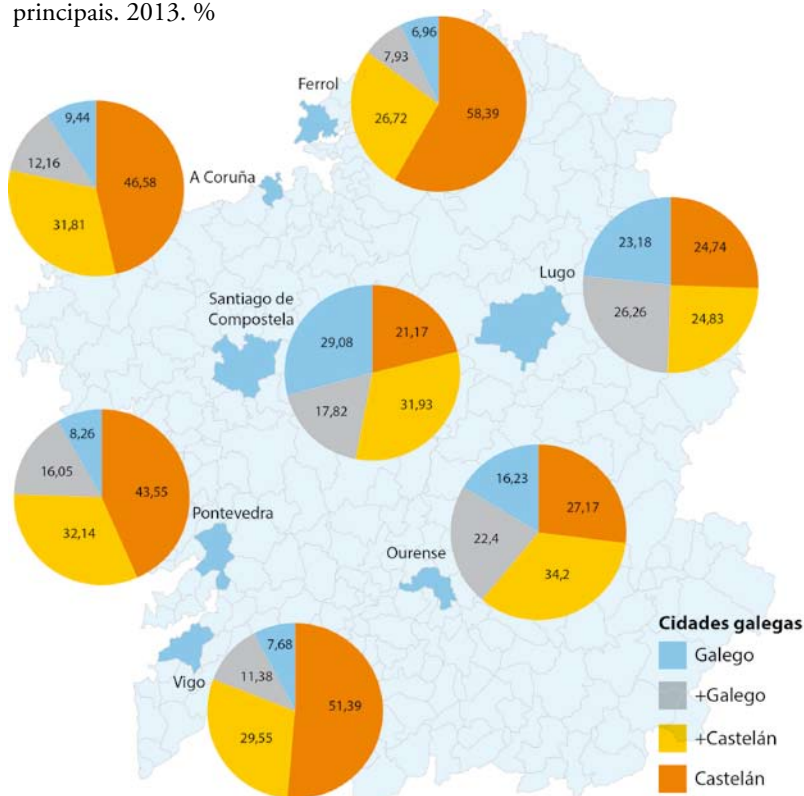

G: 'galego'; G+: 'máis galego'; C+: 'máis castelán'; C: 'castelán'

as cidades galegas. O ambiente universitario e o feito de ser a capital de Galicia implica un maior grao de resistencia do idioma galego nesta urbe aínda que tamén está a sufrir os efectos da castelánización.

A tradución dunha parte da análise de correspondencias pode observarse na figura 9.19 onde se presenta a distribución da lingua habitual nas sete cidades. A primeira conclusión que se pode tirar destes resultados é que o idioma galego non é maioritario en ningunha das cidades, aínda que Lugo e Santiago de Compostela están próximos a unha utilización paritaria. A cidade cunha menor presenza do galego é Ferrol (14,89%), seguida a pouca distancia por Vigo (19,06%) e A Coruña (21,6%). Por último, as cidades onde priman os bilingües, especialmente os que falan ‘máis galego’, tal e como apuntamos antes, son Ourense (56,6%) e Lugo (51,09%).

Figura 9.19. Lingua habitual nas sete cidades principais. 2013. %

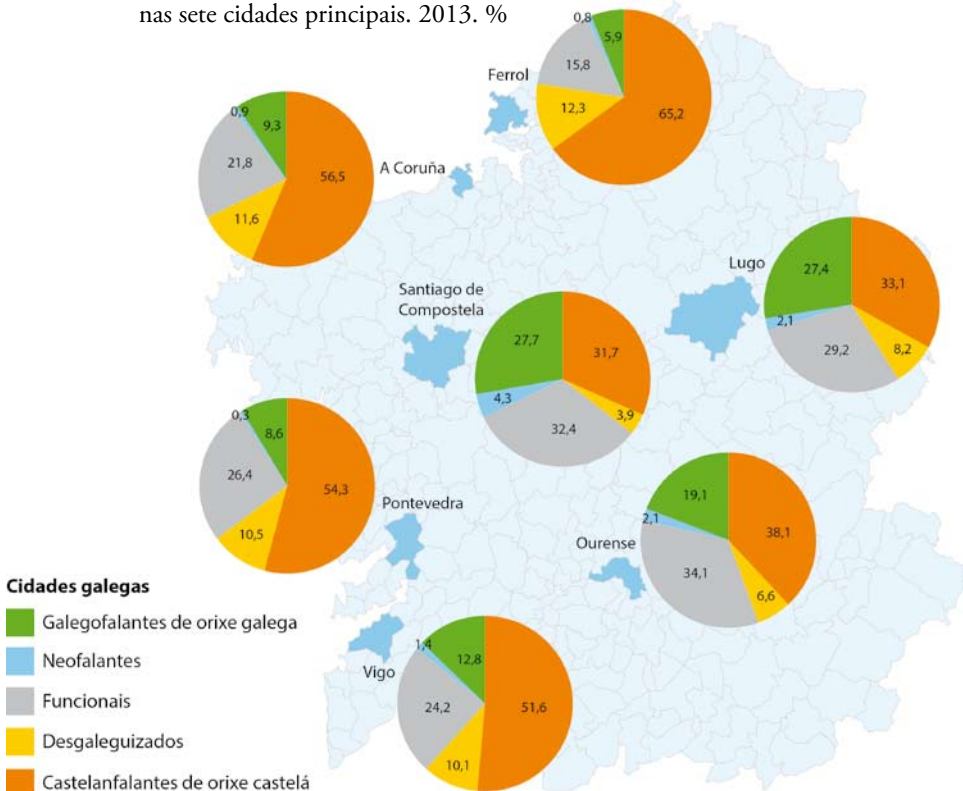

A maioría da poboación desgaleguizada urbana reside en Vigo e A Coruña mentres que a maioría dos neofalantes residen en Santiago de Compostela

Ao analizar a presenza dos diferente grupos lingüísticos nas urbes galegas, obsérvanse resultados cando menos preocupantes. Exemplo disto é a cidade de Ferrol onde a porcentaxe de castelanfalantes de orixe castelá acada cifras elevadas (65,2%). Na Coruña, Vigo e Pontevedra, cinco persoas de cada dez son castelanfalantes de orixe castelá fronte a unha persoa galegofalante de orixe galega (Figura 9.20).

O grupo de desgaleguizados rolda o 10% nas cidades castelanizadas, a maior puntuación rexístrase en Ferrol (12,3%) e unha cifra algo menor en Lugo e Ourense. Pola contra, este grupo ten pouca presenza en Santiago de Compostela,

Figura 9.20. Distribución dos grupos lingüísticos nas sete cidades principais. 2013. %

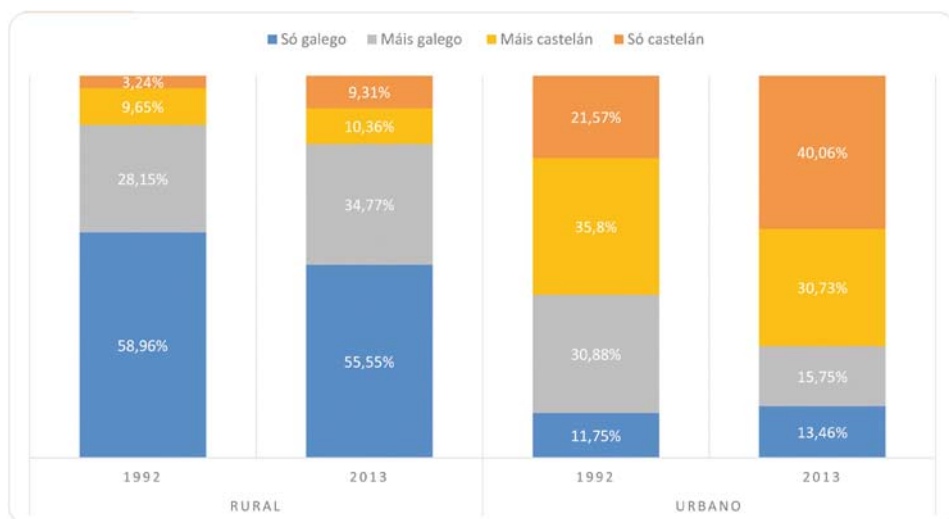
especialmente cando se compara co resto de cidades. Non obstante, cando se analiza onde se asenta a maioría da poboación desgaleguizada urbana, observamos que esta se distribúe entre Vigo (35,1%) e A Coruña (28,6%). Mentres, o 30% dos neofalantes reside en Santiago de Compostela.

9.5. Evolución do binomio lingua-territorio

Desde os anos noventa o idioma galego resiste nos contextos rurais mentres vai sendo progresivamente substituído na maioría do urbano galego

Ao analizar que idioma utilizan os galegos nos contextos rurais e urbanos en 1992 e 2013, obsérvase que o contexto rural é altamente resistente á substitución lingüística. O nivel de endogamia, a resistencia ao cambio das persoas maiores, a densidade da rede lingüísticas no rural etc., son algúns dos factores que están incidindo en que sexa o rural un contexto de maior resistencia para

Figura 9.21. Lingua habitual no rural e no urbano galegos da poboación de 15 ou máis anos. 1992-2013. %

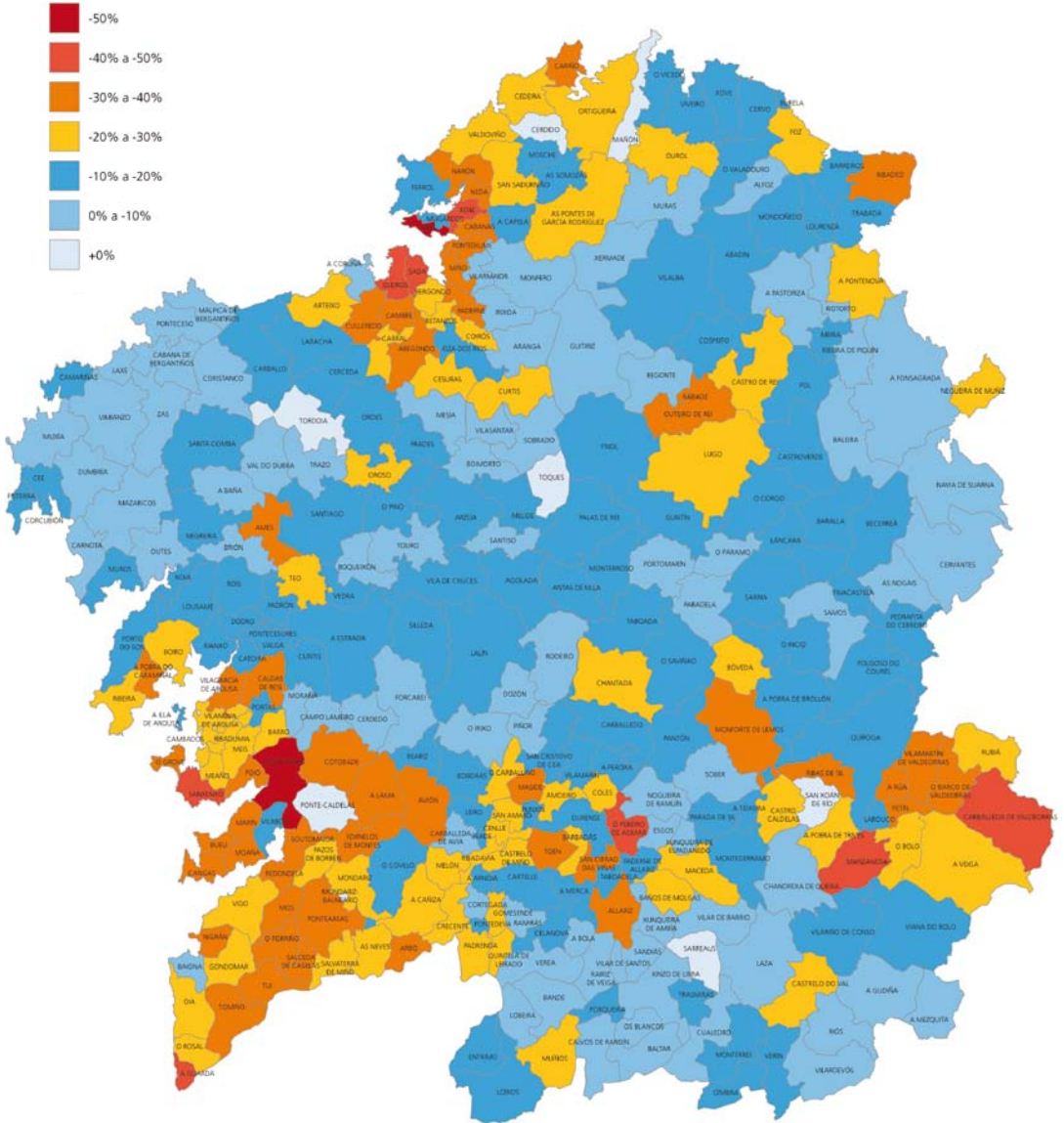
a substitución lingüística e que maximiza as posibilidades de revitalización do idioma galego. Os resultados indican que, en máis de dúas décadas, o galego segue a ser a lingua maioritaria no rural pasando de ter un 87,13% de galegofalantes a un 80,32%, un descenso mínimo en comparación con outros hábitats (Figura 9.21). Porén, no contexto urbano, os resultados son outros. En 1992 o 42,63% dos residentes nas cidades, maiores de 16 anos, eran galegofalantes mentres que en 2013 esta porcentaxe non chega a un 30%.

O desprazamento dos usos monolingües en galego cara ao castelán na primeira década do século XXI focalizouse no periurbano, entradas a Galicia, vilas urbanas ou concellos con intereses turísticos

Os grandes centros urbanos non foron os máis afectados na perda de galegofalantes monolingües na primeira década do século XXI. En realidade, o perfil máis afectado foi o periurbano. Estes resultados confirman a existencia dos movementos migratorios das clases medias dos centros urbanos cara á periferia na busca de lugares máis favorables para residir. Na figura 9.22, observamos como as taxas máis negativas (i.e. vermello, laranxa) se corresponden co periurbano das grandes cidades galegas: Vigo (i.e. Nigrán, Redondela, Cangas, Moaña etc.), Pontevedra (i.e. Marín, Bueu), Santiago de Compostela (Ames), A Coruña (Sada, Oleiros etc.), Ferrol (Ares, Fene, Neda, Narón etc.), Lugo (Rábade, Outeiro de Rei etc.) ou Ourense (Pereiro de Aguiar). Máis adiante, axustaremos a análise da evolución dos centros urbanos galegos baseándonos no criterio de evolución da porcentaxe de galegofalantes e bilingües.

O desprazamento de monolingües en galego durante estes anos tamén afectou ao territorio caracterizado por ser entrada a Galicia (Ribadeo, Carballeda de Valdeorras, Tui, Arbo, A Guarda), concellos con intereses turísticos (Allariz, A Pobra do Caramiñal, Manzaneda, Sanxenxo, Miño), concellos con algunha singularidade (Avión, concello cunha significativa emigración mexicana) ou vilas urbanas (Vilagarcía de Arousa, Monforte de Lemos). Poucos foron os concellos que mantiveron ou aumentaron a taxa de monolingües e estes están caracterizados por unha poboación escasa, con medias de idade alta e moi relacionada co sector primario (Tordoia, Toques, San Xoán de Río, Ponte-Caldelas, Mañón, Cerdido).

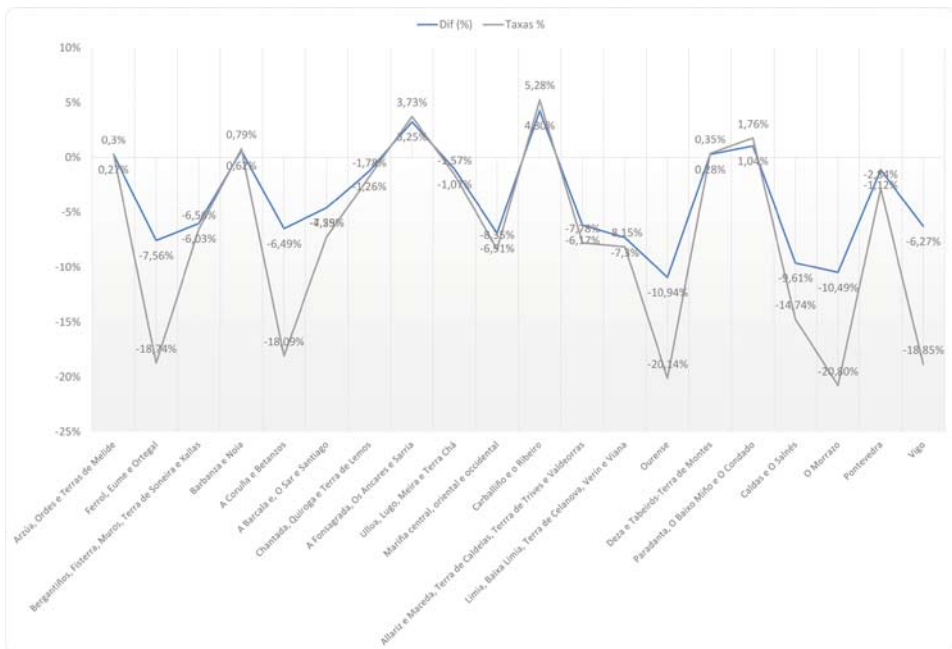
Figura 9.22. Evolución dos monolingües en galego nos concellos galegos entre 2001 e 2011. Taxa porcentual.

As áreas comarcais do Morrazo, Ourense, Ferrol-Eume-Ortegal, A Coruña-Betanzos e Vigo perderon o 20% dos seus galegofalantes entre 2008 e 2013

A evolución da utilización do idioma galego como lingua habitual a nivel comarcal entre os anos 2008 e 2013 é significativa. As diferenzas porcentuais de galegofalantes oscilan entre +4% ata -11%, é dicir, máis de 15 puntos porcentuais sobre a poboación total e 25,56 puntos sobre a de galegofalantes (i.e. +5,28% a -20,80%)(Figura 9.23). En xeral, percíbese unha certa estacionalidade nos resultados de certas áreas que van desde A Coruña suroriental, A Barbanza-Noia, Lugo sur e oriental, O Carballiño-O Ribeiro, Pontevedra nororiental e área de Pontevedra. O resto de áreas nestes anos víronse afectadas, en maior ou menor

Figura 9.23. Evolución da porcentaxe de galegofalantes por áreas comarcais entre 2008 e 2013. Indicadores de diferenzas porcentuais –Dif(%)*– e Taxas porcentuais –Taxas (%)

* Fórmula da Dif(%)= %Galegofalantes en 2013-%Galegofalantes en 2008.

** Fórmula da Taxa(%)= [(%Galegofalantes en 2013-%Galegofalantes en 2008)/Galegofalantes en 2008]*100.

Figura 9.24. Evolución da presenza de galegofalantes (‘só galego’ e ‘máis galego’) por áreas comarcais entre 2008 e 2013. Frecuencias.

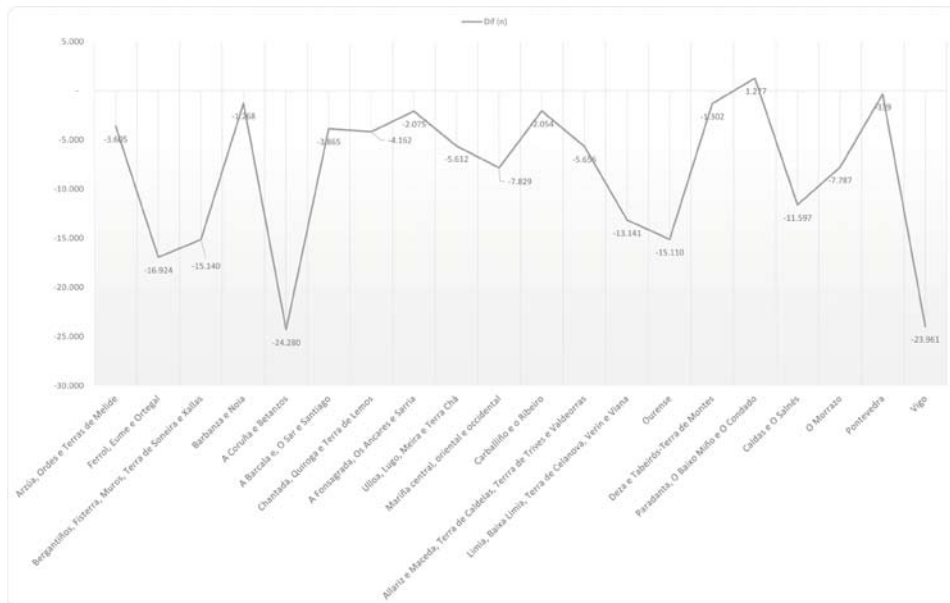
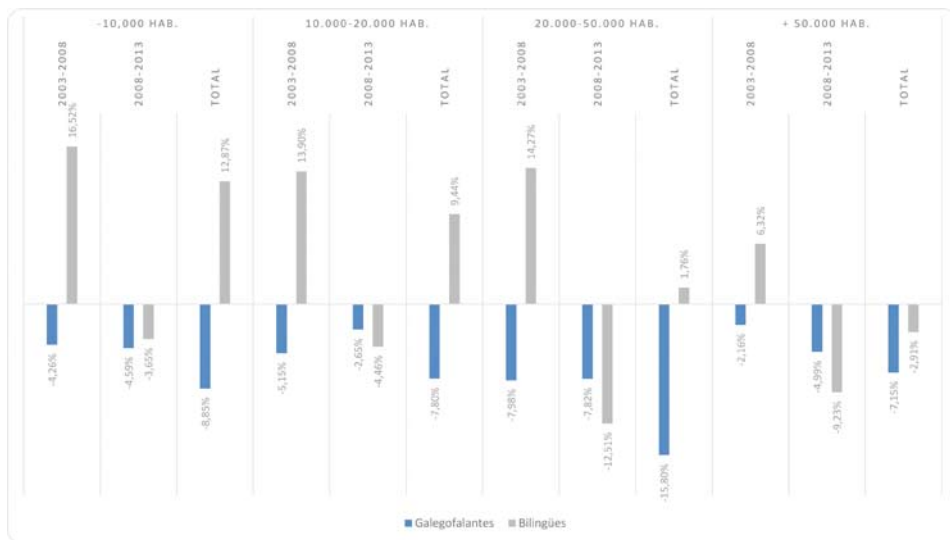

Figura 9.25. Evolución da porcentaxe de galegofalantes e bilingües por tamaño do concello de residencia entre 2003 e 2013. %

medida, por procesos de desgaleguización en relación aos usos. Nesta última década, as áreas comarcais que perderon unha porcentaxe maior de galegofalantes foron Ourense, O Morrazo e Caldas-O Salnés con cifras próximas ao -10%. As áreas comarcais máis afectadas nesta etapa foron: O Morrazo (-20,80%), Ourense (-20,14%), Ferrol-Eume-Ortegal (-18,74%), Vigo (-18,45%) e A Coruña-Betanzos (-18,09%).

A área de Vigo e A Coruña-Betanzos perdeu arredor de 50.000 falantes habituais de galego en 5 anos

Coa finalidade de aproximar os datos á realidade, trasladamos as diferenzas e taxas porcentuais en resultados directos xa que non é o mesmo indicar que a porcentaxe de persoas que falaban maioritariamente en galego en Ourense descendeu 10,94 e en Vigo 6,67 puntos en cinco anos que salientar que Ourense perdeu 15.110 falantes e Vigo case 24.000 (Figura 9.24). Da mesma forma que a comarca de Vigo, na área da Coruña-Betanzos o descenso do número galegofalantes superou a cifra dos 24.000. É dicir, entre A Coruña-Betanzos e Vigo o número de galegofalantes descendeu ata case chegar os 50.000. Pola contra, a comarca de Paradanta, O Baixo Miño e O Condado aumentou en algo máis de 1.000 persoas.

Esta primeira década do século XXI caracterizouse por un proceso de desprazamento do galego polo castelán, con maior intensidade no periurbano, mentres no rural o desprazamento foi moito menor e cara a posicións bilingües, especialmente durante os primeiros anos

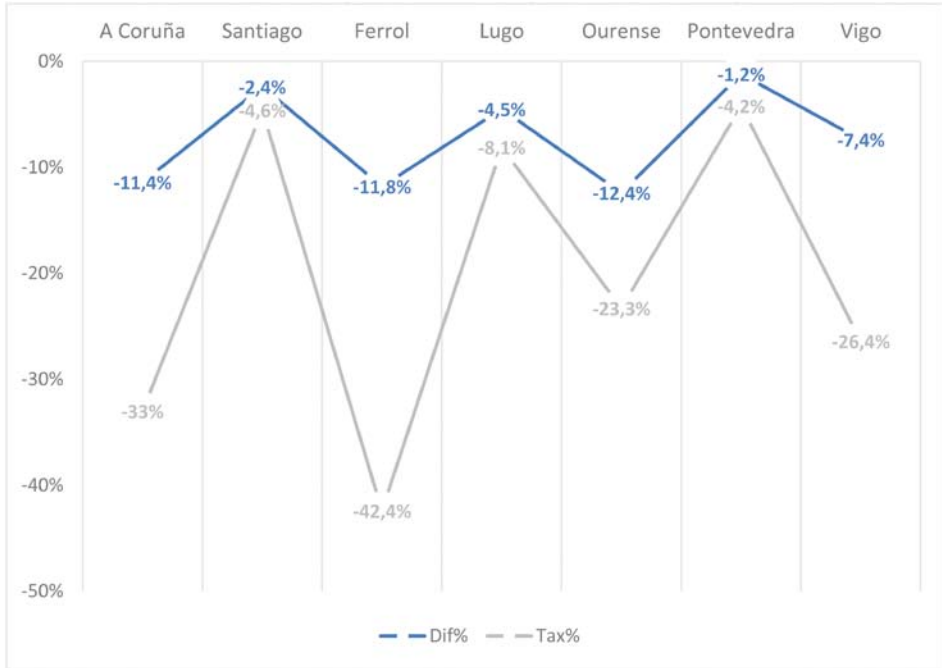
Utilizando como unidade de análise o tamaño de poboación e estudando a evolución sufrida en cada tramo desde inicios do século XXI, os resultados indican que a perda de galegofalantes foi xeneralizada en todos os tramos de poboación, aínda que non todos eles foron afectados da mesma forma. Os concellos entre 20.000 e 50.000 habitantes foron os máis afectados durante estes anos (i.e. -15,80%) mentres o resto de segmentos oscilaban entre os -7 e -9 puntos porcentuais (Figura 9.25). A maiores, a diminución dos usos habituais

en galego nos concellos máis pequenos (i.e. <20.000 habitantes) consistiu nun transferencia cara a posicións bilingües, bilingües que aumentaron durante os primeiros anos deste século (i.e. 2003-2008). Pola contra, a diminución da porcentaxe de galegofalantes nos concellos maiores de 20.000 habitantes non consistiu nunha evolución cara a un aumento bilingües, senón cara a posicións monolingües en español. En definitiva, estes primeiros anos do século en curso caracterizáronse por sufrir un proceso de castelanización que afectou especialmente ás poboacións entre 20.000 e 50.000 habitantes, non tanto ás poboacións urbanas, con tendencias cara á monolingüización destas últimas entidades. Mentres, as entidades de menor poboación sufriron un proceso de castelanización de menor intensidade e, por agora, pouco significativa xa que se parte de posicións cunha base moi ampla de galegofalantes e con tendencias cara a posicións bilingües.

**O retroceso do idioma galego no urbano non foi xeral.
Cidades como Santiago e Pontevedra e, en menor medida, Lugo
levan acadando as mesmas cifras de uso desde os noventa**

Ao analizar o retroceso do idioma galego nas grandes cidades galegas desde os anos noventa, obsérvase que o proceso de substitución non foi xeneralizado en todas elas. Urbes como Santiago de Compostela, Pontevedra ou Lugo resistiron bastante ben o transcurso do tempo, mentres outras como Ferrol, A Coruña e Vigo e, máis actualmente, Ourense centralizan este proceso substitutivo do galego polo castelán (Figura 9.26). En cifras, desde os anos noventa, Ferrol perdeu máis do 40% do seus galegofalantes, A Coruña máis do 30% e Vigo e Ourense arredor do 25%.

Figura 9.26. Evolución da presenza de galegofalantes maiores de 15 ou máis anos nas grandes cidades galegas entre 1992 e 2013. Dif% e Taxa%

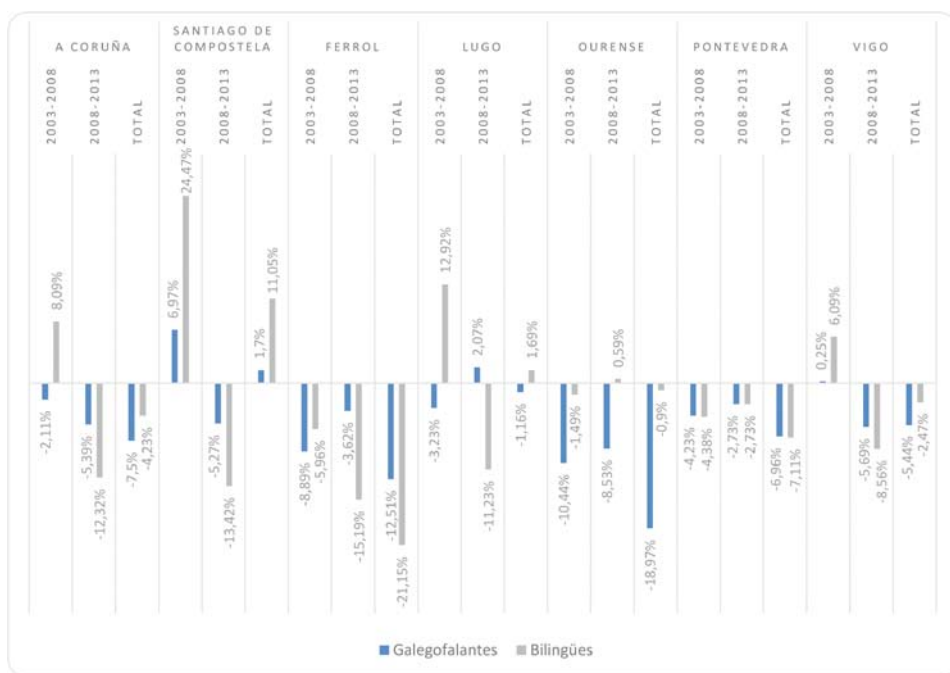
No século XXI, Santiago e Lugo mantiveron a porcentaxe de galegofalantes mentres o maior descenso se trasladaba a Ferrol e Ourense.

A relación castelán-urbano modificouse a un bilingüismo-urbano durante un breve período temporal (2003-2008)

A evolución do uso nas grandes urbes no século XXI presenta un panorama estable en Santiago de Compostela e Lugo, un descenso da porcentaxe de monolingües en galego centrada especialmente en Ferrol e Ourense e con perdas ao redor dos sete puntos na Coruña, Pontevedra e Vigo. Estes cambios están relacionados cunha primeira fase (i.e. 2003-2008) caracterizada por unha estabilidade destas cidades e cun aumento, da porcentaxe de bilingües en Santiago de Compostela (+24,47%), Lugo (+12,92%), A Coruña (+8,09%) e Vigo (+6,09%)(Figura 9.27). Se estes resultados non están causados por

algunha anomalía no deseño da mostra do IGE-2003 que puidera deberse a unha sobreestimación de monolingües en 2003, habería que analizar polo miúdo as accións desenvolvidas durante este período temporal.

Figura 9.27. Evolución da presenza de galegofalantes e bilingües nas grandes cidades galegas. 2003-2013. %

10. Lingua, xénero e idade

Despois de afondar na relación entre a lingua e o territorio (Capítulo 9), introducimos na análise dúas das variables máis importantes na tradición sociolingüística, o xénero e a idade. Son moitos os traballos sociolingüísticos galegos que incluíron nas súas análises, xunto co territorio, calquera das dúas variables para explicar o comportamento lingüístico. De feito, as III e VI *Xornadas sobre Lingua e Usos* organizadas polo Servizo de Normalización Lingüística da Universidade da Coruña levaron por título ‘Lingua e idade’ e ‘Lingua e xénero’, respectivamente (Méndez e Sánchez 2007; Méndez 2010).

Os traballos de Labov (1966) na cidade de Nova York indicaban como, controlando a clase social, as mulleres tiñan unha maior predisposición cara á utilización de formas fonéticas e gramaticais máis estándares. Estudos posteriores concluían que estes resultados eran extrapolables a outras sociedades e linguas. As diferenzas obtidas indicaron a existencia dun patrón sociolingüístico nas mulleres que implicaría unha tendencia a cambiar cara á variedade máis prestixiada en sociedades con situacións de contacto de linguas (Trudgill 1972). Este patrón non se cumpriría naquelas sociedades máis tradicionais, onde a limitación de ascenso tamén limita o interese polas variedades de maiores prestixio, e, no caso de mulleres, con redes moi densas (Suárez 2010). Os estudos demolingüísticos galegos presentaron unha serie de diferenzas significativas por xénero que, a pesar de non ser avultadas, eran consistentes e constantes, uns resultados onde as mulleres facían un maior uso do castelán que os homes. Estas diferenzas traspasaban o ámbito de uso como demostraron os estudos actitudinais (Seminario de Sociolingüística 1996). Deste xeito, o traballo realizado polo Seminario de Sociolingüística utilizando a técnica de *matched-guise* concluíu que as mulleres que falaban en galego, independentemente da súa fonética, non estaban asociadas a estereotipos físicos atractivos (González *et al.* 2003).

A idade, a través das diferentes categorizacións (grupos, cohortes, xeracións etc.) que se poidan establecer, é unha das variables sociais máis importantes

na investigación sociolingüística para describir e para tentar explicar tanto as tendencias como os comportamentos sociolingüísticos. En Galicia, esta variable, xunto co hábitat, é un dos elementos sociais máis utilizados para explicar o comportamento lingüístico dos galegos (Lorenzo 2007: 13; González *et al.* 2008: 81). En moitas ocasións, fálase de idade como un construto xeral cunha entidade propia pero, en realidade, este é un concepto construído socialmente. Deste xeito, non é o mesmo falar sobre a idade cronolóxica da persoa que da data do seu nacemento, na cal pode influír o momento de recollida dos datos. A data de nacemento en Galicia relaciónase con eventos sociais importantes nestes últimos dous séculos, eventos que tamén repercutiron no hábitat de residencia dos galegos (i.e. emigración interna do rural ao urbano). Precisamente, esta é a variable cunha maior influencia sobre os indicadores sociolingüísticos, cando se analiza dunha forma individual (González *et al.* 2008: 81). Porén, ademais da data de nacemento, podemos sinalar dous conceptos máis que cómpre ter en conta, isto é, a idade cronolóxica e a idade social¹. Dunha banda, a idade cronolóxica relaciónase co aspecto máis perceptible do transcorrer dos anos e remítenos ao desenvolvemento evolutivo. Doutra, a idade social relaciónase con determinados roles sociais, a maiores dun conxunto de compoñentes culturais propios (i.e. valores, referencias etc.). Ademais, esta implica unha serie de modificacións nas principais redes de relación que tamén poderían motivar unha serie de cambios ou ‘mudas lingüísticas’ (Pujolar e González 2013). Entre os lugares comúns de potenciais ‘mudas lingüísticas’ fálase de muda de infantil/primaria (Loredo 2016), muda primaria/secundaria, muda da universidade, muda laboral e muda da xubilación.

No seu traballo, Lorenzo (2007) acude á distinción de Eckert (1999) de dimensión ‘ética’ e ‘émica’. Esta distinción permítenos clasificar os individuos segundo a súa data de nacemento (dimensión ‘ética’) ou ben a través do concepto ‘xeración’, isto é, unha clasificación social que se caracteriza por ter unha visión propia da sociedade na que vive (dimensión ‘émica’).

Tendo en conta isto, desde o punto de vista sociolingüístico as diferenzas relacionadas coa idade atopadas en Galicia poden facer referencia a aspectos da

1 Para máis información sobre a teoría da idade e as diferenzas entre idade cronolóxica e social véxase Máiz (2007: 67-95).

idade (social ou cronolóxica) ou da data de nacemento, é dicir, as persoas de idade máis nova adscribíense a determinado tipo de comportamentos máis propensos ao cambio ou máis vulnerables á presión grupal e á asunción de prexuízos lingüísticos na súa conduta lingüística, mentres que as persoas, en xeral, a medida que transcorre a vida, son menos propensas ao cambio².

En definitiva, esta variable ten unha grande importancia na sociolingüística en xeral, non soamente na galega. A pesar disto, a análise da idade ten moitas dobreces ademais de posibilidades. Teríamos que realizar unha exposición máis exhaustiva das implicacións de cada unha das análises, pero esa función excede a finalidade deste traballo. Tratando de simplificar, neste traballo buscamos separar o efecto de período (i.e. como afecta nacer nun ano ou noutro nos resultados das principais variables sociolingüísticas) en relación ao que chamamos efecto de avellentamento (i.e. como afecta o transcurso dos anos nas principais variables sociolingüísticas).

10.1. Lingua e xénero

As diferenzas de uso por xénero, malia non ser avultadas, mantéñense co transcorrer dos anos

As investigadoras que centraron o seu interese na análise da relación lingua e xénero, máis concretamente entre a situación sociolingüística e a influencia do xénero nas condutas da sociedade galega, foron moitas. Para unha achega máis en detalle recomendamos acudir aos relatorios que se expuxeron en *Lingua e Xénero. VI Xornadas sobre Lingua e Usos* (Mosquera 2010). Nesas mesmas xornadas, Suárez concluía sobre o modelo sociolingüístico

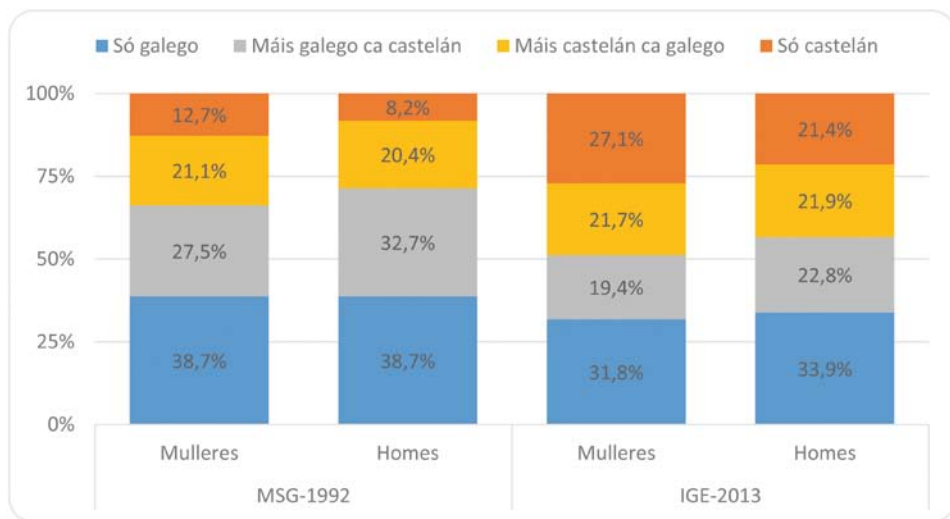
2 Hai que sinalar que esta premisa inestabilidade-estabilidade está pouco estudada no eido da sociolingüística. En moitos dos casos, estas premisas proveñen doutros campos coma a psicoloxía (ex. Visser e Krosnick 1998). Nestes momentos o Seminario de Sociolingüística está a traballar para analizar os índices de vulnerabilidade ao cambio ao longo do ciclo vital dunha persoa.

de xénero: “Os datos presentados permiten concluírmos que, malia non seren cuantitativamente avultadas, as diferenzas de xénero nos usos lingüísticos son reiteradas e consistentes co modelo sociolingüístico de xénero” (Suárez 2010: 31).

Neste capítulo imos analizar se as diferenzas por xénero seguen a manterse en 2013 como se desprendía dos resultados do MSG-1992, Censo de Poboación e Vivendas de 2001 e MSG-2004, entre outros. Os primeiros resultados remítennos a unha comparación entre as cifras do MSG-1992 e os últimos resultados do IGE-2013. Como se pode ver na figura 10.1, as diferenzas existentes en 1992 entre homes e mulleres, onde os primeiros falan máis galego (i.e. +4%), mantéñense en 2013 acadando cifras incluso superiores (+5,5%).

Ao estudar a evolución da serie do IGE e comparar as poboación de 5 ou máis anos, as diferenzas xerais por xénero na utilización de lingua habitual son relativamente constantes no tempo manténdose nese 5% (i.e. 2003: +5,74%; 2008: +4,3%; 2013: +4,97%). Deste xeito, podemos retomar as conclusións extraídas por Suárez (2010: 31), é dicir, as diferenzas son reiteradas e consistentes malia non seren avultadas.

Figura 10.1. Evolución das diferenzas por xénero na lingua habitual 1992-2013. Poboación de 15 ou máis anos. %

As diferenzas de uso por xénero ampliáanse coa entrada no mundo laboral e naqueles hábitats periurbanos ou vilegos urbanos

A análise da lingua habitual por xénero e idade proporcionounos unha visión máis clara de como se comportan as mulleres e os homes nos diferentes tramos de idade. A lingua habitual utilizada por homes e as mulleres aseméllase moito nos inicios da vida e contra ao final; non obstante, hai unha fase asociada á idade de entrada no mundo laboral na que os usos entre uns e outras se distancian (Figura 10.2). A distancia entre estas condutas lingüísticas redúcese coa entrada na xubilación.

Centrándonos na influencia do tamaño do concello de residencia, a súa relación coa lingua habitual e o xénero, observouse que nos centros periurbanos ou vilegos urbanos (i.e. 20.000 a 50.000 persoas) as diferenzas por xénero son maiores, superando os 7 puntos porcentuais, mentres que no resto de concellos as diferenzas non superan os 4,5 (Figura 10.3). De feito, é nos contextos urbanos onde as diferenzas entre homes e mulleres son menores (i.e. 3,5%).

Figura 10.2. Galegofalantes habituais segundo xénero e idade. 2013. %

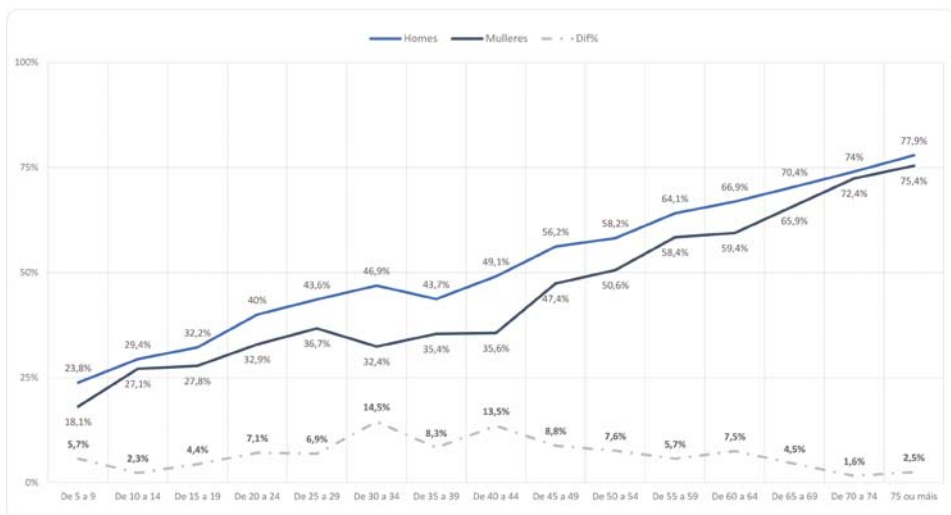
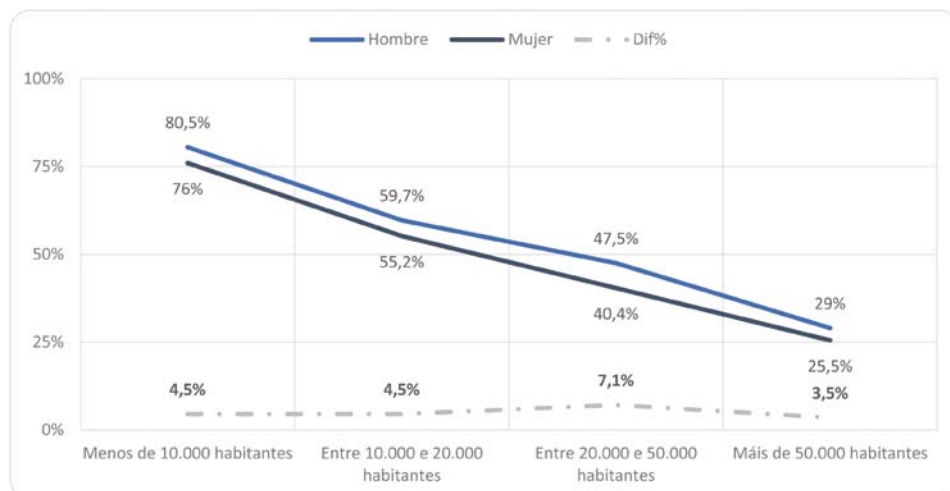

Figura 10.3. Galegofalantes habituais segundo xénero e tamaño do concello de residencia. 2013. %

10.2. Lingua e idade

A sociedade galega é unha sociedade bilingüe onde case a totalidade das persoas nadas a partir dos noventa é capaz de falar e escribir en galego

As primeiras análises da relación entre a idade e as competencias lingüísticas autopercibidas indican unha diferenza fundamental entre as competencias estudadas. Isto é, a variable idade ten unha menor relación coa capacidade para falar en galego (d de Somers= 0,025; $p < 0,01$) pero, pola contra, ten unha relación máis forte coa capacidade de escribir en galego (d de Somers= -0,259; $p < 0,01$). Estes resultados indican a existencia dun cambio sociolingüístico en marcha que afecta especificamente á destreza escrita, tendo en conta que esta competencia se adquire fundamentalmente na escola (i.e. escola+familia e escola= 61,62%). Destes datos dedúcese que os sucesivos cambios no modelo lingüístico tiveron un resultado positivo na actividade escrita. Porén, na actividade oral este progreso non foi do mesmo calibre, se ben a marxe de mellora das competencias orais dos galegos non tiñan tanta marxe e o contexto de aprendizaxe é diferente (i.e. escola+familia e escola= 43,19%).

A xente nova ten unha maior capacidade para escribir en galego que para falalo

Máis do 90% dos galegos e galegas de máis de 15 e menos de 24 anos teñen a capacidade de expresarse por escrito en galego. Estes resultados contrastan cos datos que se extraen do grupo de 75 ou máis anos, onde as cifras acadan a relación de dúas persoas de cada dez, é dicir, unha diferenza entre os grupos de máis de 75 puntos porcentuais (i.e. 75,3%).

A oscilación da capacidade para falar en galego segundo a idade do informante é significativamente menor que na actividade escrita, é dicir, a maior diferenza na capacidade para falar en galego non chega aos 8 puntos porcentuais entre grupos fronte aos 75 antes apuntados. A media de galegos con competencia efectiva para falar galego de entre 10 e 75 ou máis anos está próxima ao 88%, oscilando entre o 84,1% do grupo de entre 50 e 54 anos e 91,7% do grupo de 75 ou máis anos.

Analizando os resultados da capacidade para falar e para escribir en galego segundo a idade, percíbese como a medida que as persoas son máis novas as diferenzas entre unha e outra competencia van diminuíndo ata case desaparecer (Figura 10.4). De feito, as diferenzas entre unha e outra competencia na xente máis nova (i.e. menores de 25 anos) invertéronse, isto é, a capacidade autopercebida para escribir en galego é maior que a capacidade autopercebida para falalo. Cinguíndonos ás persoas de gran capacidade, ‘capacidade expertas’ (i.e. ‘moita’ capacidade), as diferenzas entre unha e outra actividade na xente máis nova aumentan.

Avaliando os resultados das persoas expertas na escrita, a evolución non é nin tan espectacular nin tan regular coma cando se parte de persoas que teñen un dominio efectivo (Figura 10.5). Esta mesma dinámica tamén ocorre co número de persoas expertas en expresión oral, as cales non aumentaron significativamente durante todos estes anos.

Se nos detemos nos diferentes grupos, os resultados das persoas con menos de 50 anos, ou nados despois dos anos setenta, amosan a existencia dun perfil de galegos con grandes destrezas nas actividades escritas pero non tanto nas actividades orais. Así, as diferenzas entre as actividades de lingua neste grupo oscila entre os catro e dez puntos porcentuais. Ao contrario, se nos detemos no grupo das persoas con máis de 50 anos, ou nadas antes dos

anos sesenta, obtemos un perfil con grandes destrezas nas actividades orais pero non nas escritas. Nestes grupos, o diferencial parte da case igualdade nas actividades da lingua ata unha diferenza de case 20 puntos.

Figura 10.4. Evolución das persoas cunha capacidade efectiva para falar e escribir en galego segundo o ano de nacemento e diferenzas entre as variables. 2013. %

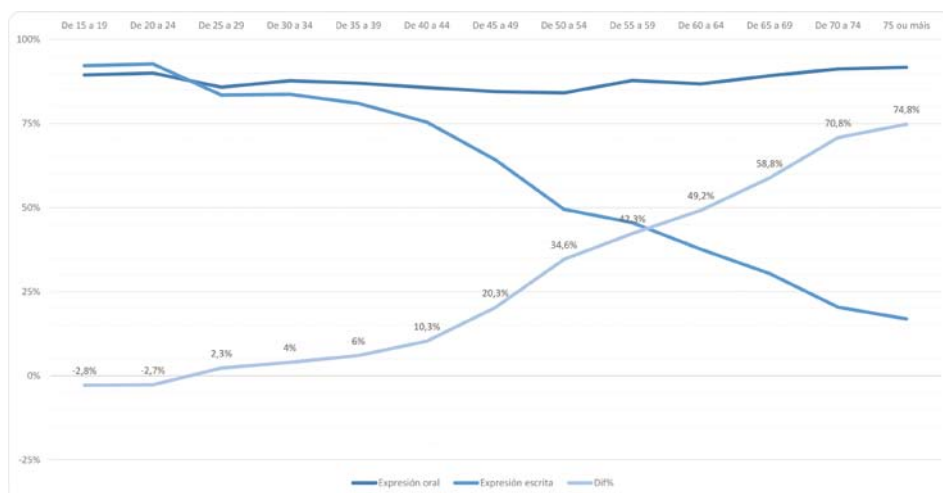
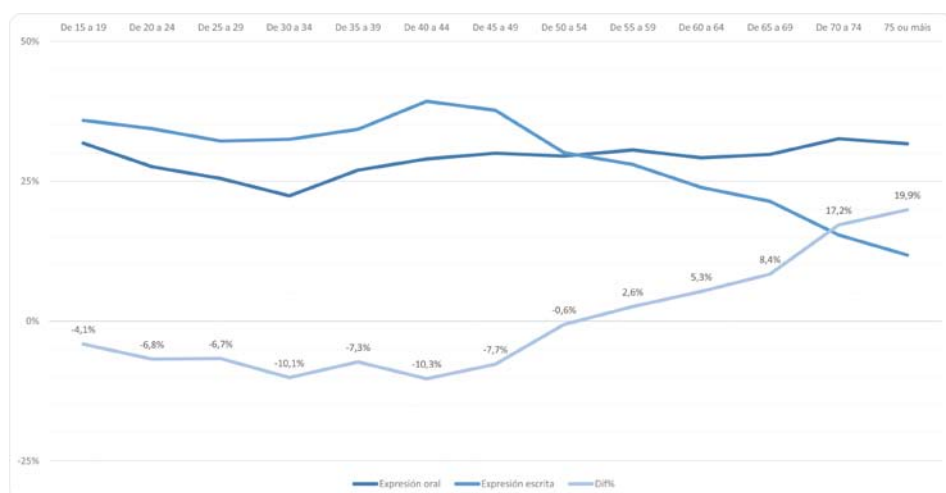

Figura 10.5. Evolución das persoas cunha capacidade experta na expresión oral e na escrita en galego segundo o ano de nacemento e diferenzas entre as variables. 2013. %

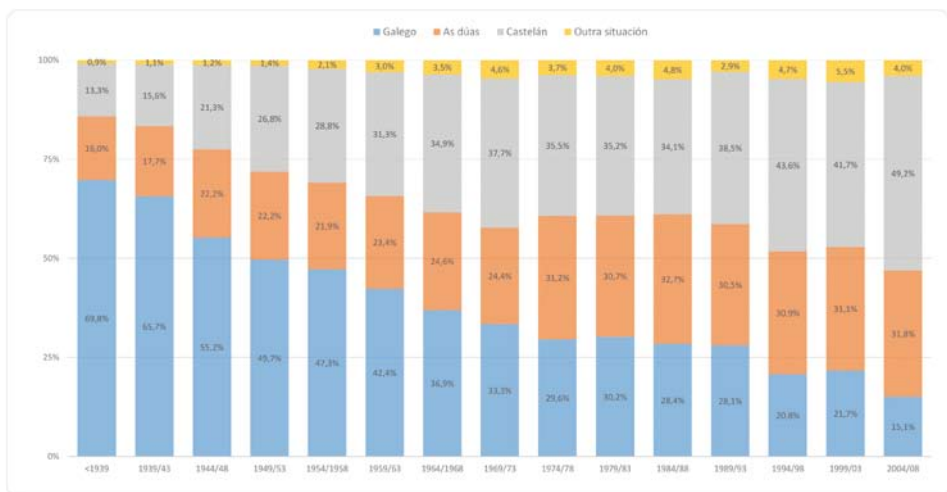

A situación en Galicia evolucionou dunha maioría de persoas que aprendían a falar en galego a un contexto paritario de bilingües e galegofalantes iniciais fronte a castelanfalantes iniciais

A lingua inicial é unha variable sociolingüística afectada pola data de nacemento das persoas estudadas e non está afectada polo efecto do avellentamento. É dicir, as competencias lingüísticas nunha lingua poden modificarse co paso do tempo, pero a súa lingua inicial é inmutable, de aí que esta variable poida ser utilizada para analizar como evolucionou a historia sociolingüística dun territorio en particular. Esta premisa non sempre é certa xa que pode existir algún tipo de problema (metodolóxico, actitudinal etc.) que afecte aos resultados. É dicir, a biografía lingüística, neste caso a lingua inicial, pode acabar sendo unha variable construída utilizando autopercepcións e mediada polo ambiente e o valor que se lle atribúa en cada momento. Non obstante, a pesar de que estas análises non proporcionen o dato exacto, polo erro que poidan incluír, poden proporcionarnos unha tendencia histórica máis a longo prazo que os datos demolingüísticos dos que dispoñemos ata o momento.

Os resultados recollidos en 2013 indican que a data de nacemento inflúe significativamente na probabilidade de que unha persoa aprendera a falar unha

Figura 10.6. Evolución da lingua inicial segundo a data de nacemento. 2013.%

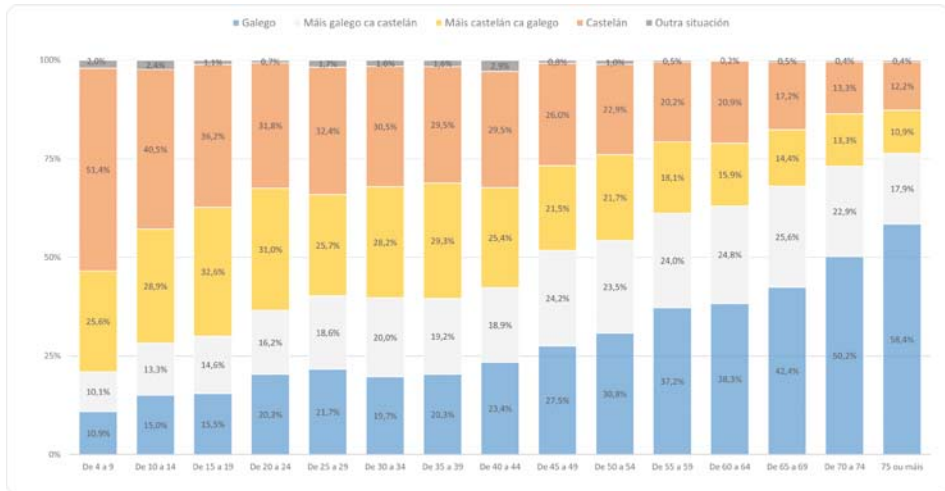
ou outra lingua en Galicia. Sirva de exemplo que máis da metade dos nados antes de mediados do século pasado (i.e. nados antes de 1949) aprenderan a falar en galego, mentres os nados no século XXI apenas superan o 20% no mellor dos casos (i.e. 21,7%)(Figura 10.6). Estes resultados amosan a evolución da situación sociolingüística en Galicia, unha sociedade caracterizada ata mediados do século pasado por estar composta por unha maioría de persoas que aprendían a falar en galego e por un aumento do número de persoas bilingües iniciais que se estabiliza nos setenta. Durante este século prodúcese un aumento da porcentaxe de persoas que aprenderon a falar en castelán, opción maioritaria nestes momentos, mentres os bilingües iniciais permanecen relativamente estables.

Nas cohortes de idade nadas antes de 1939, case o 80% eran galegofalantes habituais. Nos nados despois do ano 2000, a porcentaxe non supera o 30%

Os resultados do IGE de 2013 presentaron unha relación significativa e positiva entre a idade e a lingua habitual (d de Somers= +0,227). Esta relación pode interpretarse de varias formas: 1) os galegos realizan unha serie de ‘mudas’ cara a un maior uso do galego a medida que crecen; 2) o uso social do galego era maior nas cohortes que naceron antes; 3) as dúas razóns anteriores actuando ao mesmo tempo.

Coa finalidade de aclarar esta situación, presentamos varias formas de analizar a realidade sociolingüística galega utilizando enfoques diferentes: a) análise xeral da evolución da lingua habitual segundo a idade; b) comparación dos tramos de idade en momentos diferentes; c) comparación dunha mesma cohorte de idade en momentos diferentes para analizar a súa evolución.

A porcentaxe de galegofalantes (i.e. ‘só galego’+ ‘máis galego ca castelán’) oscila desde un 76,3% naquelas cohortes de idade de nados antes de 1939 (i.e. máis de 74 anos en 2013) pasando por un 30,1% nos nados no último lustro do século XX ata un 21% nos nados entre 2004 e 2008 (i.e. de 5 a 9 anos en 2013). Tendo como referencia as persoas de 5 a 9 anos e os maiores de 74 anos en 2013, a diminución da porcentaxe de galegofalantes supera os cincuenta puntos porcentuais (i.e. -55,3%). Os resultados amosan como nas

Figura 10.7. Evolución da lingua habitual segundo a idade. 2013.%

persoas que naceron na década dos setenta e oitenta (i.e. 24 a 43 anos en 2013) existe un certo estancamento da redución porcentual de galegofalantes en relación ás persoas enmarcadas nas cohortes de idade precedentes, manténdose a cifra porcentual de galegofalantes nos corenta puntos porcentuais (Figura 10.6 e 10.7).

Na figura 10.8 presentamos os mesmos resultados utilizando outra representación e buscando outra finalidade. Aquí temos como dato de referencia a data de nacemento e non a idade e, desta forma, analizaríamos a evolución da lingua habitual no tempo. Hai que ter en conta que isto pode ser enganoso xa que non sabemos o efecto do avellentamento nin o doutras variables como a emigración. A pesar disto, cremos que esta análise nos pode dar unha visión xeral da evolución. A maiores, a composición da figura céntrase na comparación desde un enfoque galegofalante e castelanfalante, pero introducindo un segundo enfoque bilingüe que colle parte de galegofalantes e castelanfalantes (i.e. ‘máis galego’, ‘máis castelán’).

Estudando a evolución da porcentaxe de bilingües (i.e. ‘máis galego ca castelán’ + ‘máis castelán ca galego’), atendendo á data de nacemento e comparándoos en tramos de cinco anos, observamos dúas tendencias diferenciadas: a primeira caracterizada por un aumento de bilingües naquelas persoas nadas

Figura 10.8. Porcentaxe de galegofalantes, castelanfalantes e bilingües por data de nacemento. 2013. %

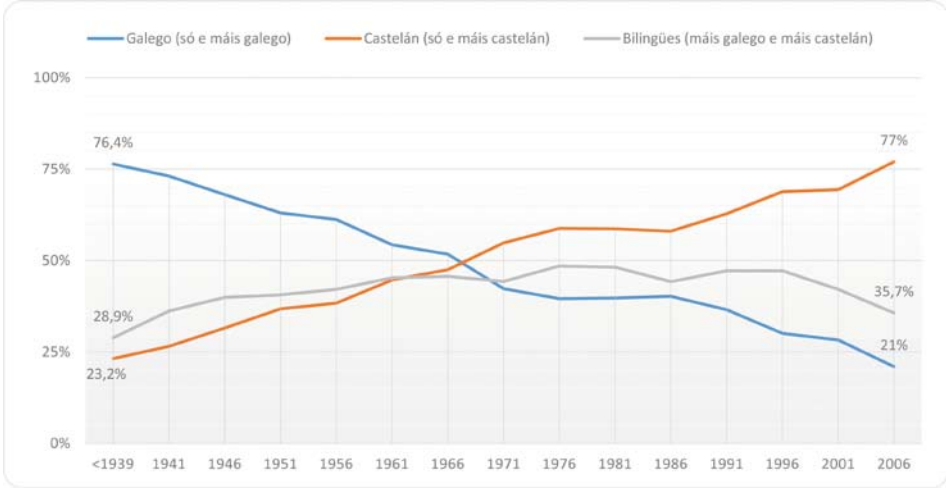
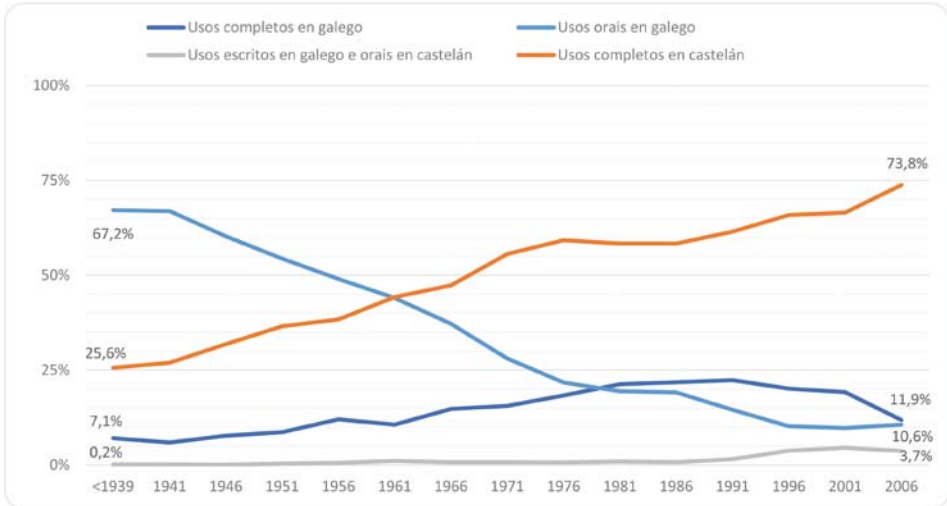

Figura 10.9. Lingua de comunicación segundo a data de nacemento. 2013. %

entre 1974 e 1983 (i.e. entre 30 e 39 anos en 2013), pasando dun 35,7% ata máis dun 48% (i.e. +12,3%); e unha segunda caracterizada por un cambio de rumbo, onde as tendencias dos galegofalantes e bilingües van parellas nas persoas nadas durante os últimos anos do século pasado e a primeira década do XXI.

A entrada neste século cunha Galicia máis moderna e urbana provoca a aceleración do proceso de castelanización, máis aínda, prodúcese un proceso de monolingüización da sociedade galega, aseveración pendente de estudar en profundidade.

A lingua de comunicación en Galicia está a cambiar. As persoas que se comunican oralmente en galego e na escrita en castelán está a desaparecer mentres o perfil de persoas que utiliza o idioma galego para comunicarse tanto oralmente coma na escrita está a aumentar

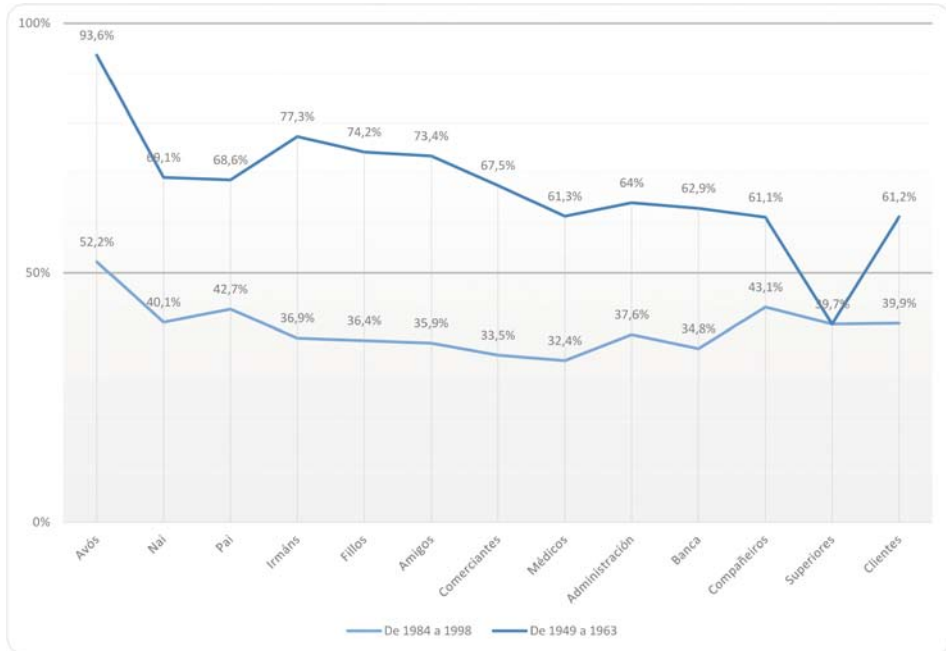
Partindo da existencia dun ascenso continuado na porcentaxe de persoas que utilizan o castelán para comunicarse habitualmente, tanto na oralidade coma na escrita, tal e como se observa nos resultados anteriores, a primeira conclusión novidosa que se extrae destes resultados é a progresiva desaparición das persoas que utilizan normalmente o galego para expresarse oralmente mentres na escrita utilizan o castelán. De feito, a forte redución do uso oral do galego está sustentada na redución deste perfil de falantes non escolarizados en galego, mesmo con escasos estudos en xeral, que conduce a outro perfil de usuarios máis minoritario que utilizan o galego no conxunto do seu repertorio lingüístico. Este perfil sociolingüístico pasa de ter unha presenza maioritaria (i.e. sete de cada dez persoas) naquelas persoas nadas antes de 1939 (en 2013 tiñan máis de 74 anos) a ter unha presenza minoritaria (un de cada dez) nas xeracións máis novas (en 2013 de 10 a 14 anos)(Figura 10.9). Hai que sinalar que aínda quedan décadas para a desaparición deste perfil, xa que a nivel xeral a súa presenza é dun 36,23% (Figura 4.12). Por outra banda, as persoas que falan e escriben en galego mantéñense estables nos 20 puntos porcentuais nos usos das persoas nadas a partir de mediados dos setenta, é dicir, persoas que tiñan máis de trinta e cinco anos en 2013. Este grupo lingüístico ten grande importancia na xente nova, pero necesita de tempo para asentarse xa que a súa presenza a nivel xeral é dun 14,3% (Figura 4.13). Este perfil de informantes, que falan

e escriben en galego, debería ter unha grande importancia nas políticas de mantemento e revitalización lingüística que se levan a cabo en Galicia pola súa transcendencia na transmisión lingüística interxeracional do idioma galego.

O sostén da lingua galega segue a ser a familia aínda que vai perdendo peso co transcurso do tempo. Co paso do tempo, os usos lingüísticos de cadaquén vanse homoxeneizando

A análise xeracional por contextos de uso indícanos que, para o idioma galego, a familia segue a ser o sostén máis importante (Fishman 1991). Non obstante, nestas últimas xeracións están a xurdir novos contextos que exercen de facilitadores na utilización do galego. A evolución durante as xeracións no contexto familiar é importante, aínda que os resultados hai que collelos con tento polo número de casos perdidos nos tramos de maior idade. Así, máis que expoñer datos, imos falar de tendencias. Tales tendencias indican que os nacidos antes de mediados de século (i.e. máis de 65 anos) se dirixían maioritariamente en galego aos avós, se ben unha parte importante facíao en castelán mentres noutros contextos utilizaba o galego. Nos usos actuais desa xeración vense os efectos da diglosia, onde o castelán se utilizaba nos contextos máis formais mentres que o galego se restrinxía aos de carácter máis informal, efectos visibles nas diferenzas nos usos entre irmáns ou cos fillos, e os usos cos proxenitores, co médico e, incluso, coa administración (Figura 10.10).

Por outra banda, a delimitación dos usos dos enquisados constrúese a partir da lingua familiar nuclear, especialmente da parella. A continuación veremos como a data de nacemento afecta á utilización na lingua galega nos usos coa familia, nos usos sociais e no traballo. Como xa se observou noutros resultados, a medida que as persoas naceron contra o século XXI, a lingua galega está menos presente en todos os contextos, excepto na lingua cos superiores. Ademais, tamén se observa outra tendencia xeral relacionada cunha homoxeneización dos usos intercontextos, isto é, a medida que transcorre o tempo as persoas tenden a utilizar a mesma lingua en todos os contextos, tendencia en consonancia co proceso de monolingüización antes apuntando. De feito, os resultados das persoas nacidas antes de 1949 caracterízanse por unhas altas cifras de utilización do galego e grandes diferenzas entre os distintos contextos.

Figura 10.10. Utilización do galego por contextos segundo a data de nacemento*. 2013.

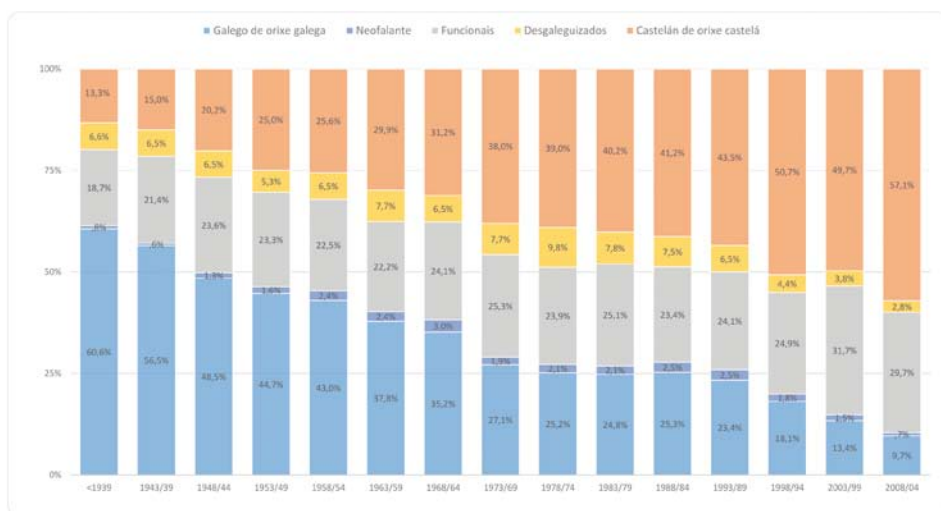
* Refírese ao nivel de utilización do galego ('só galego'+ 'máis galego') en 2013 coa persoa/contexto sobre a que se pregunta. Esta circunstancia provoca que nos tramos cunha data de nacemento máis antiga (antes de 1949, correspóndese con maiores de 64 anos en 2013) o número de casos perdidos creza exponencialmente, especialmente na utilización cos avós nos nados antes de 1949.

As xeracións seguintes caracterízanse por un cambio progresivo cara ao castelán, que se estende dos contextos externos cara á familia co transcurso das xeracións. Un exemplo do proceso de desgaleguización sería a existencia dun perfil de persoas que utiliza maioritariamente o galego coa familia de referencia pero que, nos contextos externos, o utiliza cada vez menos. Deste xeito, este perfil chega a interiorizar os usos e acaba transmitindo uns usos 'castelanizados' á xeración seguinte, xeración que mantén soamente o galego cos avós ou coa familia próxima ademais de nalgún que outro contexto específico por algún tipo de motivación instrumental. A diferenza máis salientable na xeración de persoas nadas entre 1984 e 1998 (i.e. de 15 a 29 anos en 2013) está relacionada cunhas cifras de desgaleguización menores, onde a utilización do galego no contexto externo á familia se mantén en relación á xeración anterior.

Desde o século pasado, a sociedade galega vive un período de transición onde a transmisión lingüística primaria e o uso do galego van perdendo terreo. Aínda así, case a metade dos castelanfalantes de orixe castelá segue tendo un forte vínculo co galego a través da familia de orixe

A evolución dos grupos lingüísticos (Capítulo 7) por data de nacemento presenta unha situación de descenso do grupo de galegofalantes de orixe galega (Figura 10.11). Este grupo, maioritario nos nados antes de 1943 (en 2013 tiñan máis de 70 anos), pasa a ser un grupo que non supera o 15% nos nados durante este século, unha tendencia inversa á dos castelanfalantes de orixe castelá que oscilan dun 15% ata case chegar a un 60%. Tales resultados presentannos a transición dunha sociedade que se caracterizaba por un uso cotián do galego, onde a lingua de transmisión familiar era esta mesma, a unha sociedade onde a lingua máis presente é o castelán, ademais de ser lingua de transmisión familiar. Nesta sociedade, o galego vai quedando relegado progresivamente a usos funcionais, que implica unha perda dos vínculos familiares primarios co galego aínda que non exista unha desconexión completa, como indican os resultados de competencias lingüísticas.

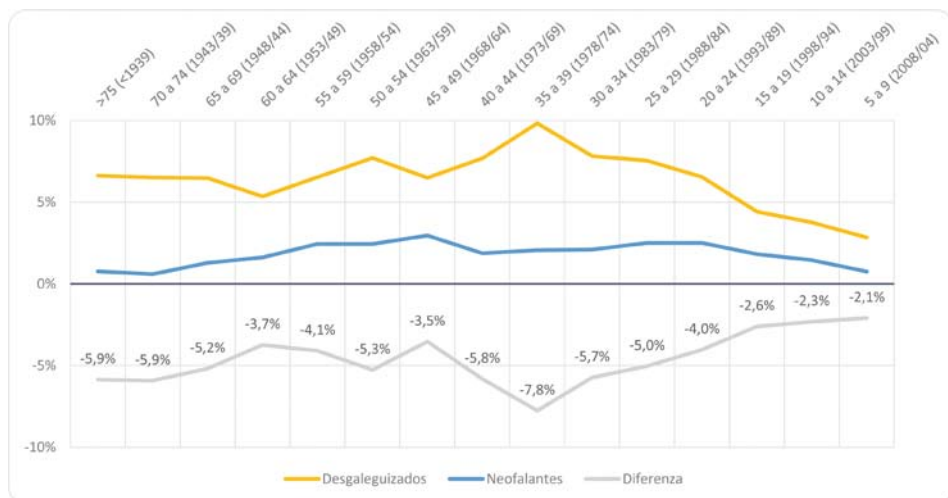
Figura 10.11. Evolución dos grupos lingüísticos segundo a data de nacemento.

O grupo de desgaleguizados acada a máxima expresión coas persoas nadas entre 1974 e 1978 –35 a 40 anos–, a partir dese momento a súa presenza vai diminuindo. Os neofalantes manteñen unha presenza estable a partir da adolescencia

A continuación presentamos os datos da evolución porcentual do grupo de desgaleguizados e neofalantes segundo a idade e data de nacemento. Neste caso, non se pode coñecer con seguridade se os cambios atopados proveñen dunha serie de ‘mudas lingüísticas’ producidas ao longo da vida do suxeito ou por pertencer a unha determinada cohorte. Partindo dos datos recollidos en 2013, obsérvase como o grupo de desgaleguizados vai aumentando ata os 10 puntos na idade dos 35-40 anos (nados entre 1974-1978), mentres os neofalantes mantéñense relativamente estables desde os 15 ata os 60 anos. O proceso de desgaleguización comeza no momento en que os nenos saen da casa, a partir dese momento a presión do contexto comeza a influír nestes nenos, aos que lles transmitiron o galego na casa, para comezar a falar en castelán. Pola contra, o proceso de galeguización prodúcese máis tarde no tempo, tendo a época universitaria como unha época importante e aquela dos nados entre o 1964 e 1969. Un aspecto que cómpre salientar é como as diferenzas

Figura 10.12. Evolución dos neofalantes e desgaleguizados segundo a data de nacemento. 2013. %

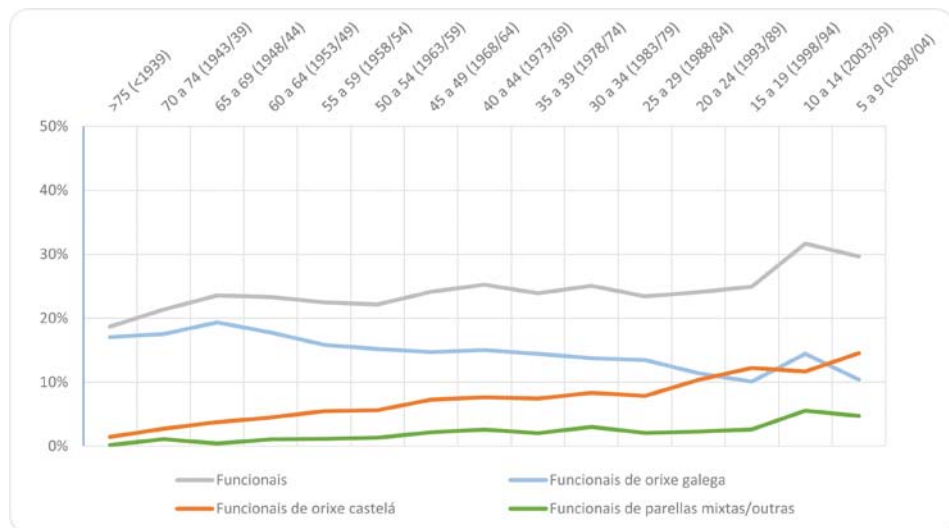
(i.e. desgaleguizados-neofalantes) van diminuíndo desde principios dos anos setenta ata a actualidade (Figura 10.12).

A limitación desta conclusión está relacionada co indicado anteriormente, isto é, non sabemos se o efecto provén da idade ou da data de nacemento. No caso dos desgaleguizados, xorde a pregunta de se as cohortes de idade anteriores aos 40 anos incrementarán o seu peso porcentual a medida que se acheguen á idade de 40 anos ou, pola contra, de se o que estamos a observar é unha desaceleración deste grupo. Da banda dos neofalantes, estes teñen a situación máis clara, partindo do tramo de idade de 20 a 24 anos a situación estabilízase entre os 2-3 puntos ata os 60 anos.

Co transcurso do tempo, o grupo dos funcionais incorpora dunha forma progresiva o castelán ao seu repertorio lingüístico

Desde os nacidos antes do 1939 ata os nacidos na actualidade, o grupo de funcionais aumenta arredor de dez puntos porcentuais. Así, unha das cuestións máis importantes nesta evolución está relacionada coa procedencia destes bilingües, isto é, os nacidos antes do 1944 correspóndense cunha maioría

Figura 10.13. Evolución dos bilingües funcionais atendendo á súa orixe e data de nacemento.

de funcionais de orixe galega (i.e. 18% de funcionais de orixe galega dun total de 18,7% de funcionais), e, a medida que vai transcorrendo o tempo, a disparidade entre unha e outra procedencia iguálase ata case ser a mesma a partir dos nados na década dos noventa. Hai que ter conta que a procedencia de familias mixtas é cada vez máis numerosa, situación totalmente inexistente ata mediados do século pasado que co tempo foise facendo máis habitual aínda que as cifras sobre o total son pequenas.

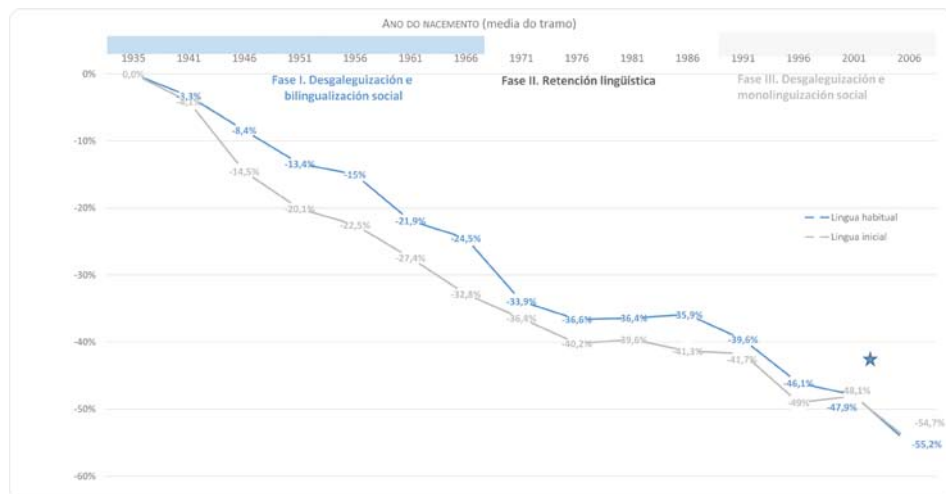
10.3. Evolución dos galegofalantes iniciais e dos galegofalantes

Desde os anos corenta a porcentaxe de galegofalantes iniciais e galegofalantes foi diminuindo. Este proceso interrompeuse nas cohortes nadas a mediados dos setenta ata os noventa

A seguinte análise consistiu en estudar as porcentaxes acumuladas de perda de uso do galego (i.e. ‘só galego’, ‘máis galego’) e de perda de persoas que aprenderon a falar en galego, atendendo á data de nacemento, presentándose nunha mesma figura. Esta análise é unha evolución das figuras 10.6 e 10.8, aínda que aquí a finalidade é diferente. A nosa intención é presentar unha figura (Figura 10.15) na que se poida visualizar a evolución da perda de porcentaxe de galegofalantes habituais e galegofalantes iniciais no tempo. Para acadar este obxectivo, realizamos outras análises que non se presentan aquí ou que xa se presentaron. Os resultados máis importantes están relacionados coas tendencias do bilingüismo e do monolingüismo en cada lingua.

Con todo, esta análise ten as súas limitacións coma todas as análises de tempo aparente. Entre elas, os problemas vinculados ás poboacións migrantes: no tocante á poboación emigrante, un perfil moi importante en Galicia, esta poboación vese excluída no momento da recollida de datos; respecto da poboación inmigrante, estes non se poden contabilizar desde a data de nacemento. Nesta análise adxudicámoslles un nome ás tendencias atopadas, pero esta acción sempre implica un grao de subxectividade que non queremos deixar de mencionar.

Figura 10.14. Evolución do galego como lingua habitual ('en galego sempre' + 'máis galego ca castelán') e como lingua inicial ('galego') segundo a data de nacemento. Acumulativos e denominación de tendencias. 2013. %

Como xa se mencionou, a primeira intención desta análise foi estudar a relación entre a perda de galegofalantes iniciais e a de galegofalantes habituais. Atendendo ao resultado, a perda de lingua inicial e lingua habitual vai case á par. De feito, se imos ao total da porcentaxe acumulada, estas son case idénticas (i.e. galegofalantes iniciais: 54,7%; galegofalantes: 55,2%). Afondando un pouco máis, advírtese unha primeira fase cunha maior perda nos galegofalantes iniciais que nos habituais, aínda que as diferenzas non son moitas e poden estar provocadas polo proceso de bilingüización social que se produciu nesa etapa.

Para diferenciar unha etapa da outra, tivéronse en conta as porcentaxes de perda de galegofalantes iniciais e habituais e, para a súa denominación, acudiuse a dous eixes: a) a tendencia da perda (i.e. desgaleguización, revitalización ou resistencia) e b) a monolingüización fronte a bilingüización. Partindo destes dous eixes obtivéronse tres fases: fase I-desgaleguización e bilingüización social; fase II-retención lingüística; fase III- desgaleguización e monolingüización social.

A primeira fase inclúe as persoas nadas ata os anos setenta e caracterízase por un proceso continuo de desgaleguización cunha perda progresiva de galegofalantes iniciais que afectaría a perdas porcentuais de falantes galegos nas persoas nadas durante esa época. Este proceso de desgaleguización acompáñase cun aumento de bilingües iniciais e habituais nesta mesma época.

A segunda fase caracterízase por unha detención do proceso de desgaleguización. Os informantes nados desde mediados dos setenta ata mediados dos noventa caracterizáronse por manter os mesmos números de galegofalantes iniciais e habituais. Nestes anos, aprobouse o Estatuto de Autonomía e a Lei de Normalización Lingüística que propiciou a aprobación de normativas de promoción do idioma galego, como o Decreto 247/1995 para a educación, que, semella, crearon un clima favorable para que o idioma galego comezara a utilizarse en contextos ata ese momento inexistentes.

A chegada do século XXI supuxo un novo cambio na tendencia sociolingüística galega. Nas persoas nadas a finais do XX e principios do XXI vólvese producir un proceso de perda de galegofalantes iniciais e galegofalantes habituais. A diferenza da fase I, esta fase III vai xirando progresivamente cara a un proceso de monolingüización rumbo ao castelán da sociedade galega. Con todo, nesta fase III, atopamos unha serie de incoherencias nas que despois afondaremos. Basicamente, os resultados das enquisas anteriores indicaban a existencia dun proceso de desaceleración desta fase de desgaleguización e as proxeccións cara ao futuro confirmaban esta hipótese. Pero os últimos resultados do IGE-2013, indican a existencia dun incremento do proceso de desgaleguización nos tramos de xente máis nova.

Efecto do período histórico

Para estudar o efecto do sucedido en diferentes períodos históricos, analizáronse as mesmas cohortes de idade en diferentes momentos, é dicir, escolleuse o período denominado mocidade (i.e. persoas entre 15 e 30 anos) en diferentes momentos históricos (i.e. 1992, 2003, 2008, 2013). As cohortes nas que centramos a nosa análise foron: 1) persoas entre 5 e 14 anos (i.e. segunda infancia); 2) persoas entre 15 e 30 anos (i.e. mocidade); 3) persoas entre 30 e 49 anos (i.e. adultos I); 4) persoas entre 50 e 65 anos (i.e. adultos II); 5) persoas de 65 ou máis anos (i.e. senectude). Aínda que a idade foi o parámetro utilizado para a selección das diferentes cohortes, estas teñen unha correspondencia bastante próxima ás construcións sociais de segunda infancia, mocidade, adulez e senectude. Porén, non é a idade a que inflúe na sociolingüística galega “senón que son as formas de vida que a sociedade crea para cada grupo de idade” (Máiz 2007: 72). Polo tanto, aínda que aquí utilizemos a idade, hai que ter a

referencia de que en realidade o grupo social non ten límites fixos e varía co transcurso do tempo. Por exemplo, a extensión temporal da mocidade na sociedade actual está mediatizada polos problemas de acceso ao mundo laboral, falándose na actualidade de mocidade ata aos 35 anos. Pola contra, hai dúas décadas, pouca xente consideraría unha persoa de 35 anos como unha persoa nova. Esta consideración do grupo social con límites temporais desiguais e cambiantes é importante tela en conta cando se comparen resultados de 1992 e 2013, período onde as construcións sociais eran moi diferentes.

A diferenza de período entre 1992 e 2008 caracterizouse por un aumento da porcentaxe de usos monolingües e bilingües en castelán, especialmente na idade adulta, mentres entre 2008 e 2013 o aumento trasladábase aos monolingües en castelán na segunda infancia e mocidade

A táboa 10.1 presenta a diferenza de período na lingua habitual entre 1992 e 2008, dunha banda, e 2008 e 2013 doutra. Tal e como se observa, as maiores diferenzas do período 1992-2008 céntranse nos adultos. Así, comparando os adultos I e II en 1992, hai un retroceso xeral dos usos monolingües en galego, que son maiores nos adultos (i.e. idade adulta I: -11,08%; idade adulta II: -12,69%), e que resulta nun aumento dos usos monolingües en castelán nos mozos (i.e. +8,44%), adultos I (+ 13,75%) e adultos II (i.e. +8,92%). Neste mesmo intervalo temporal, prodúcese un traslado de usos bilingües en galego a usos bilingües en castelán nos adultos.

A breve etapa temporal transcorrida entre 2008 e 2013 segue mantendo o signo xeral da etapa anterior coa perda porcentual de galegofalantes e o aumento de castelanfalantes, como xa se expuxo no capítulo 4. As diferenzas en relación ao período anterior son varias, entre as que sinalamos: 1) a perda porcentual de falantes de galego centrouse nos bilingües –os monolingües en galego mantéñense– mentres que na etapa anterior (i.e. 1992-2008) se centraba nos monolingües; 2) o aumento da porcentaxe de castelanfalantes seguiu nos monolingües, pero nesta etapa trasladábase á segunda infancia (i.e. +17,5%) e á mocidade (i.e. +8,17%). Sinalamos a elevada cifra de perda de uso do galego na segunda infancia entre 2008 e 2013, tan elevada que algúns autores falan da necesidade de analizar este tramo máis detidamente.

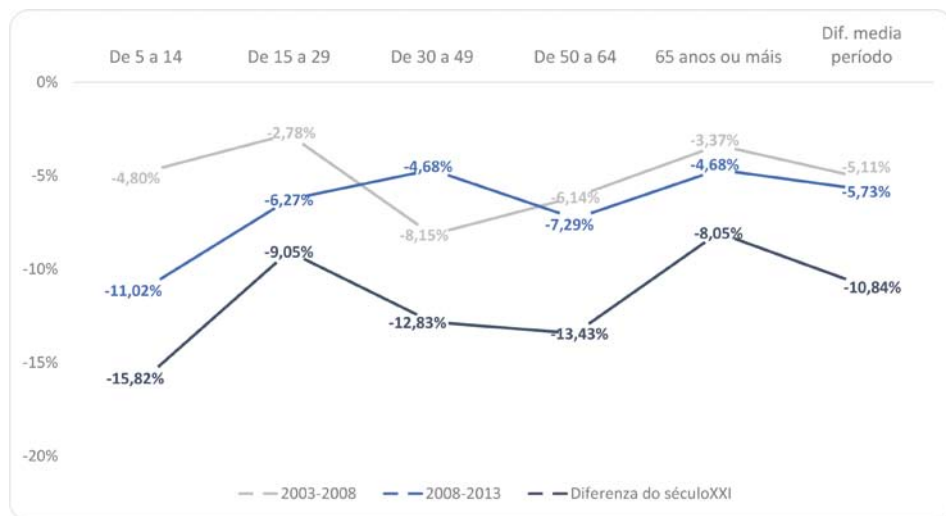
Táboa 10.1. Lingua habitual por idade. Diferenza por efecto de período 1992, 2008, 2013.%

Lingua habitual	Idade	1992	2008	2013	Dif% 1992-2008	Dif% 2008-2013
Galego	De 5 a 14 (segunda infancia)		15,26	13,2		-2,06
	De 15 a 29 (mocidade)	24,66	18,59	19,78	-6,07	1,19
	De 30 a 49 (adultez I)	33,14	22,06	23,07	-11,08	1,01
	De 50 a 64 (adultez II)	46,95	34,26	35,42	-12,69	1,16
	De 65 ou máis (senectude)	58,07	52,9	52,74	-5,17	-0,16
Máis galego	De 5 a 14 (segunda infancia)		20,87	11,91		-8,96
	De 15 a 29 (mocidade)	24,68	24,37	16,91	-0,31	-7,46
	De 30 a 49 (adultez I)	34,57	26,59	20,9	-7,98	-5,69
	De 50 a 64 (adultez II)	32,62	32,67	24,22	0,05	-8,45
	De 65 ou máis (senectude)	26,34	25,6	21,08	-0,74	-4,52
Máis castelán	De 5 a 14 (segunda infancia)		34,28	27,79		-6,49
	De 15 a 29 (mocidade)	33,63	31,58	29,66	-2,05	-1,92
	De 30 a 49 (adultez I)	21,56	26,87	26,62	5,31	-0,25
	De 50 a 64 (adultez II)	13,58	17,3	18,85	3,72	1,55
	De 65 ou máis (senectude)	9,82	10,52	12,38	0,7	1,86
Castelán	De 5 a 14 (segunda infancia)		29,59	47,09		17,5
	De 15 a 29 (mocidade)	17,03	25,47	33,64	8,44	8,17
	De 30 a 49 (adultez I)	10,73	24,48	29,42	13,75	4,94
	De 50 a 64 (adultez II)	6,85	15,77	21,52	8,92	5,75
	De 65 ou máis (senectude)	5,78	10,98	13,8	5,2	2,82

No período 2003 a 2008 pásase dun proceso de desaceleración na perda de galegofalantes na segunda infancia e na mocidade a un proceso de aceleración neses mesmos tramos no 2008 a 2013

A figura 10.15 introduce na análise do período histórico das diferentes idades ou grupos sociais a lingua habitual agrupada (i.e. galego, castelán) e os tramos temporais correspondentes ao século XXI, é dicir, o tramo 2003 a 2008 e 2008 a 2013, xunto co tramo agrupado (i.e. 2003 a 2013) para ter unha visión de conxunto. Os resultados desta figura son un claro indicador do que está a ocorrer coa situación do idioma galego durante estes últimos anos.

Figura 10.15. Diferenza do uso do galego na mesma idade por efecto do período*. 2003, 2008, 2013. %

* Efecto do período histórico: comparar os grupos de individuos situados na mesma franxa de idade para coñecer o efecto do tempo transcorrido entre os momentos en que se recolleron os datos.

É dicir, os datos do IGE de 2003 presentaban uns resultados alentadores para o futuro do galego xa que, a pesar de que existía unha perda xeneralizada do uso, este descenso estaba centralizado no mundo adulto (i.e. adulto I: -8,15%; adulto II: -6,14%). Con todo, cando se comparaban os resultados na segunda infancia ou na mocidade, as perdas diminuían (i.e. -4,8%; 2,78%, respectivamente). De feito, o último traballo do Observatorio da Cultura Galega sobre a evolución sociolingüística 1992-2008 apuntaba o seguinte: “estamos a falar da desaceleración no proceso de perda de usuarios de galego entre a mocidade, que algunhas fontes presentan como estabilización ou recuperación, dependendo do intervalo de idades que se utilice para clasificar a mocidade e a xuventude” (Sección de Lingua –CCG– 2011: 22). Aquí presentamos esta desaceleración a través do efecto de período na mocidade e segunda infancia.

Dos resultados esperanzadores da segunda infancia e mocidade do período 2003 a 2008, pasamos a un proceso inverso durante o período 2008 a 2013 onde case se triplica o descenso na porcentaxe de galegofalantes durante a segunda infancia (i.e. -11,02%) e se duplica durante a mocidade (i.e. -6,2%).

Quizais habería que advertir que os resultados do tramo de 5 a 14 anos non teñen a mesma fiabilidade ca o do resto de tramos, aínda así, estes resultados van parellos coa aplicación do Decreto 79/2010 e habería que analizar máis fondamente a correlación entre estes resultados e a súa aplicación (Capítulo 11).

Por último, os resultados indican que a diferenza media do período está arredor dos -5 puntos porcentuais entre 2003 e 2008 e a mesma puntuación entre 2008 e 2013. Así, durante o século XXI (i.e. 2003 a 2013), computa unha perda media total de -10,84%, onde o maior descenso medio está situado na segunda infancia (i.e. -15,82%).

**O efecto do avellentamento entre 1991 e 2003:
facendo un seguimento das mesmas cohortes de idade neses doce anos,
observouse que facían un uso moi semellante do idioma galego**

Para ir rematando este capítulo afrontamos a análise do efecto de avellentamento, isto quere dicir, realizamos un seguimento durante un período temporal das cohortes de persoas cunha mesma data de nacemento para analizar o efecto do transcurso do tempo sobre os usos do galego na cohorte. Para levar a cabo esta análise coa fiabilidade debida, cumpriría unha análise lonxitudinal, isto é, coller unha mostra para realizar as análises pertinentes e volver realizar estas mesmas análises pasado un ‘*t*’ determinado. Estes tipo de procedementos son máis efectivos, pero ao mesmo tempo son máis custosos³. Neste apartado comparamos as mesmas cohortes, pero as mostras serán diferentes. No primeiro caso recolleremos os resultados presentados por Máiz (2007: 76) onde estudaba os usos do galego a través de catro cohortes: os nados entre 1965 e 1976, entre 1950 e 1966, entre 1927 e 1951 e os nados antes de 1927, recollendo os datos en 1992 e 2003 (Táboa 10.2). Este autor estableceu un parámetro para medir o ‘efecto da idade’ (i.e. diferenza media

3 Un dos poucos proxectos en sociolingüística nos que se utiliza a análise lonxitudinal é o proxecto *Resoliatzació i llengües a secundaria* (RESOL) que avaliaba as competencias, usos, ideoloxías lingüísticas e identitarias e prácticas culturais dos preadolescentes e adolescentes de Cataluña. RESOL facía un seguimento lonxitudinal desde 6º de Primaria a 1º/2º da ESO.

Táboa 10.2. Lingua habitual por idade. Diferenza por efecto de período 1992, 2008, 2013.%

Data de nacemento	1992	2003	Dif. 'efecto de avellentamento'
Entre 1965 e 1976	46,5% (de 16 a 25 anos)	48,7% (de 27 a 36 anos)	+2,2%
Entre 1950 e 1966	62,7% (de 26 a 40 anos)	62,7% (de 37 a 51 anos)	-0,2%
Entre 1927 e 1951	77,3% (de 41 a 65 anos)	76,9% (de 52 a 76 anos)	-0,4%
Nacidos antes de 1927	84,7% (máis de 65 anos)	83,1% (máis de 76 anos)	-1,6%
Diferenza media por efecto da data de nacemento	12,7%	11,4%	

Fonte: Adaptación de Máiz (2007: 76)

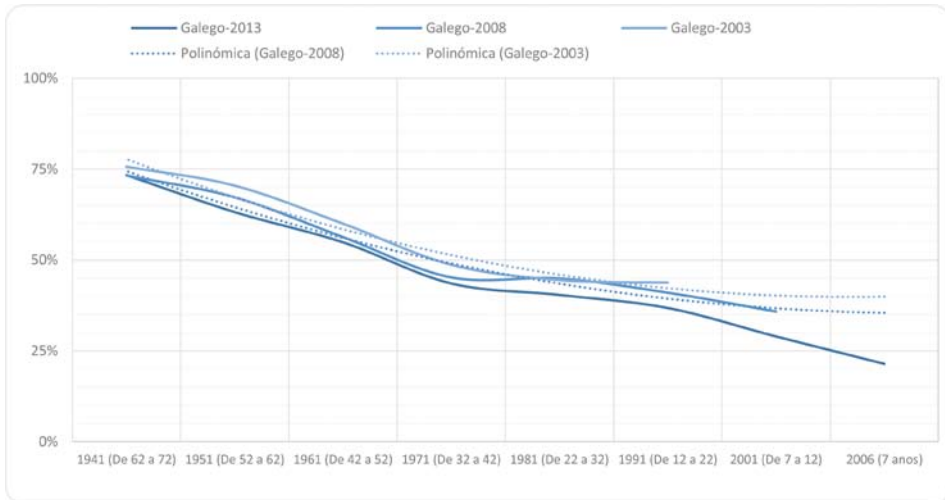
por efecto da data de nacemento) e outro parámetro para analizar o avellentamento (i.e. diferenza media por efecto de avellentamento).

Os resultados máis salientables ofrecidos por este autor tiñan que ver coa escasa diferenza obtida polo efecto do avellentamento. A pesar disto, apreciábase unha leve suba nos usos do galego entre os máis novos, máis concretamente na transición da mocidade á idade adulta (+2,2%). Estes datos son sorprendentes por dous motivos: o primeiro está relacionado co efecto de avellentamento positivo que se descubría nos máis novos, resultados contrarios ao que se pensaba –desculpando as eivas metodolóxicas apuntadas; o segundo aspecto fai referencia aos resultados atopados no século XXI, que imos describir a continuación.

Durante o século XXI, o avellentamento tivo un efecto negativo na utilización da lingua galega

Os resultados que imos presentar a continuación indican claramente como o paso do tempo no século XXI afectou negativamente á utilización do idioma galego. Recollendo as cohortes coa mesma data de nacemento (en tramos de 5 anos) e estudando a utilización que fixeron do galego en 2003, 2008 e 2013, obsérvase que a tendencia xeral é a utilizar cada vez menos o galego. Iso si, este efecto de avellentamento non se distribúe por igual en todas as cohortes xa que resulta especialmente negativo na última recolleita de datos (i.e. 2013).

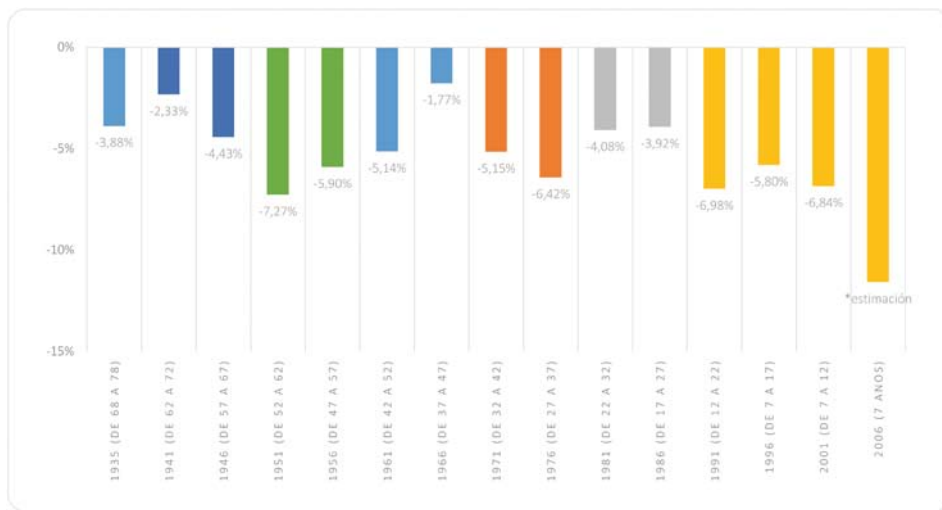
Figura 10.16. Usos do galego ('só galego'+'máis galego') comparando as cohortes coa mesma data de nacemento. Datos recollidos en 2003, 2008 e 2013. %. Liñas de tendencia para 2003 e 2008 cun R2 superiores a 0,95. %

Na figura 10.16 agrupamos na mesma liña vertical as cohortes que presenta a mesma data de nacemento coa porcentaxe de persoas que falan habitualmente en galego (i.e. 'só galego', 'máis galego') das enquisas do IGE de 2003, 2008 e 2013. Tamén amosamos as liñas de tendencia de 2003 e 2008 para coñecer a proxección dos seguintes anos. En definitiva, recolléronse os resultados de lingua habitual das mesmas persoas con dez anos de diferenza.

O primeiro resultado obtido vai na dirección que a medida que o resultado se recolle máis tarde, unha mesma cohorte fai un uso menor do galego (Figura 10.16). Un segundo resultado indica a existencia de épocas vitais onde as mudas cara ao castelán son maiores (Figura 10.17), por exemplo, nos nados en 1951 (i.e. nados entre 1949 e 1954), cohorte onde os seus membros tiñan 52 anos (de media) en 2003 e 62 (de media) en 2013. Un terceiro resultado vai na dirección dunha certa estabilización do uso do galego nos resultados de 2003 e 2008 na xente máis nova. Con todo, os resultados de 2013 reflicten unha gran caída dos usos na xente nova, é dicir, a mesma cohorte de persoas novas nestes últimos anos deixa de utilizar maioritariamente o galego. Son nestes últimos resultados nos que se obtén a maior diferenza entre a estimación e os datos finais.

Figura 10.17. Efecto do avellentamento na utilización do galego comparando cohortes coa mesma data nacemento desde 2003 a 2013, excepto a cohorte de 2001 que analiza o efecto de avellentamento de 2008 a 2013 e a cohorte de 2006 na que se realiza unha estimación atendendo a tendencias de 2008 e 2003.

- * Para simplificar o eixe Xponse a media da data de nacemento da cohorte (ex. 2001= nados desde 1999 a 2003) e a media de idade da cohorte na primeira recollida de datos e na última, normalmente entre 2003 e 2013 para observar as diferenzas entre as persoas que naceron na mesma cohorte pasados dez anos, ou cinco nos últimos tramos.
- ** As cores relacionámolas con tendencias no índice de avellentamento que á súa vez poderían axustarse a etapas da vida: ensino non universitario (amarelo), ensino universitario (gris), entrada no mundo laboral (vermello), asentamento no mundo laboral e familiar (azul), posibles cambios vitais durante a madurez (verde), entrada na senectude (verde).

Na figura 10.17 presentaremos máis visiblemente o índice de avellentamento asociándoo a etapas de ‘muda lingüística’ e cambios sociais sucedidos nestes últimos anos en Galicia.

Realizando un seguimento da utilización do galego como lingua habitual (i.e. ‘só galego’, ‘máis galego’) de diferentes cohortes constituídas atendendo á súa data de nacemento (i.e. tramos de cinco anos) desde 2003 ata 2013 e utilizando os resultados das enquisas do IGE-2003, IGE-2008 e IGE-2013, obsérvase unha diminución xeral da utilización da idioma galego como lingua habitual. A diminución difire segundo as cohortes que se analicen e a idade social a que fagan referencia, é dicir, a influencia na utilización do galego destes dez anos non é a mesma para as persoas que están na etapa escolar non universitaria

que para as que están na universidade, para a mocidade que se está iniciando no mundo laboral que para aqueles grupos que están recién asentados laboralmente e están comezando a crear unha familia propia, para aqueles que acadaron a madurez que para aqueles que están entrando na senectude.

Para poder analizar estes datos tamén hai que ter en conta sucesos importantes que aconteceron ao longo desta década. Se ben este non é o lugar para realizar unha análise deste tipo, si queremos sinalar dous aspectos que consideramos necesarios para esta análise: 1) a crise económica que ten un efecto socioeconómico e outro demográfico de saída de inmigrantes e nova emigración; 2) a aplicación do Decreto 79/2010⁴. Como se pode ver na figura 10.17, as cohortes máis afectadas polo efecto do avellentamento foron as que estaban en idade escolar, de feito, as persoas nadas entre 1999 e 2003 (cohorte de 2001) diminuíron en 7 puntos na utilización do galego en soamente cinco anos (i.e. 2008 a 2013)⁵. Analizando máis polo miúdo, observouse que este fenómeno de avellentamento nas cohortes en idade escolar centrábase case exclusivamente no tramo 2008-2013 (Figura 10.17). Ademais, realizouse unha estimación coa cohorte de nados entre 2004 e 2008 (i.e. de 5 a 9 anos en 2013) para coñecer como diverxían os usos actuais dos estimados seguindo as tendencias de 2008 e 2003 que eran case idénticas, resultados que indican un retroceso próximo a -12 puntos porcentuais. Este forte retroceso restrinxido á idade escolar, maior no ensino obrigatorio onde o disparador se sitúa entre 2008 e 2013, é complicado de explicar. Na nosa perspectiva cremos que non existe unha única explicación, isto é, as causas poden ir desde problemas metodolóxicos (Fernández, no prelo), cambios socioeconómicos, cambios nos valores e nos aspectos etnolingüísticos, ata aspectos relacionados coa aplicación do novo Decreto 79/2010 que provocou que o alumando tivera menos presente o idioma galego na vida diaria.

No polo oposto estarían as persoas que se achegan á senectude, estas persoas que informan que a medida que abandonan a vida activa as cifras de abandono do idioma galego cada vez son menores. A cohorte que en 2003

4 Para máis información véxase o capítulo 11.

5 Non se extraeu o indicar desde 2003 xa que esa cohorte non existía na mostra do IGE-2003.

tiña de 35 a 39 anos, caracterízase por estar na época de consolidación laboral e creación de familia propia, e pódese considerar que mantén os índices de utilización do idioma galego.

Hai unha etapa relacionada coas persoas que están na madurez e achegándose á xubilación, onde o retroceso do galego é o maior despois da etapa escolar. A hipótese é que estas persoas utilizaban o idioma galego no contexto laboral e, a medida que se van xubilando, perden a motivación instrumental que os movía a utilizalo. Así mesmo, hai outra etapa relacionada coa iniciación no mundo laboral que semella ser de muda lingüística cara ao castelán.

Esta segunda parte do capítulo dedicada á idade foi todo un reto na nosa intención de ir máis alá da complexidade desta variable e dos problemas que pode xerar tratala con lixeireza. Con todo, puidemos presentar unha visión retrospectiva da evolución do idioma galego, analizando as diferenzas por idade cronolóxica e idade social, o efecto de período ou o efecto de avellentamento. En definitiva, un capítulo moi extenso e intenso no que, a maiores, apareceron unha serie de resultados en relación ao efecto de avellentamento nas cohortes de idade máis novas que indican unha caída do uso do galego durante os últimos anos (i.e. 2008-2013) e que incluso esnaquizan as previsións dos resultados de 2003 e 2008. Uns resultados que suscitan máis preguntas que respostas e que algúns autores explican con mostras alternativas (Fernández, no prelo). No noso caso, cremos que son varias as razóns do cambio de tendencia que demostran os resultados de 2013.

11. Educación e linguas en Galicia

A relación entre sociedade e escola oscila entre unha función que vai desde a simple reprodución e asentamento dos valores que dominan na sociedade ata un cuestionamento crítico e a construción de valores alternativos¹. Unha dimensión prioritaria da relación entre a escola e a sociedade en Galicia está relacionada co idioma galego, máis en concreto, coa responsabilidade que se lle adxudica ao sistema educativo na súa recuperación social (Silva, Rodríguez e Vaquero 2010: 8)². A forma de afrontar este debate está relacionada coa concepción e maneira de entender a función da escola coa que iniciamos este capítulo. É necesario, polo tanto, responder previamente a esta cuestión.

Nun dos polos interpretativos sobre o papel da escola na sociedade, situaríanse os que a conciben coma un mecanismo de transformación social. Nesta interpretación, a escola debe orientarse cara a ese fin e levalo á práctica. No outro, sitúanse os que non conciben a escola como un mecanismo transformador e, polo tanto, cren que esta non debe xogar ningún papel transformador ou, noutra interpretación, que a escola non ten o poder para reconducir as dinámicas sociais. Desde o noso punto de vista, cremos que a escola é un elemento importante de cambio social pero que en Galicia, talvez, se lle adxudicaron responsabilidades centrais, por moito tempo, na planificación lingüística, así como noutras áreas, que por si soa non puido afrontar, especialmente nunha sociedade cada vez máis diversificada e en constante cambio.

1 Comprácenos agradecerlle a Bieito Silva a súa colaboración na revisión, corrección e achega de suxestións sobre este capítulo. Os devanditos agradecementos non converten o citado investigador en corresponsable dos inevitables erros, omisións involuntarias, análises discutibles ou opinións polémicas que o presente capítulo poida conter, que son imputables exclusivamente aos seus autores.

2 O título e inicio deste capítulo está baseado nas actas das xornadas sobre 'Educación e linguas en Galicia' coordinadas por Bieito Silva, Xesús Rodríguez e Isabel Vaquero e publicadas en 2010.

Poñendo como punto de partida a aprobación do Estatuto de Autonomía de 1981 mais a Lei de Normalización Lingüística de 1983, ata o ano 2005, a política lingüística levada a cabo en Galicia estivo caracterizada pola súa baixa 'intensidade' (Lorenzo 2005), termo que denota que a planificación lingüística estaba baseada no denominado 'bilingüismo harmónico' (Regueira 2003). Este modelo, nacido xa na década dos oitenta, pon como punto de partida que a particular situación de Galicia necesita dun modelo lingüístico propio. Tal modelo parte da premisa de que o galego e o castelán son linguas de uso e status plenos e, por tanto, as activades de promoción do galego non deben alterar o 'equilibrio sociolingüístico' existente. Este modelo ideolóxico acaba tendo un gran calado social e, asociados a este, xorden discursos relacionados coa 'pax lingüística' ou 'liberdade de elección'. Con esta ideoloxía de partida, a intervención estaría caracterizada pola baixa intensidade e a non intromisión. O idioma galego ampliou o seu ámbito social de actuación introducíndose en contextos como a administración, a política, os medios de comunicación ou a educación. Porén, como se ve nos resultados demolingüísticos actuais, non conseguiron atallar os principais problemas relacionados co idioma galego. En relación coa escola, os seus resultados pódense resumir do seguinte xeito: "as intervencións en educación, tiveron éxito na adquisición de competencias en galego pero non tiveron tanto éxito na normalización do uso social do galego" (Silva, Rodríguez e Vaquero 2010: 8), especialmente das escritas.

A aprobación do Decreto 127/2007, coñecido popularmente como "Decreto do galego", supuxo unha mudanza na política lingüística escolar, cambiando o foco dunha intervención caracterizada polo 'mantemento lingüístico' a un enfoque cun maior nivel de intervención a favor do galego. Este cambio de enfoque estaba baseado nas medidas para o ensino propostas polo Plan xeral de Normalización da Lingua Galega (PXNLG en diante), aprobado por unanimidade no Parlamento galego o 21 de setembro de 2004 e onde se establecían medidas como: "Na educación primaria garantir que, como mínimo, o alumnado reciba o 50% da súa docencia en galego (...)" (Medida 2.1.26), "Na educación secundaria garantir que, como mínimo, o alumnado reciba o 50% da súa docencia en galego" (Medida 2.1.27) ou "Establecer unha oferta educativa en galego en preescolar (0-3 anos) e na educación infantil para todos os nenos e nenas galegofalantes" (Medida 2.1.22), entre

outras (Xunta de Galicia 2005: 102-103). O cambio de modelo proposto no PXNLG, o abandono dun ‘bilingüismo harmónico’ por unha política lingüística máis intervencionista, non provocaría reaccións adversas ata chegado o momento da súa aplicación polo novo goberno, coñecido como goberno bipartito, formado en 2005. Así, a aplicación do Decreto 127/2007 no contexto escolar fixo que xurdiran discursos que xiraban arredor de conceptos como ‘imposición lingüística’, ‘ruptura do bilingüismo harmónico’ ou ‘liberdade de elección’ (Gómez 2016). Tales conceptos espalláronse na esfera pública da man de grupos minoritarios, existentes desde a década dos oitenta.

Esta fase remataría coa volta do partido conservador e a posterior aprobación do Decreto 79/2010, tamén chamado “Decreto do plurilingüismo”. Este decreto caracterizaríase pola inclusión dunha terceira lingua no currículo escolar, de aí o nome de plurilingüe, que tivo como consecuencia unha redución da porcentaxe de horas de docencia en galego. Ademais, tamén modificou a función dos Equipos de Normalización Lingüística, agora chamados Equipos de Dinamización Lingüística, e outorgou liberdade ao alumnado para utilizar a lingua da súa elección nas intervencións orais na aula, entre outras. Estas medidas afectan en maior medida aos centros das grandes cidades como A Coruña ou Vigo e periurbano onde o idioma galego comeza a ser residual e as medidas de dinamización lingüística terían que ter unha maior incidencia.

O modelo lingüístico escolar que deriva da Lei 3/1983 de Normalización Lingüística e que, con diferentes interpretacións, se concretou nos sucesivos decretos, formula un obxectivo de competencia suficiente e semellante nas dúas linguas oficiais para todo o alumnado que saia do sistema educativo obrigatorio, e compromete a administración educativa na súa adquisición. Este obxectivo céntrase en que os nenos galegos acaden unha competencia satisfactoria nas dúas linguas oficiais e, para a consecución dese obxectivo, traza un modelo de educación bilingüe caracterizado por: a) a conxunción lingüística, que implica a non separación do alumnado por razón de lingua; b) o dereito a recibir o primeiro ensino na lingua inicial; c) o uso vehicular das dúas linguas oficiais no currículo, sempre cunha referencia ao equilibrio lingüístico, pero prescribindo o uso do galego en certas áreas curriculares desde o Decreto 247/1995; d) unha planificación de segundo nivel nos centros educativos para decidir a lingua vehicular das áreas ou materias non reguladas

legalmente, atendendo ao contexto sociolingüístico e guiados polo obxectivo finalista de acadar esa competencia bilingüe (Silva 2008, 2010). Partindo destes trazos básicos, o modelo foi sufrindo unha serie de variacións ao longo das tres últimas décadas. As variacións máis relevantes estiveron centradas na potenciación do galego coma lingua vehicular no Decreto 124/2007 ou a súa minorización no Decreto 79/2010 en paralelo ao papel principal que se lle outorga ao uso do inglés nesa función instrumental.

Os estudos sobre a aplicación do modelo lingüístico en Galicia, estudos científicos sobre os seus resultados, idoneidade, formas de mellora, modelos alternativos etc., foron escasos (Monteagudo e Bouzada 2002; Silva, Buela, Loredó e Morán 2008). Os que se realizaron estaban relacionados na súa maioría con competencias autopercibidas (Monteagudo, Lorenzo, Casares, Loredó e Suárez 2005; Monteagudo *et al.* 2011) e os que utilizaron probas construídas ao efecto foron contados (Noia 1980; Radio 1997; Loredó, Fernández e Suárez 2005; Silva *et al.* 2010; Loredó e Silva 2014). Os últimos resultados que avalían a adquisición das competencias bilingües ao final do ensino obrigatorio indican que as competencias en galego evolucionan positivamente, aínda que as competencias máis altas seguen a ser as de castelán, especialmente nas destrezas relacionados co código (gramática, léxico) (Silva *et al.* 2010). Estes traballos tamén deixaban claro os efectos de transferencia lingüística que existía entre o galego e o castelán, isto é, da interrelación entre competencias dos dous idiomas. Cando se parte dun nivel limiar suficiente, por exemplo, existe unha transferencia do castelán ao galego nas clases medias acomodadas do urbano castelanfalante, especialmente nas destrezas escritas.

En definitiva, Galicia caracterízase por unha política lingüística centrada en gran medida arredor da educación, máis en concreto de infantil e ensino obrigatorio (i.e. primaria e secundaria). Estas actuacións caracterizáronse por políticas non intervencionistas baseadas no bilingüismo harmónico, excepto durante o breve período de 2007 a 2010, ata a fase actual. Nesta fase, vólvese a unha modificación do concepto de bilingüismo harmónico pero desde un tipo de ideoloxía do plurilingüismo onde a prioridade é a aprendizaxe do inglés como lingua instrumental que transcende a todo tipo de disxuntivas sobre o mesmo modelo. Desde principios da Autonomía, as funcións adjudicadas á escola en relación ao idioma galego estiveron moi centradas na adquisición de competencias e na replicación de ideoloxías dominantes, e moi pouco, a pesar

dos esforzos dos Equipos de Normalización, en ser motor de cambio. E, visto xa con suficiente perspectiva histórica, unha das eivas sobre a que cómpre chamar a atención é a falta dunha avaliación sistemática sobre o mesmo modelo que indique a súa idoneidade ou a necesidade de aplicar modificacións nun ou outro sentido. Esta carencia é especialmente grave posto que é un compromiso implícito xa na Lei de Normalización Lingüística e explícito en moitos dos decretos posteriores.

Partindo do mencionado, este capítulo, xa precedido por outro sobre competencias lingüísticas, ten a finalidade de dar unha visión xeral da aplicación dos diferentes decretos que viñeron a modificar o modelo lingüístico escolar en Galicia centrándose na lingua da docencia como elemento distintivo e a súa relación coas competencias. A segunda parte, sae do enfoque do galego como lingua da docencia para centrarse nos usos formais e informais, tanto escritos coma orais, do alumnado. Finalmente e para pechar o capítulo, centrarémonos nos proxenitores como membros da comunidade escolar. As análises xiraran arredor de tres cohortes de idade diferentes construídas baseándose no modelo lingüístico que era de aplicación, sendo os informantes estudantes. Para iso, utilizáronse os datos das persoas de 5 a 16 anos que estudaban en 2003, Decreto 247/1995, en 2008, Decreto 124/2007 e en 2013, Decreto 79/2010. A estas cohortes unímoslle dúas máis, as persoas que estudaron nados entre 1949 e 1963 e, os nados entre 1974 e 1987 que estudaron despois da aprobación da Lei de Normalización Lingüística pero nun período no que o modelo aínda non se estabilizara.

11.1. O modelo lingüístico

A enquisa estrutural aos fogares do IGE, no módulo de usos e competencias en galego, realiza unha pregunta ás persoas que estudan sobre a lingua utilizada polo profesorado nas clases. Este ítem analizaría o modelo lingüístico escolar utilizado durante o ensino obrigatorio pero tamén sobre a docencia nos estudos postobrigatorios. Hai que sinalar que a resposta a esta pregunta está baseada nunha percepción do informante que se ten que situar nunha escala que vai desde ‘todo en galego’ a ‘todo en castelán’. Polo tanto, a valoración

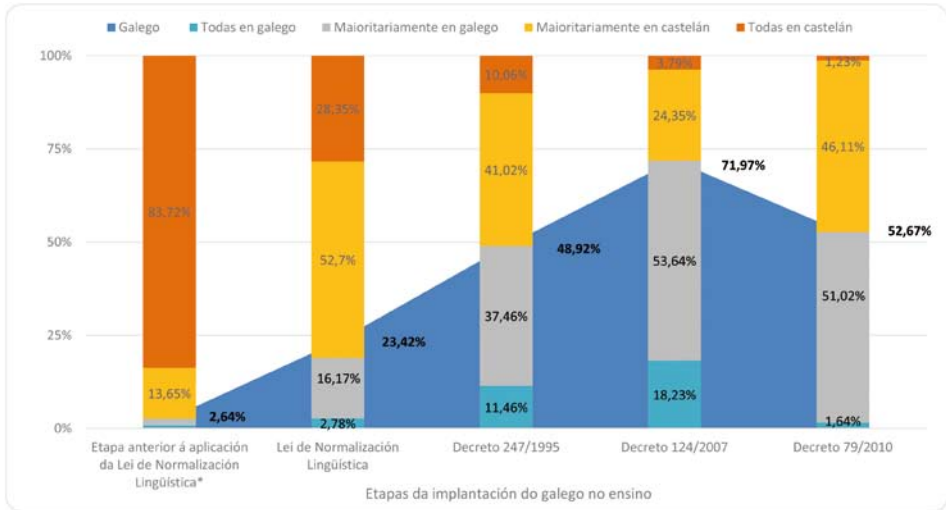
está baseada desde unha perspectiva bilingüe galego-castelán do ensino, situación que non casa coa posta en marcha do último decreto (Decreto 79/2010) que introduce a docencia en linguas estranxeiras. Polo tanto, a escala para poder aproximarse máis fielmente á realidade dos últimos anos debería ter en conta esta realidade.

A presenza do galego foi aumentando progresivamente ata o Decreto 124/2007, despois volve á situación do Decreto 247/1995

A evolución da lingua na que se imparten as clases no ensino obrigatorio relaciónase co modelo lingüístico de aplicación durante o ano no que se recollen os resultados. Por esta razón, os datos recollidos en 2003, 2008 e 2013 están afectados polo Decreto 247/1995, Decreto 124/2007 e Decreto 79/2010. Tamén introducimos na comparación dúas cohortes máis, aquelas persoas que estudaron durante a ditadura e as que estudaron despois da sinatura do Estatuto de Autonomía e da Lei de Normalización Lingüística, onde se introduce a lingua galega como materia optativa. Os resultados destas cohortes teñen función de contraste pola mesma forma de selección e preguntas que se refiren ao pasado, mentres o resto refírese unicamente á situación presente que vive o estudante.

Antes da aplicación da Lei de Normalización Lingüística, a utilización do galego nas clases era case inexistente, a pesar de que nesa época era cando había un maior número de galegofalantes. A situación cambia drasticamente coa aprobación do Estatuto de Autonomía e a Lei de Normalización Lingüística. Nese momento márcase oficialmente o punto de partida para a introdución do galego no ensino, primeiro como materia optativa e despois como idioma para impartir as clases. Nas primeiras cohortes afectadas pola Lei de Normalización Lingüística, a presenza do galego sobe drasticamente: o grupo que indica que recibiu as clases maioritariamente en galego achégase ao 20% e máis dun 50% afirma que recibiu as clases maioritariamente en castelán, o que indirectamente informa de que o galego tamén tivo algunha presenza (Figura 11.1). En definitiva, este sería o punto de inflexión na situación da lingua galega no ensino, pasando dun contexto onde formalmente era inexistente a outro no que, aínda que de forma minoritaria, está presente.

Figura 11.1. Persoas no ensino obrigatorio segundo a lingua na que reciben as clases. Evolución desde 2003 a 2013 e relación co decreto vixente. %

En 2003, o 49% dos rapaces do ensino obrigatorio indicaban que recibían un ensino maioritariamente en galego, rapaces que nese momento estaban afectados polo Decreto 247/1995. Esta cifra aumentou 23 puntos porcentuais coa aplicación do Decreto 124/2007 acadando a cifra dun 71,87%. Este sería o segundo punto de inflexión na situación da lingua no ensino. Así, pasaríamos dunha situación onde o castelán é a lingua maioritaria da docencia, especialmente en centros privados e urbanos, a unha situación onde a lingua maioritaria das clases é o galego.

Por último, teríamos o terceiro punto de inflexión coa aplicación do Decreto do plurilingüismo, que supuxo unha volta aos números de 2003 (52,66%). A diferenza respecto a eses anos é que aqueles modelos de todas as materias nunha outra lingua desaparecen. Unha característica a sinalar destes resultados é que durante a aplicación do Decreto 124/2007, datos recollidos en 2008, a porcentaxe de informantes que estaban escolarizados no ensino obrigatorio e que recibiron as clases unicamente en galego ascendía a un 18,23%, alternativa que desaparece na seguinte recolleita de datos. Realizando unha inferencia sobre estes resultados, semella que co Decreto 79/2010 os niveis de presenza do galego no ensino decrecen. Por outra banda, ten

un efecto positivo inesperado xa que os centros educativos comezan a tomar cunha maior seriedade a aplicación do modelo lingüístico. Dado que todos os centros aplican dunha forma semellante este modelo, deixan de existir centros onde se imparten as clases unicamente en castelán.

Figura 11.2. Persoas no ensino non obrigatorio (17 ou máis anos) segundo a lingua na que reciben as clases. Evolución desde 2003 a 2013. %

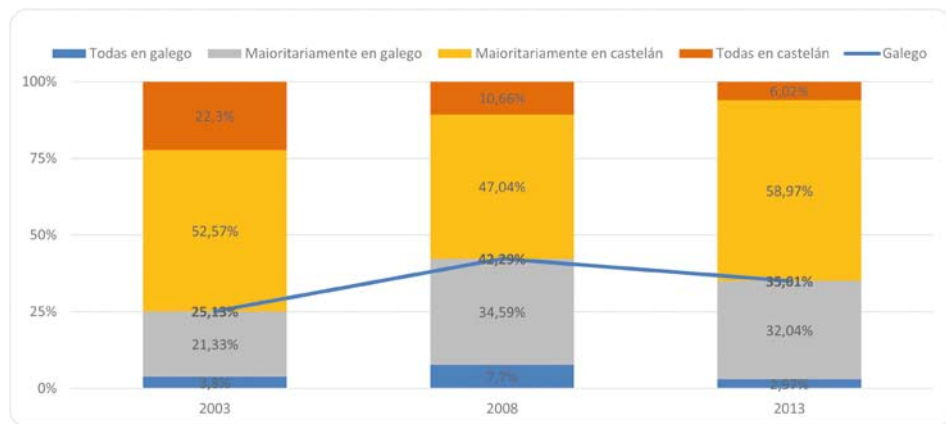
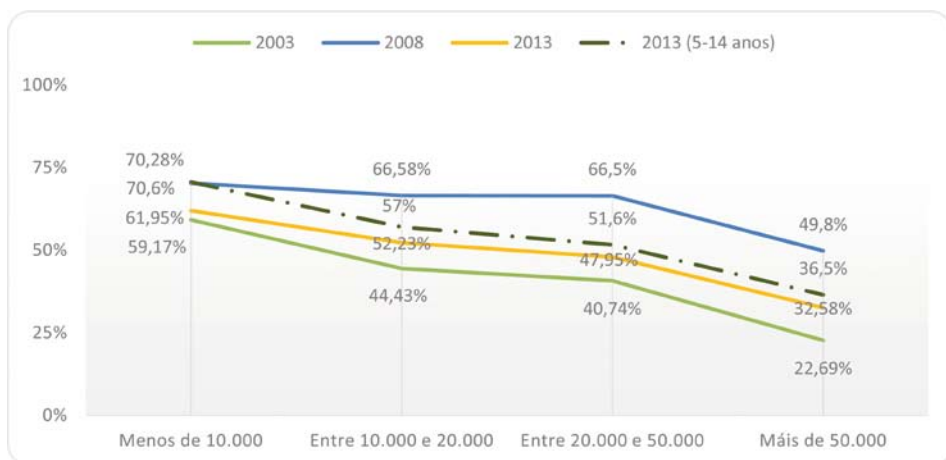

Figura 11.3. Persoas que estudan en galego en Galicia* segundo o tamaño do municipio onde residen. Evolución desde 2003 a 2013. %

* Selección de persoas en 2013 que están no ensino obrigatorio.

O castelán é a lingua maioritaria da docencia no ensino postobrigatorio

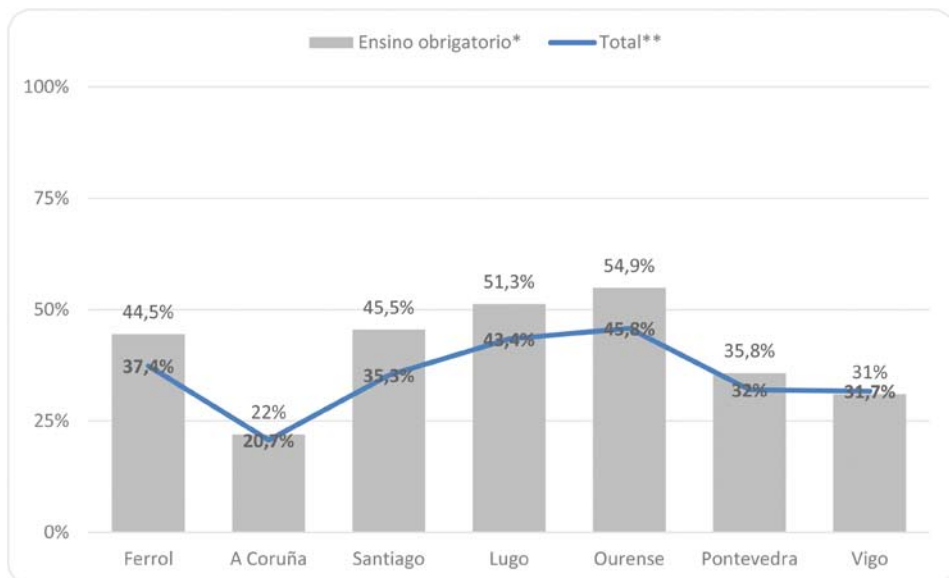
A lingua da docencia na educación obrigatoria está especificada nos sucesivos decretos que se foron aplicando ao longo dos anos, pero na formación non obrigatoria non existe tal nivel de concreción. De feito, os resultados indican que, nas persoas de 17 ou máis anos que están estudando, a presenza da lingua galega é moi minoritaria en comparación co castelán. Na actualidade, un de cada tres galegos ten unha formación non obrigatoria maioritariamente en galego, cifras que foron evolucionando durante o século XXI. En 2003, a relación era de un de cada catro galegos, e o 22% recibía a formación non obrigatoria unicamente en castelán. A presenza do galego na educación postobrigatoria aumentou en 2008 superando a cifra do 40% pero volveu diminuír en 2013 ao 35,01% (Figura 11.2).

Analizando a evolución do modelo lingüístico segundo o tamaño do municipio de residencia, os resultados seguen as mesmas tendencias ca outras variables sociolingüísticas (Capítulo 9): a medida que o tamaño da poboación é maior, vai diminuíndo a presenza do galego como lingua da docencia. Concretamente, o descenso do rural ao urbano é de case 30 puntos porcentuais (i.e. 29,37%) para a poboación xeral analizada e de 34,1 puntos porcentuais nos estudantes de ensino obrigatorio (5 a 14 anos). Esta mesma tendencia produciuse en 2003 e 2008 coa distinción do diferencial entre un ano e outro, xa que nos resultados de 2008 as diferenzas entre os tipos de hábitats acúrtanse ata o punto de que só as hai entre as persoas residentes no urbano e as que residen noutros hábitat (Figura 11.3).

A utilización do galego como lingua da docencia no urbano galego difire significativamente segundo a cidade en cuestión. Na Coruña o galego soamente é lingua maioritaria da docencia en dous de cada dez casos

Centrándonos na lingua da docencia nas urbes galegas, obsérvanse diferenzas na aplicación do modelo lingüístico. Por unha banda, temos as cidades do interior onde o galego é a lingua maioritaria das clases en un de cada dous casos, seguido, a pouco distancia, por Santiago de Compostela e Ferrol, onde o galego como lingua da docencia está presente no 45% dos casos (Figura 11.4). Mentres, noutras

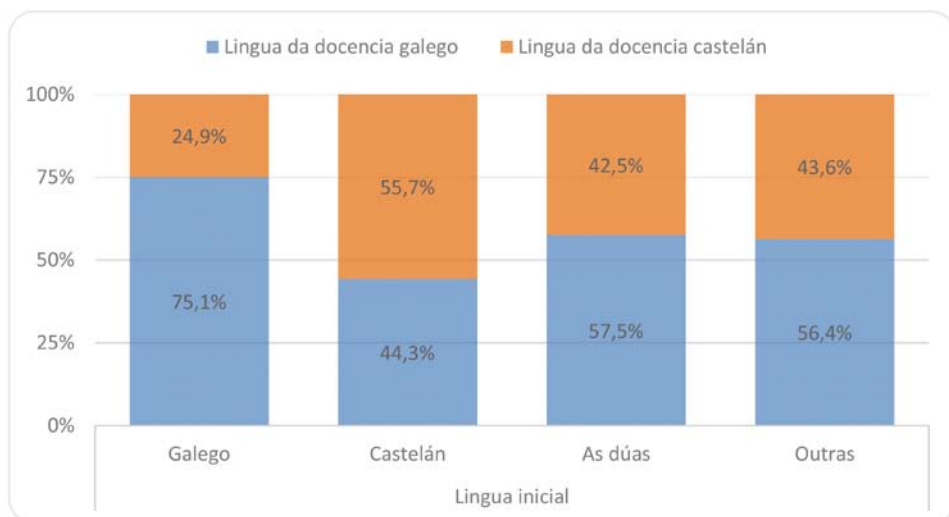
Figura 11.4. Persoas que reciben as clases só ou maioritariamente en galego en Galicia segundo cidade de residencia. 2013. %

* Ensino obrigatorio: aquelas persoas que estaban cursando estudos obrigatorios en 2013.

** Total: persoas que estaban cursando estudos obrigatorio e postobrigatorios.

Figura 11.5. Persoas que están no ensino obrigatorio (5-15 anos) segundo a lingua inicial e a lingua maioritaria na que reciben as clases. 2013. %

urbes coma na Coruña soamente acada a dous de cada dez estudantes de ensino obrigatorio (i.e. 22%) e a 3 en Vigo (i.e. 31,7%), algo máis en Pontevedra (i.e. 35,8%). É dicir, nas cidades onde a presenza do galego é menor (Capítulo 9), a utilización do galego como lingua da docencia tamén é minoritaria. Desta pauta hai que excluír Ferrol, que ten unhas cifras baixas de uso habitual do galego, pero a utilización escolar desta lingua por parte do profesorado é semellante a outras cidades cunha presenza ambiental significativamente maior.

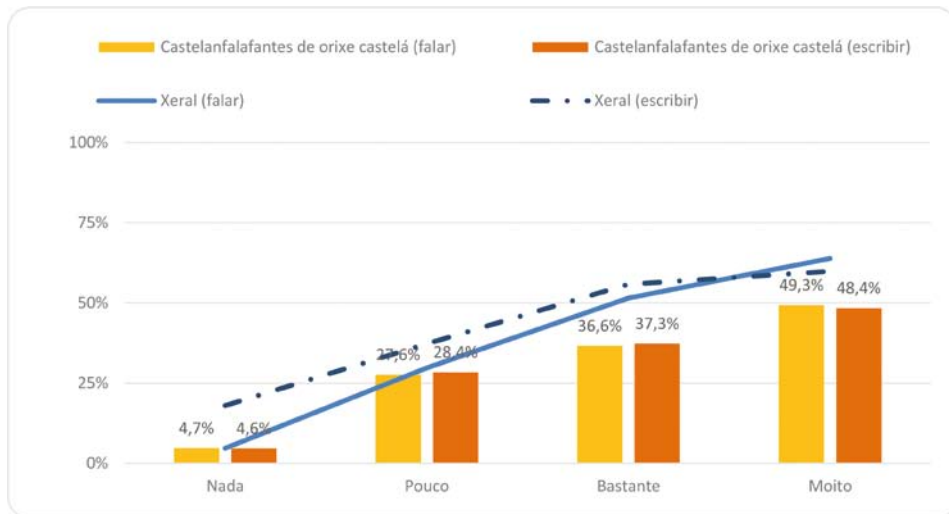
Unha de cada catro persoas que aprendeu a falar en galego (24,9%) recibiu as clases maioritariamente en castelán

Actualmente, as persoas que aprenderon a falar en galego, así como os bilingües iniciais, reciben as clases maioritariamente en galego mentres as que aprenderon en castelán reciben as clases maioritariamente en castelán. Centrándonos na lingua minorizada (i.e. galego), xa que como sinalan as investigacións é na que repercute de forma negativa a non presenza escolar, obsérvase que unha porcentaxe importante de galegofalantes iniciais asisten a modelos onde as clases se imparten maioritariamente en castelán (i.e. 24,9%)(Figura 11.5).

Un de cada dous castelanfalantes de lingua inicial castelán que declaran ter ‘moitas competencias’ en galego recibiu docencia maioritariamente en galego

Centrándonos na análise da competencia en galego e a súa relación coa lingua da docencia en galego, os resultados son claros. Nos castelanfalantes, a medida que aumenta a porcentaxe das clases recibidas maioritariamente en galego aumenta a probabilidade de ter mellores competencias lingüísticas en galego. Para limitar a influencia da lingua habitual e inicial, escollendo aos castelanfalantes de orixe castelá, a probabilidade segue a aumentar na mesma medida. Das persoas que tiñan poucas competencias en galego soamente tres de cada dez recibían a docencia maioritariamente en galego, mentres que dos que tiñan moitas competencias a relación é un de cada dous (Figura 11.6). A maiores, observouse que a relación entre a lingua da docencia e as competencias non estaba circunscrita ás competencias orais. Tamén hai unha transferencia

Figura 11.6. Relación entre competencias lingüísticas e docencia maioritariamente en galego. Selección dos castelanfalantes de orixe castelá. 2013. %

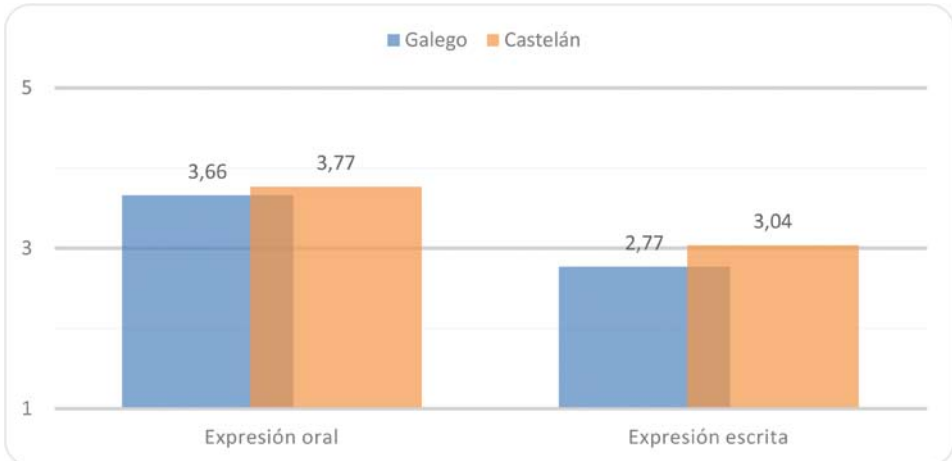

competencial entre o castelán e o galego nas destrezas escritas, aínda que en menor medida que na oralidade, transferencia que axuda a acadar unha competencia mínima en galego.

En 2009, as competencias do alumnado ao finalizar o ensino obrigatorio eran menores en galego ca en castelán, especialmente na expresión escrita que non acada o aprobado

Para rematar esta análise do modelo lingüístico, imos centrarnos no cometido encargado á escola relacionado con garantir a competencia bilingüe universal, isto é, que ao rematar o ensino obrigatorio todo o alumnado dispoña dun dominio oral e escrito de ambas as linguas. Para analizar isto, non se pode acudir ás competencias autopercebidas, especialmente como fai o IGE que non avalía as competencias en castelán. Así, unha forma de coñecer o nivel de cumprimento deste obxectivo é realizar unha avaliación externa sobre a efectividade das competencias en galego e castelán. De feito, no Decreto 79/2010 aparece a obrigatoriedade de realizar estas avaliacións para analizar o nivel de cumprimento dos obxectivos, porén os traballos con este tipo de finalidade foron escasos.

Figura 11.7. Competencia en expresión escrita e oral do alumnado de 4º da ESO nos idiomas galego e castelán. 2009. Medias (punto medio 3).

Fonte: Adaptación de Silva *et al.* (2010).

Aquí imos citar os resultados do último traballo que avaliou a competencia do alumnado de 4º da Educación Secundaria Obrigatoria (ESO) nos idiomas galego e castelán realizado en 2009 (Silva *et al.* 2010)³. Os resultados indican a existencia de certas diferenzas nas competencias entre galego e castelán ao final do ensino obrigatorio, diferenzas centradas especialmente na expresión escrita (Figura 11.7). Os resultados expostos neste estudo están medidos nunha escala do 1 ao 5, sendo tres o punto medio. Os estudantes que finalizaban a ESO á altura do 2009 acadan en castelán un aprobado en expresión oral e un aprobado raspado en expresión escrita, mentres en galego acadan un aprobado en expresión oral e non chegan á media en expresión escrita. Tamén hai diferenzas en función da procedencia lingüística dos rapaces, isto é, aqueles rapaces máis galegófonos teñen unha competencia bilingüe máis equilibrada fronte aos rapaces máis castelanófonos que teñen un dominio peor do galego.

Dado que estes resultados son de 2009, cremos que é necesario realizar unha nova avaliación para actualizalos, especialmente desde o momento en que existiu unha actualización do modelo coa aplicación do Decreto 79/2010.

³ Aquí expoñeremos só os resultados xerais do traballo. Para unha análise máis detallada remitimos á referencia.

Figura 11.8. Presenza do galego en distintos contextos escolares nos diferentes decretos educativos. Diferentes momentos temporais (I). %

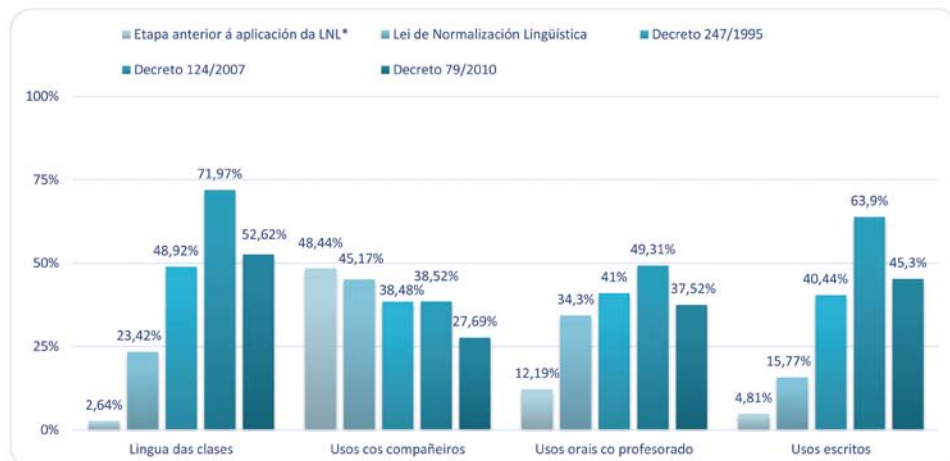
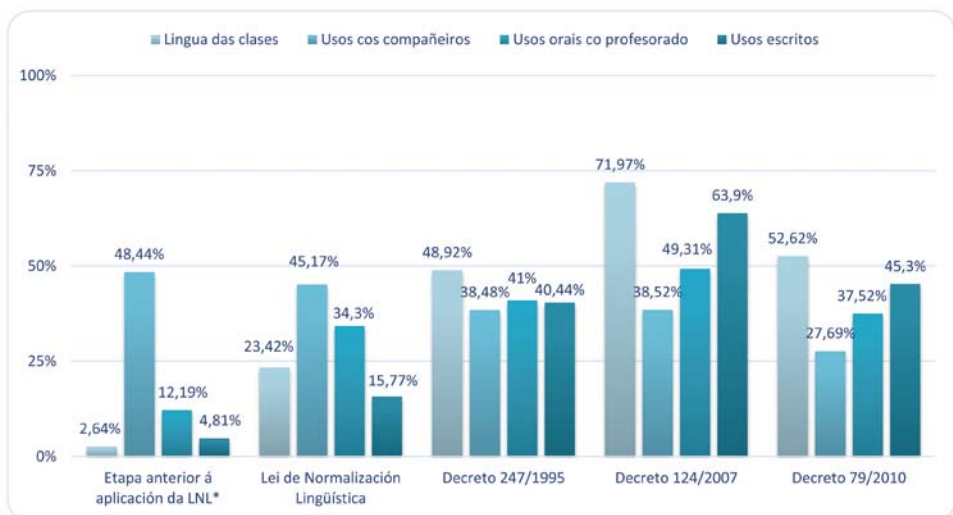

Figura 11.9. Presenza do galego nos diferentes decretos educativos en diferentes contextos escolares. Diferentes momentos temporais (II). %

11.2. Os usos na escola

Os usos formais e escritos en galego foron aumentando progresivamente na escola á par que diminuían os usos informais. Na actualidade, hai máis xente que escribe en galego ca xente que o fala cos amigos

A maiores da lingua utilizada polo profesorado para impartir as clases nos centros educativos, é importante ter conta outros datos sociolingüísticos como son a lingua utilizada polos estudantes con diferentes tipos de interlocutores ou diferenciando a oral da escrita. Este apartado está centrado en dúas cuestións: a) no que se refire á expresión oral, na comparación entre os usos máis informais (i.e. cos compañeiros) e os máis formais (i.e. co profesorado); b) no referido á expresión escrita, na comparación entre escritura en xeral e escritura para exames.

Os usos recollidos antes do Estatuto de Autonomía, despois do Estatuto de Autonomía e da Lei de Normalización Lingüística, 2003 (Decreto 247/1995), 2008 (Decreto 124/2007) e 2013 (Decreto 79/2010) teñen diferenzas significativas. Ao longo deste proceso, a presenza do galego aumentou nos usos formais (i.e. linguas das clases e co profesorado) e escritos (i.e. lingua da escrita, lingua dos exames)⁴ pero os usos informais cos compañeiros diminuíron progresivamente etapa tras etapa, pasando duns usos próximos ao 50% (i.e. 48,4%) antes da aprobación do Estatuto de Autonomía ao 27,7% do momento actual. O único *impasse* foi entre 2003 e 2008 onde se mantiveron as cifras de uso informal no ensino obrigatorio (Figura 11.8).

Durante estes anos o contexto educativo sufriu unha sucesiva aprobación de decretos relacionados coa lingua, como observamos coa evolución das competencias lingüísticas do idioma galego, as actividades escritas en galego melloraron significativamente. Non obstante, os usos informais en galego (i.e. lingua cos compañeiros) van decrecendo co transcurso dos anos e decretos, incluso os últimos resultados amosan como os usos orais formais (i.e. lingua co profesorado) en galego decrecen, aumentando soamente os escritos (Figura 11.9).

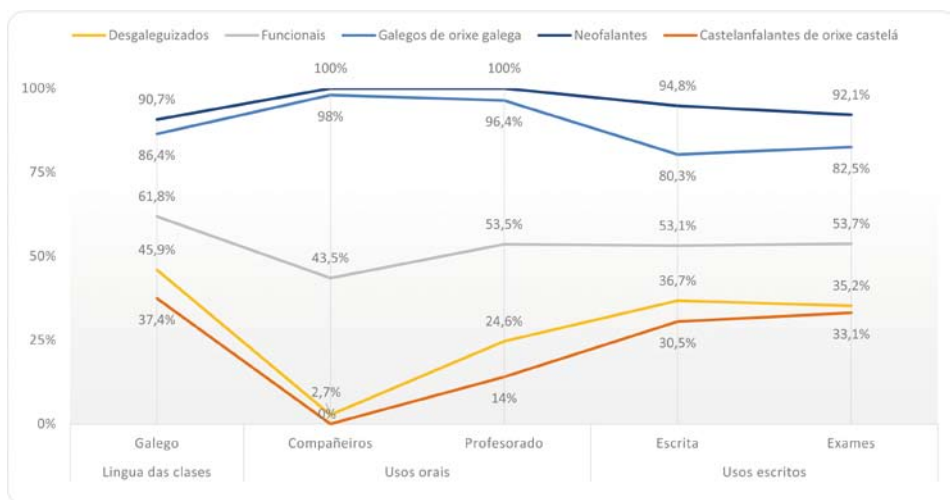
⁴ Non se incorporan os resultados da lingua dos exames porque funcionan igual cá escrita. Quizais a única diferenza a indicar é que durante a época do final da ditadura e antes da aprobación do Estatuto de Autonomía hai un maior uso dos escritos informais en galego (i.e. 4,8% fronte a 1,9%).

Os neofalantes son o grupo con usos máis galeguizados, tanto na oralidade coma na escrita. Hai unha porcentaxe importante de galegofalantes de orixe galega que utiliza o castelán na escola mentres os castelanfalantes de orixe castelá e desgaleguizados usan máis o galego na escrita que na oralidade

Ademais dos usos directos e da súa evolución neste período, analizáronse os usos orais e escritos de cada un dos grupos lingüísticos. Os resultados amosaron tres perfís xerais de actuación na escola (Figura 11.10):

- a. Un perfil galeguizado no oral e na escrita, composto por neofalantes e galegofalantes de orixe galega. O grupo de neofalantes fai un uso moi elevado do galego, tanto oral como escrito, achegándose a cifras do 100%. A maiores, o 90,7% deste grupo recibe maioritariamente as clases en galego. A diferenza fundamental do grupo de neofalantes co de galegofalantes de orixe galega está relacionada coa escritura. Nestes últimos, unha porcentaxe importante (arredor dun 20%) utiliza maioritariamente o castelán na escrita mentres que nos neofalantes a porcentaxe é moi pequena, oscila entre o 6% e o 8%, segundo a modalidade de escrita.

Figura 11.10. Presenza do galego na escola segundo o grupo lingüístico. 2013.%

- b. Os perfís de uso oposto aos neofalantes e galegofalantes de orixe galega correspóndese cos castelanfalantes de orixe castelá e cos desgaleguizados. Estes dous grupos teñen patróns de uso na escola moi semellantes: a totalidade ou case a totalidade falan maioritariamente en castelán cos compañeiros e unha pequena porcentaxe fala en galego co profesorado. Esta porcentaxe é algo superior nos desgaleguizados (i.e. +14,6%), circunstancia que nos remite á historia lingüística do grupo e a súa maior capacidade de converxencia oral. En todo caso, a utilización do galego co profesorado é inferior á que o profesorado utiliza con eles, -11% nos castelanfalantes de orixe castelá e -23,4% nos desgaleguizados. É dicir, unha porcentaxe importante do alumnado castelanfalante de orixe castelá e desgaleguizado do ensino obrigatorio non converxe coa lingua do profesorado, senón que se mantén na lingua propia. Tamén hai que sinalar que a utilización do galego na escrita por parte destes dous grupos é superior aos seus usos orais formais e informais. En definitiva, nestes grupos lingüísticos, o castelán é maioritario cos compañeiros e arredor da metade utilizan oralmente o galego co profesorado que imparte as clases en galego mentres a outra metade se mantén en castelán.
- c. Entre estes dous perfís opostos, sitúase o grupo dos funcionais que xera un perfil propio. Este grupo responde a un patrón bilingüe, isto é, uns usos bilingües, tanto orais coma escritos, nun modelo lingüístico con maior presenza do galego pero que podemos caracterizar como bilingüe (i.e. 61,8%). En parte, este grupo segue as mesmas dinámicas que o perfil b), é dicir, menor utilización do galego co profesorado que o profesorado con estes (i.e. -8,3%) e maior uso na escrita que na oralidade informal. Con todo, estas dinámicas son menos acentuadas neste grupo e, ademais, a lingua da escrita está nos mesmos niveis que a oralidade formal (i.e. lingua co profesorado), ao contrario que no anterior perfil.

Nas interaccións das familias co profesorado o galego cada vez está menos presente. A utilización dos usos bilingües neste contexto é cada máis frecuente

Cando na enquisa realizada en 2013 se lles pregunta aos proxenitores que teñen os fillos escolarizados sobre a lingua que utilizan co profesorado, unha maioría responde que o castelán (i.e. 58,2%), porcentaxe inferior á presenza do galego na docencia, que se achega a un 50%. Retrospectivamente, a utilización habitual do galego para falar co profesorado diminuíu máis de oito puntos porcentuais desde inicios de século (Figura 11.11).

Os proxenitores galegofalantes tenden a utilizar cada vez máis a súa lingua habitual co profesorado

Un interrogante que nos xurdiu cando comezamos con este capítulo era se o contexto escolar seguía exercendo o efecto castellanizador que tivo durante algún tempo cos proxenitores. Os pais e nais galegofalantes, cando se aproximaban a intercambiar co profesorado, nalgúns casos, cambiaban a súa conduta lingüística habitual cara ao castelán. Se ben esta converxencia nas interaccións co profesorado segue a producirse, cada vez a porcentaxe de galegofalantes que fan uso desta estratexia é menor. Os resultados mostran que a porcentaxe de galegofalantes, especialmente os que falan ‘máis galego’, que cambiaban habitualmente ao castelán co profesorado en 2013 é significativa (i.e. 28,25%) pero reduciuse desde inicios de século. Con todo, este cambio de lingua co profesorado non se produce unicamente nos galegofalantes, xa que tamén hai unha porcentaxe importante de persoas que falan ‘máis castelán’ que o fan, e que está aumentando nos últimos anos (Figura 11.12).

Figura 11.11. Evolución da lingua utilizada polas familias co profesorado. Selección de persoas de entre 20 e 64 anos. 2003-2013. %

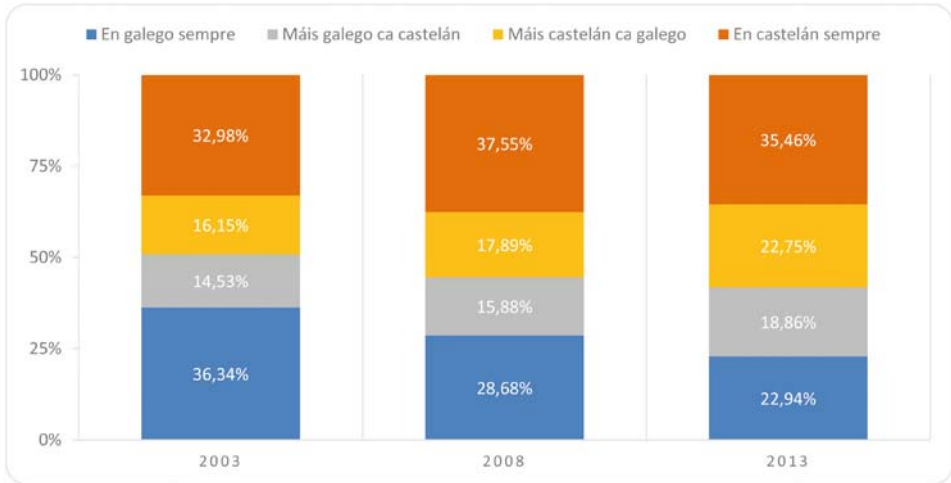

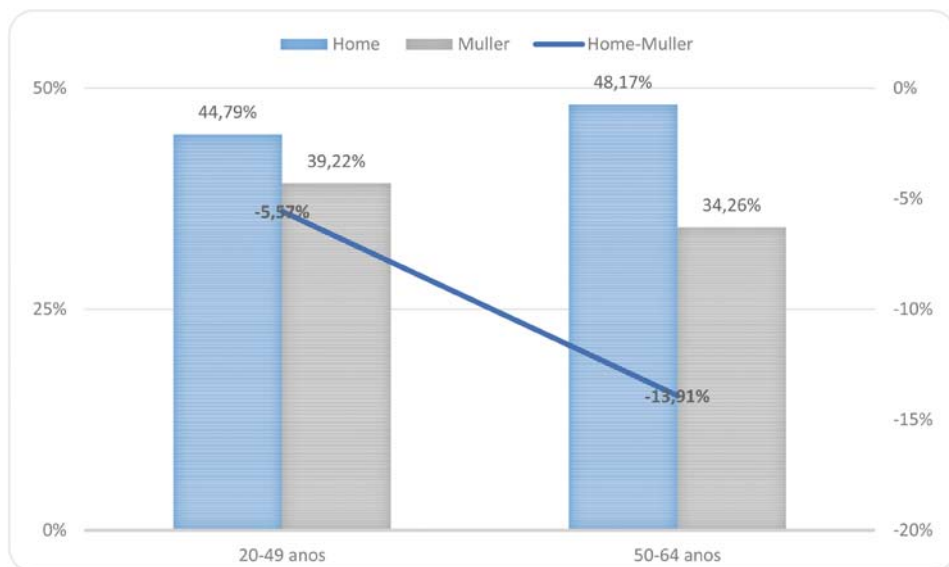
Figura 11.12. Evolución das persoas que converxen cara á lingua do profesorado dos seus fillos. 2003-2013. %

As mulleres utilizan en maior medida o castelán co profesorado dos seus fillos cós homes, pero as mulleres máis novas utilizan máis o galego cás mulleres de maior idade

Para rematar este capítulo, decidimos explorar o efecto do sexo nas interaccións orais formais co profesorado. As diferenzas por sexo atopadas foron máis amplas das esperadas nas nosas hipóteses de partida, xa que nas persoas que en 2013 estaban na segunda fase da vida adulta, entre 50 e 64 anos, tales diferenzas achegáronse aos 15 puntos porcentuais. O uso galego era maior nos homes ca nas mulleres, porén, hai que sinalar que estas diferenzas van diminuindo coa xente máis nova. De feito, as mulleres adultas máis novas (20-49 anos) falan máis en galego co profesorado cás que teñen entre 50 e 64 anos, tendencia inversa á dos homes (Figura 11.13).

Figura 11.13. Uso habitual do galego co profesorado por parte das familias segundo o sexo e a idade. 2013. %

12. Lingua e traballo

O 4 de agosto de 2016 apróbase no Consello de Goberno Galego o *Plan de dinamización da lingua galega no tecido económico 2016-2020*, un plan que desenvolve por primeira vez as directrices relacionadas coa empresa (sector 4) do *Plan xeral de normalización da lingua galega*. A posta en marcha deste plan á altura do 2016, máis de dez anos despois da aprobación do PXNLG, mostra como durante moito tempo se centrara a atención nos eidos da educación, cultura e comunicación, mentres, pola contra, non se lle adxudicara a suficiente importancia ao contexto económico, industrial e comercial¹. Deste xeito, este plan establece os seguintes obxectivos estratéxicos (Secretaría Xeral de Política Lingüística 2016: 34):

- a. Crear conciencia de que o uso do galego favorece os resultados e obxectivos empresariais e as relacións laborais, comerciais e bancarias.
- b. Estender o uso da lingua galega no ámbito económico nas relacións laborais, comerciais e empresariais, tanto na oferta como na demanda de produtos e servizos.
- c. Utilizar o galego para impulsar unha imaxe de marca diferencial propia de Galicia e os seus produtos que estea vinculada á calidade e á innovación e que lles transmita confianza ás persoas consumidoras e ao empresariado.

Sen pretender ser exhaustivos, os estudos sobre a situación do idioma galego no sector da economía foron escasos. Un dos estudos pioneiros, realizado por Bouzada e Lorenzo (1990), analizaba as dinámicas do idioma galego nas actividades económicas e comerciais en Vigo a través da observación directa e das entrevistas en profundidade en dúas organizacións representativas da cidade, isto é, *Citroën* e a Caixa de Aforros de Vigo, agora Abanca. Este traballo,

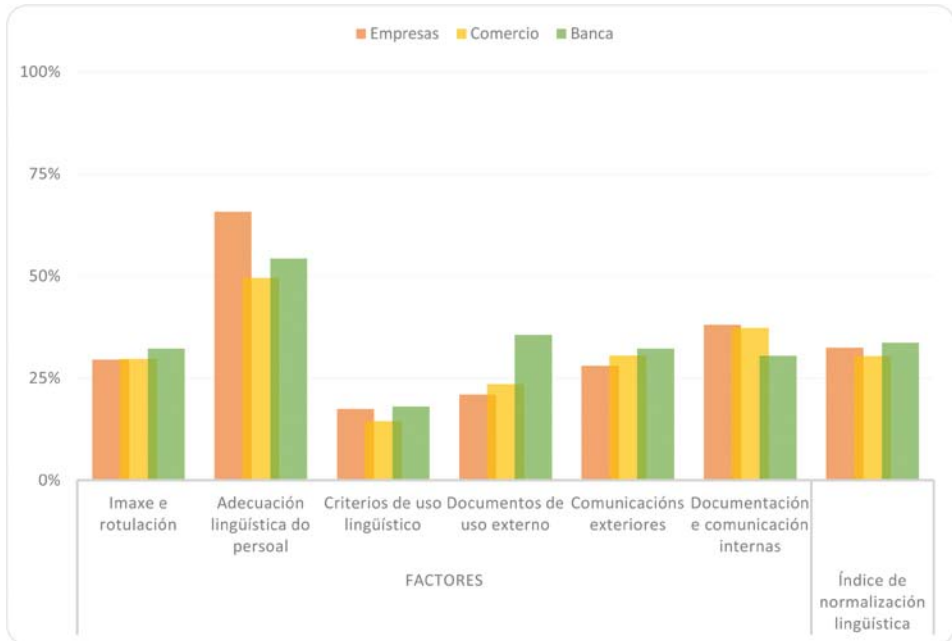
1 Comprácenos agradecerlle a Valentina Formoso a súa colaboración na revisión, corrección e achega de suxestións sobre este capítulo. Os devanditos agradecementos non converten a citada investigadora en corresponsable dos inevitables erros, omisións involuntarias, análises discutibles ou opinións polémicas que o presente capítulo poida conter, que son imputables exclusivamente aos seus autores.

enmarcado entre os oitenta e os noventa, obtivo resultados moi interesantes sobre o uso estratéxico do castelán: *“Cando empecei, ti falas en castelán, pero cos compañeiros falas en galego e tamén cos xefes; pero co xefe directo falaba en castelán porque como estaba de proba, falaba castelán”* (sección de taller de Citroën) ou *“Antes as señoras de sempre que limpiaban casi todas falaban galego. Ahora hai unha contrata e notas que entre elas falan xa o castelán”* (Bouzada e Lorenzo 1990: 320). Ademais, tamén falaba da territorialidade das linguas, xa que o castelán estaba instalado na zona de oficinas, e de como se utilizaba a lingua como indicador de status social. De feito, nas persoas que se mantiñan no galego facíase unha identificación tendenciosa deles (ex. *“si, ese chico que siempre habla gallego”*) ou unha identificación con tendencias nacionalistas. A análise de Caixavigo deixou ver a instalación no castelán dos traballadores nas súas interaccións cara aos clientes, utilizando algúns mecanismos de converxencia cos clientes galegofalantes pero sempre desde o castelán.

Rei-Doval e Ramallo (1997) realizan un estudo empírico sobre o galego no sector empresarial e na venda de produtos. Neste sector tamén se encadra a tese de Formoso (2005), que realiza unha análise histórica da situación do galego no sector empresarial seguida dunha análise empírica posterior utilizando unha metodoloxía mixta de enquisas e grupos de discusión, un traballo imprescindible para comprender a situación do idioma galego no sector. Non queremos deixar de mencionar un informe cuantitativo realizado polo Servizo de Normalización Lingüística da Confederación de Empresarios de Galicia no que se analizou a situación do idioma neste sector (CEG 2006). Ademais, os grandes estudos demolingüísticos galegos (i.e. MSG-1992, MSG-2004 e a serie do IGE) tamén introduciron preguntas de uso sobre a situación do galego no contexto laboral aínda que dunha forma tanxencial. Mentres, o Observatorio da Lingua Galega (OLG en diante)(2007) dedicáballe unha análise máis exhaustiva.

Este traballo utiliza unha serie de indicadores de normalización lingüística en 2007 co fin de establecer parámetros de evolución do uso da lingua e comparativas entre distintas organizacións (Figura 12.1). Estes factores obxectivaban como arredor da metade dos galegos dos sectores do comercio e banca tiñan a capacidade para utilizar o galego dunha forma axeitada ao contexto do seu posto laboral, cifra maior no caso das empresas. Non obstante, o resto de factores acadaban puntuacións moi baixas, especialmente cando se valoraba a relación da organización co exterior (i.e. imaxe e rotulación, criterios de

Figura 12.1. Indicadores de normalización lingüística dos ámbitos da empresa, comercio e banca. 2007. %

Fonte: Adaptación dos resultados do Observatorio da Lingua Galega (2007).

uso lingüístico, documentos de uso externo, comunicación exterior). Á vista dos resultados, ademais da obvia baixa porcentaxe en case todos os ámbitos analizados, poderíamos mencionar a diferenza na utilización do galego na documentación de uso externo no ámbito da banca en comparación co comercio e as empresas (i.e. +14,7 e +12,1 respectivamente). De aí a necesidade de intervención por parte da política lingüística na dirección dunhas políticas de fomento e promoción do uso na lingua nestes sectores.

O OLG creou un sistema de seis factores cun peso diferente no índice de normalización lingüística: imaxe e rotulación (25%, uso do galego na identificación social da organización), adecuación lingüística do persoal (15%, grao de adecuación coñecemento ao posto), criterios de uso lingüístico (15%, regras ou normas sobre que lingua usar en diferente situación, oral e escrita), documentos de uso externo (15%), comunicacións exteriores (20%) e documentación e comunicación internas (10%).

O paso dos anos foi diluíndo a utilización estratéxica das linguas no contexto laboral

Analizando o uso no contexto laboral a través das catro preguntas que se repiten nas enquisas do Mapa Sociolingüístico de Galicia e da serie de enquisas do IGE (i.e. lingua cos compañeiros, lingua cos clientes, lingua cos empregados, lingua cos superiores), observouse como os usos estratéxicos co idioma, xa apuntados por Bouzada e Lorenzo (1990), se van diluíndo co paso dos anos. Nos anos noventa, existía unha clara diverxencia entre os usos cos compañeiros e o uso cos superiores e clientes, isto é, a presenza do galego nas interaccións con diferentes interlocutores variaba case 39 puntos porcentuais, mentres en 2013 esta variación non chega aos 10 puntos porcentuais (i.e. 8,79%)(Figura 12.2). De feito, estas diferenzas nos anos noventa aumentaban ou diminuían cando se tiña en conta o tipo de traballo ou a clase social de referencia (Seminario de Sociolingüística 1995).

Desde a década dos noventa a presenza da lingua galega no traballo decaeu especialmente nos usos informais mentres aumentaba nos usos cara ao público aínda que nestes últimos anos tamén diminuíu

Mentres a utilización estratéxica das linguas en Galicia ía diminuíndo, ao mesmo tempo tamén diminuíu a utilización do galego no contexto laboral (Figura 12.3). Especialmente, este ía perdendo presenza nos usos cos compañeiros, onde o galego diminuíu case 24 puntos porcentuais (i.e. -23,63%). Este contexto foi especialmente resistente á perda do uso do galego xa que, durante moito tempo, aínda que se utilizara o castelán cos superiores, seguía manténdose o galego co grupo de iguais. Doutra banda, se nos fixamos no contexto da lingua coa clientela, este experimenta unha traxectoria ben irregular, isto é, un aumento ata a entrada de século para unha posterior caída de case 12 de puntos porcentuais (i.e. -11,93%) nunha década.

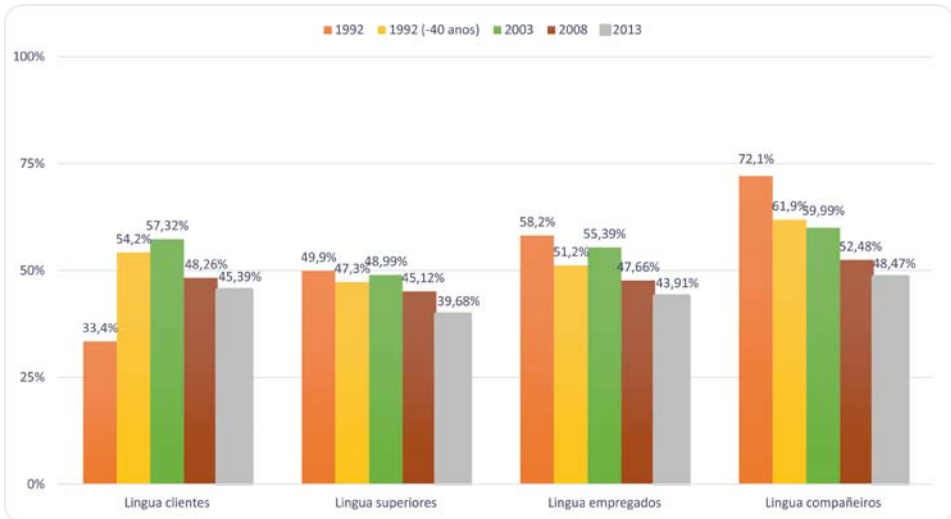
Estes resultados fan patente a necesidade de reforzar a imaxe de que o galego pode ser un elemento positivo para as relacións comerciais ademais dun valor engadido, feito que algunhas empresas xa utilizan na actualidade. Cómpre ter en conta que tal e como se pode ver na paisaxe lingüística das

urbes de Galicia, entre as linguas utilizadas para a publicidade non só está o castelán, senón que o inglés comeza a acaparar cada vez máis espazo nesa paisaxe, nunha transferencia de innovación e status á mensaxe.

Figura 12.2. Uso do galego por anos en diferentes contextos laborais (I). 1992-2013. %

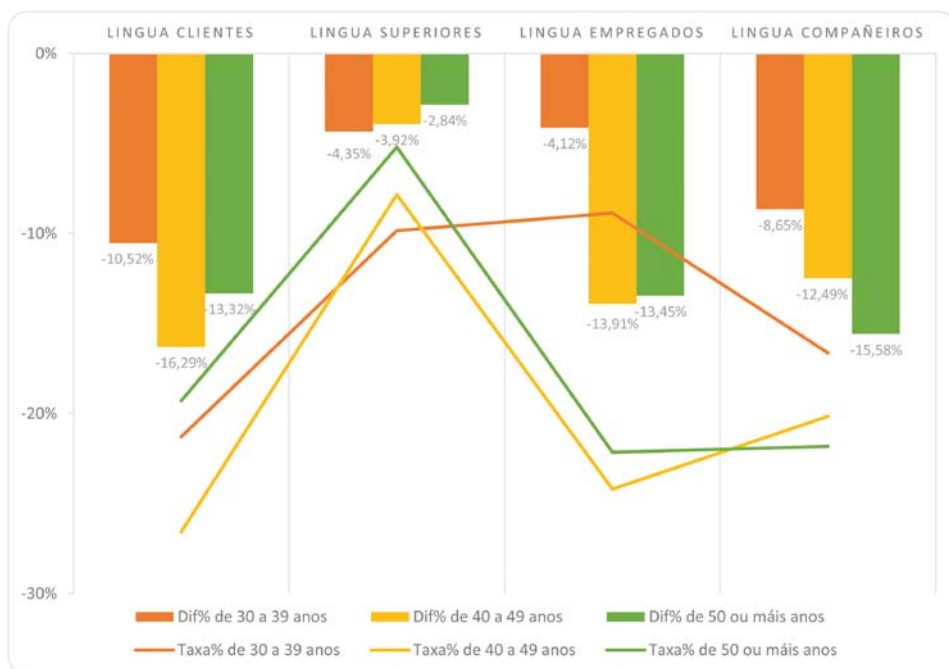
Figura 12.3. Uso do galego en diferentes contextos laborais por anos (II). 1992-2013. %

Na primeira década do século XXI, a xente máis nova foi a que máis conservou o galego, especialmente nos contextos de proximidade

Comparando os mesmos grupos de idade en dous tempos diferentes (2001 fronte a 2013) para analizar o efecto do tempo en cada unha das etapas de idade, os resultados indican que a evolución da presenza do galego en todos os contextos é semellante nos maiores de 40 anos e máis, pero difire naqueles que acaban de entrar no mundo laboral. Nas persoas de arredor de trinta anos, en relación ao resto, o descenso do uso do galego é menor nesta década, especialmente nos contextos próximos (i.e. lingua cos empregados, lingua cos compañeiros). Con todo, o descenso mantense igual na lingua coa clientela e na lingua cos superiores, onde os criterios deben ser semellantes para todos independentemente da idade (Figura 12.4).

Figura 12.4. Diferenzas* e taxas porcentuais** entre 2013 e 2003 nos usos no traballo por tramos de idade. %

* Dif% (para cada uso): Uso maioritario do galego en 2013 ('só galego' + 'máis galego') - Uso maioritario do galego en 2003 ('só galego' + 'máis galego').

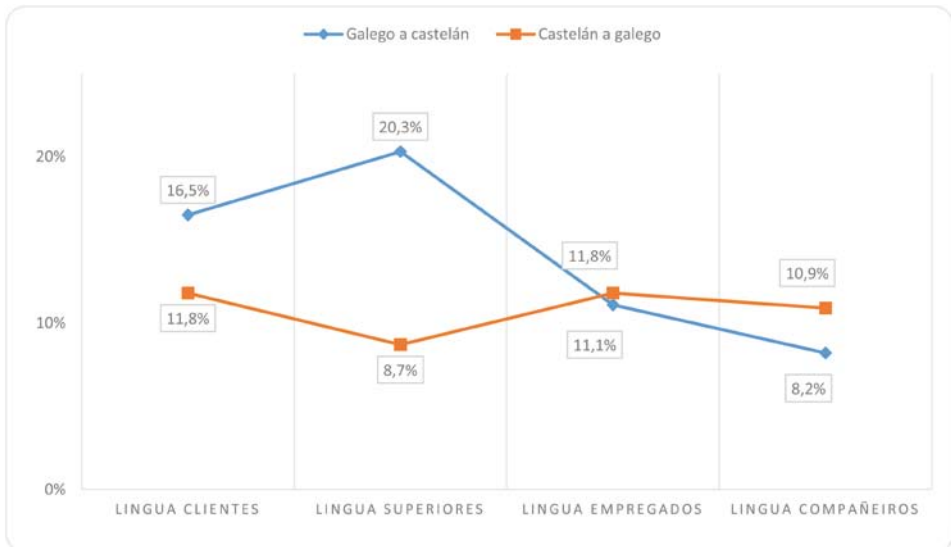
** Taxas% (para cada uso): [(Uso maioritario do galego en 2013 - Uso maioritario do galego en 2003)/Uso maioritario do galego en 2003]x100.

Os galegofalantes que cambian de lingua no traballo, principalmente persoas residentes no urbano, fan un uso “máis estratéxico” da lingua mentres os castelanfalantes que cambian fano motivados por necesidades laborais

Comparando os usos no traballo en 2013 en relación coa lingua habitual declarada, obsérvase que os galegofalantes que cambian cara ao castelán no traballo non o fan dunha forma uniforme, senón que realizan un uso estratéxico da lingua, é dicir, utilizan máis o castelán cara ao exterior e cos superiores, e non tanto nas relacións de proximidade (Figura 12.5). Estas persoas caracterízanse por ser xente nova que acaba de entrar no mundo laboral, residentes fundamentalmente en Vigo e A Coruña e con estudos universitarios.

Mentres, hai unha porcentaxe de arredor dun 10% de castelanfalantes que cambian cara ao galego residente principalmente na área comarcal da Coruña, con estudos medios ou superiores e que fan un uso funcional da lingua ou pertencen ao grupo lingüístico de ‘desgaleguizados’. Este subgrupo non realiza un uso estratéxico da lingua, non fai uso do castelán para unha función e do galego para outra, senón que utiliza como norma o galego.

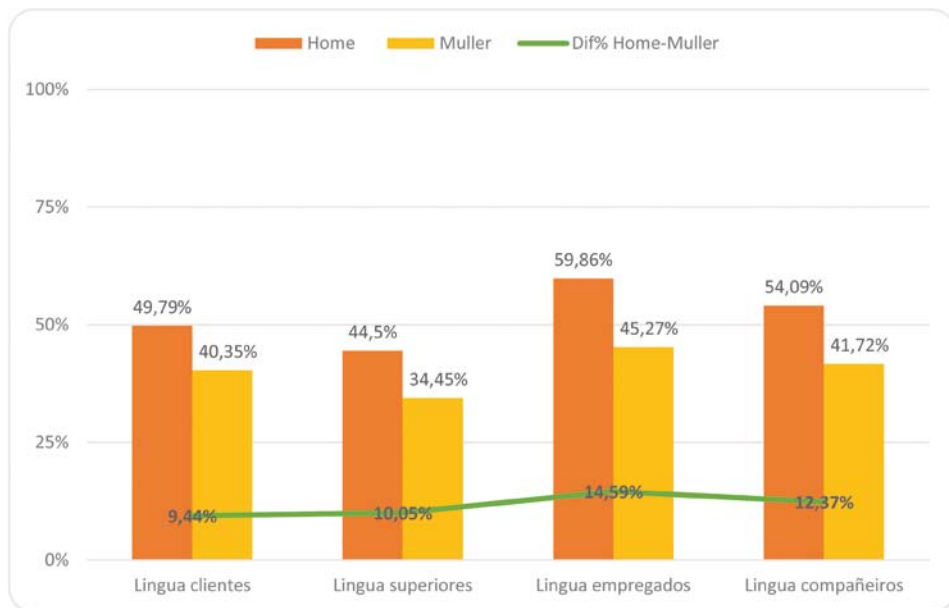
Figura 12.5. Persoas que cambian de lingua habitual no contexto laboral. 2013. %

Os homes fan un maior uso do galego no contexto laboral que as mulleres

O contexto laboral é un ámbito onde o prestixio das linguas xoga un papel moi importante, máis que noutros ámbitos analizados. Partindo desta premisa, analizamos os usos no traballo desde a perspectiva de xénero. Os resultados foron claros: os homes utilizan en maior medida que as mulleres, con diferenzas de arredor de 10 puntos porcentuais, o galego neste contexto (Figura 12.6). As razóns subxacentes a estas diferenzas poden intuírse, isto é, cuestións relacionadas co status do galego poden explicar estas diferenzas por razón xénero. As diferenzas sociolingüísticas baseadas nesta construción social xa foron constatadas na sociedade galega (Seminario de Sociolingüística 1995; Máiz 2005). Os resultados sobre esta variable van na dirección de que as mulleres son máis conscientes sobre a valoración que realiza a comunidade dos fenómenos da lingua e apoian aquelas que obteñen un status maior (Morales 2004). Polo tanto, no mercado lingüístico galego, xa que o idioma

Figura 12.6. Uso maioritario do galego no traballo segundo o sexo. 2013. %

galego ten un prestixio inferior ao castelán, as mulleres serán máis propensas ao cambio cara á variedade máis prestixiosa (Coates 1993; Máiz 2005). Porén, para confirmar estas explicacións deberíamos realizar unha análise máis fonda, onde se controlasen os tipos de traballos realizados por uns e outros, entre outras variables.

Este século caracterízase por unha gran recaída na utilización do galego nas grandes vilas e áreas periurbanas

Sen afondar moito na evolución do baile de cifras da presenza do galego no contexto laboral, atendendo ao tipo de poboación de residencia, a tendencia dos resultados é bastante clara (Táboa 12.1). Nas grandes vilas e áreas periurbanas das grandes cidades, o descenso da utilización do galego na primeira década do século XXI é significativo, desde unha perda de máis do 30% da presenza do galego cos superiores (i.e. Taxa%=-32,11%) ata un 26% (i.e. Taxa%=-26,12%) no uso cos clientes e compañeiros. No tocante ao uso cos empregados, o descenso da utilización do galego distribúese máis homoxeneamente.

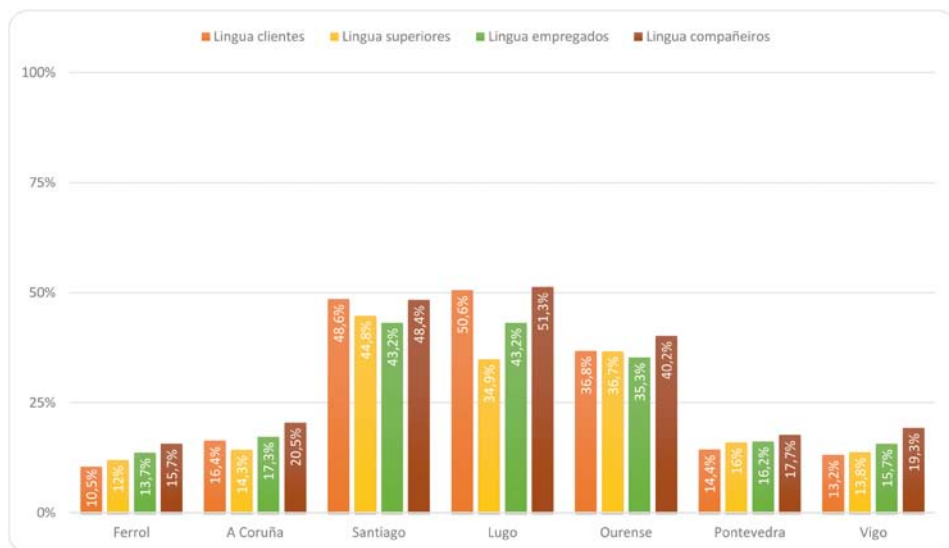
Táboa 12.1. Diferenzas e taxas porcentuais na utilización do galego no traballo entre 2013 e 2003 segundo o tamaño da poboación de residencia. %

	2013-2003							
	-10.000		10.000-20.000		20.000-50.000		50.000	
	Dif%	Taxa%	Dif%	Taxa%	Dif%	Taxa%	Dif%	Taxa%
Cientes	-12	-14,46	-8,55	-14,2	-13,91	-25,95	-5,7	-18,87
Superiores	-10,68	-13,88	-7,62	-13,75	-16,39	-32,11	-3,89	-14,94
Empregados	-14,55	-17,65	-11,55	-17,47	-11,89	-10,21	-4,61	-16,06
Compañeiros	-12,02	-13,96	-10,07	-14,96	-15,5	-26,12	-6,01	-17,51

Os comportamentos lingüísticos dos traballadores das grandes cidades galegas do interior e do eixe atlántico son drasticamente diferentes

A análise da lingua utilizada no traballo nas grandes cidades galegas en 2013, sen grandes diferenzas con 2003, indica como a presenza do galego é máis habitual en cidades do interior (Lugo, Ourense) e na capital de Galicia (Santiago de Compostela) que nas cidades do eixe atlántico (Ferrol, A Coruña, Pontevedra e Vigo) onde o uso é máis testemuñal (Figura 12.7). Nestas últimas cidades, dous traballadores de cada dez fan uso do galego no traballo e con diferenzas moi axustadas entre un contexto e outro. Pola contra, en Santiago de Compostela, cunha alta porcentaxe de funcionariado, entre outras características, as cifras dispáranse a unha persoa de cada dúas, tamén, sen grandes diferenzas entre un contexto e outro. Unha cidade cun uso do galego próximo a Santiago de Compostela é Lugo, aínda que con diferenzas importantes que proveñen dun uso estratéxico por parte dun sector da poboación, é dicir, os usos cos superiores difiren en gran medida do resto de usos, feito que indica a presenza dunha percepción negativa do prestixio da lingua propia. Por último, sinalar que, en Ourense, as cifras de uso nestes contextos son semellantes ás de Lugo e Santiago de Compostela aínda que algo inferiores.

Figura 12.7. Utilización do galego no traballo nas grandes cidades galegas. 2013. %

13. Lingua e medios de comunicación

Non cabe dúbida de que a importancia de determinados contextos como o familiar, o educativo ou o laboral son incuestionables para o futuro dunha lingua minorizada. Porén, nas últimas décadas, a estreita relación entre os medios de comunicación e a sociedade está cobrando cada vez máis relevancia, modificando tamén a importancia relativa dos contextos antes nomeados¹. O mesmo PXNLG xa indicaba que a entrada dos medios de comunicación no ámbito informal e cotián alterara a estrutura familiar, reducindo as horas de diálogo entre persoas en beneficio da contemplación ou a escoita pasiva, con diversas consecuencias (Xunta de Galicia 2005: 21). Os medios de comunicación, polo tanto, constitúen un espazo de gran importancia para a normalización dunha lingua, pois gozan de grande visibilidade social e acaban por ser un espello da sociedade na que se insiren (OLG 2008: 7). Williams (2005), sinalando a falta de sincronización entre os medios de comunicación e a familia, indicaba a importancia das axencias secundarias na produción e reprodución lingüísticas. En consecuencia, é preciso que a planificación lingüística, orientada a fortalecer as minorías, destine os esforzos a promover medios de comunicación na lingua minoritaria de calidade e con programación adaptada a toda a familia (Ramallo 2012).

1 Comprácenos agradecerlle a Valentina Formoso a súa colaboración na revisión, corrección e a achega de suxestións sobre este capítulo. Os devanditos agradecementos non converten a citada en corresponsable dos inevitables erros, omisións involuntarias, análises discutibles ou opinións polémicas que o presente capítulo poida conter, que son imputables exclusivamente aos seus autores.

O *Plan Xeral de Normalización da Lingua Galega* estableceu unha serie de obxectivos para contribuír á normalización dos medios de comunicación que teñen como finalidade o aumento do uso do idioma galego neste ámbito, tanto nos medios públicos coma privados (Xunta de Galicia 2005: 126-138):

- Concienciar aos profesionais do papel importantísimo que desempeñan para a normalización da lingua galega.
- Estender a utilización do galego a todas as seccións dos periódicos, máis aló do ámbito da cultura.
- Aumentar a presenza do galego nas páxinas deportivas e na prensa deportiva especializada.
- Ligar o galego á produción xornalística de maior calidade.
- Lograr que a CRTVG sexa un medio de introdución do galego nos fogares castelanfalantes.
- Conseguir que a CRTVG, proxectando unha imaxe de maior modernidade, contribúa a unha maior identificación do galego co mundo moderno.
- Acadar un modelo lingüístico que, mantendo os trazos patrimoniais do galego, proxecte unha imaxe da lingua acaída ás necesidades da vida moderna.
- Lograr un incremento notable do tempo de emisión en lingua galega na desconexión territorial da TVE.
- Lograr un aumento do uso do galego nas programacións das radios e televisións privadas.
- Conseguir que nas cadeas privadas de ámbito estatal, as desconexións territoriais en Galicia se emitan en galego.
- Incrementar a publicidade en galego, sobre todo a que vaia ligada ao produto de calidade.

Ademais, a maiores dos medios de comunicación tradicionais (i.e. prensa, radio, televisión), o PXNLG tamén mencionaba no ámbito das novas tecnoloxías o obxectivo xeral de "[p]otenciar a presenza da lingua galega en Internet" (Xunta de Galicia 2005: 51).

Entre os traballos de corte sociolingüístico realizados neste sector en Galicia, destaca o realizado por Tuñez e López (2000) sobre o perfil dos xornalistas nos medios de comunicación, onde indicaba que o xornalista galego era un home, cunha idade media arredor da trintena, que traballaba en Santiago de Compostela, na prensa escrita e que falaba castelán, especialmente os de maior idade (i.e. máis de 51 anos) e os de menor idade (i.e. menos de 30 anos).

Estes mesmos, autores, no traballo máis extenso sobre a lingua das novas (Tuñe e López 2009), indicaban que cinco de cada cen páxinas publicadas en Galicia estaban en lingua galega, superficie que era algo maior na publicidade (i.e. 10,44%). En relación aos medios audiovisuais, sinalaban que a presenza do galego estaba limitada á emisión da Televisión de Galicia (TVG) e a unha porcentaxe reducida do resto de televisións (i.e. 52,94%) e radios locais. Sobre o perfil dos xornalistas escribían:

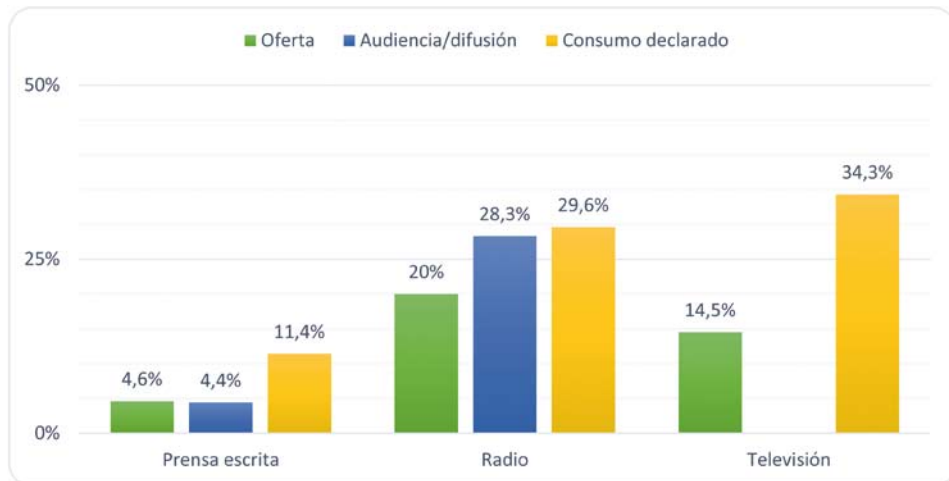
Nalgúns soportes atopamos grandes contradicións: na prensa escrita traballa unha maioría de galegofalantes habituais e, con todo, resulta ser o soporte en que menos se utiliza a nosa lingua á hora de producir información. Esta diferenza reforza a idea da estratexia lingüística da empresa como condicionante de maior peso á hora de escolla do idioma que vehicular á sociedade as mensaxes informativas. (Tuñe e López 2009: 192).

Unha análise da situación do idioma galego nos medios de comunicación plasmouse no último volume do proxecto de investigación que levaba por título *O proceso de normalización do idioma galego (1980-2000)*. Este último volume da serie, titulado *Lingua, sociedade e medios de comunicación en Galicia*, tiña como finalidade analizar a presenza da lingua galega nos medios de comunicación de Galicia e da diáspora galega nunha dobre dimensión, diacrónica e sincrónica (Lorenzo, Ramallo e Casares 2008). Entre as conclusións deste estudo (Lorenzo *et al.* 2008: 230-243) indícase a falta de presenza do galego nos medios, que se xustifica por mor das reaccións adversas, a pouca consideración que teñen os medios como axentes relevantes no proceso de revitalización da lingua galega, a subvención é a principal ferramenta planificadora con resultados ineficaces ou a falta de demanda social de galeguización dos medios².

Por último, expoñemos os resultados da investigación nos medios de comunicación do OLG (2009), que utilizou un sistema de indicadores elaborados para o efecto. Tales indicadores son: presenza do galego na oferta, indicador que mide a presenza da lingua en cada un dos subámbitos; audiencia/difusión,

2 Os resultados expostos aquí son unha selección. Para unha información máis detallada recórrase ás fontes orixinais.

Figura 13.1. Indicadores lingüísticos para o ámbito dos medios de comunicación. 2007. %

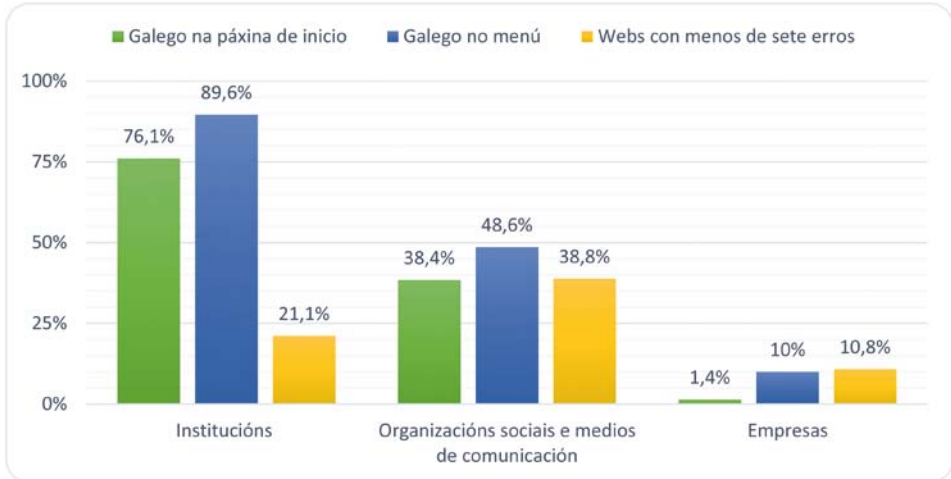
Fonte: Adaptación dos resultados do Observatorio da Lingua Galega (2009: 91). Datos recollidos en 2007 e comparación cos resultados co EGM de 2006 para o indicador de difusión.

indicador baseado no *Estudio General de Medios* (EGM) do ano 2006³; e consumo declarado, indicador que xorde da pregunta que interroga as horas consumidas en galego por cada medio. Os resultados do estudo amosaban como o idioma galego estaba relativamente presente nas radios (i.e. 20%) e algo menos nas televisións (i.e. 14,5%), mentres na prensa escrita a utilización do galego non chegaba ao 5% (Figura 13.1). En contraste, o consumo declarado do galego achegábase a un 35% na televisión, un 30% na radio e superaba o 10% na prensa. Por último, as cifras de oferta e difusión na prensa estaban moi parellas mentres que a difusión na radio era maior que a oferta.

Nos estudos apuntados con anterioridade, detectábase xa unha falta de oferta de medios en galego. Nestes últimos anos, o peche de moitos medios de comunicación en galego, en especial xornais, fai pensar que as puntuacións entre oferta e audiencia/difusión, na prensa escrita, variaron substancialmente

3 Deste estudo obtéñense as cifras para prensa e radio. O indicador xorde da ponderación deses valores de lectores/oíntes e da multiplicación pola porcentaxe de galego en cada un dos medios.

Figura 13.2. Indicadores lingüísticos para as páxinas web das organizacións que desenvolven o traballo en Galicia. 2008. %

Fonte: Adaptación dos resultados do Observatorio da Lingua Galega (2009: 74). Datos recollidos en 2008.

situándose a audiencia/difusión por riba da oferta. Así, a situación actual é, pois, unha situación substancialmente peor que hai dez anos.

Os resultados sobre as páxinas web das organizacións que desenvolven o traballo en Galicia, tanto a nivel de uso coma de corrección, indican a pouca presenza do idioma galego, a excepción das institucións públicas, onde a presenza do galego é maior, aínda que o grao de corrección non é moi alto (Figura 13.2). En 2008, nas páxinas web das selección de empresas realizada no estudo, o galego tiña unha presenza testemuñal. Actualmente, á vista dos avances no eido de Internet, co avance na penetración da sociedade galega e, especialmente, coa posta en marcha do dominio *Puntogal* (.gal) á altura do 2014, fai pensar que a situación mellorou respecto do 2008.

Neste capítulo afondaremos nas preguntas realizadas na serie do IGE sobre o uso que se fai dos medios en galego. Os medios analizados foron: prensa, libros, radio, televisión e Internet. A maiores, afrontárase o estudo das predisposicións motivacionais dos informantes para facer uso deses medios en galego. Sinalamos que este apartado é o único da batería de ítems do IGE, xunto co ítem sobre percepción de uso, que realiza unha medición actitudinal. O resto de ítems está destinado en exclusiva ao estudo dos usos e competencias en galego.

Entre o 60% e o 75% dos galegos consumiron medios audiovisuais en galego e arredor dun 40% medios escritos, aínda que o consumo habitual é moito menor

A seguinte análise sobre o consumo de medios de comunicación en Galicia realizárase desde dous enfoques diferentes: a) consumo de medios en galego (i.e. habitual e esporádico); b) porcentaxe de consumo habitual a través do índice de uso de medios en galego. Cando nos referimos a un consumo esporádico e/ou habitual as cifras de uso son altas nos medios audiovisuais, especialmente na televisión (i.e. 75,5%), e inferiores nos medios escritos (prensa: 39,1%; libros: 41,4%; Internet: 25,4%). Para o consumo habitual elaborouse o índice de uso de medios en galego (IUMG en diante)⁴. Este índice preséntanos unha situación onde o consumo habitual de televisión e radio en galego é considerable (i.e. 0,33 e 0,27, respectivamente), en liña cos resultados obtidos polo OLG (Figura 13.1). Por outra banda, o índice de consumo habitual dos medios escritos en galego é significativamente inferior aos audiovisuais (i.e. radio, televisión) oscilando entre o 0,14 da prensa e o 0,16 dos libros. Considerando Internet como un medio escrito, aínda que teña contidos audiovisuais, este é o medio cun menor uso de contidos en galego (i.e. 0,10)(Figura 13.3).

Existe unha disonancia entre o consumo habitual e o consumo preferido de medios de comunicación en galego que podería indicar un hipotético aumento do consumo se a oferta aumentase

A porcentaxe de persoas ás que lles gustaría ter máis contidos en galego é claramente superior aos galegos que fan un uso habitual destes medios (Figura 13.4). En xeral, a metade dos galegos e galegas desexan ter a posibilidade de contar con máis contidos en galego en cada medio de comunicación, especialmente na televisión (i.e. TV, IUMG= 0,6). Unha análise máis profunda,

4 O IUMG constrúese transformando as alternativas 'en galego' en 1, 'máis galego' en 0,66, 'máis castelán' en 0,33 e 'en castelán' en 0 para posteriormente extraer a media correspondente. Desta forma temos un estatístico cun intervalo de 0 a 1, onde 0 é a non utilización do medio en cuestión en galego e o 1 a utilización completa dese medio en galego.

Figura 13.3. Lingua utilizada para os medios e índice de uso de medios en galego (IUMG). 2013. %

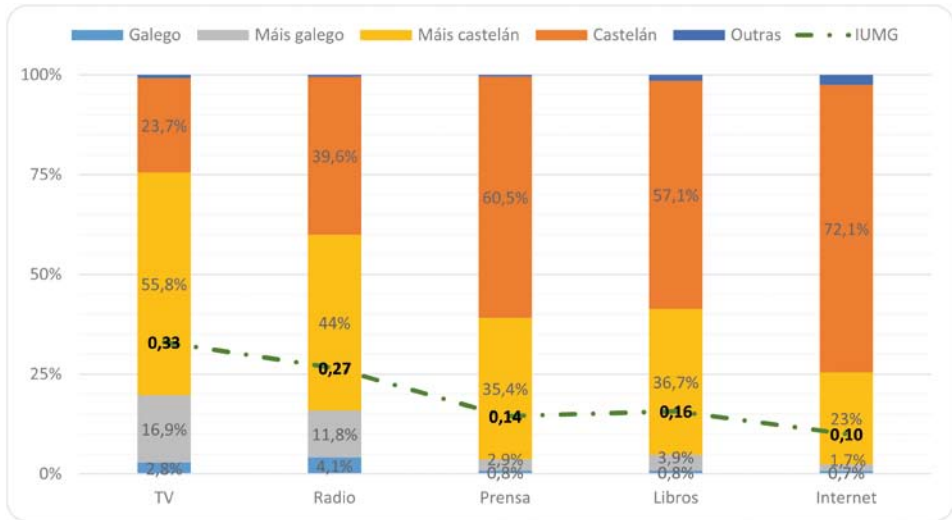
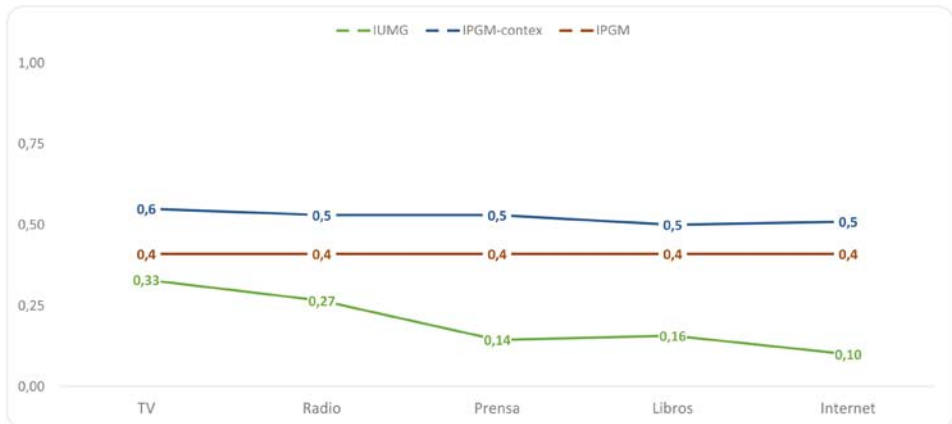

Figura 13.4. Consumo de medios en galego e preferencia por máis contidos en galego. 2013.

* IUMG (Índice de uso de medios en galego).

** IPGM (Índice de preferencia de galego nos medios). Esta é unha medida de preferencia por utilizar máis o galego nos medios no que se ten en conta a intensidade desa preferencia, xa que se suman as preferencias positivas de cada informante e se transforman nunha escala de 0 a 1.

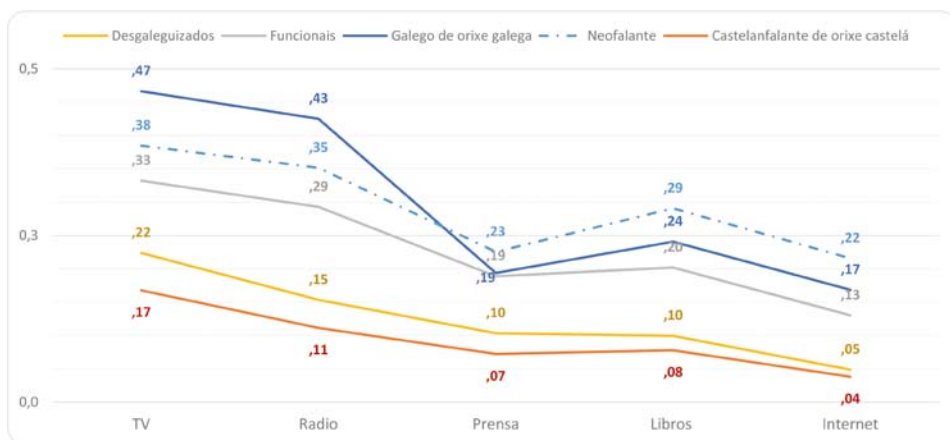
*** IPGM-context (Índice de preferencia de galego nos medios contextual), este índice é igual que o anterior pero non ten en conta o criterio de intensidade, soamente a preferencia positiva total en cada contexto.

onde se tivo en conta a intensidade do desexo de ter máis contidos en galego a través do índice de preferencia de galego nos medios (IPGM en diante)⁵, indican que un 0,4 (i.e. 40%) dos galegos quere máis contidos en galego en todos os medios (i.e. televisión, radio, prensa, libros, Internet), cifras superiores ás persoas que utilizan habitualmente os medios nesta lingua.

Os galegofalantes de orixe galega fan un maior uso dos medios audiovisuais en galego mentres os neofalantes o fan dos medios escritos

O nivel de uso dos medios en galego varía significativamente atendendo ao grupo lingüístico de referencia ao que pertenza o informante (Capítulo 7). Hai unha división conformada entre os castelanfalantes de orixe castelá e desgaleguizados, onde se atopan os menores índices xerais de uso dos medios en galego, fronte ao grupo de funcionais, neofalantes e galegofalantes de orixe galega que fan un uso maior dos medios en galego, tanto escritos coma audiovisuais (Figura 13.5). Non obstante, mentres nos galegofalantes de orixe

Figura 13.5. Consumo de medios en galego (IUMG) segundo o grupo lingüístico. 2013.

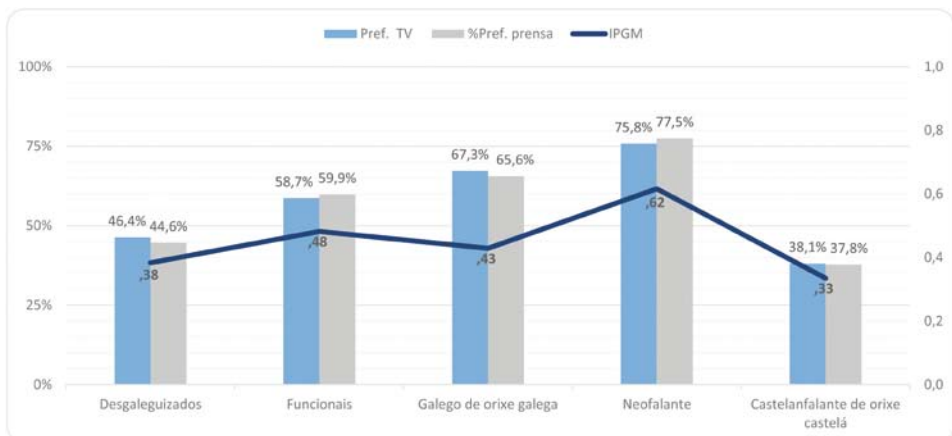
5 O IPGM constrúese sumando o número de 'si' a ter máis contidos en galego para transformalo nunha escala do 0 o 1, sendo 1 a preferencia por medios en galego.

galega están os maiores índices de uso habitual da televisión e da radio en galego (i.e. 0,47; 0,43, respectivamente), os neofalantes fan un maior uso dos medios de comunicación escritos (i.e. prensa 0,23; libros 0,29; Internet 0,22). Hai que indicar que nos galegofalantes de orixe galega hai un perfil moi numeroso de persoas maiores (Figura 10.11) con estudos primarios e que recibiron a educación en castelán e, polo tanto, ao que a utilización do galego nos medios escritos lle supón unha dificultade.

O grupo de neofalantes son os que teñen unha actitude máis positiva cara á oferta de máis contidos en galego, superior, incluso, aos galegofalantes de orixe galega

Como vimos na figura anterior (Figura 13.5), os galegofalantes de orixe galega fan un maior uso dos medios audiovisuais en galego (i.e. televisión e radio) mentres os neofalantes fan un maior uso dos medios en escritos en galego (i.e. prensa, libros e Internet). Cando se lles pregunta pola preferencia lingüística, o grupo de neofalantes é o máis activo para propoñer un aumento dos contidos en galego, cunhas diferenzas considerables en relación aos galegofalantes de orixe galega centradas nos medios de escritos (Figura 13.6). Tanto é así que o grupo de funcionais amosa unha intensidade de preferencias maior que os

Figura 13.6. Preferencia por un aumento de contidos en galego segundo o grupo lingüístico 2013. %

galegofalantes de orixe galega. Para explicar isto remitímonos ao razoamento anterior. Así mesmo, tamén podemos ver a evolución deste perfil desde a análise da lingua de comunicación e daqueles que utilizan o galego para falar e o castelán para escribir e a súa evolución temporal (Figura 10.9).

As persoas de maior idade fan un consumo maior de contidos audiovisuais en galego mentres que os máis novos fan maior uso do medios escritos

Dunha forma semellante ao que ocurría cos galegofalantes de orixe galega fronte aos neofalantes, cando se analiza a idade, prodúcese unha inversión entre as persoas maiores de 50 anos, especialmente entre as maiores de 65, e as persoas máis novas (i.e. 15 a 29 anos). As persoas de maior idade caracterízanse por un maior uso da televisión e da radio en galego, acadando cifras onde case a metade das persoas con este perfil utilizan habitualmente a televisión en galego e, algo menos, a radio (Figura 13.7). Pola contra, nos medios escritos, especialmente nos libros, son as persoas de menor idade (i.e. 15 a 29 anos) as que realizan un consumo maior de medios escritos en galego e a xente de maior idade a que realiza un consumo menor, especialmente dos medios dixitais (i.e. maiores de 65).

Figura 13.7. Consumo de medios en galego (IUMG) segundo a idade. 2013.

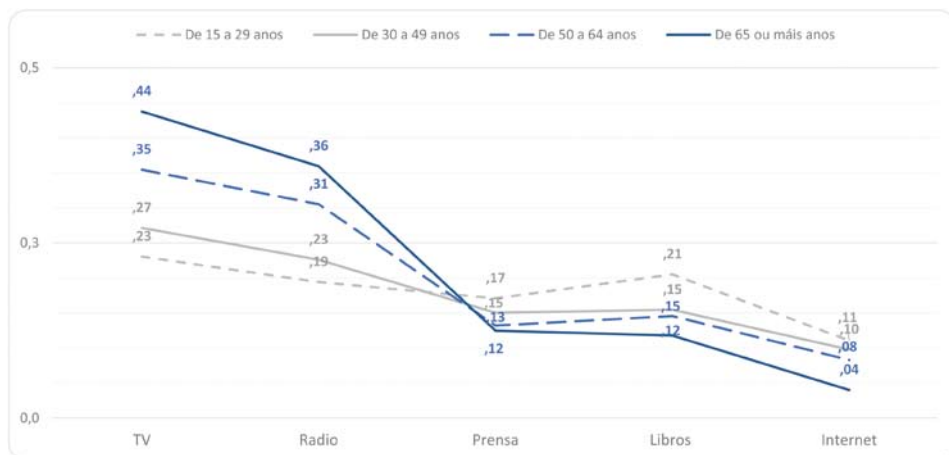
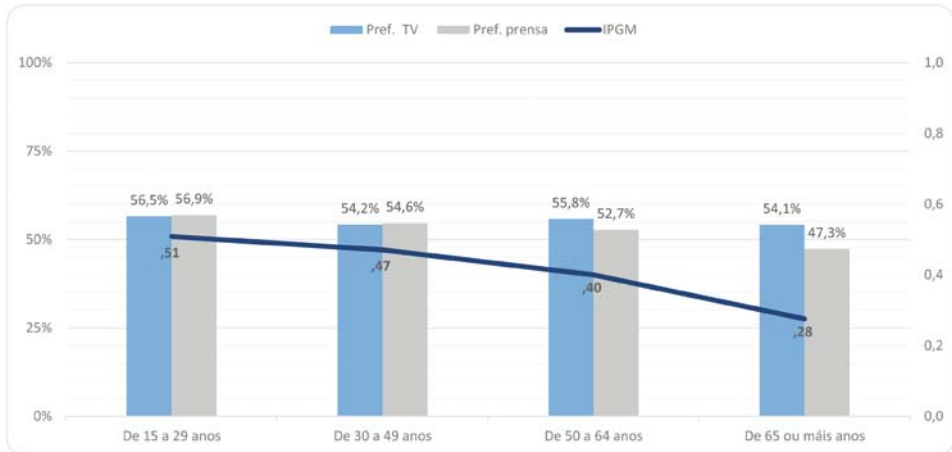

Figura 13.8. Preferencia por un aumento de contidos en galego segundo a idade. 2013. %

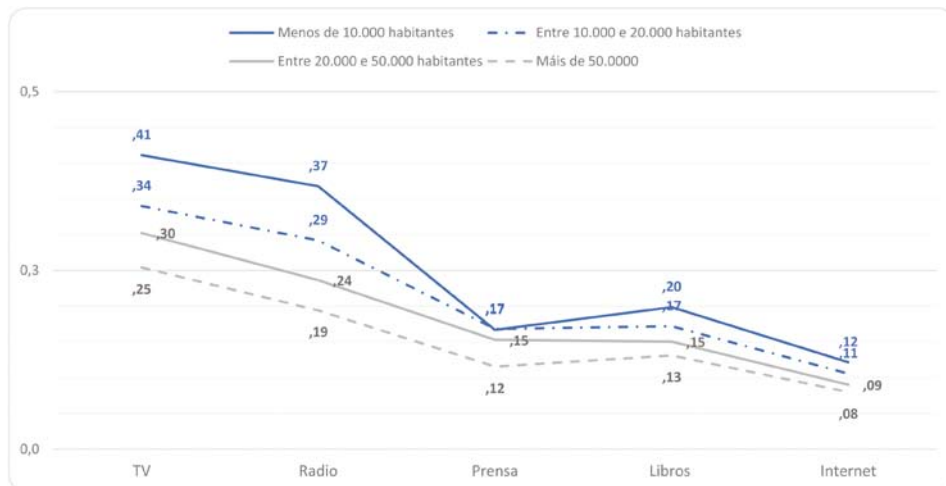
Os máis novos amosan unha maior intensidade na súa preferencia para consumir medios en galego mentres os maiores prefiren aumentar o consumo da televisión pero en menor medida os medios escritos

Os resultados da intensidade das preferencias para máis contidos en galego indican que estas van aumentando a medida que diminúe a idade. Semella que os informantes de maior idade teñen preferencia por un maior contido en galego nos medios televisivos ou na radio pero un menor interese na promoción dos medios escritos. Estas diferenzas poden ter múltiples motivos: desde uns déficits competenciais na comprensión escrita en galego ata aspectos actitudinais ou, simplemente, desinterese por certos formatos (Figura 13.8).

Santiago de Compostela é a cidade que amosa un maior uso e predisposición ao consumo de medios en galego fronte a Ferrol, o extremo oposto

Estudando o consumo dos medios de comunicación en galego atendendo ao lugar de residencia do informante, os resultados indican que a medida que o tamaño da poboación de residencia é menor o uso dos medios en galego é maior, especialmente dos medios audiovisuais (i.e. televisión e radio) e en menor medida dos medios escritos (i.e. prensa, libros e Internet)(Figura 13.9).

Figura 13.9. Consumo de medios en galego (IUMG) segundo o tamaño da poboación. 2013.

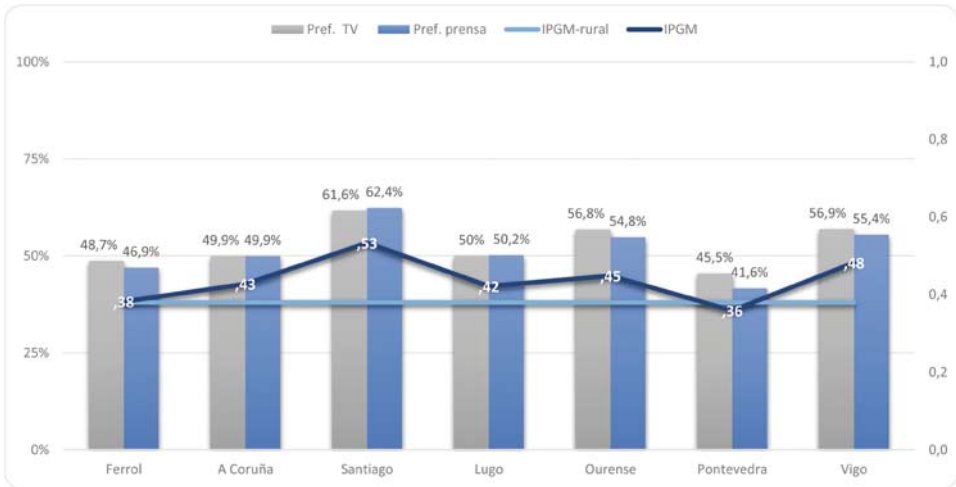
As grandes cidades galegas teñen perfís diferentes no uso de medios en galego (Táboa 13.1). Por unha banda, estaría Santiago de Compostela que realiza o maior consumo de medios audiovisuais e escritos en galego. Así mesmo, a maiores de Santiago de Compostela, tamén destaca Lugo como consumidora de televisión en galego. Pola contra, Ferrol sería a cidade cun menor consumo de todos os medios, especialmente dos medios escritos.

En relación ás preferencias, Santiago de Compostela segue a ser a urbe cun maior índice de preferencia de medios en galego mentres en segundo lugar se

Táboa 13.1. Consumo de medios en galego (IUMG) nas cidades galegas. 2013.

	TV	Radio	Prensa	Libros	Internet
Ferrol	,25	,17	,07	,10	,04
A Coruña	,24	,18	,11	,12	,07
Santiago	,30	,28	,17	,22	,14
Lugo	,32	,24	,14	,16	,10
Ourense	,26	,23	,15	,14	,09
Pontevedra	,23	,20	,10	,12	,06
Vigo	,24	,16	,10	,11	,07

■ Usos máis altos □ Usos máis baixos

Figura 13.10. Preferencia por un aumento de contidos en galego nas cidades galegas. 2013. %

sitúa Vigo, cidade cun consumo escaso pero cunha alta preferéncia para aumentar o consumo de medios en galego (Figura 13.10). As urbes con índices máis baixos son as de Pontevedra e Ferrol, índices semellantes aos das persoas residentes no rural cuns índices máis altos de consumo.

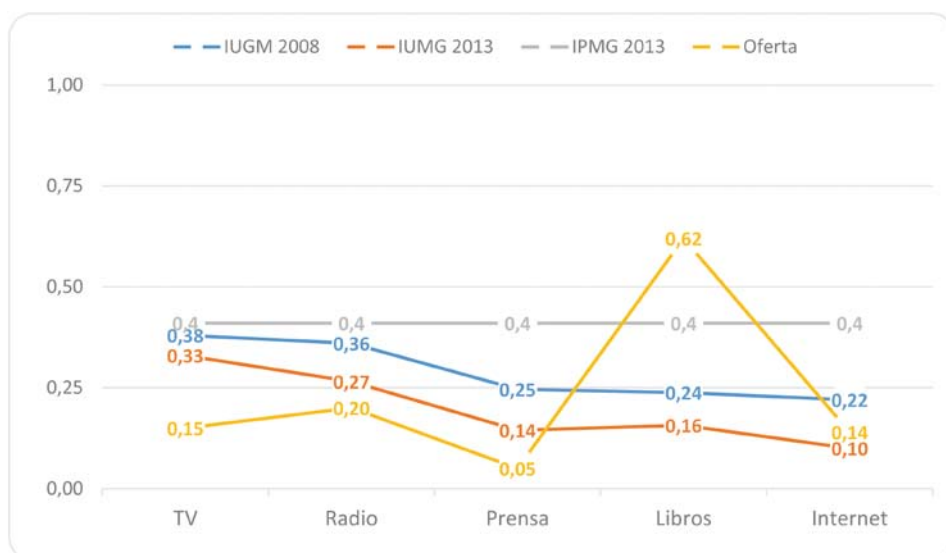
Un aumento da oferta de medios en galego, especialmente dos escritos, implicaría unha maior utilización destes sempre que os contidos se adaptaran ás necesidades do público

A continuación presentamos os resultados agrupados desde varios enfoques diferentes. Para isto, utilízanse os resultados de 2008 onde se lles preguntaba aos informantes sobre que lingua usarían para ver, escoitar ou ler os medios de comunicación. Este resultado marcaría a preferéncia dos informantes en 2008 mentres que a pregunta sobre os usos en 2013 marcaría ata onde chegaron esas preferéncias. Despois, teriamos as preferéncias de aumentar os contidos en galego dos informantes en 2013, que indicaría o punto de destino das preferéncias dos informantes de 2013. Finalmente, poñemos como referencia a oferta de cada un dos medios de comunicación. Cómpre apuntar que os resultados de Internet son estimativos, xa que proveñen de principios de século,

e os resultados da oferta de libros en galego poden ser algo enganosos xa que a maioría das publicacións están destinadas a contextos académicos.

En todo caso, o primeiro resultado que se pode advertir é que, excepto cos libros, o consumo e as preferencias son superiores á oferta (Figura 13.11). Tamén se pode advertir como as preferencias para aumentar o uso dos medios escritos en galego soben en 2013 en relación a 2008. Disto pódese concluír que, a lingua galega non ten porque ser un elemento negativo nas vendas dos medios de comunicación, senón que incluso pode ser un facilitador, de feito, cada vez hai exemplos de empresas galegas que comezan a utilizar o idioma e a identidade galega como estratexia comercial con moito éxito.

Figura 13.11. Preferencia de consumo dos medios en galego 2008*, consumo en 2013**, preferencia dun maior consumo en 2013*** e estimación da oferta****

* IUMG 2008: Índice de lingua que usaría para ver [...] en 2008.

** IUMG 2013: Índice de uso de medios en galego en 2013.

*** IPGM 2013: Índice de preferencia/intensidade para ver máis medios en galego en 2013.

**** Oferta: Extraída de Romero e Vaquero (2001) para Internet, Observatorio da Lingua Galega (2007) para TV, radio e prensa, e Observatorio de Cultura Galega (2016) para libros.

14. Conclusións

O presente informe recolle o testemuño das dúas publicacións anteriores do Consello da Cultura (Sección de Lingua –CCG– 2005; Observatorio da Cultura Galega –CCG– 2011) que, igual que outros traballos (nomeadamente, Grandín 2007; Subiela 2010; Fernández 2012), tiñan como finalidade analizar os resultados demolingüísticos relativos a Galicia que se foron dando a coñecer, así como a súa evolución. Para realizar esta complexa radiografía sobre situación do idioma galego, partimos dunha análise dos cambios sociais máis relevantes para as dinámicas lingüísticas, e tomamos como apoio outras investigacións da sociolingüística galega e de fóra de Galicia.

O noso traballo centrouse na análise das principais variables sociolingüísticas, así como nos indicadores elaborados ao efecto sobre competencias lingüísticas, lingua de comunicación, a relación entre competencia e uso, a transmisión familiar interxeracional e a tipoloxía de grupos lingüísticos baseada na transmisión interxeracional e no uso oral. Neste informe centrámonos nas variables sociolóxicas territorio, xénero e idade, con cadanseu capítulo específico. Para rematar, o texto centra a súa análise na escola, na empresa e nos medios de comunicación, tres contextos fundamentais para a vitalidade do galego, coma o das outras linguas minorizadas. Queda fóra da análise o estudo doutras variables importantes, como o perfil profesional e a clase social, por falta de datos para podermos realizar arestora as análises, aínda que agardamos volver sobre isto nun futuro próximo. Tampouco se analizou dunha forma específica a mocidade, xa que nestes momentos se está realizar unha análise máis fonda dela nun traballo do Observatorio da Cultura Galega do Consello da Cultura Galega.

As fontes demolingüísticas primarias utilizadas foron basicamente os Mapas Sociolingüísticos de Galicia (1993, 2003) realizados polo Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega, os Censos de Poboación e Vivendas do INE (1991, 2001, 2011) e o Módulo de coñecemento e uso do galego da Enquisa de condicións de vida das familias realizada cada cinco anos

polo IGE desde 2003 (2003, 2008, 2013), aínda que en determinadas ocasións tamén se consultaron outras fontes secundarias (Táboa 1.1). Cada unha das enquisas utilizadas ten as súas debilidades e as súas fortalezas. Sen dúbida a enquisa cunha maior fortaleza é o MSG-1992, todo un fito no ámbito da sociolingüística galega polo instrumento, o tamaño da mostra e as análises aplicadas. No tocante ás fraquezas, tense falado das pexas do MSG-2004 (Fernández 2013), ben que tamén se ten sinalado algunha debilidade na serie do IGE. As críticas céntranse, especialmente, na enquisa de 2003 e no tramo de idade máis novo da enquisa de 2013, onde se produce o maior descenso no número de galegofalantes (Fernández, no prelo). Con isto non estamos criticando a fiabilidade e a validez dos traballos do MSG ou do IGE, xa que están fóra de toda dúbida para a finalidade que foron concibidos. Pero cando se queren realizar análises máis alá desta finalidade, sen dúbida perden validez.

O presente traballo tenta unha presentación dos resultados da forma máis visual posible. Procurouse evitar a presentación de análises estatísticas complexas, aínda que isto redundase nunha profundidade de análise menor. Aínda así, a interpretación arredor da significatividade ou non significatividade, formas de categorización, liñas de tendencia etc., está avalada por análises estatísticas¹. Non queremos deixar de sinalar que toda análise ten unha porcentaxe de erro e que esta porcentaxe é crecente conforme segmentamos a mostra en subgrupos cada vez máis pequenos, práctica á que tendemos en moitas ocasións os analistas na busca da diferenza onde non a hai ou onde a mostra non permite buscala. Este horizonte está presente en todo o traballo e calquera afirmación onde o erro poida significar unha mudanza significativa na interpretación vai debidamente sinalada no texto.

1 Esta afirmación non se cumpriu para a elaboración do sistema de categorías dalgún mapa lingüístico a nivel concello.

Evolución da sociedade galega

Nos últimos cincuenta anos, Galicia sufriu un proceso de transformación moi importante, xa que se converteu nunha sociedade máis urbana e terciarizada, máis homologable ás sociedades europeas da nosa contorna. A sociedade galega dos anos cincuenta, cunha elevada porcentaxe de poboación rural dedicada ao sector primario, preservou unha alta utilización do uso oral do galego nese ámbito. Mais estes ambientes, que foran de vital importancia no ámbito comunitario, foron esvaecéndose desde os anos sesenta. A partir desta década obsérvase como a caída da lingua galega é parella á desaparición do mundo rural e mariñeiro que constituía o ámbito principal da súa reprodución, ben que esta dinámica opera con certo retardo, desde que as xeracións socializadas nunha determinada lingua tenden a seguir utilizándoa, mesmo que xa non a transmitan aos seus descendentes. Entrementres, a poboación galega foise concentrando nunha franxa urbana occidental –corredor atlántico– e, en menor medida, nas dúas cidades do interior.

A sociedade galega mantén aínda unha parte importante da poboación vivindo en aldeas e núcleos pequenos, un ámbito que se conserva fortemente galeguizado. Con todo, o seu carácter demográfico recesivo, en comparanza cos ambientes máis urbanos, implica que a tendencia cara á desgaleguización continúa.

Competencias lingüísticas

Nove de cada dez galegos non teñen problemas para falar galego. Galicia, unha sociedade bilingüe cunha elevada porcentaxe de galegofalantes actuais ou potenciais

Á altura do 2013, os galegos declaran ter un nivel de comprensión practicamente total, mentres que nove de cada dez considerase capaz de falalo². Os datos son ben diferentes cando falamos da actividade lectora ou escrita, tendo en

2 As competencias están avaliadas mediante unha medida de autopercepción coas súas fortalezas (rapidez, facilidade de medida) e debilidades (diferentes criterios de medida).

conta que: a) este tipo de actividade aprendíase e apréndese fundamentalmente na escola; b) a maioría das persoas maiores en Galicia tiñan estudos primarios ou non tiñan estudos ningúns; c) o galego introdúcese relativamente tarde no sistema educativo. Por tanto, que oito de cada dez persoas sexan capaces de ler e seis de cada dez de escribir en galego, no contexto dunha lingua que estivo fóra de ámbitos formais tanto tempo, é unha boa nova.

Durante estas dúas décadas, a porcentaxe de persoas que ‘saben galego’ (*comprenden, falan, len, escriben*) foi aumentando paulatinamente

A porcentaxe de persoas que ‘saben galego’, case seis de cada dez, aumentou máis de trinta puntos desde os anos noventa, resultados que proveñen fundamentalmente da mellora das capacidades para ler e escribir, especialmente destas últimas. Así e todo, coa entrada no século XXI, este proceso de mellora está a sufrir unha desaceleración, acompañado das tendencias ao aumento dos que ‘non saben galego’ e ‘saben escribir e non falar’.

A tipoloxía competencial máis presente en Galicia refírese ás persoas que non teñen problemas para falar pero si para ler e/ou escribir en galego

A tipoloxía lingüística conformada por persoas que non teñen problemas para falar en galego, pero que teñen algunha dificultade para ler e escribir ou soamente escribir, é preponderante, xa que comprende a un 30% da poboación maior de 15 ou máis anos. Este grupo está definido fundamentalmente por persoas pertencentes aos tramos de maior idade, grupo con estudos primarios ou sen estudos. Xa que logo, este perfil está moi asociado a persoas analfabetas ou ágrafas, correspondente a tramos de idade educados no ensino predemocrático, moi deficiente e con ausencia do galego³. Dado que este perfil é o resultado dunha situación xa superada, a tendencia destes grupos é regresiva.

3 Para poder realizar unha análise en maior profundidade cumpriría unha avaliación das competencias en castelán.

Mentres uns grupos competenciais entran en recesión, xorden outros perfís novidosos en Galicia

Os resultados de 2013 confirman o asentamento dunha nova tipoloxía competencial anómala en relación co idioma galego, máis característica dunha lingua estranxeira de aprendizaxe escolar. Esta tipoloxía caracterízase por persoas que non teñen problemas para ler e escribir en galego pero teñen algunha dificultade para falalo. O tamaño deste grupo é reducido pero aumenta nos tramos de menor idade (5% nas persoas de 20 a 24 anos). Trátase de castelanfalantes do medio urbano que aprenderon galego na escola e carecen de referentes próximos para aprender galego fóra deste contexto formal. Por outra parte, a presenza na sociedade galega dun grupo de persoas que ‘non saben galego’ é reducido (i.e. 5,4%) pero, contemplándoo desde unha perspectiva temporal, verifícase que a súa porcentaxe se triplicou desde os anos noventa.

A maioría das persoas que se desenvolven mellor en castelán teñen as destrezas suficientes para falar en galego

A poboación galega, cando se lle pregunta sobre a lingua en que se desenvolve mellor para a lectura e escritura, indica maioritariamente o castelán, mentres que en relación á oralidade a cifras están bastante parellas entre ‘castelán’, ‘galego’ e ‘as dúas’. Estas diferenzas reflicten a historia de Galicia, pois o idioma galego foi introducido no sistema educativo hai pouco tempo en termos históricos, de maneira que a educación aínda non tivo tempo ou capacidade dabondo para exercer o efecto corrector. Non obstante, o idioma galego está tan presente na sociedade que a maioría das persoas que se desenvolven mellor falando en castelán teñen a capacidade de facelo en galego, e isto mesmo ocorre na escrita aínda que cunha menor forza.

A lingua apréndese a falar fundamentalmente na familia e as destrezas escritas apréndense na escola. Nos últimos anos diversificouse o número de contextos de adquisición das competencias orais pero tamén das escritas

A familia segue a ser o contexto de aprendizaxe maioritario de aprendizaxe do galego: oito persoas de cada dez indicaron a familia como contexto de aprendizaxe, das que cinco aprenderon unicamente da familia. A evolución máis significativa durante este última década consistiu na incorporación progresiva doutros contextos de aprendizaxe como a escola, os amigos e o traballo.

Na escrita, a novidade está relacionada coa diversificación dos contextos, igual que na oralidade, cunha presenza cada vez maior das familias ou de procedementos autodidactas, en consonancia cunha sociedade máis formada e cun maior número de recursos dispoñibles.

A lingua galega é a que ten unha meirande porcentaxe de falantes potenciais entre as minorizadas

Comparando a capacidade dos galegos e galegas de falar a lingua propia de Galicia coas porcentaxes que se obteñen noutras comunidades do Estado con lingua cooficial, vemos como a nosa é a que obtén mellores resultados: nove de cada dez galegos teñen as competencias necesarias para falar a lingua propia, seguidos por Cataluña a pouca distancia, sete de cada dez, e Illas Baleares e Navarra (zona vascófona), con seis de cada dez. Secomasí, obsérvase certas similitudes na evolución das tendencias das competencias das comunidades lingüísticas con lingua propia: houbo unha mellora considerable das competencias escritas desde os anos oitenta e noventa e coa entrada no século XXI comeza a percibirse un certo estancamento das orais.

Lingua inicial, habitual e de comunicación

A maioría dos galegos e galegas aprenderon a falar en galego só ou simultaneamente ao castelán, aínda que a evolución temporal da lingua inicial mostra unha tendencia negativa para os galegofalantes iniciais, que perden peso aceleradamente

O idioma galego segue a ser a lingua en que aprenderon a falar a maioría dos galegos (71,74%, o que equivale a 1.704.623 persoas): así, de cada dez galegos, catro aprenderon a falar unicamente en galego (1.053.321), e tres aprenderon a falar en galego e en castelán (651.302). Estas porcentaxes cambian drasticamente cando se introduce o tempo na ecuación, xa que tomando como punto de partida os anos noventa, existe un descenso da porcentaxe de galegofalantes iniciais, unha diminución media de arredor dun punto porcentual anual (1992-2013) que durante estes últimos anos se acelera.

Na radiografía fixa da lingua habitual en 2013 en Galicia o número de castelanfalantes habituais case se equipara co de galegofalantes

Os últimos resultados presentan un panorama con 1.227.187 falantes habituais de castelán (47,95%) e 1.298.482 de galego (50,90%), cunha diferenza de arredor 70.000 falantes (2,95 %) entre unha e outra lingua. Emporiso, os falantes monolingües en galego constitúen o grupo máis numeroso (30,84%).

Nunha década (2003-2013) estimase que descendeu en 280.000 o número de galegofalantes habituais, o que equivale a case o 20% dese grupo

Os resultados de 2013 veñen a confirmar o que diagnósticos anteriores xa adiantaban: os usos do galego mantiveron ata a entrada do século XXI unha relativa solidez, con algunhas oscilacións, pero detectábanse unhas diferenzas de uso entre os máis novos e os maiores que co transcurso do tempo acabou por traducirse nunha tendencia que xa é evidente nos resultados xerais. Resumindo, en algo máis de dúas décadas (1992-2013) a porcentaxe de galegofalantes habituais maiores de 15 anos diminuíu arredor de 14 puntos, dos que un 8,4% corresponde ao último lustro analizado (2008-2013).

A maioría dos galegos utilizan as dúas linguas, aínda que se incrementa o peso dos monolingües en castelán

Catro persoas de cada dez fan un uso bilingüe, uso definido como a suma de máis galego e máis castelán⁴, tres son monolingües en galego e outras tres son monolingües en castelán. Despois veremos como utilizando outro indicador de usos orais, estimamos que os usos bilingües na sociedade galega son maiores cós que se reflicten aquí. Xa que logo, esta sociedade con competencias bilingües⁵, caracterízase tamén por unha práctica maioritariamente bilingüe. Incluso cabería preguntarse se as persoas que se autocategorizan

4 As porcentaxes de bilingües en 2013 son moi semellantes ás obtidas pola opción (fala galego) 'ás veces' no Censo de 2011 (45,32%).

5 Para realizar algunhas afirmacións relativas ao bilingüismo partimos da premisa exposta na análise do capítulo de competencias relativa a que case a totalidade das persoas en Galicia teñen unha competencia oral efectiva en castelán. Elaboramos esta premisa xustificándonos nos resultados do MSG-2004, onde soamente un 3,5% afirmaba ter problemas para expresar en castelán (González *et al.* 2006: 226).

como monolingües en galego realizan un uso completamente monolingüe ou, na práctica, poderían entrar máis ben na tipoloxía de uso bilingüe con predominancia clara do galego.

Na diacronía, os datos debuxan unha situación en que os usos bilingües van decaendo dunha forma cada vez máis acelerada desde os anos noventa (-7,9%), incluso en maior medida que o monolingüismo en galego (-5,9%). Esta caída mostra unha correlación negativa co aumento de monolingües en castelán, o que indica un claro incremento da conduta monolingüe en castelán.

O 60% dos monolingües castelanfalantes poden considerarse como 'falantes potenciais' de galego

No grupo de castelanfalantes monolingües, a maioría (60%) poden definirse como falantes potenciais de galego, isto é, persoas que se expresan oralmente soamente en castelán pero poden, en calquera momento, falar en galego sen grande dificultade e, incluso, a metade deste 60% considéranse moi competentes en galego. Este perfil non é exclusivo de Galicia. Por vía da regra, trátase de persoas cun amplo capital lingüístico e unha postura de non utilización do galego, a non ser que exista un elemento motivador coa suficiente *tracción* ou contextos específicos de uso (como poden ser determinados contextos laborais) para facelos utilizar esta lingua. En dúas décadas, a porcentaxe de falantes castelanfalantes potenciais duplicouse, pero no conxunto da sociedade os datos son máis significativos: dos resultados do MSG-1992 pode deducirse que a porcentaxe de falantes potenciais era dun 2,3%, mentes que na actualidade esta cifra septuplicouse (15,3%). Tal cantidade de falantes potenciais lévanos a formularnos algunhas cuestións: é posible chegar a ser falante potencial sen falar galego?, responder *en castelán sempre* na enquisa indica non falar en absoluto a segunda lingua ou tamén inclúe falala pouco?

A lingua de comunicación preferida en Galicia é o castelán

Considerando a *lingua de comunicación* como unha variable que ten en conta a lingua utilizada tanto na expresión oral coma na expresión escrita, o perfil máis numeroso en Galicia para comunicarse é o castelán (48,42%) mentres o perfil de comunicación en galego é bastante escaso (14,30%). O perfil maioritario no que participa o idioma galego é nun de comunicación compartida, onde se utiliza o galego para expresarse oralmente mentres se utiliza o castelán

para escribir (36,23%). Así mesmo, tamén comeza a xurdir un perfil residual, que haberá que analizar como se proxecta cara ao futuro, de castelanfalantes que escriben en galego. Este perfil xa aparecera no apartado competencial.

En diacronía, o século XXI non se caracteriza por ofrecer uns resultados positivos en relación aos usos lingüísticos en galego. Respecto á lingua de comunicación atopamos unha diminución da presenza do perfil de comunicación mixto asociado ás persoas maiores, antes maioritario (2003= 47,04%), mentres o perfil de persoas que se comunican en galego, perfil máis asociado co urbano e coa xente nova con estudos, se mantén estable.

Se as tendencias non cambian, en 2017 a lingua maioritaria en Galicia nas persoas de 15 ou máis anos será o castelán

Unha das maiores fortalezas do idioma galego é o seu elevado número de falantes. Os anos que transcorreron desde os noventa ata inicios do dous mil caracterizáronse por un mantemento dese número, aínda que a lingua fose perdendo presenza a nivel porcentual, ao tempo que o castelán ía gañando falantes e presenza. A partir da entrada no século XXI, a lingua galega foi perdendo pé de forma acelerada, tanto no número de falantes como no peso relativo porcentual, como xa vimos antes. Utilizando os datos numéricos do Mapa Sociolingüístico de 1992 e a serie do IGE de 2003, 2008 e 2013, realizouse unha proxección de falantes a curto prazo despois de adaptar a mostra de 15 a 16 anos de 1992. As tendencias indican que o número de castelanfalantes de 15 ou máis anos acabará superando ao de galegofalantes arredor de 2017.

A poboación que tivo como primeira lingua única un idioma minorizado non chega ao 50%. O bilingüismo inicial e habitual é corrente en Galicia e Valencia mentres en Cataluña e Baleares é característico o monolingüismo.

No País Vasco é máis habitual un monolingüismo inicial e un uso bilingüe

A comparanza dos indicadores de lingua habitual e lingua inicial respecto das linguas minorizadas do Estado desprende varios resultados de interese. No tocante á lingua inicial, o bilingüismo inicial é escaso, coa excepción de Valencia e Galicia. Respecto do uso, a utilización das linguas é moi desigual. Os usos bilingües son máis destacados en Navarra (conxunto), no País Vasco, en Galicia e, en menor medida, en Valencia, mentres os usos monolingües son maiores en Navarra (área vascófona), Baleares e Cataluña.

A transmisión lingüística interxeracional

A evolución sociolingüística do idioma galego pon claramente de relevo a importancia da familia para o mantemento dunha lingua. A vitalidade demográfica con que este idioma chegou ao século XXI foi debida en boa medida á familia. Non obstante, xa os últimos resultados comezaban a indicar a crise que estaba a atravesar o uso da lingua neste ámbito, especialmente no contexto urbano, a causa dos sucesivos cambios que experimentou a sociedade galega durante a segunda metade do século XX.

Tanto é así que nestes momentos a ruptura da transmisión familiar está sendo considerada como un dos principais indicadores dos problemas que padece a lingua galega. Segundo os resultados de 2013, a ruptura da transmisión familiar en Galicia rolda o 20%, dos que a maioría se corresponde coa ruptura do galego (17%) e unha porcentaxe moito menor ao castelán (2%). Aínda así, o comportamento maioritario é o mantemento (73,9%), tanto do galego como do castelán. Estes resultados indican que unha porcentaxe importante de falantes do galego non transmitiu aos seus descendentes a mesma lingua que os seus proxenitores lles transmitiron a eles: a caída é dun 14%, ou dun 12% cando se parte da lingua utilizada cos proxenitores. Partindo do enfoque oposto, os niveis de retención na transmisión do galego e do castelán son altos, pero mentres nos primeiros acadan un 70%, nos segundos atinxen case o 95%.

A ruptura da transmisión interxeracional do galego é máis frecuente en contextos urbanos, en persoas de mediana idade e con maior nivel de estudos; pola contra, a transmisión case acada a normalidade no grupo dos emigrantes que retornan e en contextos rurais.

Comparando os resultados da evolución da transmisión interxeracional do galego desde os anos noventa ata o 2013, atopámonos en positivo, cunha redución considerable do índice de substitución lingüística, ben que cada vez se parte de cifras máis baixas de transmisión do galego, e xeito que os problemas na transmisión teñen cada vez un impacto maior.

A lingua por ámbitos de uso

A lingua galega ten unha presenza importante en todos os ámbitos, pero a *familia de orixe* segue a ser o seu esteo principal. Tanto é así que unha porcentaxe importante de persoas que utilizan o castelán na vida cotiá regresa ao galego cando a interacción é coa familia de referencia (cos avós: 23,4%). Tamén existen outros ámbitos de relación instrumental onde o galego vai gañando terreo e comeza a ser a lingua de relación normalizada: en determinados contextos laborais (compañeiros, clientes), na administración ou o profesorado dos fillos, máis dun 10% de castelanfalantes habituais utilizan o galego.

Os usos lingüísticos están asentados na familia nuclear, seguidos polos usos cotiáns máis próximos de carácter informal cara aos máis formais. A lingua da familia de referencia ten moita importancia pero, ao longo da traxectoria vital dos individuos, outras redes van cobrando importancia por riba desta.

A presenza do galego nos diferentes contextos estudados foi, en xeral, diminuíndo excepto na escola e na administración.

Evolución dos usos orais en galego e grupos lingüísticos

As persoas que fan un uso bilingüe na súa vida diaria son o grupo maioritario

Sen ter conta os usos coa familia de referencia (que, como vimos, é o apoio principal do idioma galego), os usos orais maioritarios en Galicia son bilingües. Hai unha porcentaxe idéntica de persoas que falan sempre en galego e sempre en castelán (19%), fronte a un 62% que teñen unha conduta bilingüe, aínda que soamente hai un 24% que fai un uso bilingüe semellante das dúas linguas. Aínda así, no eixe diacrónico os resultados seguen a mesma tendencia cós rexistrados ata o momento, cara a unha diminución da utilización oral da lingua galega.

O grupo lingüístico maioritario en Galicia está conformado por aqueles que falan maioritariamente galego na súa vida cotiá e proveñen dunha familia que lles transmitiu este idioma.

Constituindo unha serie de grupos lingüísticos atendendo á lingua que lle foi transmitida e a lingua que utiliza oralmente de xeito habitual, salienta un grupo maioritario de galegofalantes aos que lles foi transmitido ese idioma (37,5%). Tamén existe un perfil lingüístico de bilingües funcionais que utilizan unha ou outra lingua indistintamente atendendo ao contexto ou interlocutor (23,5%), sendo a maioría de orixe galegofalante. Hai sinalar que o grupo de castelanfalantes de orixe galega (desgaleguizados) atinxe a porcentaxe do 6,7% en 2013, mentres o perfil oposto (neofalantes) non chega ao 2%.

Normas de uso nas conversas bilingües e percepcións do uso social do idioma galego

A norma implícita para a maioría dos galegos nas conversas bilingües é converxer na lingua do interlocutor, norma que permaneceu estable estes anos

A norma xeral que segue a maioría dos galegos é a converxencia cara á lingua que lle fale o interlocutor, a pesar de que, dada a proximidade lingüística do galego e o castelán, adoito non existe unha necesidade real de converxencia. As análises de converxencia e diverxencia non son iguais dependendo da lingua habitual dos interlocutores, pois os galegofalantes tenden a converxer cos castelanfalantes en maior medida do que estes fan en relación con aqueles. De feito, os castelanfalantes tenden a utilizar estratexias de diferenciación a medida que as súas competencias orais diminúen. Aínda así, no caso dos castelanfalantes de orixe castelá que declaran competencias altas en galego, tres persoas de cada dez afirman que non converxen cara ao galego en conversas bilingües.

Desde o punto de vista do grupo galegofalante, as estratexias de diferenciación xorden cando este grupo se sente ameazado (presión da globalización, perda de presenza no urbano etc.), o que facilita a mobilización de máis recursos do endogrupo (Harwood, Giles e Palomares 2005; Vildatot e

Esteban 2009). De aí que aquelas persoas cun alto sentimento de pertenza ao grupo, unha alta valoración da lingua galega e cunha visión pesimista da situación da lingua galega, manifesten un forte sentimento de ameaza. Este combinación de factores provocaría, ou sería esperable que provocara, a posta en marcha de estratexias de diferenciación etnolingüística na comunicación intergrupar, como a diverxencia lingüística. Por tanto, semella que hai arredor dun 60% de galegofalantes de orixe galega que utilizan estratexias de converxencia pero, doutra banda, hai unha parte importante de galegofalantes cun perfil de diverxentes.

As condutas de converxencia aumentan a medida que se superan etapas evolutivas e diminúen coa idade tanto nos galegofalantes coma en castelanfalantes. Entrementres, os contextos urbanos favorecen a converxencia nos galegofalantes de orixe galega e castelanfalantes de orixe castelá; pola contra, aumentan as condutas diverxentes nos neofalantes.

As opinións sobre a situación do idioma galego na sociedade son moi dispares, incluso opostas, e, en moitos dos casos, relacionadas co número, diversidade e densidade das redes de relación dos informantes

Os galegos e galegas temos visións sobre a situación do idioma bastante dispares, visións que responden a unha percepción fragmentada da realidade. Mesmo poden darse valoracións dispares como unha forma de discurso autoxustificativo do grupo lingüístico de pertenza, onde, por parte, unha mesma valoración pode poñer fomentar accións diametralmente opostas. Así, por caso, un 40% dos castelanfalantes de orixe castelá aseveran que o galego (unha lingua que no momento da recollida dos datos era maioritaria), ten un uso escaso; e, inesperadamente, as respostas dos neofalantes deitan uns resultados moi semellantes.

Esta segmentación da percepción do galego resulta máis evidente cando se compara coa situación das linguas coma o catalán: as percepcións de uso do catalán en Cataluña son mellores cás do galego en Galicia, cando as porcentaxes de falantes iniciais e habituais dunha e outra lingua son favorables ao idioma galego.

A nivel xeral, nas opinións dos galegos sobre o futuro foron devecendo as valoracións positivas, de xeito e nos últimos tempos están prevalecendo as valoracións negativas.

Lingua e territorio

No 70% das áreas comarcais fálase maioritariamente en galego, pero a súa poboación non chega ao 50% sobre o total de Galicia

O galego é predominante nas zonas da Coruña suroriental, Costa da Morte, Lugo oriental, O Carballiño e O Ribeiro, Ourense sur e Pontevedra nororiental, mentres que as zonas predominantes do castelán son as áreas urbanas máis poboadas de Galicia: área da Coruña e Vigo, cunha poboación que se corresponde a un terzo do total de Galicia. Numericamente (que non porcentualmente), as áreas comarcais cun maior número de galegofalantes son A Coruña e Betanzos, a Costa da Morte, Lugo e Santiago de Compostela.

Os profundos cambios sociais da área comarcal do Morrazo, cambios que abocaron a que se convertese en periurbano de Vigo e zona altamente turística, están provocando unha aceleración do desprazamento do galego polo castelán. Os problemas na transmisión interxeracional do galego están comezando a trasladarse das principais áreas urbanas galegas (Vigo e A Coruña) a outras áreas urbanas como Ourense, Pontevedra, Ferrol-Eume Ortegá e a zonas periurbanas.

Os concellos cunha menor presenza do galego correspóndense coas cidades do corredor atlántico e as súas áreas metrolitanas

Os resultados para Galicia indican que o 90,75% dos individuos de 5 ou máis anos eran capaces de falar en galego en 2011, e a maioría dos concellos supera a cifra de 95%. As cifras máis negativas correspondíanse coa cidade de Ferrol, A Coruña e periurbano de Vigo (ex. Nigrán). Utilizando como unidade de análise o concello, obsérvase claramente como a utilización do idioma galego en cidades coma A Coruña, Ferrol, Pontevedra e Vigo é minoritaria; este uso minoritario estase estendendo polas áreas de influencia destas urbes: así, zonas periurbanas de Vigo como Nigrán; Marín para Pontevedra; Oleiros, Sada, Cambre e Culleredo para A Coruña ou Fene para Ferrol. Tamén está diminuindo a utilización do galego en vilas urbanas coma Vilagarcía de Arousa.

No rural, a familia é o contexto principal de aprendizaxe do galego oral, pero no resto de contextos vai perdendo importancia

Nos concellos de tamaño intermedio hai unha maior porcentaxe de persoas competentes para a comunicación en galego. Mentres, as persoas que fan un

uso bilingüe residen fundamentalmente nos grandes núcleos urbanos. A familia segue sendo o contexto de aprendizaxe do galego oral no rural, pero vai perdendo importancia no resto de contextos. A metade das persoas que aprenderon a falar en galego residen no rural, mentres as cidades aglutinan a metade dos castelanfalantes e o 40% dos bilingües iniciais.

Nos contextos rurais, a transmisión interxeracional do galego mantense, aínda que comeza a dar indicios de debilidade. A medida que crece o nivel de urbanización, a ruptura da transmisión interxeracional aumenta. Desde os anos noventa o idioma galego resiste nos contextos rurais, mentres vai sendo progresivamente substituído na maioría do urbano galego. Esta primeira década do século XXI caracterizouse por un proceso de desprazamento do galego polo castelán con maior intensidade no periurbano, mentres no rural o desprazamento foi moito menor e cara a posicións bilingües, especialmente durante os primeiros anos.

Nas zonas rurais son maioría os galegofalantes de orixe galega e nas zonas urbanas os castelanfalantes de orixe castelá. A maior porcentaxe de desgaleguizados concéntrase no urbano.

Santiago de Compostela está máis asociada a condutas monolingües en galego, mentres as cidades do eixe atlántico⁶ relaciónanse co castelán e Lugo e Ourense a condutas bilingües con predominancia do galego

A maioría da poboación desgaleguizada urbana reside en Vigo e A Coruña, mentres que a maioría dos neofalantes residen en Santiago de Compostela. O retroceso do idioma galego no urbano non foi xeral. Cidades como Santiago manteñen as mesmas cifras de uso desde os noventa. No século XXI, Santiago de Compostela e Lugo mantiveron a porcentaxe de galegofalantes, mentres o maior descenso se producía en Ferrol e Ourense. A relación castelán / urbano modificouse cara a bilingüismo / urbano durante un breve período temporal (2003-2008).

6 Para este traballo utilizamos o termos cidades do eixo atlántico para referirnos ás urbes da Coruña, Ferrol, Pontevedra e Vigo. Nesta categoría poderíamos incluír a Santiago de Compostela pero consideramos que ten unhas características sociolingüísticas diferentes do resto de cidades galegas.

Lingua, xénero e idade

Existen diferenzas de uso por xénero e, aínda que non son moi marcadas, mantéñense co transcórren dos anos

As diferenzas de uso por xénero analizadas a principios do noventa seguen a manterse en 2013: os homes seguen a utilizar en maior medida o galego cás mulleres (1992: +4%; 2013: +5,5%). As diferenzas son maiores coa entrada no mundo laboral ou nos contextos periurbanos, é dicir, naqueles espazos onde a sociedade é máis móbil.

A sociedade galega é unha sociedade bilingüe, onde case a totalidade das persoas nadas a partir dos noventa é capaz de falar e escribir en galego

Máis do 90% dos galegos e galegas de máis de 15 e menos de 24 anos teñen a capacidade de expresarse por escrito en galego. Estes resultados contrastan cos datos que se extraen do grupo de 75 ou máis anos, onde as cifras son dúas persoas de cada dez. A maiores, a xente nova ten unha maior capacidade para escribir en galego que para falalo.

A situación en Galicia evolucionou dunha maioría de persoas que aprendían a falar en galego a un contexto paritario de bilingües e galegofalantes iniciais fronte a castelanfalantes iniciais

Nas cohortes de idade nadas antes de 1939, case o 80% son galegofalantes habituais, entre os nados no século XXI a porcentaxe non supera o 30%. Ademais, a lingua de comunicación en Galicia está a cambiar: a tipoloxía de persoas que se comunican oralmente en idioma galego e na escrita en castelán está a desaparecer, mentres que está a aumentar o perfil de persoas que utilizan o idioma galego para comunicarse tanto oralmente coma na escrita.

Desde o século pasado, a sociedade galega vive un período de transición onde a transmisión lingüística primaria e o uso do galego vai perdendo terreo. Aínda así, case a metade dos castelanfalantes de orixe castelá seguen tendo un forte vínculo co galego a través da familia de orixe. Mentres o grupo de desgaleguizados acada a máxima expresión nas persoas nadas a mediados dos setenta, a partir dese momento o seu peso vai diminuíndo. Por outra banda, os neofalantes manteñen unha presenza estable.

A sociedade galega leva sufrindo un proceso continuo de desgaleguización desde os anos corenta, este proceso interrompeuse nas cohortes nadas a mediados dos setenta ata os noventa

Xa explicamos no capítulo dedicado á idade o complicado que é realizar unha reconstrución histórica da evolución do situación sociolingüística galega para os momentos dos que se non se dispoñen de datos demolingüísticos. Non obstante, cómpre sinalar que houbo unha época, naquelas cohortes nadas a mediados dos setenta, en que as políticas lingüísticas conseguiron frear o proceso desgaleguizador.

O período histórico de finais do século XX e inicios do XXI caracterízase por cambios nas dinámicas sociolingüísticas

A primeira parte do século XX (ata 2008) caracterízase por un aumento dos usos monolingües e bilingües en castelán na idade adulta mentres a segunda parte (2008 en diante) caracterízase por un aumento dos usos monolingües en castelán na segunda infancia e na mocidade. É dicir, pásase dun proceso de desaceleración na tendencia de perda de galegofalantes na segunda infancia e mocidade, entre 2003 e 2008, a un proceso de aceleración neses mesmos tramos nos anos 2008 a 2013. Este proceso de desaceleración xa se viña rexistrando en informes anteriores, de aí que este último cambio de tendencia apunte cara a actuación dalgunha variable non recoñecible que puido ter actuado entre 2008 e 2013 (por exemplo, cambios socioeconómicos, retroceso do galego no sistema educativo, alteración dos valores etnolingüísticos etc.) ou algunha eiva na propia mostra nos tramos de idade máis novos (Fernández, no prelo).

Realizando un seguimento de arredor dunha década, o final do século XX caracterízase pola estabilidade e o inicio do XXI pola mudanza

Respecto dos resultados sobre o efecto do avellentamento entre 1991 e 2003, os datos amosan que, facendo un seguimento das mesmas cohortes de idade neses doce anos, estas facían un uso semellante do idioma galego (Máiz 2007; Fernández 2012).

Durante o século XXI, o avellentamento tivo un efecto negativo na utilización da lingua galega, especialmente nos grupos sociais da segunda infancia e mocidade e na entrada e saída do mundo laboral. Pola contra, a terceira idade e a entrada no mundo adulto caracterízase pola estabilidade.

Educación e linguas

Desde principios da Autonomía, as funcións asignadas á escola en relación ao idioma galego estiveron moi centradas na adquisición de competencias e na replicación de ideoloxías dominantes, e moi pouco, a pesar dos ímprobos esforzos dos Equipos de Normalización, en ser motor de cambio. A maiores, na función de adquisición de competencias bilingües ou, agora, plurilingües, non existe unha avaliación sistemática que permita avaliar a idoneidade do modelo lingüístico, e, no seu caso, axustalo, a pesar de que a obrigatoriedade de tal avaliación vén explicitamente prevista na LNL e nas normas legais posteriores.

A presenza do idioma galego como lingua vehicular do ensino foi aumentando progresivamente ata o Decreto de 124/2007 para, despois, volver reducirse co Decreto 79/2010 regresando a usos semellantes ao Decreto 247/1995. Antes da aprobación do Estatuto de Autonomía e da Lei Normalización Lingüística, a presenza do galego na docencia era case inexistente aínda que era moi notable nos usos cos compañeiros. Por outra banda, o castelán era a lingua maioritaria da lingua da docencia no ensino postobrigatorio. Centrándonos no ámbito urbano, a utilización do galego como lingua vehicular difire significativamente segundo a cidade. Na Coruña, o galego soamente é lingua maioritaria da docencia en dous de cada dez casos. En Ferrol, contrariamente ao esperado, o profesorado utiliza o idioma galego dunha forma semellante a outras urbes onde a súa presenza ambiental é moito maior (i.e. Lugo, Santiago de Compostela).

Unha porcentaxe importante de persoas que aprenderon a falar en galego (24,9%) reciben as clases maioritariamente en castelán, mentres un de cada dous castelanfalantes de lingua inicial castelán que declara ter 'moitas competencias' en galego recibiu docencia maioritariamente en galego. De feito, nos castelanfalantes, a medida que aumenta a porcentaxe de clases recibidas en galego tamén aumenta a probabilidade de ter mellores competencias en galego.

Na escola, os usos formais co profesorado e escritos en galego foron aumentando progresivamente á par que diminuían os usos informais, tanto é así que na actualidade hai máis xente que escribe en galego ca xente que o fala cos amigos. Esta tendencia rómpese coa aplicación do Decreto 79/2010, de feito, esta pode ser unha das causas do descenso que se pode apreciar nos

datos dos tramos de idade máis novos do IGE 2013, onde ‘parte’ dos usos bilingües, se cadra, se mantiñan grazas o efecto regulador da escola. Por grupo lingüístico, os neofalantes son o que presentan usos máis galeguizados, tanto na oralidade coma na escrita. Así mesmo, hai unha porcentaxe importante de galegofalantes de orixe galega que utiliza o castelán na escola, mentres os castelanfalantes de orixe castelá e desgaleguizados usan máis o galego na escrita ca na oralidade. Tamén hai unha parte importante nestes dous grupos que non converxe coa lingua do profesorado e se mantén na lingua propia.

Nas interaccións das familias co profesorado o galego cada vez está menos presente. Pola contra, a frecuencia dos usos bilingües neste contexto é cada vez maior, aínda que os usos monolingües continúan a ser maioritarios. Tamén debe salientarse que os proxenitores galegofalantes cada vez en maior medida se manteñen na súa lingua co profesorado e converxen menos cara ao castelán. Por último, as mulleres utilizan en maior medida o castelán co profesorado dos seus fillos cós homes, pero as mulleres máis novas utilizan máis o galego cás mulleres de maior idade.

Lingua e traballo

A pesar de que este contexto necesita dunha análise máis exhaustiva e actualizada, xa que nestes momentos soamente existen datos segmentados ou que necesitan dunha actualización urxente, os últimos datos xerais dispoñibles indican que o índice de normalización lingüística no ámbito da empresa é baixo (OLG 2007).

Comparando os resultados do usos laborais desde a década dos noventa (1992) ata a actualidade (2013), obsérvase que durante o transcurso dos anos se foi diluíndo a utilización estratéxica das linguas no contexto laboral. De feito, nos anos noventa existía unha clara diverxencia entre os usos cos compañeiros e usos cos superiores e clientes (38,70%), variación que na actualidade ten moita menor entidade (8,79%).

Desde a década dos noventa a presenza do galego decaeu especialmente nos usos informais, mentres nos usos cara ao público crecía, aínda que nestes últimos anos volveu minguar. Por outra banda, o galego mantívose en maior

medida nos traballadores máis novos, especialmente nos contextos de proximidade e homes, mentres diminuía nos traballadores de maior idade, mulleres e residentes nas grandes vilas e áreas periurbanas.

Os galegofalantes que cambian de lingua no traballo fan un uso estratéxico, mentres que os castelanfalantes que realizan o cambio fano por motivacións laborais.

Lingua e medios de comunicación

O estudo de Túñez e López (2009) sinalaba que de cada cen páxinas publicadas en Galicia, cinco están escritas en lingua galego, con superficie algo maior na publicidade. Lorenzo *et al.* (2008) sinalaba a escasa presenza do galego nos medios de comunicación. A xustificación desta escasa presenza remite a supostas reaccións adversas do público, á pouca consideración que teñen os medios como axentes de revitalización da lingua, á subvención pública como principal (e ineficaz) ferramenta normalizadora ou á falta de demanda social. En definitiva, os indicadores lingüísticos para os medios indican o galego estaba relativamente presente nas radios e algo menos nas televisións, mentres que na prensa escrita non atinxe o 5% (Túñez e López 2009).

Entre o 60% e o 75% dos galegos consumiron medios audiovisuais en galego, arredor dun 40% medios escritos e un 25% medios en Internet, aínda que un consumo habitual é moito menor. Existe unha disonancia entre o consumo habitual e o consumo preferido de medios de comunicación en galego que podería indicar un hipotético aumento do consumo se a oferta aumentase.

Os galegofalantes de orixe galega fan un maior uso dos medios audiovisuais en galego e os neofalantes son os que realizan un maior uso dos medios escritos e os que teñen unha actitude máis positiva cara á oferta de máis contidos en galego, superior, incluso, aos galegofalantes de orixe galega.

En relación ao anterior, as persoas de maior idade fan un consumo maior de contidos audiovisuais en galego, mentres que os máis novos fan un maior uso do medios escritos. Estes últimos amosan unha maior intensidade na súa preferencia para consumir medios en galego mentres os maiores prefíren aumentar o consumo da televisión pero en menor medida os medios escri-

tos. Cidades como Santiago de Compostela amosan un maior uso e predisposición ao consumo de medios en galego fronte a Ferrol, no extremo oposto.

En definitiva, un aumento da oferta de medios en galego, especialmente dos escritos, implicaría un maior consumo destes sempre que os contidos se adaptaran ás necesidades do público.

Unha ollada cara ao futuro

O apartado de conclusións pretende ser un extracto resumido dos moitos resultados que se poden tirar deste traballo. Despois de moitas análises e consultas a sociolingüistas de Galicia e de fóra, a primeira conclusión que obtivemos é que nestes momentos a situación do idioma galego desde o punto vista demolingüístico é delicada. O retrato fixo da situación galega presenta unha panorama dunha sociedade bilingüe, onde a vitalidade demográfica é incuestionable e, incluso en relación con outros territorios con lingua propia da nosa contorna, a comparanza é positiva. Pero cando se introduce o tempo na ecuación, a visión tórnase máis sombría, xa que, excepto para as competencias e algún contexto específico, o signo das tendencias é negativo para o galego.

Pódese discutir o canto, o como e a forma de realizar as proxeccións, pero o signo das tendencias é incuestionable. O paso do tempo lévanos indefectiblemente cara a uns resultados negativos para o galego. Non obstante, todo isto son tendencias e xa houbo outros períodos temporais, como vimos aquí, onde as tendencias cambiaron o rumbo porque a traxectoria das sociedades é cambiante, igual que o son as súas percepcións, arelas e expectativas, sen esquecer, por suposto, o efecto que pode ter unha actuación intelixente, eficaz e sostida no tempo desde o ámbito da política lingüística. Son moitas as preguntas que xorden destas análises e poucas as respostas que podemos achegar. Cuestións como a maneira de conseguir motivar os falantes potenciais para incorporalos ao grupo dos galegofalantes (ao menos, parciais) ou a forma de frear a castelanización social dos cativos galegofalantes son algunhas das máis relevantes para o futuro da lingua. En definitiva, semella que os atrancos para comunicarse ou recibir comunicación en galego van en aumento, por causa de circunstancias diversas relacionadas con etapas vitais (mocidade), o territorio

(medio urbano), profesionais (presión cara ao castelán en moitas delas), educativas (diminución da presenza do galego), rede próxima ou a influencia dos medios de comunicación etc. De aí que a alternativa máis doada para moitas persoas galegofalantes sexa a converxencia cara ao castelán ou, incluso, o cambio de prácticas lingüísticas a favor do idioma dominante. Algo non se está facendo ben, cando nunha sociedade bilingüe que se pretende equilibrada unha parte crecente dos e das galegofalantes sente unha presión cada vez máis forte e irresistible para cambiar a súa lingua.

Glosario

Competencias lingüísticas

Competencia autopercibida: autocategorización nunha escala gradual de catro valores (‘nada’, ‘pouco’, ‘bastante’, ‘moito’) sobre as actividades da lingua.

Competencia efectiva: remite á autocategorización nunha escala gradual con catro valores nas alternativas máis altas, ‘moito’ ou ‘bastante’.

Competencia experta: remite á autocategorización nunha escala gradual con catro valores na alternativa máis alta, ‘moito’.

Competencia lingüística: capacidade do individuo que engloba as habilidades comprensivas e expresivas.

Habilidades (lingüísticas) comprensivas: capacidade lingüística que engloba a comprensión oral (i.e. entender) e escrita (i.e. ler).

Habilidades (lingüísticas) expresivas: capacidade lingüística que engloba a expresión oral (i.e. falar) e escrita (i.e. escribir).

Lingua inicial, lingua habitual e lingua de comunicación

Bilingüe inicial: persoa que aprendeu a falar como primeiras linguas o galego e o castelán.

Bilingüe: persoa que fala habitualmente nas dúas linguas, inclúe as alternativas de lingua habitual ‘máis galego ca castelán’ e ‘máis castelán ca galego’. Ademais, consideramos bilingüe a aquela persoa con competencias nas dúas linguas.

Castelanfalante inicial: persoa que aprendeu como primeira lingua o castelán.

Castelanfalante: persoa que fala habitualmente en castelán, inclúe as alternativas de ‘só castelán’ e ‘máis castelán ca galego’.

Galegofalante inicial: persoa que aprendeu como primeira lingua o galego.

Galegofalante potencial: castelanfalante monolingüe con competencia efectiva para falar en galego. Outra variante é a de falante ‘non congruente’,

castelanfalante (i.e. 'só castelán' e 'máis castelán ca galego') coa competencia efectiva para falar en galego (Fernández e Rodríguez 1998a: 31).

Galegofalante: aquela persoa que fala habitualmente en galego, inclúe as alternativas de 'só galego' e 'máis galego ca castelán'.

Lingua de comunicación: variable creada a través da conxunción das variables 'lingua habitual' e 'lingua escrita'.

Lingua habitual: lingua na que fala habitualmente a persoa informante, inclúe as alternativas de 'só castelán', 'máis castelán ca galego', 'máis galego ca castelán', 'só galego' e 'outras'.

Lingua inicial: lingua na que aprendeu a falar a persoa informante, inclúe as alternativas 'galego', 'castelán', 'as dúas' e 'outras'.

Monolingüe: aquela persoa que fala habitualmente nunha lingua, é dicir, escolle a alternativa 'só galego' ou 'só castelán'.

A transmisión lingüística interxeracional

Diferenza porcentual: Aplicado a calquera variable.

Fórmula: $X\% - Y\%$

Índice de cambio lingüístico do galego (ICLgal): cifra que describe numericamente a importancia respecto do conxunto da relación entre a lingua que os proxenitores lles falaban aos informantes cando estes eran nenos e a lingua que os informantes lles falan aos descendentes.

Fórmula: $\frac{\%LTF - \%LTP}{100}$

Índice de transmisión interxeracional do galego (ITIGal): cifra que describe numericamente a relación entre a lingua que os proxenitores lles falaban aos informante cando eran nenos e a lingua que os informantes lles falan aos descendentes.

Fórmula: $\frac{\%LTF - \%LTP}{\%LTF}$

Lingua herdada: lingua que os proxenitores lle falaban á persoa informante.

Lingua transmitida: lingua que a persoa informante transmitiu aos seus descendentes.

Taxa porcentual: Aplicado a calquera variable.

Fórmula: $\frac{X\% - Y\%}{Y\%} * 100$

Os usos orais en galego e os grupos lingüísticos

Desgaleguizados: grupo lingüístico formado por persoas que non reteñen nos seus usos habituais a lingua minorizada transmitida polos seus proxenitores cando eran nenos.

Funcionais: grupo lingüístico caracterizado por un uso intermedio da lingua minorizada e unha transmisión variada desta na familia, desde a ausencia á presenza completa.

Índice de uso lingüístico (IUL9): número que describe os usos lingüísticos orais en Galicia, construído a través de nove ítems (uso cos amigos; uso cos compañeiros de estudo; uso cos compañeiros de traballo; uso no comercio; uso no banco, uso no médico; uso coa administración; uso coa parella; uso cos descendentes), e que se expresa nunha escala do 0 ao 1, sendo 1 os usos maiores e 0 os menores.

Mantedores: grupo lingüístico formado por persoas que reteñen nos seus usos habituais a lingua minorizada transmitida polos seus proxenitores cando eran nenos.

Neofalantes: grupo lingüístico formado por persoas cun uso alto na lingua minorizada e ás que non se lles transmitiu, ou non fundamentalmente, esta lingua.

Idade

Efecto de avellentamento: situación causada por diferentes motivos, estudada a través do seguimento durante un período temporal das cohortes de persoas cunha mesma data de nacemento para analizar o dito efecto sobre a cohorte.

Idade social: construto social que agrupa persoas con idades cronolóxicas diversas en función das súas semellanzas no ámbito do social.

Senectude: último período da vida que comeza a partir dos 65 anos precedido da adultez.

Bibliografía

Referencias a traballos anteriores

Sección de Lingua / CCG (2011): *O idioma galego na sociedade: a evolución sociolingüística 1992-2008*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Disponible en:

http://consellodacultura.gal/mediateca/extras/CCG_2011_O-idioma-galego-na-sociedade.pdf

Observatorio da Cultura Galega / CCG (2005): *A sociedade galega e o idioma. A evolución sociolingüística de Galicia (1992 - 2003)*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Disponible en:

http://consellodacultura.gal/mediateca/pubs.pdf/lingua_sociedade.pdf

Referencias a bases de datos sociolingüísticas

- CIS-1992 e 1998. Centro de Investigaciones Sociológicas.
Siguán Soler, Miquel (1994): *Conocimiento y uso de las lenguas en España (investigación sobre el conocimiento y uso de las lenguas cooficiales en Comunidades autónomas bilingües)*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
——— (1999): *Conocimiento y uso de las lenguas en España (investigación sobre el conocimiento y uso de las lenguas cooficiales en Comunidades autónomas bilingües)*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- CL-1991. Instituto Nacional de Estadística. INE (1991): *Censo de Poboación e Vivendas. Galego*. Microdatos disponibles en:
http://www.ine.es/prodyser/micro_censopv.htm
- CL-2001. Instituto Nacional de Estadística. INE (2001): *Censo de Poboación e Vivendas. Galego*. Microdatos disponibles en:
http://www.ine.es/prodyser/micro_censopv.htm
- CL-2011. Instituto Nacional de Estadística. INE (2011): *Censo de Poboación e Vivendas. Galego*. Microdatos disponibles en:
http://www.ine.es/prodyser/micro_censopv.htm
- IGE-2003. Instituto Galego de Estatística. *Enquisa estrutural a fogares. Módulo de coñecemento e uso do galego*. Microdatos disponibles en:
http://www.ige.eu/web/mostrar_paxina.jsp?paxina=004002003001
- IGE-2008. Instituto Galego de Estatística. *Enquisa estrutural a fogares. Módulo de coñecemento e uso do galego*. Microdatos disponibles en:
http://www.ige.eu/web/mostrar_paxina.jsp?paxina=004002003001
- IGE-2013. Instituto Galego de Estatística. *Enquisa estrutural a fogares. Módulo de coñecemento e uso do galego*. Microdatos disponibles en:
http://www.ige.eu/web/mostrar_paxina.jsp?paxina=004002003001
- MSG-1992. Seminario de Sociolingüística (1992): *Mapa Sociolingüístico de Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
Seminario de Sociolingüística da RAG (1994): *Lingua inicial e competencia lingüística en Galicia: compendio do volume I do mapa sociolingüístico de Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega. Disponible en:
<http://academia.gal/documents/10157/704901/Lingua+Inicial+e+Competencia+Ling%C3%BC%C3%ADstica+en+Galicia.pdf>

- (1995): *Usos lingüísticos en Galicia: compendio do II volume do mapa sociolingüístico de Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
Dispoñible en: http://dc.uwm.edu/spa_por_facbooks/3/
- (1996): *Actitudes lingüísticas: compendio do volume III do mapa sociolingüístico de Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
Dispoñible en:
http://dc.uwm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=spa_por_facbooks
- MSG-2004. Seminario de Sociolingüística.(2004): *Mapa Sociolingüístico de Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Seminario de Sociolingüística da RAG (2007): *Mapa Sociolingüístico de Galicia 2004. Vol. 1. Lingua inicial e competencia lingüística*. Santiago de Compostela: Real Academia Galega.
Dispoñible en: http://academia.gal/documents/10157/704901/Mapa+Sociolingüístico+vol_1.pdf
- Seminario de Sociolingüística da RAG (2008): *Mapa Sociolingüístico de Galicia 2004: Vol. 2. Usos lingüísticos en Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
Dispoñible en: http://academia.gal/documents/10157/704901/Mapa+Sociolingüístico+vol_2.pdf
- Seminario de Sociolingüística da RAG (2011): *Mapa Sociolingüístico de Galicia 2004: Actitudes lingüísticas en Galicia*. Vol. III. A Coruña: Real Academia Galega.
Dispoñible en: http://academia.gal/documents/10157/704901/Mapa+Sociolingüístico+vol_3.pdf
- CCG-2009. Observatorio da Cultura Galega (2009): *Inquérito sobre opinións, actitudes e expectativas da sociedade galega*.
- Monteagudo, Henrique (dir.) (2012): *A(s) lingua(s) a debate. Inquérito sobre opinións, actitudes e expectativas da sociedade galega*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Dispoñible en: <http://consellodacultura.gal/mediateca/documento.php?id=1790>

Referencias bibliográficas

- Bourdieu, Pierre (1985): *¿Qué significa hablar? Economía de los intercambios lingüísticos*. Madrid: Akal.
- (1991): *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourhis, Richard Y. e Howard Giles (1977): “The language of intergroup distinctiveness”, en Howard Giles (ed.), *Language, ethnicity and intergroup relations*. Londres: Academic Press, 119-135.
- Bourhis, Richard Y., Howard Giles e Wallace E. Lambert (1975): “Social consequences of accommodation one’s style of speech: A cross-national investigation”, *International Journal of the Sociology of Language* 6, 55-72.
- Bourhis, Richard Y. *et al.* (1979): “Psycholinguistic distinctiveness: Language divergence in Belgium”, en Howard Giles e Robert Saint Clair (eds.), *Language and Social Psychology*. Oxford: Blackwell, 158-185.
- Bouzada Fernández, Xan e Anxo M. Lorenzo Suárez (1990): “A lingua galega nas actividades económicas e comerciais”, *Grial* 107, 317-334.
Disponible en: <http://www.jstor.org/stable/41203097>
- CEG = Confederación de Empresarios de Galicia. Servizo de Normalización (2006): *Informe de emprego do galego nas empresas*. Santiago de Compostela: Confederación de empresarios de Galicia. Disponible en: <http://www.normalizacion.ceg.es/files/documentoestudo.pdf>
- Coates, Jennifer (1993): *Women, men and language. A sociolinguistic account of gender differences in language*. London: Longman.
- Comajoan, Llorenç *et al.* (2013): “Els usos lingüístics en família i amb amics de l’alumnat autòcton i al·lòcton de sisè de primària a Catalunya, Mallorca i la Franja”, en F. Xavier Vila e Eulàlia Salvat (eds.), *Noves immigracions i llengües*. Barcelona: MRR, 29-76.
- Costa, James (2015): “New speakers, new language: On being a legitimate speaker of a minority language in Provence”, *International Journal of the Sociology of Language* 231, 127-145. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2014-0035>
- Diz Ferreira, Jorge (2016): “La acomodación lingüística en la interacción bilingüe gallego-castellano: estrategias discursivas de convergencia y divergencia en secuencias de conflicto”, *Tonos Digital* 31, 1-44. Disponible en: <http://www.tonosdigital.es/ojs/index.php/tonos/article/view/1511/856>.

- Eckert, Penelope (1997): “Age as a sociolingüística variable”, en Florian Coulmas (ed.), *The handbook of sociolingüistics*. Oxford: Blackwell, 151-167.
- Esteban Radío, Santiago (1997): *O vocabulario galego-castelán no ensino en Galicia. Unha aproximación sociolingüística*. Ourense: Galiza Editora.
- Fabà, Albert e Brauli Montoya, (2012): “La transmissió lingüística intergeneracional del català al País Valencià. Una perspectiva territorial”, *Caplletra* 53, 211-231. Disponible en:
<http://www.raco.cat/index.php/Caplletra/article/view/267984>
- Fernández, Mauro (1983): “Mantenimiento y cambio de lengua en Galicia: el ritmo de la desgaleguización en los últimos cincuenta años”, *Verba* 10, 79-129. Disponible en:
<https://minerva.usc.es/xmlui/handle/10347/4944>
- (1993): “La lengua materna en los espacios urbanos gallegos”, *Plurilinguismes* 6, 27-53.
- (2012): “Evolución da situación sociolingüística en Galicia nos últimos anos”, en Henrique Monteagudo (ed.), *Linguas, sociedade e política*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 235-266. Disponible en: https://www.academia.edu/5838960/Evoluci%C3%B3n_da_situaci%C3%B3n_socioling%C3%BC%C3%ADstica_en_Galicia_nos_%C3%BAltimos_anos_2012_
- (no prelo): “Los datos secretos del gallego”, en R. Bein (ed.), *Homenaje a Elvira Arnoux*. Buenos Aires: Universidad.
- Fernández, Mauro e Modesto A. Rodríguez Neira (1998a): “A relación entre competencia e uso do galego”, *Cadernos de Lingua* 17, 25-47. Disponible en:
http://academia.gal/documents/10157/23708/Cadernos_17.pdf
- (1998b): “O papel das redes sociais na relación entre competencia e uso do galego”, *Cadernos de Lingua* 18, 5-27. Disponible en:
http://academia.gal/documents/10157/23708/Cadernos_18.pdf
- Fishman, Joshua A. (1991): *Reversing language shift. Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Formoso Gosende, Valentina (2005): *A lingua galega no ámbito empresarial: usos e representacións sociolingüísticas*. Santiago de Compostela: Universidade.

- Gasiorek, Jessica e Vincze Laszlo (2016): “Modeling motives for bilingual accommodation by minority and majority language speakers”, *Journal of Language and Social Psychology* 35 (3), 305-316.
doi: 10.1177/0261927X15605144
- Generalitat de Catalunya (2015): *Anàlisi de l'Enquesta d'usos lingüístics de la població 2013. Resum dels factors clau*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Disponible en:
http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxius/15_EULP2013_factors_clau.pdf
- Giles, Howard (ed.) (1977): *Language, ethnicity and intergroup relations*. London: Academic Press.
- (1980): “Accommodation theory: Some new directions”, en M. W. Sugathapala (ed.), *Aspects of linguistic behaviour: A Festschrift in honour of Robert Le Page*. York: University, 105-136.
- Giles, Howard e Peter Powesland (1997): “Accommodation theory”, en Nikolas Coupland e Adam Jaworski (eds.), *Sociolinguistics. A Reader*. London: Macmillan, 232-239. Disponible en:
http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-25582-5_19
- Giles, Howard, Donald M. Taylor e Richard. Y. Bourhis (1973): “Towards a theory of interpersonal accommodation through language: Some Canadian data”, *Language in Society* 2, 177-192.
- Gómez, Marta (2016): “A imposición do galego. Nacemento, auxe e consecuencias da creación dun problema público”. *Grial* 210, 136-141. Disponible en:
http://www.editorialgalaxia.com/imxd/noticias/doc/147305928223_Marta_Gomez_G210.pdf
- González González, Manuel (dir.) (2003): *O galego segundo a mocidade: unha achega ás actitudes e discursos sociais baseados en técnicas experimentais e cualitativas*. A Coruña: Real Academia Galega. Disponible en:
<http://academia.gal/documents/10157/704901/O+Galego+segundo+a+mocidade.pdf>
- Gradín, Carlos M. (2007): “Determinantes socioeconómicos da lingua: o caso do galego”, *Revista Galega de Economía* 16, 155-172.

- Harwood, Jake, Howard Giles e Nicholas A. Palomares (2005): “Intergroup Theory and Communication Processes”, en Jake Harwood e Howard Giles (eds.), *Intergroup communication: multiple perspectives*. New York: Peter Lang, 1-17.
- Hornsby, Michael (2015): *Revitalizing minority languages. New speakers of Breton, Yiddish and Lemko*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Lapresta-Rey, Cecilio, Angel Huguet-Canalis e Carmen Poalungi (2014): “Autoidentificatorias interrelationships in Catalonia. Young ‘indigenous’ community, Maghreb and Hispanic”, *Scripta Nova-Revista Electronica de Geografía y Ciencias Sociales* 18(490).
- Lasagabaster, David e Angel Huguet-Canalis (eds.) (2007): *Multilingualism in European bilingual contexts: language use and attitudes*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Lombao, David (2016): “Os datos secretos do galego: así responderon as familias á consulta lingüística da Xunta”, *Praza Pública* 15/XII/2016. Disponible en:
<http://praza.gal/movimentos-sociais/13273/os-datos-secretos-do-galego-asi-responderon-as-familias-a-consulta-linguistica-da-xunta/>
- Loredo, Xaquín (2015a): “Aproximación á situación sociolingüística en Galicia. A evolución da transmisión lingüística interxeracional do galego”, *A Letra Miúda. Revista de Sociolingüística para o Ensino* 6, 1-30. Disponible en:
http://coordinadoraendl.org/aletramiuda/index.php?art=art3_n6.html
- (2015b): “O comportamento lingüístico da mocidade. Análise da situación”, en *XVII Encontros para a normalización lingüística*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- (2016a): “Estabilidade e cambio da lingua de transmisión familiar nos usos lingüísticos da poboación infantil galega”, *Revista Galega de Educación* 65, 55-59.
- (2016b): “A evolución do proceso substitución do galego polo español en Galicia”, en Xarxa Cruscat (eds.), *III Jornades “La recerca sociolingüística en l’àmbit de la llengua catalana”*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.
- Loredo, Xaquín e Henrique Monteagudo (2017): “La transmisión intergeneracional del gallego. Comparación con el catalán”, *Treballs de Sociolingüística Catalana* 27.

- Loreda, Xaquín e Bieito Silva (2014): “Variables asociadas á competencia gramatical e léxica en galego e castelán do alumnado de Galicia ao final do ensino obrigatorio”, *Revista de Investigación en Educación*, 12(2), 191-208. Dispoñible en:
<http://webs.uvigo.es/reined/ojs/index.php/reined/article/viewFile/879/332>
- Loreda, Xaquín, Antonio Fernández Salgado e Isabel Suárez Fernández (2005): “Análise da expresión escrita en galego e castelán ao final do ensino obrigatorio: resultados dun estudo realizado na comarca de Santiago de Compostela”, *Cadernos de Lingua* 27, 109-127. Dispoñible en:
http://academia.gal/documents/10157/23708/Cadernos_27.pdf
- Lorenzo Suárez, Anxo M. (2005): “Planificación lingüística de baixa intensidade: o caso galego”, *Cadernos de Lingua* 27, 37-59. Dispoñible en:
http://academia.gal/documents/10157/23708/Cadernos_27.pdf
- (2007): “Idade e comportamentos (socio)lingüísticos na Galicia actual”, en Méndez/Sánchez 2007: 13-40.
- Lorenzo Suárez, Anxo M., Fernando Ramallo e Håkam Casares (2009): *Lingua, sociedade e medios de comunicación en Galicia*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Dispoñible en:
<http://consellodacultura.gal/mediateca/documento.php?id=49>
- Máiz Bar, Bernardo (2007): “Idade, lingua e desigualdades sociais”, en Méndez/Sánchez 2007: 67-95.
- Martínez, Montserrat e Anna Torrijos (2008): “Els coneixements lingüístics”, en *Enquesta d’s usos lingüístics de la població 2008. Les llengües de Catalunya: coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 41-62. Dispoñible en:
<http://llengua.gencat.cat/permalink/2e24ce66-5384-11e4-8f3f-000c29cdf219>.
- Mas i Miralles, Antoni e Brauli Montoya Abat (2011): “La transmissió lingüística del català: estat de la qüestió i avaluació analítica”, *Treballs de Sociolingüística Catalana* 21, 95-103. <http://doi.org/10.2436/20.2504.01/28>
- Meixide Vecino, Alberto (dir.) (2016): *A economía galega. Informe 2015*. Serie informes anuais 30. [Santiago de Compostela]: Instituto de Estudos e Desenvolvemento de Galicia (IDEGA). Dispoñible en:
http://www.afundacion.org/docs/fundacion_publicaciones/AF_Informe_2015.pdf

- Méndez, Iván e Amelia Sánchez (eds.) (2007): *Lingua e Idade. III Xornadas sobre Lingua e Usos*. A Coruña: Universidade. Disponible en: http://udc.es/snl/documentospdf/Libro_Lingua_Idade.pdf#page=65
- Monteagudo, Henrique *et al.* (1986): *Aspectos sociolingüísticos do bilingüismo en Galicia segundo os alumnos da 2ª etapa de EXB*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Monteagudo, Henrique e Xan Bouzada Fernández (coords.) (2002): *O proceso de normalización do idioma galego (1980-2000). Volume II. Educación*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, Sección de Lingua. Disponible en: <http://consellodacultura.gal/mediateca/documento.php?id=315>
- Montoya Abat, Brauli e Antoni Mas i Miralles (2011): *La transmissió familiar del valenciá*. Valencia: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Moreno Fernández, Francisco (1998 [2005]): *Principios de sociolingüística y sociología del lenguaje*. Barcelona: Ariel.
- Mosquera Carregal, Xesús M. (ed.) (2010): *Lingua e Xénero. VI Xornadas sobre Lingua e Usos*. A Coruña: Universidade. Disponible en: http://udc.es/export/sites/udc/snl/_galeria_down/documentospdf/Libro_Lingua_e_Xenero.pdf
- Nandi, Anik (2016): “Estratexias familiares para a transmisión interxeracional do galego”, *Grial* 211, 127-135.
- Nandi, Anik e Ashvin I. Devasundaram (2017): “Contesting the conventionalising of Castilian: The role of galician parents as counter-elites”, en Fraser Lauchlan e María del Carmen Parafita Couto (eds.), *Bilingualism and minority languages in Europe: Current trends and developments*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Noia, Camino (1980): *Descrición e medida do bilingüismo en dous grupos escolares da zona de Vigo*. Santiago de Compostela: Universidade. (Tese inédita de doutorado).
- O’Rourke, Bernardette e Fernando Ramallo (2011): “The native-non-native dichotomy in minority language contexts: comparisons between Irish and Galician”, *Language Problems & Language Planning* 35(2), 139-159. Disponible en: <http://doi.org/10.1075/lplp.35.2.03oro>

- (2013): “Competing ideologies of linguistic authority amongst new speakers in contemporary Galicia”, *Language in Society*, 42(3), 287-305. Disponible en: <http://doi.org/10.1017/S0047404513000249>
- (2015): “Neofalantes as an active minority: Understanding language practices and motivations for change amongst new speakers of Galician”, *International of the Sociology of Language*, 231, 147-165. Disponible en: <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/ijsl.2015.2015.issue-231/ijsl-2014-0036/ijsl-2014-0036.xml>
- Observatorio da Cultura Galega (2016): *O libro e a edición en Galicia*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura. Disponible en: <http://consellodacultura.gal/mediateca/documento.php?id=4098>
- Observatorio da Lingua Galega (2007): *Situación da lingua galega na sociedade. Observación no ámbito da economía e empresa*. Santiago de Compostela: Observatorio da lingua galega. Disponible en: http://www.observatoriodalinguagalega.org/files/OLG_informe_economiaempresa.pdf
- (2008): *Situación da lingua galega na sociedade. Observación no ámbito da sanidade*. Santiago de Compostela: Observatorio da lingua galega. Disponible en: http://www.observatoriodalinguagalega.org/files/OLG_informe_sanidade.pdf
- (2008): *Situación da lingua galega na sociedade. Observación no ámbito dos medios de comunicación*. Santiago de Compostela: Observatorio da lingua galega. Disponible en http://www.observatoriodalinguagalega.org/files/OLG_informe_TIC.pdf
- Pujolar, Joan e Isaac González (2013): “Linguistic ‘mudes’ and the de-ethnization of language choice in Catalonia”, *International Journal of Bilingual Education*, 16(2), 138-152. Disponible en: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13670050.2012.720664?scroll=top&needAccess=true>
- Querol, Ernest (coord.) (2007): *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Disponible en: <http://llengua.gencat.cat/permalink/63c27a21-5386-11e4-8f3f-000c29cdf219>.

- Ramallo, Fernando (1996): “La lengua inicial en Galicia: distribución y relaciones”, en Enric Serra *et al.* (eds), *Panorama de la Investigació Lingüística a l'Estat Espanyol. Vol. 5 Llengua i cultura. Sociolingüística. Lingüística històrica*. Valencia: Universitat, 100-109.
- (2012): “El gallego en la familia entre la producción y la reproducción”, *Caplletra* 53, 167-191. Disponible en:
<http://www.raco.cat/index.php/Caplletra/article/view/267980>.
- (2013): “Neofalantismo”, en Eva Gugenberger, Henrique Monteagudo e Gabriel Rei-Doval (eds.), *Contacto de linguas, hibrididade, cambio: contextos, procesos e consecuencias*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 245-258. Disponible en:
<http://consellodacultura.gal/mediateca/documento.php?id=2065>
- (2016): “As linguas minorizadas en España. Informe”, en *82 Congreso do PEN Internacional*. Ourense: [s.n.]. Disponible en:
https://www.researchgate.net/publication/309113378_As_linguas_minorizadas_en_Espana
- Ramallo, Fernando e Bernardette O'Rourke (2014): “Perfils de neoparlants de gallec”, *Digithum* 16, 18-24. Disponible en:
<http://www.raco.cat/index.php/Digit/article/viewFile/304441/394159>
- Regueiro Tenreiro, Manuel (2003): “Bilingüismo harmónico: modelo social posible”, en Carmen Cabeza Pereiro, Anxo M. Lorenzo Suárez e Xoán P. Rodríguez Yañez (eds.), *Actas do I Simposio Internacional sobre o Bilingüismo*. Vigo: Universidade, 1138-1143. Disponible en:
<http://ssl.webs.uvigo.es/actas1997/06/Regueiro.pdf>
- Rei-Doval, Gabriel (2007): *A lingua galega na cidade do século XX: unha aproximación sociolingüística*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Rei-Doval, Gabriel e Fernando Ramallo (1997): *Vender en Galego : comunicación, empresa e lingua en Galicia*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Disponible en:
<http://consellodacultura.gal/mediateca/documento.php?id=2321>
- Rojo, Guillermo (1981): “Conductas y actitudes lingüísticas en Galicia”, *Revista Española de Lingüística Madrid* 11(2), 269-310. Disponible en:
https://www.researchgate.net/publication/260208575_Conductas_y_actitudes_linguisticas_en_Galicia

- Romero, Daniel e Isabel Vaquero (2001): *Da periferia á rede: Internet en Galicia, lingua e contidos*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Seoane Iglesias, Luís F. et al. (2011): *A evolución do bilingüismo en Galicia: proxeccións a longo prazo por áreas xeográficas*. Traballo de investigación inédito.
- Silva Valdivia, Bieito (dir.) (2008): *Situación do ensino da lingua e da literatura galega na educación secundaria obrigatoria*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Dispoñible en:
<http://consellodacultura.gal/mediateca/documento.php?id=74>
- (dir.) (2010): *Avaliación da competencia do alumnado de 4o da ESO nos idiomas galego e castelán*. Santiago de Compostela: Universidade.
- Silva, Valdivia, Bieito, Xesús Rodríguez Rodríguez e Isabel Vaquero Quintela (coords.) (2010): *Educación e linguas en Galicia*. Santiago de Compostela: Universidade. Dispoñible en:
<https://minerva.usc.es/xmlui/handle/10347/2247>
- Sorolla Vidal, Natxo (2011): “Els grups lingüístics a Andorra: català, castellà, portuguès i francès”. En *Recull de conferències 2009; 4ts debats de recerca*. Andorra la Vella: Societat Andorrana de Ciències. Dispoñible en:
<http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=botiga&subModuleName=&idCatalogacio=15848>
- (2014): “Els catalanoparlants, els diglòssics i els monolingües. Grups sociolingüístics a la Franja”. *Revista de Llengua i Dret*, 0(61), 87-122.
<https://doi.org/10.2436-20.8030.02.56>
- (2015): “Context demogràfic i econòmic. L'evolució de la comunitat lingüística”, en Xarxa CRUSCAT (ed.), *VIII Informe sobre la situació de la llengua catalana (2014)*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana, 12-82. Dispoñible en:
<http://blogs.iec.cat/cruscat/wp-content/uploads/sites/15/2011/11/Informe-2014.pdf>
- Sorolla Vidal, Natxo e Francesc Xavier Vila (2011): “Els grups segons els usos lingüístic”, en Joan Solé (coord.), *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008: anàlisi. Volum I. Les llengües a Catalunya: coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 136-150. Dispoñible en: http://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio_i_difusio/publicacions_en_linia/btpl_col/eulp_2008_voll

- (2015): “Els grups d’ús lingüístic i els grans canvis en els usos entre el 2003 i el 2013”, en Generalitat de Catalunya (ed.), *Anàlisi de l’Enquesta d’usos lingüístics de la població 2013. Resum dels factors clau*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Disponible en: http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxius/15_EULP2013_factors_clau.pdf
- Sorolla Vidal, Natxo, Vanessa Bretxa e Francesc Xavier Vila (2006): “Els grups lingüístics en la societat andorrana: una anàlisi de conglomerats”, en Joaquím Torres (coord.), *Enquesta sobre els usos lingüístics a Andorra 2004: llengua i societat a Andorra en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 183-200.
- Strubell, Miquel (2009): “Discussió de la ponència «La transmissió lingüística familiar intergeneracional: una proposta de model d’anàlisi», de Joaquim Torres i Pla”, en Francesc Xavier Vila (ed.), *Estudis de demolingüística: Actes de la Primera Jornada de Demolingüística de la Xarxa CRUSCAT*. Barcelona: Institut d’Estudis Metropolitans Catalans, 33-38.
- Suárez Fernández, M.ª Isabel (2010): “Presentación de datos sociolingüísticos desde a perspectiva de xénero”, en Mosquera 2010: 19-32.
- Subiela, Xaime (2010): “O idioma galego. Alarmas e esperanzas”, en Luís Álvarez Pousa (dir.), *Informe Galicia 2010*. [Santiago de Compostela]: Atlántica de Información e Comunicación de Galicia, 247-270. Disponible en: http://kit.consellodacultura.gal/web/uploads/adxuntos/arquivo/5440ef8c80624-alarmaseesperanzas_subiela.pdf
- Torres i Pla, Joaquim (2009): “La transmissió lingüística familiar intergeneracional: una proposta de model d’anàlisi”, en F. Xavier Vila i Moreno (ed.), *Estudis de demolingüística: Actes de la Primera Jornada de Demolingüística de la Xarxa CRUSCAT*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 23-32. Disponible en: <http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000062%5C00000078.pdf>
- (2011): “La transmissió lingüística intergeneracional”, en Joan Solé (coord.), *Enquesta d’usos lingüístics de la població 2008: anàlisi. Volum I. Les llengües a Catalunya: coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 82-100. Disponible en: http://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio_i_difusio/publicacions_en_linia/btpl_col/eulp_2008_voll

- Túñez, Miguel e Xosé López García (2000): *Condições laborais e actitudes profesionais nos medios de comunicación*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Dispoñible en:
<http://consellodacultura.gal/mediateca/documento.php?id=349>
- (2009): *A lingua das novas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Dispoñible en: http://consellodacultura.gal/mediateca/extras/CCG_2009_A-lingua-das-novas.pdf
- Vila i Moreno, F. Xavier (2005): “Els coneixements lingüístics”, en Joaquim Torres i Pla (coord.), *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003: Llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 17-54. Dispoñible en: <http://llengua.gencat.cat/permalink/49154085-5386-11e4-8f3f-000c29cdf219>
- Viladot, M. Àngels e Moisés Esteban (2009): “Relacions entre la identitat catalana i la percepció de vitalitat etnolingüística en una mostra d’estudiants universitaris”, *Digithum* 11. Dispoñible en:
<http://www.raco.cat/index.php/Digit/article/view/138098>
- Visser, Penny S. e Jon A. Krosnick (1998): “Development of attitude strength over the life cycle: surge and decline”, *Journal of Personality and Social Psychology* 75(6), 1389-1410. Dispoñible en:
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9914661>
- Williams, Glyn (2005): *Sustaining language diversity in Europe: evidence from the Euromosaic Project*. New York: Palgrave Macmillan.
- Xunta de Galicia (2016): *Plan de dinamización da lingua galega no tecido económico 2016-2020*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Dispoñible en:
http://lingua.gal/a-secretaria-xeral/plans-e-actuacions/_/contido_0004/plan-dinamizacion-lingua-galega-tecido-economico-2016-2020

Índice

Limiar	7
1. Introducción	13
2. Evolución da sociedade galega	27
3. Competencias lingüísticas en galego	37
4. Linguas inicial, lingua habitual e lingua de comunicación	55
5. A transmisión lingüística interxeracional	77
6. A lingua por ámbitos de uso	95
7. Evolución dos usos orais en galego e grupos lingüísticos	103
7.1. Índice do uso oral do galego	104
7.2. Os grupos lingüísticos	110
8. Normas de uso nas conversas bilingües e percepcións do uso social do idioma galego	117
8.1 Normas de uso nas conversas bilingües	118
8.2. Percepcións sobre o uso social do idioma galego	124
9. Lingua e territorio	133
9.1. Lingua e área comarcal	134
9.2. Lingua e concellos	141
9.3. Lingua e tamaño do concello	146
9.4. Lingua e urbano	158
9.5. Evolución do binomio lingua-territorio	162

10. Lingua, xénero e idade	171
10.1. Lingua e xénero	173
10.2. Lingua e idade	176
10.3. Evolución dos galegofalantes iniciais e dos galegofalantes	189
11. Educación e linguas	201
11.1. O Modelo lingüístico	205
11.2. Os usos na escola	215
12. Lingua e traballo	221
13. Lingua e medios de comunicación	231
14. Conclusións	245
Glosario	267
Referencias dos traballos anteriores	271
Referencias das bases de datos	272
Referencias bibliográficas	274

Academ

Sección de Lingua / Seminario de Sociolingüística

O presente traballo ten o obxectivo de presentar unha visión panorámica da situación social da lingua galega, especialmente nas súas dimensións demográficas, sinalando as tendencias que marcan a súa evolución desde a década dos noventa ata a segunda década do século XXI a partir dos datos que ofrece a enquisa do Instituto Galego de Estatística de 2013.

ademia

REAL ACADEMIA GALEGA

Deputación
DA CORUÑA